МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 35 (74) № 3 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Горник В.Г. – доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Дєгтяр О.А. – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Марова С.Ф. – доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Корнєєв В.В. – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та цифрових технологій, Державний податковий університет;

Кравченко С.О. – доктор наук з державного управління, професор, головний консультант відділу правової та антикорупційної політики Національного інституту стратегічних досліджень;

Кучабський О.Г. – доктор наук габілітований, професор кафедри географії регіонального розвитку, Гданський університет (м. Гданськ, Республіка Польща);

Міхальські Томаш – доктор наук габілітований, професор кафедри океанографії, Гданський університет (м. Гданськ, Республіка Польща);

Шведун В.О. – доктор наук з державного управління, професор, Начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру, Національний університет цивільного захисту України.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(протокол № 17 від 27 червня 2024 року).

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.
Серія: Публічне управління та адміністрування» зареєстрований друкованим медіа
(рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року).

Журнал включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б») за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»
відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

До 8 квітня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 3).

Журнал включений до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6468 (print)
ISSN 2663-6476 (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Барінов Д.В.
ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 1

Вальчук М.С.
ЗАЛУЧЕННЯ ЦИФРОВИХ СЕРВІСІ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РУТИНІЗАЦІЇ 6

Єфанов О.В.
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС 11

Коцан В.В.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ
В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 16

Маринюк В.Л.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ
В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 21

Мосейчук С.В.
ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ 26

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Брич Л.В.
ІНВЕСТУВАННЯ В РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ:
НОВІ ЦІЛІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ 31

Кирієнко О.О.
ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ТВЕРДИМИ
ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ 35

Кохалик Х.М.
ПЕРЕВАГИ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ – ІНСТРУМЕНТУ ЗАЛУЧЕННЯ
ГРОМАДСЬКОСТІ ДО УЧАСТІ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ
ЩОДО РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ 40

Маркіна М.І.
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПРОСТОРОВОГО
ПЛАНУВАННЯ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 45

Омельченко Д.О.
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ 53

Серебрій А.Ю.
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМАТИКА БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА В УКРАЇНІ 59

Сірий Ю.М.
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ
ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ 65

Тюріна Д.М.
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ РОЗРИВІВ
У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ 70

Цюк Н.В.
МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 77

Черніховський Р.І.
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
В КРИЗОВИХ УМОВАХ..... **82**

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Ажажа М.А., Бікулов Д.Т., Заїка О.В.
ПОЛІТИКА МУНІЦИПАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ФРН У КОНТЕКСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИКИ..... **87**

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Панченко О.А., Салівон В.П., Сердюк І.А.
БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я..... **93**

Пінтоха М.М.
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... **99**

Фурдик В.Д.
МОДЕЛЬ СХЕМНОГО І ФОРМУЛЬНОГО АЛГОРИТМУ ПІДГОТОВКИ
КЕРІВНИХ КАДРІВ ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ ОПЕРАТИВНОГО
І СТРАТЕГІЧНОГО РІВНЯ..... **104**

Штанцель С.Е.
ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ НА МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ: ДОСВІД КРАЇН ЄС..... **110**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Кобиліна Ю.М.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ..... **118**

Серьогіна Н.О.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ..... **123**

Руденко О.М., Максак В.І.
СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ..... **128**

Костенко Є.Я., Телендій А.А.
ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ..... **134**

Майстренко К.М., Бобось О.Л.
ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
УКРАЇНА ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД..... **140**

Яровой Т.С.
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ,
ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... **146**

Шуцзюань Ч., Журавель Ю.В., Свінцов О.М., Яхно Т.П.
НОВІТНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ:
МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ..... **152**

Помаза-Пономаренко А. Л.
СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ..... **161**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... **168**

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Barinov D.V.
PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION
IN THE EUROPEAN UNION..... 1

Valchuk M.S.
INVOLVEMENT OF DIGITAL SERVICES IN THE MANAGEMENT
OF HEALTH CARE INSTITUTIONS OF UKRAINE: PROBLEMS OF ROUTINIZATION..... 6

Yefanov O.V.
PUBLIC MANAGEMENT OF THE PROCESSES FOR THE FORMATION
OF THE FREE TRADE AREA BETWEEN UKRAINE AND THE EU..... 11

Kotsan V.V.
REGULATORY AND LEGAL CONSOLIDATION OF LEGAL EDUCATION
IN ADMINISTRATIVE ACTIVITIES..... 16

Marynyuk V.L.
REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE LABOR MARKET
OF UKRAINE IN THE STATE ADMINISTRATION SYSTEM..... 21

Moseychuk S.V.
LEGAL ASPECTS OF STATE POLICY IMPLEMENTATION IN THE FIELD OF CORRUPTION
PREVENTION AND COMBAT IN UKRAINE..... 26

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Brych L.V.
INVESTING IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL INTELLECTUALIZATION:
NEW GOALS OF MODERN STATE MANAGEMENT..... 31

Kyriienko O.O.
EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE FIELD OF SOLID WASTE MANAGEMENT..... 35

Kokhalyk Kh.M.
BENEFITS OF PARTICIPATORY BUDGETING AS A TOOL FOR INVOLVING THE PUBLIC
IN MAKING DEMOCRATIC DECISIONS ON THE ALLOCATION OF BUDGET FUNDS..... 40

Markina M.I.
EUROPEAN CONTEXT OF PUBLIC MANAGEMENT IN THE FIELD OF SPATIAL PLANNING:
ANALYSIS AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE..... 45

Omelchenko D.O.
PUBLIC MANAGEMENT OF BALANCED DEVELOPMENT OF REGIONS..... 53

Serebrii A.Yu.
INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PROBLEMS CONSTRUCTION
OF HOUSING IN UKRAINE..... 59

Siriy Yu.M.
THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE IN THE SYSTEM
OF CENTRAL EXECUTIVE BODIES..... 65

Tiurina D.M.
STATE POLICY OF OVERCOMING GENDER GAPS IN THE CONTEXT
OF THE INCLUSIVE APPROACH..... 70

Tsyuk N.V.
MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF HISTORICAL
AND CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN THE CONDITIONS OF WAR..... 77

Chernihovskyy R.I.
LEGAL PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD
OF HEALTH PROTECTION IN CRISIS CONDITIONS.....**82**

LOCAL GOVERNMENT

Azhazha M.A., Bikulov D.T., Zaika O.V.
MUNICIPAL DEVELOPMENT POLICY: THE EXPERIENCE OF GERMANY
IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN PRACTICE.....**87**

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF STATE SECURITY AND THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER

Panchenko O.A., Salivon V.P., Serdyuk I.A.
BASIC PRINCIPLES OF THE STATE ADMINISTRATION
OF PSYCHOSOCIAL REHABILITATION OF MENTAL HEALTH.....**93**

Pintoha M.M.
PUBLIC ADMINISTRATION OF SECURITY OF THE BANKING SECTOR
OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....**99**

Furdyk V.D.
A MODEL OF A SCHEMATIC AND FORMULAIC ALGORITHM
FOR THE TRAINING OF OPERATIONAL AND STRATEGIC LEVEL
MILITARY MEDICINE MANAGERS.....**104**

Shtantsel S.E.
THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL STANDARDS ON THE MECHANISMS OF PUBLIC
MANAGEMENT OF FINANCIAL SECURITY: THE EXPERIENCE OF THE EU COUNTRIES.....**110**

CURRENT PROBLEMS IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Kobylina Yu.M.
ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF MECHANISMS OF INFORMATION AND ANALYTICAL
ENSURING THE ACTIVITIES OF PUBLIC GOVERNMENT BODIES.....**118**

Serohina N.O.
REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE SPHERE OF ENSURING PRODUCTIVE EMPLOYMENT.....**123**

Rudenko O.M., Maksak V.I.
THE ESSENCE OF SOCIETY DEMOCRATIZATION IN UKRAINE.....**128**

Kostenko Ye.Ya., Telendii A.A.
STATE POLICY IN THE FIELD OF TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT
OF FORENSIC MEDICAL EXPERTS.....**134**

Maistrenko K.M., Bobos O.L.
COMPARATIVE STUDY OF FORENSIC MEDICAL EXPERTISE:
UKRAINE AND GLOBAL EXPERIENCE.....**140**

Yarovoi T.S.
PROSPECTS FOR THE USE OF POLITICAL AND ECONOMIC SANCTIONS AS AN INSTRUMENT
OF STATE POLICY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY.....**146**

Shutsziuan Ch., Zhuravel Yu.V., Svintsov O.M., Yakhno T.P.
NEW METHODS FOR ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF EDUCATIONAL
INSTITUTIONS: INTERNATIONAL PRACTICES AND PROSPECTS FOR UKRAINE.....**152**

Pomaza-Ponomarenko A.L.
STATUS OF IMPLEMENTATION OF STATE REGULATION IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY
IN THE CONDITIONS OF REFORM OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN UKRAINE.....**161**

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....**168**

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 341.174
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/01

Барінов Д.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

В статті розглядається публічно-управлінський аспект захисту прав людини у Європейському Союзі. Виходячи з того, що захист прав людини є однією з фундаментальних цінностей Європейського Союзу, в статті акцентовано увагу на тому, що ця сфера залишається надзвичайно актуальною і складною для сучасних публічних управлінських структур. Відзначено, що захист прав людини у Європейському Союзі базується на багаторівневій системі, яка включає інституційні, нормативно-правові та оперативні механізми і спрямована на забезпечення відповідності правових стандартів і практик країн-членів ЄС загальноєвропейським нормам і принципам.

В статті звернено увагу на розгалужену інституційну структуру ЄС, що відповідає за захист прав людини, і визначено основні інституції європейської спільноти. Поряд з інституційним забезпеченням важливу роль у системі захисту прав людини в ЄС відіграє нормативно-правова база. Окремий акцент в статті ставиться на так званих оперативних механізмах, які використовує ЄС для ефективного захисту прав людини. Аргументовано, що Європейський Союз демонструє свою прихильність до захисту прав людини через активну законодавчу, інституційну та оперативну діяльність, проте, для підтримання високих стандартів у цій сфері необхідні постійні зусилля та інноваційні підходи, які дозволять ефективно відповідати на виклики сучасного світу.

Розглянуто основні виклики, які існують на даний час у сфері захисту прав людини в Європейському Союзі. Обґрунтовано заходи, які спрямовані на покращення публічно-управлінських дій у сфері захисту прав людини в Європейському Союзі. Підсумовано, що сучасний стан захисту прав людини в ЄС характеризується розвиненою нормативно-правовою базою, ефективними інституційними механізмами та активною протидією сучасним викликам, проте, для подальшого покращення ситуації необхідні постійні зусилля, інноваційні підходи та узгоджена співпраця між країнами-членами, європейськими інституціями та громадянським суспільством. Відмічено, що подальші наукові дослідження в цьому напрямку потрібно скерувати на пошук шляхів удосконалення формування системи правових норм на рівні ЄС, що гарантують захист прав і свобод людини.

Ключові слова: *публічно-управлінський аспект, захист прав людини, Європейський Союз, законодавство, правові норми, державне управління.*

Постановка проблеми. Захист прав людини є однією з фундаментальних цінностей Європейського Союзу. Від самого початку створення європейського інтеграційного проекту права людини стали наріжним каменем правової системи і політичної діяльності Євросоюзу. Проте, незважаючи на численні досягнення, ця сфера залишається надзвичайно актуальною і складною для сучасних публічних управлінських структур.

Тому важливий акцент при цьому потрібно ставити на достовірне, адекватне і повноцінне публічно-управлінське забезпечення, здатне реалізувати цілісний та комплексний розвиток системи захисту прав людини на сучасному етапі реалізації євроінтеграційних прагнень та євроінтеграційного вектора української держави. Глибина проблематики даного питання в контексті майбутнього входження України до ЄС актуалізує наукові дослідження у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Захист прав людини в Європейському Союзі є предметом дослідження багатьох науковців. Варто згадати таких вчених як Олещенко В. [1], Орловська І. [2], Рим О. [3], Сай Д. [4], Тимчишин Т. [5] та багато інших, які вивчають питання новітньої політики Європейського Союзу у сфері

соціальних прав та специфіку так званої Європейської опори соціальних прав як орієнтиру соціальної політики України в умовах європейського вектора розвитку, досліджують правові аспекти реалізації Європейським Союзом політики у сфері зайнятості, розглядають соціальні права людини в Європейському Союзі тощо.

Проте питання захисту прав людини є настільки обширним, що потребує постійних наукових досліджень, зокрема, з позиції публічно-управлінського аспекту, особливо зважаючи на трансформації, які відбуваються в сучасному суспільстві. Тому ця потреба зумовила вибір теми даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – вивчити особливості публічно-управлінських аспектів захисту прав людини у Європейському Союзі та запропонувати заходи, спрямовані на покращення публічно-управлінських дій у сфері захисту прав людини в Європейському Союзі.

Виклад основного матеріалу. Захист прав людини у Європейському Союзі базується на багаторівневій системі, яка включає інституційні, нормативно-правові та оперативні механізми. Ця система спрямована на забезпечення відповідності правових стандартів і практик країн-членів ЄС загальноєвропейським нормам і принципам.

На даний час Європейський Союз продовжує активно працювати над забезпеченням та захистом прав людини, що є однією з ключових засад його діяльності. Європейська спільнота має міцну правову основу для захисту прав людини, що включає Хартію основних прав Європейського Союзу, яка є обов'язковою для всіх країн-членів. Хартія закріплює основні права і свободи, включаючи гідність, свободу, рівність, солідарність, громадянські права та правосуддя.

Крім того, всі країни-члени ЄС підписали Європейську конвенцію з прав людини, що є ключовим документом Ради Європи. Також Європейський Союз має розгалужену інституційну структуру для захисту прав людини, просуває гендерну рівність та права жінок, зокрема через боротьбу з насильством над жінками, підтримку рівної оплати праці та забезпечення репродуктивних прав. Зупинимося детальніше на основних аспектах захисту прав людини в Євросоюзі.

В першу чергу варто звернути увагу на розгалужену інституційну структуру ЄС, що відповідає за захист прав людини. Основні інституції включають:

1. Європейський Парламент, який забезпечує законодавчу підтримку та контроль за дотриманням прав людини в державах-членах через прийняття резолюцій, звітів та рекомендацій.

2. Європейська Комісія, яка є відповідальною за розробку і впровадження політик, що сприяють захисту прав людини. Комісія також здійснює контроль за дотриманням законодавства Євросоюзу державами-членами.

3. Рада Європейського Союзу, що спільно з Європейським Парламентом приймає законодавчі акти, що стосуються прав людини, та координує політики держав-членів.

4. Суд Європейського Союзу, який забезпечує тлумачення і застосування права європейської спільноти, включаючи питання захисту прав людини. Його рішення мають обов'язкову силу для всіх держав-членів.

Поряд з інституційним забезпеченням важливу роль у системі захисту прав людини відіграє нормативно-правова база. Правова основа захисту прав людини в ЄС включає:

– Загальна декларація прав людини 1948 року [6];

– Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (відповідно 20.03.1968 р.; 19.10.1973 р.; 23.03.1976 р.) [7];

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 року (підписаний Україною 20.03.1968 р.; ратифікований Україною 19.10.1973 р.; вступив у дію для України 3.01. 1976 р.) [8];

– Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 року (підписана Україною 16.12.1949 р.; ратифікована Україною 22.07.1954 р.; вступила в дію для України 15.02. 1955 р.) [9];

– Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року (вступив у дію 23.03.1976 р.; Україна приєдналася 25.12.1990 р.) [10];

– Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року (підписана Україною 9.12.1995 р.; ратифікована Україною 17.07.1996 р.) [11];

– Регламенти та директиви ЄС – специфічні законодавчі акти, що регулюють різні аспекти прав людини, такі як захист персональних даних (GDPR), недискримінація, права мігрантів тощо.

Широкий спектр прав людини, регламентований у міжнародних нормативних документах, свідчить про увагу Євросоюзу до цих питань. Гармонізація законодавства, посилення інституційної взаємодії, розробка нових стратегій та активна просвітницька діяльність є ключовими напрямками для підвищення ефективності захисту прав людини в ЄС. Забезпечення узгодженості правових норм і практик, адаптація до нових викликів

та залучення громадян до процесу захисту прав людини сприятимуть зміцненню правової системи Союзу.

Окремий акцент при цьому ставиться на соціальних правах людини і громадянина в європейському суспільстві. Для досягнення основних цілей соціальної політики, які включають розвиток людських ресурсів, поліпшення умов життя і праці населення, підвищення рівня зайнятості, зменшення бідності, нерівності та соціальних зловживань, в Європейському Союзі вживаються заходи, які сприяють підтримці конкурентоспроможності економіки та враховують різноманітність національних практик.

Соціальний вимір Європейського Союзу ґрунтується на загальних зобов'язаннях і визначених компетенціях, спрямованих на зближення держав-членів у цій сфері. Соціальна політика Євросоюзу відрізняється розмаїттям інструментів, за допомогою яких його інститути здійснюють гармонізацію соціальної сфери, сприяють розширенню зайнятості і забезпечують гарантії соціального захисту громадян.

Також варто згадати так звані оперативні механізми, які використовує ЄС для ефективного захисту прав людини. Ці механізми включають:

1. Агентство Європейського Союзу з основних прав (FRA), яке збирає та аналізує інформацію про стан прав людини в ЄС, надає рекомендації та проводить просвітницькі заходи.

2. Механізм верховенства права, що включає регулярний моніторинг та звітування про стан верховенства права в державах-членах, що впливає на захист прав людини.

3. Європейська омбудсменка, яка розглядає скарги громадян на порушення їхніх прав з боку інституцій ЄС.

Загалом, можна стверджувати, що Європейський Союз демонструє свою прихильність до захисту прав людини через свою активну законодавчу, інституційну та оперативну діяльність. Проте, для підтримання високих стандартів у цій сфері необхідні постійні зусилля та інноваційні підходи, які дозволять ефективно відповідати на виклики сучасного світу.

На даний час у сфері захисту прав людини в ЄС існують такі основні виклики, пов'язані з декількома аспектами:

1. Гармонізація правових стандартів. Кожна країна-член ЄС має власну правову систему та історичні традиції в сфері захисту прав людини. Це створює труднощі у гармонізації національного законодавства з загальноєвропейськими стандартами, закріпленими в Хартії основних прав Європейського Союзу та інших правових актах.

2. Політичні та соціальні виклики. Зростання популістських та націоналістичних рухів у багатьох країнах Європейського Союзу, які ставлять під сумнів універсальні права людини, що створює додатковий тиск на права людини. Ці рухи часто ставлять під сумнів універсальність прав людини, що може призводити до дискримінаційних політик та практик.

3. Міграційна криза. Велика кількість мігрантів та біженців, що прибувають до ЄС, створює додаткове навантаження на систему захисту прав людини, що вимагає створення ефективних механізмів захисту їхніх прав. Ця проблема ускладнюється різними підходами країн-членів до питання міграції та інтеграції мігрантів.

4. Цифрові права та приватність. Розвиток інформаційних технологій ставить нові виклики перед захистом прав людини, особливо у сфері приватності та свободи вираження. ЄС активно працює над врегулюванням цих питань через прийняття відповідних директив та регламентів, проте технологічні зміни відбуваються швидше, ніж їх нормативне регулювання. Тому розвиток інформаційних технологій вимагає нових підходів до захисту прав на приватність та свободу вираження.

5. Економічні нерівності. Нерівномірний економічний розвиток регіонів всередині ЄС впливає на рівень захисту прав людини. Бідніші регіони часто стикаються з більшими труднощами у забезпеченні соціальних та економічних прав своїх громадян.

Для подолання існуючих викликів та покращення захисту прав людини в ЄС необхідно реалізувати заходи, представлені на рис. 1.

Таким чином, сучасний стан захисту прав людини в ЄС характеризується розвиненою нормативно-правовою базою, ефективними інституційними механізмами та активною протидією сучасним викликам. Проте, для подальшого покращення ситуації необхідні постійні зусилля, інноваційні підходи та узгоджена співпраця між країнами-членами, європейськими інституціями та громадянським суспільством. Тільки так ЄС зможе забезпечити високі стандарти захисту прав людини для всіх своїх громадян. При цьому публічно-управлінський аспект захисту прав людини в ЄС є складним і багатогранним процесом, що вимагає постійного вдосконалення та адаптації до нових реалій.

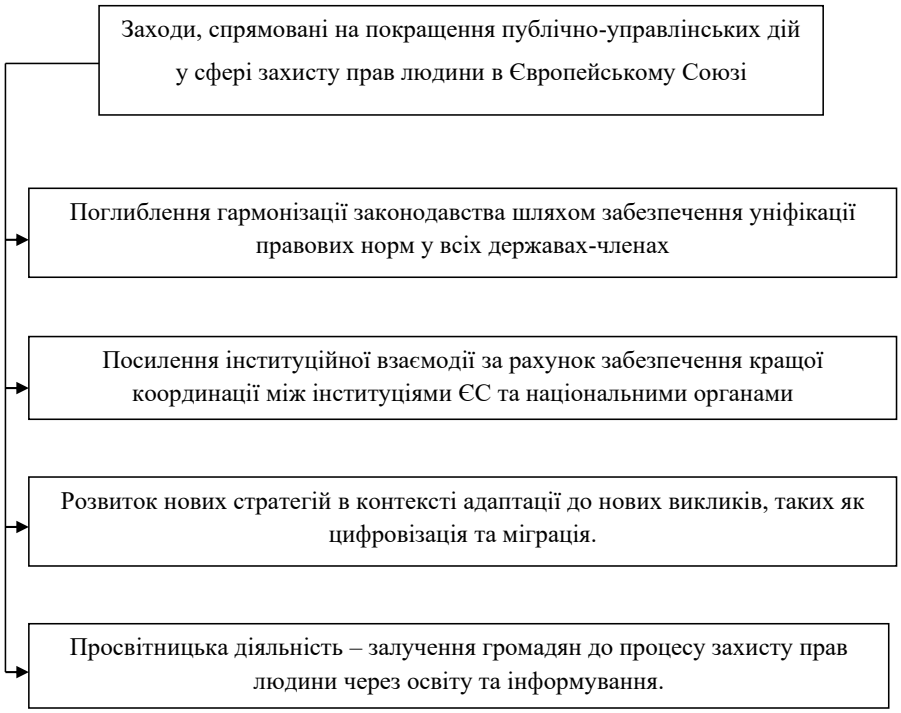

Рис. 1. Заходи, спрямовані на покращення публічно-управлінських дій у сфері захисту прав людини в Європейському Союзі

Джерело: власні узагальнення

Висновки. Отже, захист прав людини в Європейському Союзі є фундаментальною цінністю, яка впливає на всі аспекти його діяльності. Інституційна структура, нормативно-правова база та оперативні механізми ЄС спрямовані на забезпечення високих стандартів прав людини для всіх громадян та резидентів Союзу. Проте існуючі виклики, такі як різноманітність правових систем держав-членів, політична нестабільність, міграційні потоки та цифрові загрози, потребують постійної уваги та вдосконалення механізмів захисту.

Публічно-управлінський аспект захисту прав людини в Європейському Союзі включає широкий спектр завдань, що вимагають комплексного підходу та координації і узгодження дій на різних рівнях управління. Необхідність удосконалення існуючих механізмів та розробки нових управлінських стратегій є важливою передумовою для забезпечення ефективного та результативного захисту прав людини у сучасному Європейському Союзі.

Подальші наукові дослідження потрібно скерувати на пошук шляхів удосконалення формування системи правових норм на рівні ЄС, що гарантують захист прав і свобод людини.

Список літератури:

1. Олещенко В. Новітня політика Європейського Союзу у сфері соціальних прав. *Збірник наукових праць НАДУ.* Випуск 1. 2020. С. 58–64.

2. Орловська І.Г. Європейський стовп соціальних прав як орієнтир соціальної політики України в умовах європейського вектора розвитку. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. Ч. 2. 2022. С. 40–46.

3. Рим О.М. Правові аспекти реалізації Європейським Союзом політики у сфері зайнятості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2019 № 37. С. 154–158.

4. Сай Д.В. Лісабонська угода: нові можливості для соціального розвитку. *Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?* : науково-практична конференція. Тези доповідей. Миколаїв, 2 грудня 2019 р. ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. 464 с.

5. Тимчишин Т.М. Соціальні права людини в Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2020. С. 292–295.

6. Загальна декларація прав людини / Права людини в Україні. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини.* Випуск 21. Київ, 1998. 455 с.

7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 20.06.2024).

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права / Права людини в Україні. *Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини.* Випуск 21. Київ, 1998. 455 с.

9. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU48K03U (дата звернення 20.06.2024).

10. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_086#Text (дата звернення 20.06.2024).

11. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 20.06.2024).

Barinov D.V. PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN THE EUROPEAN UNION

The article examines the public-management aspect of human rights protection in the European Union. Based on the fact that the protection of human rights is one of the fundamental values of the European Union, the article focuses on the fact that this area remains extremely relevant and difficult for modern public management structures. It was noted that the protection of human rights in the European Union is based on a multi-level system, which includes institutional, regulatory and operational mechanisms and is aimed at ensuring compliance of legal standards and practices of EU member states with common European norms and principles.

The article draws attention to the extensive institutional structure of the EU, which is responsible for the protection of human rights, and defines the main institutions of the European community. Along with institutional support, the legal framework plays an important role in the human rights protection system in the EU. The article places special emphasis on the so-called operational mechanisms used by the EU to effectively protect human rights. It is argued that the European Union demonstrates its commitment to the protection of human rights through active legislative, institutional and operational activities, however, in order to maintain high standards in this area, constant efforts and innovative approaches are necessary, which will allow to effectively respond to the challenges of the modern world.

The main challenges that currently exist in the field of human rights protection in the European Union are considered. Measures aimed at improving public management actions in the field of human rights protection in the European Union are substantiated. It is summarized that the current state of human rights protection in the EU is characterized by a developed legal framework, effective institutional mechanisms and active resistance to modern challenges, however, to further improve the situation, constant efforts, innovative approaches and coordinated cooperation between member states, European institutions and civil society are necessary society It was noted that further scientific research in this direction should be directed to the search for ways to improve the formation of the system of legal norms at the EU level, which guarantee the protection of human rights and freedoms.

Key words: *public management aspect, protection of human rights, European Union, legislation, legal norms, public administration.*

УДК 35:351
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/02

Вальчук М.С.
Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

ЗАЛУЧЕННЯ ЦИФРОВИХ СЕРВІСІ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РУТИНІЗАЦІЇ

У статті зроблено наукове осмислення активного впровадження цифровізації в системі охорони здоров'я України, шляхом залучення інформаційних сервісів і технологій до управління медичною галуззю та висвітлення, пов'язаних з цими процесом ризиків рутинізації, що виникають через уніфікацію великих обсягів отриманої кількісної інформації. Мета статті полягає у вивченні можливостей залучення цифрових сервісів до управління закладами охорони здоров'я, а також аналізі проблеми рутинізації процесу збору великих обсягів цифрових даних. На думку автора збір, обробка та уніфікація медичної інформації є складним завданням, а його не коректне виконання негативно позначається на якості надання медичних послуг. Рутинізація медичної інформації вбачається, як процес стандартизації інформації й уніфікації під час її обробки і зберігання медичних даних, що включає повторювані та формалізовані операції з медичною документацією. Цей процес підвищує ефективність, але може знижувати індивідуальний підхід до пацієнтів, збільшуючи адміністративне навантаження на медичний персонал.

Тож, у статті висвітлено як рутинізація в адмініструванні документації може призвести до зниження точності записів через максимальну формалізацію, а надмірний акцент на веденні цифрових сервісів відволікає медичний персонал від якісної взаємодії з пацієнтами, паралельно зменшуючи час на спілкування, в результаті чого знижується рівень довіри до медзакладу в цілому та росте незадоволення ним з боку пацієнтів. Проблема рутинізації при веденні документації в закладах системи охорони здоров'я потребує розробки міждисциплінарного комплексного наукового підходу для її вирішення. Автор приходе до висновку, що використання сучасних технологій, оптимізація робочих процесів та підвищення кваліфікації медичного персоналу можуть зменшити негативні наслідки цієї проблеми та покращити якість медичного обслуговування.

Ключові слова: *медицина, управління, інноваційні технології, система охорони здоров'я, цифрові сервіси, рутинізація, великі дані.*

Постановка проблеми. У сучасному світі обсяги даних, що генеруються та накопичуються, стрімко зростають. Це стосується й сфери охорони здоров'я, де щодня збираються величезні масиви інформації про пацієнтів, діагнози, методи лікування тощо. Ці дані, якщо їх правильно аналізувати, можуть допомогти покращити якість медичного обслуговування, знизити витрати та зробити систему охорони здоров'я більш ефективною. Інтенсивний розвиток цифрових технологій в XXI столітті, пов'язаний з появою діджітал інновацій, які активно залучаються до реалізації організаційних механізмів управління закладами охорони здоров'я, сприяв виникненню низки соціальних проблем в медицині, однією з яких стала рутинізація кількісних даних облікової інформації. Організаційні та управлінські інновації зарекомендували себе як дієвий механізм ефективного проведення реструктуризації діяльності системи охорони здоров'я в Україні шляхом удосконалення організації праці медичного персоналу, цифрового адміністрування прийому пацієнтів, оптимізації механізмів управління, активного залучення цифрових сервіси та програмних інструментів.

Тому, очевидно, що після низки реформ, лікувальний процес почав поєднуватись з певними діджітал інноваціями, які дозволили покращити якість надання медичних послуг, підвищити рівень клієнтоорієнтованості лікувальних установ, налагодити ефективну комунікацію між лікарем та пацієнтом. Однак, на сьогоднішній день спостерігається певна негативна тенденція в управлінні закладами системи охорони здоров'я – цифрові сервіси залучаються не комплексно, а ізольовано один від одного, що актуалізує проблему обробки великих масивів цифрових даних, ускладнюючи обмін інформацією між різними ланками галузі. Соціальна значущість налагодження адекватного управління, в рамках системи охорони здоров'я,

обумовлює необхідність участі держави в регулюванні процесу інноваційного розвитку – накопичення та обміну великих обсягів цифрової медичної інформації. В сучасних умовах тривалої російської збройної агресії інтенсивне інноваційне впровадження цифровізації в управлінську та адміністративну діяльність медичної галузі має велике значення для українського суспільства, оскільки під час війни дозволяє закладам системи охорони здоров'я оперативно орієнтуватись на потреби пацієнтів (враховуючи соціальну складову) та стояти на варті збереження здоров'я нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення процесу цифровізації та пов'язаних з ним інновацій, які почали широко залучатись до усіх сфер життя суспільства знаходить своє відображення в декількох напрямках міждисциплінарних досліджень. Одним із найпопулярніших з яких вважається вивчення такого явища як «цифрове суспільство» і пов'язаних з ним аспектів співіснування людини та глобальної мережі. Вивчення проблем залучення цифрових технологій до повсякденного життя пересічних громадян, активна цифровізація суспільства та перехід від інформаційних форм взаємодії до цифрових – створення нейромережі здатної розробляти програми прийняття рішень, алгоритмізувати управлінські процеси, стали предметом активного наукового пошуку соціологів та економістів – С. Легомінова, А. Голобородьк, О. Клименко [1]. Таким чином на міждисциплінарному рівні цифровізація розглядається в контексті інтеграції комп'ютерних технологій в управлінські системи, що напряму пов'язується вченими зі зміною поведінки людей через виникнення необхідності будувати взаємодію з абстрактними системами (віртуальним світом, штучним інтелектом).

Стосовно дослідницьких розвідок у галузі управління системою охорони здоров'я необхідно зауважити, що, незважаючи на всю актуальність даної проблематики, публікацій, які б висвітлювали науковий пошук управлінців у сфері медичного адміністрування – системного аналізу великих обсягів цифрової інформації, замало. У сучасному світі стрімко зростає обсяг даних, які генеруються та накопичуються. Це ставить перед вченими та практиками нові виклики, пов'язані з обробкою та аналізом "Big Data". Термін вперше ввів до наукового обігу у 2008 році Кліффордом Лінчем, редактор журналу "Nature". У спецвипуску журналу він описав вибухове стихійне зростання обсягів інформації у світі. До категорії «великих даних» редактор відніс будь-які масиви неоднорідних даних, що надходять в обсязі понад 150 Гб на добу [2]. Однак, наразі не існує єдиного чіткого критерію та визначення цього феномену.

Охорона здоров'я є класичним джерелом отримання великих даних кількісної інформації, адже в ній постійно накопичуються неосяжні масиви різнорідної інформації: історії хвороб, результати аналізів та діагностики, протоколи лікування, тощо. Ці дані часто не пов'язані між собою, хоча при правильному аналізі можна виявити багато цікавих закономірностей та перетинів. Статистичний аналіз Big Data не лише допомагає скласти загальну картину того, що відбувається в певній галузі, зокрема в системі охорони здоров'я, але може стати дієвим цифровим механізмом прийняття управлінських рішень. Сам факт наявності доступу до цифрової інформації, яка залишається після певного роду соціальних взаємодій, дає необмежену владу над соціальними процесами тому, хто нею володіє. Це актуалізує питання розширених можливостей для маніпуляцій. Тож, термін "Big Data" (великі дані) описує феномен вибухового зростання обсягів інформації у світі, а традиційні методи та інструменти не завжди можуть впоратися з обробкою та аналізом таких обсягів інформації, тому виникає потреба у нових технологічних рішеннях [3]. Однак, через агресивну уніфікацію даних складно уникнути ризику розвитку рутинізації, пов'язаного не лише з накопиченням великих обсягів цифрових даних, але й з статистичною обробкою великих масивів кількісної інформації, що, на наш погляд, потребує ґрунтовних наукових розвідок.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення залученості цифрових сервісі в управлінні закладами охорони здоров'я України та аналіз пов'язаної з цим проблеми рутинізації процесу збору великих обсягів цифрової інформації.

Виклад основного матеріалу. Збір, обробка та уніфікація кількісних даних в медичній галузі є складною і багатогранною проблемою, яка впливає на якість медичного обслуговування, ефективність роботи медичного персоналу та задоволеність лікувальним процесом пацієнтів. Наукове визначення терміну «рутинізація медичної інформації» можна сформулювати як процес стандартизації та автоматизації збору, обробки і зберігання медичних даних, що включає повторювані та формалізовані операції з медичною документацією (інформацією про пацієнта) [4]. Цей процес має на меті підвищення ефективності та точності ведення медичних записів, однак він

же може призводити до нівелювання особистості пацієнта й втрати унікальності перебігу його хвороби, через зниження індивідуального підходу, зростання адміністративного навантаження на медичний персонал, а також переведення якісної інформації в кількісну – створення цифрового образу хвороби.

Що ми маємо на увазі під поняттям «великі дані» (Big Data) – це структуровані та неструктуровані дані величезних обсягів і значної різноманітності, які ефективно обробляються програмними інструментами, що горизонтально масштабуються, такими програмними технологіями як **"**MapReduce", "Hadoop", "R" та "NoSQL". Одним з базових принципів обробки великих обсягів цифрової інформації в медицині є горизонтальне масштабування, що лежить в основі розподілу обчислень, які обробляють дані без втрати продуктивності за допомогою наступних, актуальних нині, програмних засобів:

– **"MapReduce"** від Google – фреймворк, що надає можливості для кластерних обчислень;

– "**Hadoop" –** проект фонду Apache, що представляє собою набір бібліотек та фреймворк для розробки і виконання програм розподілених обчислень;

– "**R" –** мова програмування, створена для статистичної обробки великих масивів кількісних даних;

– **"NoSQL" –** цифрова технологія реалізації масштабованого сховища інформації з гнучкою моделлю даних для зберігання та обробки великих масивів інформації, яка відрізняється від попередніх тим, що:

– не гарантує створення атомарності та узгодженості даних;

Рис. 1. Ключові характеристики «великих даних» – масивів кількісної інформації

– не має поняття відкату транзакції;

– будь-який запит до бази даних вважається гарантовано завершеним, незалежно від отриманого результату;

– дозволяє створювати базу даних та працювати з нею без заздалегідь заданої схеми.

Базовими характеристиками визначення, що ми маємо справу саме з «великими даними» є наступні ключові ознаки – так звані шість "V", введені до наукового обігу професором М. Хілбертом у 2016, з метою наукового обґрунтування та більш чіткого розуміння терміну Big Data [5]. Принципова відмінність великих даних від іншого виду даних полягає в наборі так званих "V"-характеристик:

"Volume" (обсяг) – фізичний обсяг отриманих даних;

"Velocity" (швидкість) – швидкість приросту (накопичення) даних, і швидкість їх обробки;

"Variety" (різноманітність) – можливість одночасної обробки різних типів структурованих та напівструктурованих даних;

"Veracity" (достовірність) – рівень довіри до отриманої інформації, надійність джерела та його правдивість;

"Value" (цінність) – наскільки корисна отримана інформація для прийняття рішення та / або висновків;

"Variability" (мінливість) – чутливість інформації до змін (рис. 1).

Одним із прикладів застосування великих даних є єдина платформа реєстрів організації охорони здоров'я та медичного менеджменту "e-Health" – це використання цифрових технологій і електронних комунікаційних інструментів для підтримки та покращення надання медичних послуг, громадського здоров'я, а також освіти і досліджень у сфері охорони здоров'я. Зазначена цифрова платформа охоплює широкий спектр послуг і систем, таких як електронні медичні записи (ЕМЗ), телемедицина, інформаційні системи охорони здоров'я, мобільні додатки для здоров'я (mHealth) і онлайн-сервіси. Метою "e-Health" є підвищення ефективності, доступності та якості медичних послуг за допомогою технологічних рішень [6]. До неї щодня сотні організацій системи охорони здоров'я вносять інформацію про себе та своїх пацієнтів в певні реєстри, які накопичують кількісні дані по всіх напрямках медичної галузі. Таким чином, застосування великих даних у сфері охорони здоров'я та активна її цифровізація відкривають нові можливості для покращення якості медичного обслуговування, зниження витрат та покращення результатів лікування.

Однак, паралельно з позитивними тенденціями виникають й певні ризики пов'язані з появою проблеми рутинізації, науковий аналіз якої, на наш погляд, включає розгляд декількох ключових аспектів:

1. Забезпечення якості медичної допомоги, вирішальне значення для чого має ведення належним чином поточної документації, що має на меті детальний і повний облік історії (перебіг) хвороби пацієнта, дозволяє відстежувати прогрес в лікуванні, та є основою для прийняття клінічних рішень. Однак рутинізація ведення документації може призвести до формального вибору протоколу лікування, заповнення звітів без належної уваги до деталей, стиранню особливостей перебігу захворювання, що негативним чином впливає на адекватність і точність цих записів, ставлячи під сумнів їх користь і достовірність [7].

2. Вплив на ефективність роботи медичного персоналу – працівники, зокрема лікарі та медсестри, витрачають значну частину свого робочого часу на ведення цифрового документообігу, які в деяких випадках йде паралельно з заповненням паперових форм документації й адмініструванням цифрових сервісів. Це часто призводить до перевантаження, зниження ефективності роботи і збільшення рівня стресу на робочому місці, що на жаль відволікає медперсонал від безпосередньої взаємодії з пацієнтами, відіграючи вирішальну роль в зниженні якості надання медичної допомоги шляхом зменшити увагу до унікальних потреб кожного пацієнта.

3. Якість взаємодії медичного персоналу з пацієнтами є важливим аспектом роботи закладів системи охорони здоров'я. За умов жорсткої уніфікації інформації, що пропонують програмні засоби збору та обробки великих масивів цифрової інформації, індивідуальні особливості пацієнтів можуть бути ігноровані, як наслідок – призначення менш ефективного протоколу лікування і зниження задоволеності та довіри з боку пацієнтів, які, окрім того, можуть відчувати себе ігнорованими або недооціненими. Погана комунікація та неякісна взаємодія на рівні лікар-пацієнт може призвести до виникнення етичних проблем, коли лікування перетворюється в процес формального виконання стандартних процедур [8].

4. Питання збереження конфіденційності інформації та нерозголошення статусів пацієнтів в умовах цифровізації усієї системи охорони здоров'я набуває надзвичайної актуальності, оскільки оприлюднення баз з медичними даними – ризик, який створює нові виклики перед медичною галуззю: технічні збої, складність опанування програм, необхідність додаткового технічного переоснащення, недопущення витоку інформації, адміністрування доступу до інформації та перекваліфікація медичних кадрів [9]. Фактично, в XXI столітті працівники медичної галузі, окрім суто професійних компетентностей, повинні володіти навичками програмування і цифрового адміністрування.

5. Етичні та правові аспекти рутинізації теж можуть створювати додаткові ризики в роботі закладів системи охорони здоров'я, оскільки некоректне (недбале) ведення медичної документації може призвести до юридичних наслідків у випадку судових позовів або перевірок. Тому важливо, щоб бази збору та обробки інформації була точними, заповненими в повному обсязі та несли вичерпну інформацію, яка б відповідала встановленим стандартам.

Таким чином, вивчення проблеми рутинізації під час ведення цифрової документації та статистичного обліку великих даних в системі охорони здоров'я вимагає комплексного міждисциплінарного підходу для її вивчення та пошуку шляхів вирішення.

Висновки. Використання великих даних має значний потенціал для розвитку системи охорони здоров'я та покращення якості медичного обслуговування. Для зменшення негативних наслідків рутинізації ведення документації, на наш погляд, можна вжити наступних заходів:

– залучити штучний інтелект для заповнення рутинних записів та зменшення навантаження на медичний персонал;

– реорганізувати робочі процеси та перерозподілити навантаження для зменшення збалансованого перерозподілу часу між веденням цифрових сервісів та взаємодією з пацієнтами;

– впровадити систему навчання цифровій грамотності та набуття компетентносте пов'яних з адміністрування баз даних, знанням цифрових технологій збору та обробки великих обсягів цифрової інформації.

Отже, використання сучасних технологій з залученням штучного інтелекту може суттєво оптимізувати рутинні робочі процеси, зменшити негативні наслідки уніфікації масивів даних та покращити якість медичного обслуговування. Завдяки аналізу великих масивів кількісної інформації можна зробити систему надання медичних послуг більш персоналізованою, предикативною, профілактичною та партисипативною.

Перед сучасною системи охорони здоров'я стоїть глобальне завдання – зробити медицину персоналізованою, подолавши ризики рутинізації даних. Активне впровадження цифрових технологій та електронних сервісів в медичну галузь, на наш погляд, відкриває для науковців наступні перспективні напрямки подальших розвідок – 4П-медицина, як модель охорони здоров'я майбутнього, що ґрунтується на чотирьох ключових принципах: персоніфікація, предикативність, профілактика, партисипативність.

Список літератури:

1. Klymenko O., Lehominova S., Goloborodko A., Features of quality management of electronic services in Ukraine in the conditions of digitalization. *Risus-journal on innovation and sustainability*. 2022. Vol. 13. Is. 1. P. 72–85. DOI: 10.23925/2179-3565.2022v13i1p72-85

2. Lynch C. Community cleverness required. *Big data. Nature.* 2008. № 455 (7209). P. 1–2. URL: https://www.nature.com/articles/455001a (дата звернення: 05.05.2024).

3. Клименко О., Чепурко Г. Популярні маніпуляції з соціологічними великими даними: критичний аналіз. *Соціологічні студії.* 2024. № 1 (4). С. 1–35. DOI: https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-35-35

4. Bowman S. Impact of Electronic Health Record Systems on Information Integrity: Quality and Safety Implications. *Perspectives in Health Information Management.* 2013. № 10. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3797550/ (дата звернення: 25.05.2024).

5. Hilbert M. Big Data for Development: A Review of Promises and Challenges. *Development. Policy Review.* 2016. № 34 (1). С. 135–174. URL: https://www.researchgate.net/publication/286907720_Big_Data_for_Development_A_Review_of_Promises_and_Challenges (дата звернення: 21.05.2024).

6. Jones S. S., Rudin R. S., Perry T., Shekelle P. G. Health Information Technology: An Updated Systematic Review with a Focus on Meaningful Use. 2014. 145 с. URL: https://www.healthit.gov/sites/default/files/systematic_review_final_report_508_compliant.pdf (дата звернення: 09.05.2024).

7. Пилипенко В. Взаємовідносини лікаря і пацієнта за ринкових реалій. *Українське суспільство 1992–2020. Соціологічний моніторинг.* Київ. Ін-т соціології НАН України. 2020. С. 424–430.

8. Hsiao C. J. & Hing E. Use and Characteristics of Electronic Health Record Systems Among Office-based Physician Practices: United States, 2001–2013. *Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics*. 2014. № 143. С. 1–8. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24439138/ (дата звернення: 11.05.2024).

9. Friedberg M. W., Chen P. G., Van Busum K. R., Aunon F. M., Pham C., Caloyeras J. P., … & Tutty M. Factors Affecting Physician Professional Satisfaction and Their Implications for Patient Care, Health Systems, and Health Policy. *Rand Health Quarterly*. 2014. № 3 (4). URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5051918/ (дата звернення: 22.05.2024).

Valchuk M.S. INVOLVEMENT OF DIGITAL SERVICES IN THE MANAGEMENT OF HEALTH CARE INSTITUTIONS OF UKRAINE: PROBLEMS OF ROUTINIZATION

The article provides a scientific analysis of the active implementation of digitalization in Ukraine's healthcare system by integrating information services and technologies into healthcare management. It highlights the risks of routinization associated with the unification of large volumes of data. The aim of the article is to explore the potential of digital services in healthcare management and analyze the issue of routinization in the process of collecting large amounts of digital information. According to the author, the collection, processing, and unification of medical information is a complex task, and improper execution negatively affects the quality of medical services. Routinization of medical information is seen as the standardization and unification of data processing and storage, involving repetitive and formalized operations with medical records. This process increases efficiency but may reduce personalized patient care and increase the administrative burden on medical staff.

Therefore, the article highlights how the routinization of documentation administration can lead to decreased accuracy of records due to excessive formalization. An overemphasis on digital services distracts medical staff from effective patient interaction. This reduction in communication time lowers overall trust in the medical institution and decreases patient satisfaction. The issue of documentation routinization in medicine requires a multidisciplinary comprehensive scientific approach for resolution. The author concludes that the use of modern technologies, optimization of work processes, and enhancement of medical staff qualifications can mitigate the negative impacts of this issue and improve the quality of medical care.

Key words: *medicine, management, innovative technologies, healthcare system, digital services, routinization, big data.*

УДК 339.92:061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/03

Єфанов О.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Стаття присвячена особливостям публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Відзначено, що важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є положення, що стосуються створення всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі. Відмічено, що ключову роль у цих процесах відіграє публічне управління, а також охарактеризовано його основні аспекти, які в статті розділені на декілька основних категорій. Акцентовано увагу на тому, що ці аспекти є взаємопов'язаними і забезпечують комплексний підхід до управління державними ресурсами і послугами для досягнення суспільних цілей та розвитку країни.

В статті виділено проблеми, які існують на даний час публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Аргументовано, що подолання цих проблем потребує комплексного підходу, включаючи реформування правової та інституційної бази, покращення інвестиційного клімату, модернізацію інфраструктури та підвищення обізнаності і готовності бізнесу до нових умов. Представлено напрями подолання проблем, які існують у сфері публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом в сучасних умовах.

Підсумовано, що на шляху подолання проблем у досліджуваній сфері в першу чергу варто поставити акцент на важливості гармонізації українського законодавства зі стандартами ЄС. Посилення інституційної спроможності державних органів, які займаються питаннями торгівлі та економічної інтеграції, також є ключовим завданням. Інфраструктурний розвиток та соціальні аспекти є також важливими аспектами для забезпечення ефективного функціонування зони вільної торгівлі. А регулярний моніторинг та оцінка ефективності впровадження угод про зону вільної торгівлі дозволяють вчасно виявляти проблеми та вносити необхідні корективи. Підкреслено, що в подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях інституційного забезпечення процесів у сфері дії зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Ключові слова: *зона вільної торгівлі, публічне управління, угода, держава, співпраця, країни.*

Постановка проблеми. Україна і Європейський Союз здійснили значний крок у зміцненні своїх відносин шляхом укладення Угоди про асоціацію та Зони вільної торгівлі. Ці угоди не тільки сприяють економічному зростанню обох сторін, але мають велике значення для розвитку публічного управління в контексті управління міжнародними торговими процесами.

Підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачала зменшення тарифних та нетарифних обмежень, що мало стимулювати економічну співпрацю між країнами. Очікуваний ефект включав збільшення обсягів імпорту й експорту між Україною та ЄС через зменшення нетарифних бар'єрів і зниження митної вартості товарів. Згідно з Угодою, українські компанії мали зіткнутися з низкою перешкод, таких як необхідність сертифікації продукції та пошуку партнерів за кордоном. Відповідно до цього на сучасному етапі існує низка проблем, пов'язаних з впливом зони вільної торгівлі на обсяг імпорту та експорту, а також недосконалим публічним управлінням у цій сфері, що актуалізує дослідження у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та співпраці між сторонами у цьому питання займається низка науковців. Зокрема, варто згадати таких вчених як Бондарчук В. [5], Гнілуша С. [4], Казік Т. [4], Комар Н. [1], Кочергіна О. [2], Сюта С. [3], Уніят А. [1], Ткач Д. [4], Шиманська К. [5] та багато інших.

Проте сучасні виклики диктують нові умови для реалізації зовнішньої політики України і особливу роль при цьому відіграє публічне управління процесами формування зони вільної торгівлі між

Україною та ЄС. Особливості його реалізації вимагають глибоких наукових досліджень у зазначеному напрямку.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні особливостей публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є положення, що стосуються створення всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі. Ці положення передбачають значну лібералізацію торгівлі, включаючи усунення квот чи тарифів між сторонами, а також гармонізацію нормативно-регуляторної бази і законодавства в цілому [6].

Ключову роль у цих процесах відіграє публічне управління, основні аспекти якого можна розділити на кілька основних категорій:

1. Стратегічне планування і політика:

– формування державної політики: визначення пріоритетів та стратегій, які забезпечують довгостроковий розвиток країни чи регіону.

– планування: розробка довгострокових і короткострокових планів, які включають конкретні цілі, заходи та ресурси для їх досягнення.

2. Організаційна структура і управління:

– організаційні моделі: створення ефективних структур управління, які забезпечують чітке розподілення обов'язків та повноважень.

– координація: забезпечення координації між різними державними установами та іншими зацікавленими сторонами.

3. Публічні фінанси:

– бюджетування: процес розробки та затвердження державного бюджету, включаючи планування доходів і витрат.

– фінансовий контроль: забезпечення прозорості та підзвітності у використанні державних коштів.

4. Управління людськими ресурсами:

– рекрутинг і відбір: процеси найму кваліфікованих працівників на державну службу.

– професійний розвиток: навчання та підвищення кваліфікації державних службовців для підвищення їх ефективності.

5. Інформаційні системи та технології:

– електронне урядування: використання інформаційних технологій для підвищення ефективності управління і забезпечення доступу громадян до державних послуг.

– інформаційна безпека: захист інформаційних систем і даних від несанкціонованого доступу та кібератак.

6. Правове регулювання:

– законодавча база: розробка і впровадження законів, які регулюють різні аспекти публічного управління.

– дотримання законодавства: забезпечення виконання законів і нормативних актів.

7. Комунікація та взаємодія з громадськістю:

– прозорість: забезпечення відкритого доступу до інформації про діяльність державних органів.

– зворотній зв'язок: створення механізмів для отримання і врахування думок і пропозицій громадян.

8. Оцінка ефективності:

– моніторинг та оцінка: регулярний аналіз ефективності діяльності державних органів і реалізації державних програм.

– звітність: підготовка звітів про досягнуті результати та використання ресурсів.

Ці аспекти є взаємопов'язаними і забезпечують комплексний підхід до управління державними ресурсами і послугами для досягнення суспільних цілей та розвитку країни. Зокрема, публічне управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС повинно бути комплексним і багатоаспектним, враховуючи стратегічне планування, політику держави та її законодавство, управління кадрами та інформаційне забезпечення процесів, а також передбачати низку інших аспектів, на основі яких буде реалізовуватися вектор розвитку України та європейських держав у сфері вільної торгівлі [7].

В сучасних умовах існує чимало проблем та невирішених питань, які стосуються проблематики публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. До основних з них, які включають в себе низку економічних, правових, організаційних та соціальних аспектів, можна віднести ті, що вказані в табл. 1.

Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, включаючи реформування правової та інституційної бази, покращення інвестиційного клімату, модернізацію інфраструктури та підвищення обізнаності і готовності бізнесу до нових умов.

Зважаючи на представлені проблеми, варто представити напрями їх подолання в сучасних умовах. До основних напрямів, на наш погляд, варто віднести наступні:

1. Удосконалення законодавчої та інституційної бази. Цей напрям передбачає гармонізацію законодавства з європейськими стандартами шляхом прийняття та впровадження законодавчих актів, які відповідають вимогам та стандартам ЄС,

Таблиця 1

Проблеми, які існують на даний час публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС

Проблеми	Їх характеристика
Інституційна та правова база	
Недосконаліть законодавства	Відсутність або недосконаліть законодавчих актів, які регулюють окремі аспекти торгівлі та економічної співпраці
Нестабільність правової системи	Часті зміни в законодавстві, що ускладнює адаптацію бізнесу до нових умов і стандартів ЄС
Економічні виклики	
Конкурентоспроможність українських товарів	Українські виробники часто стикаються з труднощами щодо відповідності високим стандартам якості ЄС
Інвестиційний клімат	Низький рівень інвестиційної привабливості через корупцію, нестабільність та слабку правову захищеність інвесторів
Адміністративні бар'єри	
Бюрократія	Надмірно складні і тривалі адміністративні процедури при здійсненні торговельних операцій
Корупція	Проблеми корупції на всіх рівнях управління, що ускладнює ведення бізнесу та взаємодію з державними органами
Інфраструктурні проблеми	
Логістика	Нестача сучасної транспортної інфраструктури та логістичних центрів, що ускладнює ефективний обмін товарами
Технічні бар'єри	Відсутність або недосконаліть необхідних технічних стандартів і сертифікаційних систем
Проблеми адаптації бізнесу	
Обізнаність і підготовка	Низький рівень обізнаності підприємців про умови ЗВТ і недостатня підготовка до роботи за новими стандартами
Фінансові ресурси	Відсутність доступу до фінансових ресурсів, необхідних для модернізації виробництва і приведення його у відповідність до вимог ЄС
Соціальні виклики	
Захист вразливих груп	Потреба у забезпеченні соціального захисту для працівників і підприємців, які можуть постраждати від структурних змін в економіці
Зайнятість	Ризик втрати робочих місць в окремих секторах економіки через конкуренцію з більш розвиненими європейськими підприємствами
Комунікаційні проблеми	
Інформаційний вакуум	Відсутність ефективної комунікації між державними органами, бізнесом та громадськістю щодо переваг та викликів ЗВТ
Зворотній зв'язок	Недостатньо розвинені механізми зворотного зв'язку між урядом і підприємницьким середовищем, що ускладнює виявлення і вирішення проблем
Оцінка ефективності	
Моніторинг	Відсутність систематичного моніторингу та оцінки ефективності реалізації умов ЗВТ, що не дозволяє своєчасно виявляти та вирішувати проблеми
Звітність	Недостатній рівень прозорості та підзвітності щодо виконання угод і використання наданих ЄС ресурсів

Джерело: складено на основі [8]

а також створення стабільної правової системи в контексті забезпечення правової визначеності та стабільності законодавства для сприяння довгостроковим інвестиціям і розвитку бізнесу.

2. Покращення економічного клімату. Тут мається на увазі підвищення конкурентоспроможності шляхом підтримки модернізації виробництва та впровадження інновацій для підвищення якості українських товарів і послуг, а також створення сприятливого інвестиційного середовища: Зменшення корупції, забезпечення правового захисту інвесторів та спрощення процедур ведення бізнесу.

3. Скорочення адміністративних бар'єрів за рахунок дерегуляції або спрощення адміністративних процедур та зменшення бюрократичних перешкод для підприємців, а також впровадження антикорупційних заходів за допомогою провадження ефективних механізмів боротьби з корупцією на всіх рівнях державного управління.

4. Розвиток інфраструктури. Даний напрям переблагає модернізацію транспортної та

логістичної інфраструктури завдяки інвестиціям у розвиток транспортних коридорів, портів, аеропортів та логістичних центрів, а також впровадження технічних стандартів шляхом створення та розвитку системи сертифікації і стандартизації відповідно до європейських вимог.

5. Адаптація бізнесу за допомогою інформаційно-консультативної підтримки, тобто надання інформації та консультацій підприємцям щодо умов зони вільної торгівлі, європейських стандартів та можливостей для експорту, а також реалізація фінансової підтримки шляхом забезпечення доступу до фінансових ресурсів для модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності.

6. Соціальний захист і зайнятість. Тут потрібно розглядати підтримку вразливих груп шляхом забезпечення соціального захисту працівників, які можуть постраждати від економічних змін, через програми перекваліфікації та соціальної допомоги, а також розвитку ринку праці шляхом створення нових робочих місць та підтримки підприємництва для мінімізації негативних наслідків структурних змін в економіці.

7. Покращення комунікації – прозора комунікація або забезпечення відкритого доступу до інформації про реалізацію зони вільної торгівлі, її переваги та виклики для бізнесу та громадськості, а також механізми зворотного зв'язку або створення платформ для діалогу між урядом, бізнесом та громадянським суспільством для виявлення та вирішення проблем.

8. Моніторинг і оцінка ефективності, що передбачає регулярний моніторинг за рахунок впровадження системи постійного моніторингу реалізації угод зони вільної торгівлі та їх впливу на економіку і суспільство, а також звітність і підзвітність за рахунок забезпечення прозорої звітності щодо використання ресурсів та досягнутих результатів у процесі виконання угод.

Реалізація цих напрямів сприятиме ефективнішому впровадженню зони вільної торгівлі між Україною та ЄС за рахунок результативних процесів у сфері публічного управління, підвищенню конкурентоспроможності української економіки та покращенню якості життя громадян.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши різноманітні аспекти та виклики, пов'язані з інтеграцією України до європейського економічного простору через створення зони вільної торгівлі, варто поставити акцент на важливості гармонізації українського законодавства зі стандартами ЄС. Це передбачає не лише прийняття нових законів, але й внесення змін до існуючих, що дозволить полегшити торговельні операції та забезпечить сумісність правових норм. Посилення інституційної спроможності державних органів, які займаються питаннями торгівлі та економічної інтеграції, також є ключовим завданням. Це включає підвищення кваліфікації державних службовців, модернізацію адміністративних процедур та покращення координації між різними відомствами.

Інфраструктурний розвиток та соціальні аспекти є також важливими аспектами для забезпечення ефективного функціонування зони вільної торгівлі. Інвестиції у модернізацію транспортних коридорів, портів та логістичних центрів сприятимуть зростанню обсягів торгівлі між Україною та ЄС. А захист вразливих груп населення та розвиток людського капіталу через освіту і перекваліфікацію працівників є необхідними для мінімізації негативних соціальних наслідків економічних змін.

Нарешті, регулярний моніторинг та оцінка ефективності впровадження угод про зону вільної торгівлі дозволяють вчасно виявляти проблеми та вносити необхідні корективи. Прозора звітність щодо досягнутих результатів підвищує підзвітність державних органів та сприяє ефективному управлінню процесами інтеграції України в європейський економічний простір.

В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях інституційного забезпечення процесів у сфері дії зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Список літератури:

1. Комар Н., Уніят А. Регіональні угоди про вільну торгівлю за участю України: можливості та ризики. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/367/353 https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-36

2. Кочергіна О.Ю. Сучасний зміст зони вільної торгівлі як невід'ємної категорії інтеграційного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. Вип. 1. С. 54–58.

3. Сюта С. Зона вільної України з ЄС: наявні результати та перспективи для регіонального торговельного співробітництва. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 3. С. 153–165.

4. Ткач Д.І., Казік Т.В., Гнілуша С.І. Порівняльно-правовий аналіз угод про вільну торгівлю з Україною на прикладі ЄС та Канади. *Правничий вісник Університету «КРОК».* 2019. № 35. С. 89–97.

5. Шиманська К.В., Бондарчук В.В. Ефект Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на вітчизняний імпорт та експорт. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 2 (96). С. 25–30. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2021-2 (96)-25-30

6. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. 15 квітня 2021 року. URL: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes (дата звернення 21.06.2024).

7. Україна почне перегляд угоди про вільну торгівлю з чотирма країнами ЄАВТ. Економічна правда. 27 червня 2023. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/27/7164549/ (дата звернення 21.06.2024).

8. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 1–2. 131 с.

Yefanov O.V. PUBLIC MANAGEMENT OF THE PROCESSES FOR THE FORMATION OF THE FREE TRADE AREA BETWEEN UKRAINE AND THE EU

The article is devoted to the features of public management of the processes of forming a free trade zone between Ukraine and the European Union. It was noted that an important component of the Association Agreement between Ukraine and the European Union is the provisions related to the creation of a comprehensive and deep free trade area. It is noted that public administration plays a key role in these processes, and its main aspects are characterized, which are divided into several main categories in the article. Attention is focused on the fact that these aspects are interrelated and provide a comprehensive approach to the management of state resources and services for the achievement of public goals and the development of the country.

The article highlights the problems that currently exist in the public management of the processes of forming a free trade zone between Ukraine and the European Union. It is argued that overcoming these problems requires a comprehensive approach, including reforming the legal and institutional framework, improving the investment climate, modernizing infrastructure, and increasing business awareness and readiness for new conditions. Directions for overcoming the problems that exist in the field of public management of the processes of forming a free trade zone between Ukraine and the European Union in modern conditions are presented.

It was concluded that on the way to overcome the problems in the researched area, it is first of all worth emphasizing the importance of harmonizing Ukrainian legislation with EU standards. Strengthening the institutional capacity of government bodies dealing with trade and economic integration is also a key challenge. Infrastructural development and social aspects are also important aspects to ensure the effective functioning of a free trade zone. And regular monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of agreements on the free trade zone allow timely identification of problems and making the necessary corrections. It is emphasized that in further scientific research it is necessary to focus attention on the peculiarities of institutional support of processes in the sphere of action of the free trade zone between Ukraine and the EU.

Key words: *free trade zone, public administration, agreement, state, cooperation, countries.*

УДК 351:37+34-005.1
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/04

Коцан В.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглянуто нормативно-правове закріплення правової освіти в управлінській діяльності. Відзначено, що сучасний розвиток суспільства і держави вимагає підвищення рівня правової культури та правової обізнаності серед населення і особливо це стосується управлінської діяльності, де правова освіта є необхідною умовою ефективного та законного виконання професійних обов'язків.

Підкреслено, що управлінська діяльність в умовах сучасного розвитку суспільства та держави потребує високого рівня правової культури та правової обізнаності серед управлінців. Стверджено, що сучасне нормативно-правове поле України містить низку актів, які регулюють питання правової освіти, серед них важливу роль відіграють закони та підзаконні акти, які встановлюють вимоги до освітніх програм, кваліфікаційні стандарти та механізми контролю за їх дотриманням. Проаналізовано основні нормативно-правові акти, що закріплюють правову освіту, такі як Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про державну службу», «Про запобігання корупції» та інші. Аналіз нормативно-правового забезпечення правової освіти в Україні показує, що на сьогодні існує значна кількість законодавчих та підзаконних актів, які регулюють цю сферу.

Акцентовано увагу на інтеграції правової освіти у систему підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, яка є важливим аспектом забезпечення ефективного управління та дотримання законодавства на всіх рівнях державної влади. Визначено, що незважаючи на наявність значної нормативної бази, у сфері правової освіти, що забезпечує управлінську діяльність в системі публічного управління, на даний час існують проблеми, що потребують вирішення. Для вирішення виявлених проблем в статті запропоновано відповідні заходи. Підсумовано, що вдосконалення системи правової освіти сприятиме підвищенню професіоналізму та ефективності державного управління в Україні. Підкреслено, що в подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях інституційного забезпечення правової освіти в управлінській діяльності.

Ключові слова: *нормативно-правові акти, правові освіта, управлінська діяльність, управління, управлінські кадри, держава.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства і держави вимагає підвищення рівня правової культури та правової обізнаності серед населення. Особливо це стосується управлінської діяльності, де правова освіта є необхідною умовою ефективного та законного виконання професійних обов'язків. В умовах реформування державного управління та адаптації до європейських стандартів, питання нормативно-правового закріплення правової освіти набуває особливої актуальності.

Незважаючи на значні зусилля, спрямовані на вдосконалення правової освіти в Україні, існує низка проблем, які потребують вирішення. Це, зокрема, відсутність системного підходу до нормативно-правового забезпечення правової освіти для управлінських кадрів, недостатня координація між різними державними органами та освітніми закладами, а також відсутність чітких механізмів контролю та оцінки ефективності освітніх програм. Тому дане дослідження спрямоване на розкриття важливості правової освіти у процесі управлінської діяльності та обґрунтування необхідності її нормативно-правового закріплення, що сприятиме підвищенню рівня професіоналізму та ефективності державного управління в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку правової освіти та особливості публічного управління процесами, що відбуваються у правоосвітній сфері, досліджуються багатьма провідними науковцями. Зокрема, варто згадати таких як Васюра Р. [1], Нестеренко О. [2], Полякова О. [3; 6], Поступна О. [4], Хаварівська Г. [5], Хожило І. [6] та багато інших.

У своїх публікаціях дослідники вивчають різноманітні питання, пов'язані із правоосвітньою

діяльністю, зокрема, сучасний стан функціонування системи правової освіти в Україні в контексті публічно-управлінського аспекту, розглядають особливості правового виховання в управлінській діяльності, досліджують механізми правового регулювання процесу публічного управління освітою, обґрунтовують модель як опис системи публічного управління правовою освітою населення, представляють шляхи підвищення рівня правової та етичної культури державних управлінців як один із пріоритетів правового виховання в умовах соціальної мобільності та представляють пропозиції щодо функціонування юридичних клінік як одного із шляхів підготовки фахівців-юристів.

Разом з тим, нормативно–правове закріплення правової освіти в управлінській діяльності є надзвичайно важливим компонентом наукових досліджень, зважаючи на потребу глибоких досліджень у сфері правової свідомості українського суспільства, що визначило тематику даної статті,

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в аналізі існуючих нормативно-правових актів, що регулюють правову освіту в управлінській діяльності, виявленні основних проблем та недоліків у цій сфері, а також у розробці пропозицій щодо їх вирішення. Особлива увага приділяється питанням інтеграції правової освіти у систему підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, а також необхідності розробки єдиних стандартів і програм, що відповідатимуть сучасним вимогам та викликам.

Виклад основного матеріалу. Управлінська діяльність в умовах сучасного розвитку суспільства та держави потребує високого рівня правової культури та правової обізнаності серед управлінців. Правова освіта є фундаментальним елементом у формуванні компетентних, відповідальних і ефективних керівників, здатних приймати обґрунтовані рішення в межах законодавчого поля. Розвиток правової освіти в управлінській діяльності підтримується системою освітніх установ, професійних організацій та державних органів. Ці інституції забезпечують підготовку та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, сприяють обміну досвідом та впровадженню найкращих практик.

Сучасне нормативно-правове поле України містить низку актів, які регулюють питання правової освіти. Серед них важливу роль відіграють закони та підзаконні акти, які встановлюють вимоги до освітніх програм, кваліфікаційні стандарти та механізми контролю за їх дотриманням. Основні нормативно-правові акти, що закріплюють правову освіту, включають Конституцію України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про державну службу», «Про запобігання корупції» та інші. Розглянемо детальніше основні з них:

1. Конституція України встановлює основні принципи правової освіти. Згідно з статтею 53 Конституції України, кожен має право на освіту. Це положення закладає основу для правової освіти в контексті загальної освіти, включаючи спеціалізовану правову освіту для управлінських кадрів [7].

2. Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Закон України «Про освіту» визначає загальні принципи та засади освітньої діяльності, в тому числі правової освіти [8]. Закон України «Про вищу освіту» регулює питання підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, включаючи правову освіту [9]. Ці закони закладають основу для формування освітніх програм з правових дисциплін, що є обов'язковими для майбутніх управлінців.

3. Закон України «Про державну службу» встановлює вимоги до професійної підготовки державних службовців, включаючи обов'язкову правову підготовку. Стаття 48 цього Закону визначає, що державні службовці зобов'язані підвищувати свою кваліфікацію, у тому числі в сфері права [10].

4. Закон України «Про запобігання корупції» передбачає заходи щодо запобігання корупції, включаючи правову освіту. Відповідно до статті 19 цього Закону, спеціально уповноважені суб'єкти у сфері запобігання корупції зобов'язані проводити навчання та підвищення кваліфікації з антикорупційного законодавства [11].

Сюди також варто віднести такі підзаконні нормативно-правові акти як Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» від 18.10.2001 № 992/2001 [12], наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» від 3 серп. 2006 р. № 592 [12] та інші.

Аналіз нормативно-правового забезпечення правової освіти в Україні показує, що на сьогодні існує значна кількість законодавчих та підзаконних актів, які регулюють цю сферу. На цій основі є підстави вести мову про інтеграцію правової освіти у систему підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, яка є важливим аспектом забезпечення ефективного управління та дотримання законодавства на всіх рівнях

державної влади. Сучасні вимоги до управлінських кадрів включають не лише знання основних законодавчих актів, але й здатність застосовувати їх на практиці, розуміння правових наслідків управлінських рішень та вміння приймати обґрунтовані рішення в межах правового поля.

Зокрема, підготовка управлінських кадрів повинна включати всебічну правову освіту, яка охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти. Важливою складовою цієї підготовки є вивчення Конституції України, основних законів, що регулюють державне управління, антикорупційного законодавства, а також міжнародного права.

Проте, незважаючи на наявність значної нормативної бази, у сфері правової освіти, що забезпечує управлінську діяльність в системі публічного управління, на даний час існують проблеми, що потребують вирішення:

– відсутність системного підходу до організації правової освіти;

– недостатня координація між різними державними органами та освітніми закладами;

– недоліки в контролі та оцінці ефективності освітніх програм.

Ці та інші проблеми створюють перешкоди для ефективного функціонування системи правової освіти в управлінській діяльності.

Для вирішення виявлених проблем, на наш погляд, необхідно здійснити наступні заходи:

1. Розробити єдину державну програму правової освіти для управлінських кадрів, яка включатиме стандарти і методики навчання, а також механізми контролю та оцінки якості освіти.

2. Підвищити рівень координації між державними органами та освітніми закладами, що займаються підготовкою та підвищенням кваліфікації управлінців.

3. Запровадити регулярні тренінги та курси підвищення кваліфікації з правових питань програми навчання управлінців у вищих навчальних закладах, обов'язкові для всіх державних службовців та управлінців.

4. Розробити і впровадити сучасні освітні технології, спеціалізовані навчальні матеріали та методики навчання, включаючи дистанційне навчання, для забезпечення доступності правової освіти, які будуть адаптовані до потреб управлінських кадрів.

Залучити до навчального процесу практикуючих юристів та експертів з правових питань для проведення лекцій, семінарів та тренінгів.

Окремий акцент потрібно поставити на потребу якісного підвищення кваліфікації управлінських кадрів, яке є постійним процесом, що повинен включати регулярні курси та тренінги з правових питань. Це дозволяє управлінцям не лише оновлювати свої знання, але й ознайомлюватися з новітніми змінами у законодавстві та сучасними практиками правозастосування.

Основні заходи для підвищення кваліфікації управлінських кадрів повинні включати:

– організацію регулярних курсів підвищення кваліфікації, які будуть обов'язковими для всіх державних службовців та управлінців;

– впровадження дистанційного навчання та онлайн-курсів, що забезпечить доступність освіти незалежно від місця роботи управлінців;

– проведення тематичних семінарів та конференцій, присвячених актуальним правовим питанням та змінам у законодавстві.

Для забезпечення ефективності правової освіти управлінських кадрів необхідно розробити єдині стандарти і програми, що відповідатимуть сучасним вимогам та викликам. Це дозволить створити єдину систему підготовки та підвищення кваліфікації, яка буде узгоджена з державними стандартами та міжнародними практиками.

Розробка єдиних стандартів правової освіти для підготовки управлінських кадрів повинна включати:

– визначення основних компетенцій та знань, які повинні мати управлінські кадри у сфері права;

– розробку типових програм навчання, що будуть використовуватися у всіх освітніх закладах та навчальних центрах;

– впровадження системи сертифікації, яка підтверджуватиме рівень правових знань та компетенцій управлінців.

Насамкінець варто наголосити на такому аспекті як актуалізація навчальних програм. Навчальні програми повинні постійно оновлюватися з урахуванням змін у законодавстві та сучасних викликів. Цей процес повинен включати:

– моніторинг змін у законодавстві та оперативне внесення змін до навчальних програм.

– розробку нових курсів та модулів, що враховуватимуть сучасні тенденції та вимоги до правової освіти.

– залучення до розробки програм практикуючих юристів, науковців та експертів у галузі права.

Загалом, закріплення правової освіти на нормативно-правовому рівні є важливим кроком для забезпечення професійної компетентності управлінських кадрів. Ефективне впровадження правової освіти сприятиме підвищенню рівня правосвідомості та правової культури в управлінні, що, в свою чергу, сприятиме розвитку правової держави в Україні.

Висновки. Отже, правова освіта є невід'ємною складовою частиною професійної підготовки управлінських кадрів, оскільки вона сприяє формуванню правової культури, забезпечує правосвідомість та підвищує ефективність прийняття управлінських рішень. Ефективне нормативно-правове забезпечення правової освіти є необхідною умовою для формування висококваліфікованих управлінських кадрів, здатних результативно виконувати свої обов'язки в межах законодавчого поля. Воно покликане забезпечити якісну інтеграцію правової освіти у систему підготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, а також розробка єдиних стандартів і програм, є необхідними умовами для підвищення ефективності державного управління. Це сприятиме формуванню компетентних та відповідальних управлінців, здатних приймати обґрунтовані рішення у правовому полі, що в свою чергу забезпечить розвиток правової держави та підвищення рівня правової культури в суспільстві.

Серед основних проблем правової освіти в управлінській діяльності виділяються недостатня фінансова підтримка, відсутність єдиного підходу до формування навчальних програм, а також недостатня мотивація управлінців до постійного підвищення своєї правової компетентності. Для підвищення ефективності правової освіти в управлінській діяльності необхідно розробити єдині стандарти та вимоги до навчальних програм, забезпечити належний рівень фінансування та стимулювати управлінців до постійного професійного розвитку. Важливим напрямком є також впровадження новітніх інформаційних технологій у процес навчання. Загалом, вдосконалення системи правової освіти сприятиме підвищенню професіоналізму та ефективності державного управління в Україні.

В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях інституційного забезпечення правової освіти в управлінській діяльності.

Список літератури:

1. Васюра Р. Юридична клініка як один із шляхів підготовки фахівців-юристів. Луцький інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»: дорога до знань довжиною у 20 років. 2020. С. 185.

2. Нестеренко О. Підвищення рівня правової та етичної культури державних управлінців як один із пріоритетів правового виховання в умовах соціальної мобільності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 230–234.

3. Полякова О. Модель як опис системи публічного управління правовою освітою населення. *Науковий вісник «Демократичне врядування».* 2018. Вип. 21. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26683/151089-articletext-326523-1-10-20181214.pdf (дата звернення 20.06.2024).

4. Поступна О.В. Механізм правового регулювання процесу публічного управління освітою. *Наукові перспективи*. № 1 (7). 2021. С. 239–250. URL: https://doi.org/10.32689/2708-7530-2021-1 (7)-239-250

5. Хаварівська Г.С. Правове виховання в управлінській діяльності. *Ефективність державного управління : зб. наук. пр*. Вип. 2 (63) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 48–59. DOI: https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212638).

6. Хожило І.І., Полякова О.С. Сучасний стан функціонування системи правової освіти в Україні: публічно-управлінський аспект. *Наукові перспективи*. № 2 (8). 2021. С. 280–292. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-2 (8)-280-292

7. Конституція України. Офіційне видання. Київ : М-во юстиції України, 2006. 104 с.

8. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 21.06.2024).

9. Про вищу освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення 21.06.2024).

10. Про державну службу : Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2012. № 26. Ст. 273. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4050-17#Text (дата звернення 21.06.2024).

11. Про запобігання корупції: Закон України № 49-1700-VII від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2014. С. 20–56.

12. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text (дата звернення 21.06.2024).

13. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серп. 2006 р. № 592. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956–06#Text (дата звернення 20.06.2024).

Kotsan V.V. REGULATORY AND LEGAL CONSOLIDATION OF LEGAL EDUCATION IN ADMINISTRATIVE ACTIVITIES

The article deals with the regulatory and legal consolidation of legal education in managerial activity. It was noted that the modern development of society and the state requires an increase in the level of legal culture and legal awareness among the population, and this especially applies to managerial activities, where legal education is a necessary condition for the effective and legal performance of professional duties.

It is emphasized that managerial activity in the conditions of modern development of society and the state requires a high level of legal culture and legal awareness among managers. It has been asserted that the modern regulatory legal field of Ukraine contains a number of acts that regulate the issue of legal education, among them laws and by-laws that establish requirements for educational programs, qualification standards and mechanisms for monitoring their compliance play an important role. The main normative-legal acts establishing legal education, such as the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", "On Civil Service", "On Prevention of Corruption" and others, were analyzed. An analysis of the regulatory and legal provision of legal education in Ukraine shows that today there is a significant number of legislative and by-laws that regulate this area.

Attention is focused on the integration of legal education into the system of training and professional development of managerial personnel, which is an important aspect of ensuring effective management and compliance with legislation at all levels of state power. It was determined that, despite the presence of a significant regulatory framework, in the field of legal education, which ensures managerial activity in the public administration system, there are currently problems that need to be solved. Appropriate measures are proposed in the article to solve the identified problems. It is concluded that the improvement of the legal education system will contribute to increasing the professionalism and efficiency of public administration in Ukraine. It is emphasized that in further scientific research it is necessary to focus attention on the peculiarities of institutional provision of legal education in managerial activities.

Key words: *regulatory and legal acts, legal education, managerial activity, management, managerial personnel, state.*

УДК 331.5.021-044.372
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/05

Маринюк В.Л.
Національний університет «Львівська політехніка»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

В статті розглядаються нормативно-правові засади функціонування ринку праці України в системі публічного управління на сучасному етапі розвитку української держави. Відзначено, що нормативно-правове регулювання функціонування ринку праці України є важливою частиною системи публічного регулювання економіки і вимагає узгодженої участі органів влади на всіх рівнях та їх цілеспрямованої роботи. Відповідно до цього важливий акцент потрібно ставити на достовірне, адекватне і повноцінне нормативно-правове забезпечення, здатне забезпечити цілісний та комплексний розвиток ринку праці на сучасному етапі.

Визначено, що нормативно-правова система регулювання ринку праці в Україні ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю, Законів України «Про підвищення соціальних гарантій для трудящих», «Про колективні договори і угоди», «Про охорону праці», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про зайнятість населення», постановами уряду, указами Президента, регіональними програмами зайнятості населення тощо. Зауважено, що до системи нормативних і законодавчих документів також належать Генеральна та галузеві (тарифні) угоди, колективні договори та інші правові акти. Акцентовано увагу на тому, що основою правового регулювання ринку праці в Україні є Конституція України, яка закріплює право кожного громадянина на працю, належні умови праці та захист від безробіття. Аргументовано, що специфічні питання ринку праці регулюються Кодексом законів про працю України, що встановлює основні принципи трудових відносин, включаючи умови праці, оплату, робочий час, відпустки та процедури звільнення, і є основним законодавчим актом, що регулює трудові відносини в країні.

Підсумовано, що нормативно-правові засади функціонування ринку праці України є фундаментом для ефективного публічного управління цією сферою, оскільки вони забезпечують правову основу для захисту прав працівників, сприяють стабільності економіки та створюють умови для розвитку підприємництва. В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях зарубіжного досвіду функціонування ринку праці в системі державного управління та можливостях його впровадження в українських реаліях.

Ключові слова: *нормативно-правова база, ринок праці, законодавство, правові норми, державне управління, держава, населення.*

Постановка проблеми. Нормативно-правове регулювання функціонування ринку праці України є важливою частиною системи публічного регулювання економіки, вимагає узгодженої участі органів влади на всіх рівнях та їх цілеспрямованої роботи. Визначення та досягнення конкретних показників, що відображають стан ринку праці в країні, таких як попит на трудові ресурси, рівень зайнятості, безробіття тощо є важливими. Ігнорування цих показників соціально-економічного розвитку може підвищити соціальну напругу в суспільстві, призвести до дезорганізації роботи органів влади та спричинити негативні тенденції в економіці.

Тому важливий акцент при цьому потрібно ставити на достовірне, адекватне і повноцінне нормативно-правове забезпечення, здатне забезпечити цілісний та комплексний розвиток ринку праці на сучасному етапі. Глибина проблематики даного питання актуалізує наукові дослідження у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ринок праці та проблематика його функціонування є предметом зацікавлення багатьох дослідників. Зокрема, варто згадати таких вчених, як Василенко О., Войтик О., Войтович Р., Дяченко М., Дубич К., Коцан Л., Мазій Н., Павліха Н., Савчук А., Супрун К., Цимбалюк І., Уніга О. та багато інших.

У своїх публікаціях науковці піднімають питання функціонування ринку праці в кризових умовах та напрямків удосконалення його державного регулювання, вивчають державне управління зайнятості населення регіону, розглядають

особливості розвитку ринку праці в контексті економіки добробуту, зокрема, регулювання доходів населення, аналізують публічне управління у сфері зайнятості в Україні у контексті євроінтеграції, оцінюють механізми публічного управління інноваційним розвитком сфери зайнятості населення України.

Разом з тим, повноцінне функціонування ринку праці неможливе без належного рівня правового забезпечення, його повноти та обґрунтованості, що викликає гостру потребу глибоких наукових досліджень у даному напрямку.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити та обґрунтувати нормативно-правові засади функціонування ринку праці України в системі державного управління в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці є однією з ключових складових економічної системи будь-якої країни. В Україні функціонування ринку праці регулюється комплексом нормативно-правових документів, що забезпечують баланс інтересів між роботодавцями, працівниками та державою. Важливість нормативно-правових засад у цій сфері полягає в створенні стабільного середовища для економічного зростання, забезпеченні соціального захисту працівників та сприянні розвитку підприємництва.

Так, нормативно-правова система регулювання ринку праці в Україні ґрунтується на основних положеннях Конституції України [1], Кодексу законів про працю [2], Законів України «Про зайнятість населення» [3], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [4], «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [5], «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6], «Про зовнішню трудову міграцію» [7], постановами уряду, указами Президента, регіональними програмами зайнятості населення тощо.

Крім того, існує ряд встановлених для соціально вразливих категорій населення додаткових соціальних гарантій у сфері зайнятості, які регламентуються, наприклад, законами України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми», «Про основи соціального захисту інвалідів в України» тощо.

До системи нормативних і законодавчих документів також належать Генеральна та галузеві (тарифні) угоди, колективні договори та інші правові акти. Багаторівнева система колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин на основі компромісів та співпраці дає змогу за посередництва держави узгоджувати інтереси основних учасників сучасних економічних процесів – роботодавців і найманих працівників. Фактично, у ринковій економіці баланс інтересів між партнерами у сфері виробництва та послуг знаходить своє відображення в індивідуальних трудових договорах (контрактах) та колективних угодах різних рівнів.

Основою правового регулювання ринку праці в Україні є Конституція України, яка закріплює право кожного громадянина на працю, належні умови праці та захист від безробіття. Так, в статті 43 Конституції зазначено, що зміст права на працю полягає у можливості кожної особи заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Це право забезпечується обов'язком держави гарантувати рівні можливості у виборі професії та трудової діяльності, створювати громадянам умови для його повної реалізації, а також відповідно до потреб суспільства здійснювати програми підготовки кадрів та професійної освіти. Водночас це конституційне право громадян не повинно обмежуватися певною формою трудового договору, який укладається відповідно до їхнього бажання.

У статті 46 Конституції України зазначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, зокрема у випадку повної, часткової або тимчасової втрати працездатності» [1]. Тому для забезпечення конституційного права кожного на працю, передбаченого статтею 43 Конституції, повинні бути встановлені певні гарантії, такі як заборона на звільнення працівника з ініціативи роботодавця під час його тимчасової непрацездатності.

Закріплення в Конституції України права громадян на соціальний захист сприяє виконанню державою обов'язку створення умов для реалізації громадянами права на працю, що узгоджується з вимогами Конституції України (ч. 2 ст. 43) та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (стт. 16, 17). Заборона звільнення працівника з ініціативи роботодавця під час відпустки забезпечує реалізацію його конституційного права на відпочинок, закріпленого статтею 45 Конституції України [1].

Специфічні питання регулюються Кодексом законів про працю України [2], що встановлює основні принципи трудових відносин, включаючи умови праці, оплату, робочий час, відпустки та процедури звільнення, і є основним законодавчим актом, що регулює трудові відносини в країні. Кодекс визначає права та обов'язки працівників і роботодавців, забезпечує правові гарантії для захисту трудових прав громадян, а також встановлює норми щодо умов праці, її оплати, робочого

часу, відпочинку, соціального захисту працівників та інші ключові аспекти трудових відносин.

Кодекс законів про працю України виконує кілька важливих функцій у системі публічного управління ринком праці:

1. Регулятивна функція. Кодекс встановлює правила та норми, які регулюють взаємовідносини між працівниками та роботодавцями. Це включає питання укладення, зміни та розірвання трудових договорів, а також умови праці та її оплати.

2. Захисна функція. Кодекс забезпечує захист трудових прав працівників, зокрема через встановлення мінімальних стандартів оплати праці, захист від незаконного звільнення, регулювання робочого часу та відпочинку, гарантії на соціальне забезпечення та інші форми соціального захисту.

3. Контрольна функція. Зазначений Кодекс надає основи для контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства з боку державних органів, таких як Державна служба України з питань праці. Це допомагає забезпечити виконання законодавчих норм та захист прав працівників.

4. Стабілізуюча функція. Кодекс сприяє стабільності трудових відносин, оскільки встановлює чіткі та зрозумілі правила гри для всіх учасників ринку праці. Це сприяє зниженню конфліктів між працівниками та роботодавцями та забезпечує більш прогнозоване і стабільне середовище для розвитку трудових відносин.

Важливо зазначити, що Кодекс законів про працю України регулярно оновлюється та доповнюється відповідно до змін у соціально-економічних умовах та вимог міжнародних стандартів. Це дозволяє адаптувати трудове законодавство України до нових викликів та потреб ринку праці, забезпечуючи ефективне функціонування системи публічного управління ринком праці.

Окрім Кодексу функціонування ринку праці регулюється Законом України «Про зайнятість населення» [3], який визначає державну політику в галузі зайнятості, спрямовану на запобігання безробіттю, сприяння працевлаштуванню та професійному навчанню громадян. Також важливу роль відіграють Закон України «Про колективні договори і угоди» та інші нормативні акти, що регламентують укладення та виконання колективних договорів.

Так, Закон України «Про зайнятість населення» (ст. 1) розглядає зайнятість як «не заборонену законодавством діяльність осіб, пов'язану із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно» [3].

У системі публічного управління ринком праці значну роль відіграють державні органи, зокрема Міністерство соціальної політики України, Державна служба зайнятості та інші установи, які займаються реалізацією державної політики у сфері праці та зайнятості. Вони відповідають за розробку та впровадження нормативно-правових актів, контроль за їх виконанням, а також за надання соціальних послуг населенню.

Для сприяння зайнятості населення та задоволення потреб громадян у працевлаштуванні Кабінет Міністрів України разом з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування розробляють річні та довгострокові державні та територіальні програми зайнятості населення.

Одним із важливих механізмів регулювання ринку праці є колективно-договірне регулювання, яке здійснюється через укладання генеральних, галузевих та регіональних угод, а також колективних договорів на рівні підприємств. Цей багаторівневий підхід дозволяє врахувати специфіку різних секторів економіки та регіональних особливостей, забезпечуючи при цьому соціальну стабільність і справедливий розподіл ресурсів.

Колективний договір укладається згідно із Законом України «Про колективні договори і угоди». Він є правовим актом та інструментом колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин між працівниками та їхніми роботодавцями. Колективний договір забезпечує узгодження позицій сторін щодо важливих питань соціального забезпечення та страхування, соціальних компенсацій та виплат, умов і оплати праці.

Колективний договір між адміністрацією підприємства та його профспілкою або іншими представниками інтересів працівників зазвичай конкретизує, розвиває та доповнює норми, прийняті в регіональних, галузевих та генеральних угодах. При цьому враховується стан розвитку соціально-трудової сфери колективу, а також фінансовий стан підприємства та організації.

Незважаючи на існування розвиненої законодавчої бази, ринок праці України стикається з низкою викликів. Серед них – тіньова зайнятість, міграція працездатного населення, невідповідність професійних навичок вимогам ринку та інші

проблеми. Для їх вирішення необхідно удосконалювати нормативно-правові засади, впроваджувати нові підходи до регулювання трудових відносин та посилювати співпрацю між державою, роботодавцями та профспілками.

Висновки. Таким чином, нормативно-правові засади функціонування ринку праці України є фундаментом для ефективного публічного управління цією сферою. Вони забезпечують правову основу для захисту прав працівників, сприяють стабільності економіки та створюють умови для розвитку підприємництва. Правове забезпечення функціонування ринку праці ґрунтується насамперед на закріпленому в Конституції України праві на працю для кожної людини. Аналіз національного та міжнародного законодавства свідчить про можливість громадян реалізовувати своє конституційне право на працю на основі достатнього правового регулювання ринку праці. Подальший розвиток та вдосконалення нормативно-правової бази є необхідним для адаптації до нових викликів та потреб сучасного ринку праці.

В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях зарубіжного досвіду функціонування ринку праці в системі державного управління та можливостях його впровадження в українських реаліях.

Список літератури:

1. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Київ : Видавничий дім Скіф», 2006. 48 с.

2. Кодекс законів про працю України. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 11.06.2024)

3. Про зайнятість населення : Закон України від 01.03.2013 р. № 5067-VI. *ВВР України.* 2013. № 24. Ст. 243.

4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття України : Закон України від 2 березня 2000 р.: станом на 01.05.2016 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1533-14 (дата звернення 11.06.2024).

5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/2017-14 (дата звернення 11.06.2024).

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України. *Офіційний вісник України*. 2 грудня 2014. № 94. С. 7. Ст. 2709. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-182 (дата звернення 12.06.2024).

7. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/761-19 (дата звернення 12.06.2024).

8. Про Державну службу зайнятості України : Указ Президента України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/19/2013 (дата звернення 11.06.2024).

9. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні : Декларація від 15 груд. 1992 р. № 2859-XII. *Верховна Рада України*. URL: http://www.rada.gov.ua / (дата звернення 12.06.2024).

10. Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу : постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 792. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2018-%D0%BF#Text (дата звернення 12.06.2024).

11. Про затвердження Порядку та строків надання дотації роботодавцю для забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем : наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 25 лютого 2008 р. № 82. URL: https://hrliga.com/docs/Nakaz_82.htm (дата звернення 12.06.2024).

12. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування : указ Президента України від 07.02.2008р. № 109/2008. URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/109/ 2008 (дата звернення 13.06.2024).

13. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14 (дата звернення 13.06.2024).

Marynyuk V.L. REGULATORY AND LEGAL PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE LABOR MARKET OF UKRAINE IN THE STATE ADMINISTRATION SYSTEM

The article examines the regulatory and legal foundations of the functioning of the labor market of Ukraine in the system of public administration at the current stage of the development of the Ukrainian state. It was noted that the normative and legal regulation of the functioning of the labor market of Ukraine is an important part of the system of public regulation of the economy and requires the coordinated participation of authorities

at all levels and their purposeful work. In accordance with this, an important emphasis should be placed on reliable, adequate and full-fledged regulatory and legal support, capable of ensuring integral and comprehensive development of the labor market at the current stage.

It was determined that the normative legal system of regulating the labor market in Ukraine is based on the main provisions of the Constitution of Ukraine, the Code of Labor Laws, the Laws of Ukraine "On Increasing Social Guarantees for Workers", "On Collective Agreements and Agreements", "On Labor Protection", "On mandatory state social insurance in case of unemployment", "On employment of the population", government decrees, decrees of the President, regional programs of employment of the population, etc. It is noted that the system of regulatory and legislative documents also includes General and sectoral (tariff) agreements, collective agreements and other legal acts. Attention is focused on the fact that the basis of legal regulation of the labor market in Ukraine is the Constitution of Ukraine, which enshrines the right of every citizen to work, proper working conditions and protection against unemployment. It is argued that specific issues are regulated by the Labor Code of Ukraine, which establishes the basic principles of labor relations, including working conditions, pay, working hours, holidays and dismissal procedures, and is the main legislative act regulating labor relations in the country.

It is concluded that the regulatory and legal foundations of the functioning of the labor market of Ukraine are the foundation for effective public management of this sphere, as they provide a legal basis for the protection of the rights of employees, contribute to the stability of the economy and create conditions for the development of entrepreneurship. In further scientific research, it is necessary to focus attention on the peculiarities of the foreign experience of the functioning of the labor market in the state administration system and the possibilities of its implementation in Ukrainian realities.

Key words: *legal framework, labor market, legislation, legal norms, state administration, state, population.*

УДК 343.85
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/06

Мосейчук С.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто правові аспекти реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні. Запобігання та протидія корупції є важливим завданням державної політики у сучасних умовах. Існування численних нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію державної антикорупційної політики, ще не гарантує успіху у боротьбі з цим негативним явищем. На нинішньому етапі розвитку українського суспільства перед державною політикою стоять нові завдання, які повинні враховувати сучасні реалії у боротьбі з корупцією. Зокрема, мова йде про повноцінне правове забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні. Тому метою статті стало дослідження правових аспектів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні.

У статті аргументовано, що правові аспекти реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні полягають у наявності достатнього нормативно-правового забезпечення антикорупційних заходів та політики, спрямованих на зменшення цього негативного явища в суспільстві. В Україні існує розвинена нормативно-правова та законодавча база, яка спрямована на боротьбу з корупційними зловживаннями.

Наголошено, що норми Основного закону України вимагають від органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб, діяти виключно на основі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України. Відзначено, що це означає наявність гарантії для кожної окремої особи та суспільства, що публічна влада забезпечуватиме дотримання прав та свобод людини, а також виконуватиме свої обов'язки належним чином.

Підсумовано, що у сфері державної плотики існує достатній нормативно-правовий ресурс, на базі якого можна забезпечувати антикорупційну політику в державі – на даний час існує низка вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів в руслі антикорупційної політики держави. В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях інституційного забезпечення державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні.

Ключові слова: *державна політика, запобігання та протидія корупції, нормативно-правова база, законодавство, держава.*

Постановка проблеми. Для будь-якого цивілізованого суспільства корупція завжди була і залишається серйозною проблемою. Корупційні дії уповільнюють загальний розвиток держави, роблять її небажаним партнером на міжнародній арені та нівелюють усі позитивні досягнення у економічній, політичній та соціальній сферах, Врахування корупційних ризиків у тактичному та стратегічному прогнозуванні і плануванні соціально-економічного розвитку може призвести до кризи у різних галузях національної економіки, суттєво зменшити успіхи країни, а в багатьох випадках – звести нанівець усі спроби спрямувати країну на шлях прогресу.

Запобігання та протидія корупції є важливим завданням державної політики у сучасних умовах. Існування численних нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію державної антикорупційної політики, ще не гарантує успіху у боротьбі з цим негативним явищем. На нинішньому етапі розвитку українського суспільства перед державною політикою стоять нові завдання, які повинні враховувати сучасні реалії у боротьбі з корупцією. Актуальність цього питання зумовила вибір теми даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корупційна проблематика є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, мова йде про таких дослідників як Авер'янов В., Баштанник В., Бородін І., Голосніченко І., Заброда Д., Коваль Л., Липовська Н., Лукомський В., Мельник М., Олефір В., Остапенко О., Петренко О., Рогульський С., Шамрай В., Шалгунова С. та ін.

Науковці у своїх публікаціях вивчають різноманітні аспекти корупційних проявів у суспільстві. Зокрема, вони викривають корупцію як негативний фактор в діяльності правоохоронних органів та як явище і дають оцінку ролі цих органів у сфері протидії корупції, досліджують особливості правових, інституційних та наукових складових протидії корупції в Україні, розглядають заходи органів державної влади щодо подолання корупції у поствоєнний період, аналізують специфіку формування й реалізації антикорупційної політики в системі державної служби України з позиції сучасного стану та шляхів її вдосконалення, акцентують увагу на протидії корупції в митних органах у контексті забезпечення ефективності публічного управління.

Проте у напрямі протидії корупційним зловживанням важливим є акцент на правовому забезпеченні державної політики, здатної ефективно боротися з цим ганебним явищем. Недостатнє вивчення даного питання потребує глибоких наукових досліджень у даному напрямку.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити правові аспекти реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Правові аспекти реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні полягають у наявності достатнього нормативно-правового забезпечення антикорупційних заходів та політики, спрямованих на зменшення цього негативного явища в суспільстві. В Україні існує розвинена нормативно-правова та законодавча база, яка спрямована на боротьбу з корупційними зловживаннями.

Так, з моменту проголошення незалежності України діяльність державної влади була зосереджена на запобіганні та протидії корупції у всіх сферах. Це проявилося, зокрема, у прийнятті Постанови Верховної Ради України від 19 грудня 1992 року «Про утворення Тимчасової депутатської комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю, корупцією і хабарництвом».

Протягом наступних років були прийняті інші нормативно-правові акти антикорупційного характеру. Зокрема, 5 жовтня 1995 року було ухвалено базовий Закон «Про боротьбу з корупцією», в якому були визначені такі терміни, як «корупційні діяння» та «корупція». Цей законодавчий акт регламентував організаційно-правові засади поновлення законних прав та інтересів юридичних та фізичних осіб, усунення наслідків корупційних правопорушень і виявлення, припинення та запобігання корупційних проявів. Він також створив основу для подальшого розвитку нормативної бази з питань боротьби з корупцією.

Цей нормативно-правовий акт втратив чинність у 2009 році. Однак його ухвалення всього через декілька років після проголошення незалежності України свідчить про те, що потреба у боротьбі з корупцією була актуальною вже тоді. Це підкреслює, що державні органи з самого початку незалежності країни активно працювали над протидією корупційним проявам.

Норми Конституції України (ч. 2 ст. 19) вимагають від органів державної влади та місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб, діяти виключно на основі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України [2]. Це положення служить гарантією для кожної окремої особи та суспільства, що публічна влада забезпечуватиме дотримання прав та свобод людини, а також виконуватиме свої обов'язки належним чином.

У 2011 році набули чинності: Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [9] від 7 квітня 2011 року № 3206-VI3 та Указ Президента України «Про першочергові заходи з реалізації Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»» [13] від 5 жовтня 2011 року.

Пізніше у 2014р. був прийнятий Закон України «Про запобігання корупції» [10], а у 2016 р. з'явилася Методологія оцінки ризиків у діяльності органів влади [4], затверджена рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 2 грудня 2016 р., та ін.

Зокрема, в Законі України «Про запобігання корупції» в першому розділі в загальних положеннях статтею першою корупція визначається як «використання особою, зазначеною у частині першій статті третій цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті третій цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [10].

Разом із цими законами, які підтримують антикорупційну політику держави, зараз існує багато вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів. Серед них варто виділити такі закони України, як:

– Закон від 07.04.2011 № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [5];

– Закон від 18.04.2014 № 221- VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [6];

– Закон від 14.05.2013 № 224-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» [7];

– Закон від 12 листопада 2015 року № 794-VIII «Про Державне бюро розслідувань» [8].

– Закон від 14.10.2014 № 1698-VII «Про Національне антикорупційне бюро України» [11].

Поряд із законодавчими документами варто згадати і підзаконні нормативно-правові акти, покликані врегульовувати антикорупційні питання в державі. Зокрема, мова йде про постанови Кабінету Міністрів України, такі як:

– «Про затвердження Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям» від 16.11.2011 № 1195.

– «Питання запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади» від 08.12.2009 № 1422;

Поряд із постановами уряду потрібно наголосити увагу на важливості наказів міністерств та відомств для реалізації антикорупційної політики, зокрема, таких як:

– накази ДМС про затвердження Антикорупційної програми Державної міграційної служби України на відповідний рік;

– Наказ ДМС від 15.06.2023 № 135 № 121 «Про внесення змін до персонального складу Робочої групи з оцінювання корупційних ризиків у державній міграційній службі України»;

– Наказ ДМС від 27.02.2023 № 42 «Про внесення змін до наказу ДМС від 18.01.2022 № 6»;

– Наказ ДМС від 27.02.2023 № 41 «Про внесення змін до Порядку організації роботи з повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами, в ДМС, територіальних органах ДМС, підприємствах та установах, що належать до сфери управління ДМС»;

– Наказ ДМС від 26.09.2022 № 178 «Про проведення оцінювання корупційних ризиків у діяльності ДМС»;

– Наказ ДМС від 18.08.2022 № 156 «Про затвердження Порядку організації роботи з повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами, в ДМС, територіальних органах ДМС, підприємствах та установах, що належать до сфери управління ДМС»;

– Наказ ДМС від 18.01.2022 № 6 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів заохочення та формування культури повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»;

– Наказ ДМС від 07.08.2020 № 139 «Про внесення змін до Положення про Відділ з питань запобігання та виявлення корупції Державної міграційної служби України»;

– Наказ ДМС від 11.11.2019 № 307 «Про проведення оцінки корупційних ризиків у діяльності Державної міграційної служби України»;

– Наказ ДМС від 23.11.2018 № 152/аг «Про проведення оцінки корупційних ризиків у діяльності Державної міграційної служби України»;

– Наказ ДМС від 19.01.2017 № 11/аг «Про проведення оцінки корупційних ризиків».

Україна приєдналась до ключових міжнародно-правових актів, таких як Конвенція ООН проти корупції та антикорупційні конвенції Ради Європи, взявши на себе зобов'язання боротися з корупцією. Окрім національного законодавства, спрямованого на протидію корупції, слід зазначити й міжнародні конвенції:

– Конвенція ООН проти корупції, підписана в м. Меріда 11.12.2003 р. від імені України та ратифікована згідно із Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V [1];

– Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, підписана в м. Страсбурзі 27.01.1999 р. від імені України та ратифікована згідно із Законом України від 18.10.2006р. № 252-V [3];

– Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, підписана в м. Страсбурзі 04.11.1999 р. від імені України та ратифікована згідно із Законом України від 16.03.2005 р. № 2476-IV [14].

Закон України «Про очищення влади», введений у дію у 2014 році, врахував політичні аспекти, визначив організаційні та правові основи проведення люстрації для утвердження та захисту верховенства права та прав людини, а також демократичних цінностей в Україні. Люстрація, як зазначає цей нормативно-правовий акт, – «це заборона, встановлена цим законом або рішенням суду, окремим особам обіймати певні посади (крім виборних) в органах державної влади та місцевого самоврядування. Метою люстрації

є недопущення до управління державними справами осіб, які своїми діями, бездіяльністю чи рішеннями сприяли узурпації влади попереднім політичним режимом, підриву національної безпеки і оборони України або незаконному порушенню прав і свобод людини. Люстрація базується на принципах верховенства права та законності, відкритості, прозорості та публічності, презумпції невинуватості, індивідуальної відповідальності та гарантування права на захист» [12].

Сьогодні серед комплексу реформ варто відзначити Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки», прийнятий Верховною Радою за основу. Цей Закон передбачає внесення змін до деяких положень Закону України «Про запобігання корупції» з метою підвищення ефективності механізмів координації та моніторингу реалізації державної антикорупційної політики. У цьому Законі також приділено увагу питанням запобігання корупції в поліції, що є важливим інструментом для реалізації антикорупційних ініціатив.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що у сфері державної політики існує достатній нормативно-правовий ресурс, на базі якого можна забезпечувати антикорупційну політику в державі. Правовою основою для запобігання корупції є система державних законів, підзаконних актів і міжнародних документів, які визначають суспільно-правову необхідність здійснення заходів, передбачених законом, а також їхні правові, організаційно-тактичні основи і гарантії законності.

Так, на даний час існує низка вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів в руслі антикорупційної політики держави: закони «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики»; «Про Національне антикорупційне бюро України»; «Про Державне бюро розслідувань», «Про запобігання корупції». Поряд із вітчизняним законодавством існують і міжнародні конвенції з питань протидії корупції.

Загалом, Україна запровадила всеосяжну правову базу для боротьби з корупцією та створила ряд незалежних антикорупційних органів, які користуються довірою з боку громадськості. Гармонізація має стабілізувати ситуацію в цьому секторі, адже останніми роками корупція в країні зросла і стала однією з найгостріших проблем сьогодення. Це явище становить реальну загрозу для безпеки, державного і суспільного розвитку та конституційного ладу. Україна має використовувати позитивний досвід європейських країн у боротьбі з корупцією.

В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях інституційного забезпечення державної політики у сфері запобігання та протидії корупції в Україні на сучасному етапі розвитку держави.

Список літератури:

1. Конвенція ООН проти корупції від 18.10.2006р. № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення 10.06.2024)

2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Київ : Видавничий дім Скіф», 2006. 48 с.

3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 18.10.2006р. № 252-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення 10.06.2024)

4. Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: затв. рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 2 грудня 2016 р. № 126. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. Ст. 168.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 № 3207-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17#Text (дата звернення 10.06.2024).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2014 № 221-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#Text (дата звернення 10.06.2024).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики : Закон України від 14.05.2013 № 224-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-18#Text (дата звернення 10.06.2024).

8. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55.

9. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 40. Ст. 404.

10. Про запобігання корупції : Закон України № 49-1700-VII від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2014. С. 20–56.

11. Про Національне антикорупційне бюро : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.

12. Про очищення влади : Закон України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2014. № 44. Ст. 2041.

13. Про першочергові заходи з реалізації Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»: Указ Президента України. *Офіційний вісник України*. 2011. № 79. Ст. 2901.

14. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 16.03.2005 р. № 2476-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення 10.06.2024)

Moseychuk S.V. LEGAL ASPECTS OF STATE POLICY IMPLEMENTATION IN THE FIELD OF CORRUPTION PREVENTION AND COMBAT IN UKRAINE

The article examines the legal aspects of the implementation of state policy in the sphere of prevention and counteraction of corruption in Ukraine. Prevention and counteraction of corruption is an important task of state policy in modern conditions. The existence of numerous legal acts that ensure the implementation of the state anti-corruption policy does not yet guarantee success in the fight against this negative phenomenon. At the current stage of the development of Ukrainian society, state policy faces new challenges that must take into account modern realities in the fight against corruption. In particular, we are talking about full-fledged legal support for the implementation of state policy in the field of prevention and counteraction of corruption in Ukraine. Therefore, the purpose of the article was to study the legal aspects of the implementation of state policy in the field of prevention and counteraction of corruption in Ukraine.

The article argues that the legal aspects of the implementation of state policy in the field of prevention and counteraction of corruption in Ukraine consist in the presence of sufficient regulatory and legal support for anti-corruption measures and policies aimed at reducing this negative phenomenon in society. In Ukraine, there is a developed regulatory and legislative framework aimed at combating corruption abuses.

It is emphasized that the norms of the Basic Law of Ukraine require the bodies of state power and local self-government, as well as their officials, to act exclusively on the basis, within the limits of authority and in the manner determined by the Constitution and laws of Ukraine. It was noted that this means the existence of a guarantee for each individual and society that public authorities will ensure compliance with human rights and freedoms, as well as perform their duties properly.

It was concluded that in the field of state affairs there is a sufficient regulatory and legal resource, on the basis of which it is possible to ensure anti-corruption policy in the state – currently there are a number of domestic and international legal acts in the direction of the anti-corruption policy of the state. In further scientific research, it is necessary to focus attention on the peculiarities of the institutional support of state policy in the field of prevention and counteraction of corruption in Ukraine.

Key words: *state policy, prevention and counteraction of corruption, regulatory framework, legislation, state.*

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/07

Брич Л.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

ІНВЕСТУВАННЯ В РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: НОВІ ЦІЛІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Метою дослідження є дослідження особливостей інвестування в розвиток інтелектуалізації людського капіталу. Доведено, що у сучасному світі, який стрімко еволюціонує від постіндустріального суспільства до інформаційної ери, людський капітал набуває ключової значущості у вирішенні стратегічних завдань управління підприємствами. Визначено, що перехід до суспільства, заснованого на знаннях та інтелектуальних ресурсах, акцентує необхідність розвитку висококваліфікованих, добре освічених працівників, що стають драйверами економічного зростання та інновацій. Людський капітал, визначений як сукупність знань, досвіду, інтелектуальних та психологічних якостей, відіграє критичну роль у продуктивності і конкурентоздатності на ринку. Доведено, що сучасні вчені звертають увагу на необхідність гуманістичного підходу до управління людським капіталом, який б враховував не лише економічні, а й соціальні аспекти роботи. Це включає інвестиції у навчання, професійний розвиток та безперервне оновлення навичок, щоб відповідати вимогам змінюваного технологічного та економічного середовища. Визначено, що інтелектуалізація людського капіталу, тобто збільшення його знань і здібностей, є стратегічним процесом, який забезпечує підприємствам та економікам переваги на світовому рівні через підвищення продуктивності, інноваційності та адаптивності. Доведено, що інтелектуалізація людського капіталу не тільки сприяє економічному зростанню, але й вирішує соціальні проблеми, зменшує нерівності та покращує соціальну мобільність, забезпечуючи більші можливості для всіх верств населення. Цей процес також зміцнює спільноти, роблячи їх більш стійкими до глобальних викликів, таких як кліматичні зміни чи епідемії. Встановлено, що інтелектуалізація людського капіталу є фундаментальним напрямком для розвитку сучасних економік і забезпечення національної стабільності та процвітання.

Ключові слова: *інвестиції, людський капітал, розвиток капіталу, державне управління, інтелектуалізація, інвестування.*

Постановка проблеми. Сучасні глобальні тенденції спонукають до еволюції з постіндустріального суспільства до суспільства, заснованого на інформації та інтелектуальних ресурсах. У цьому новому етапі, людський капітал виступає як ключовий стратегічний елемент управління підприємствами. Наявність добре освічених та висококваліфікованих працівників є критичною для забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності компаній на ринку. Вчені все частіше підкреслюють необхідність переосмислення ролі людини в соціально-економічних відносинах, змінюючи органічний підхід на більш гуманістичний, де основна увага приділяється управлінню не просто робочою силою, а людським капіталом. Введення терміну «людський капітал» підкреслює важливість людини в економічних системах та акцентує на потребі ефективного управління працівниками як основним ресурсом підприємства. Людський капітал, який є сукупністю знань, досвіду та інтелектуальних здібностей, стає визначальним у вирішенні питань продуктивності у сучасній епосі. Людський капітал, сформований через інвестиції та нагромадження знань, навичок, здібностей, здоров'я та психологічних якостей, використовується для досягнення конкретних корисних результатів через інтелектуальну працю. Цей вид праці відрізняється від фізичної, оскільки вимагає виконання складних, заздалегідь спланованих завдань. Інтелектуальна діяльність передбачає креативний, інноваційний та нестандартний підхід до розв'язання поставлених задач. Безперечно, інтелектуальний розвиток людини починається з освіти. Висока освіта не тільки забезпечує соціальні гарантії для її носія, але й служить запорукою економічного розвитку

та процвітання як для окремих підприємств, так і для держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість вкрай важливих аспектів й проблем інвестування людського капіталу розкривалися в роботах таких вчених як З. Варналій, О. Власюк, Т. Васильців, В. Геєць, З. Герасимчук, Л. Гнилицька, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, Д. Ковальов, Г. Козаченко, М. Криштанович, О. Силкін, та інші. Проте, зазначимо при цьому, що ряд теорії і концепцій щодо врахування особливостей інвестування в інтелектуалізацію його досі залишаються не розкритими в повній мірі, що і зумовило вибір даної тематики і її сучасну актуальність.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей інвестування в розвиток інтелектуалізації людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуалізація людського капіталу – це стратегічний процес, спрямований на підвищення та розвиток колективних знань, навичок та інноваційних здібностей робочої сили [1–3]. Ця концепція виходить за межі здобуття базової освіти чи технічних навичок, включаючи розвиток критичного мислення, здатностей до вирішення проблем та безперервне навчання у відповідь на зміни в економічному, технологічному та соціальному середовищі [4–5]. Інтелектуалізований людський капітал є ключовим двигуном сучасних економік, оскільки він підвищує продуктивність, сприяє інноваціям та підтримує конкурентні переваги на світових ринках. У міру переходу світу до індустрій, заснованих на знаннях, здатність до інновацій та адаптації визначає економічний успіх. Крім того, інтелектуалізація сприяє соціальному розвитку, створюючи більш обізнаних та активних громадян, які краще здатні керувати особистими та суспільними викликами. Це призводить до створення здоровіших, стійкіших спільнот та населення, яке краще підготовлене до участі у демократичних процесах (табл. 1).

У світлі швидких технологічних змін безперервний розвиток навичок є вирішальним. Інтелектуалізація гарантує, що робоча сила може адаптуватися до нових технологій та процесів, забезпечуючи зайнятість і актуальність у швидко змінюваних індустріях. Крім того, інтелектуалізований людський капітал є життєво важливим для вирішення складних глобальних викликів, таких як зміна клімату та світові кризи зі здоров'ям, оскільки інноваційне мислення та спеціалізовані знання є ключовими для розробки нових технологій та стратегій, які сприяють сталості (табл. 2).

Держава відіграє важливу роль у процесі інтелектуалізації людського капіталу через розробку та впровадження освітніх політик, які сприяють навчанню протягом усього життя та підвищенню кваліфікації. Інвестуючи в освіту та професійний розвиток, уряди створюють більш здатну та адаптивну робочу силу [6–10]. Підтримка наукових досліджень та вищих навчальних закладів за допомогою фінансування стимулює виробництво нових знань та інноваційних технологій, підвищуючи інтелектуальний потенціал людського капіталу. Уряди також можуть впливати на інтелектуалізацію, створюючи бізнес-середовище, яке заохочує інновації та підприємництво. Це включає

Таблиця 1

Характеризуючі ознаки інтелектуалізації людського капіталу

Підвищення рівня освіти та навчання		
Постійне оновлення знань і навичок працівників через формальне та неформальне освіту, що відповідає швидким змінам у технологіях та ринкових умовах	*Розвиток спеціалізованих навичок, які сприяють кар'єрному зростанню та покращенню професійної майстерності, включно з тренінгами, семінарами та сертифікаційними програмами*	*Співпраця підприємств з вищими навчальними закладами для створення спеціалізованих програм, які готують студентів до реальних умов роботи в індустрії*
Застосування інновацій та креативності в робочому процесі		
Залучення працівників до процесу інновацій, в тому числі через програми ідей та стартап-ініціативи всередині компанії	*Розвиток здатності аналізувати, оцінювати інформацію та робити обґрунтовані рішення, що є ключовим в мінливих умовах ринку*	*Заохочення працівників до експериментування та розробки нових рішень, які можуть стати комерційно успішними*
Зміцнення культури знань та обміну інформацією		
Забезпечення відкритого доступу до інформації та ресурсів усередині організації, що сприяє спільному навчанню та розподілу знань	*Розвиток програм менторства, де досвідченіші співробітники передають свої знання та досвід молодшим колегам*	Впровадження платформ для спілкування та обміну знаннями, які сприяють більшій колаборації та інноваціям на робочому місці

Джерело: сформовано автором

Таблиця 2

Особливості державного управління інвестування в розвиток інтелектуалізації людського капіталу

Стратегічне планування і регулювання		
Встановлення єдиних вимог до освітніх програм, що відповідають міжнародним нормам та потребам сучасного ринку праці	*Прийняття законів та нормативних документів, що регулюють процеси навчання, сертифікацію та акредитацію освітніх установ*	*Запровадження національних наукових програм, які сприяють розвитку новітніх технологій та методів в галузі освіти та науки*
Фінансування та інвестиції		
Забезпечення стабільного фінансування освітніх програм та наукових проектів з державного бюджету	*Впровадження податкових пільг та інших заходів для залучення приватних інвестицій у сферу освіти та наукових досліджень.*	*Надання грантів для дослідників, студентів, стартапів та інноваційних проектів, які вносять вклад у розвиток інтелектуалізації*
Співпраця з приватним сектором		
Створення спільних освітніх і наукових програм, які підготовляють студентів до реальних умов роботи	*Організація спільних досліджень та розробок між державними науковими установами та приватними компаніями*	*Запуск та підтримка платформ, які сприяють обміну знаннями та ідеями між державним та приватним секторами, зокрема через технопарки та бізнес-інкубатори*
Держава може надавати гранти для спільних наукових проектів, які об'єднують ресурси університетів та приватних компаній, щоб розробляти нові технології та рішення	*Створення спільних інноваційних лабораторій на базі університетів та в приватних компаніях, які дозволяють проводити дослідження в області новітніх технологій*	*Сприяння участі в міжнародних дослідницьких проектах, що залучають іноземні університети та компанії, підвищуючи глобальну конкурентоспроможність наукових досліджень*

Джерело: сформовано автором

в себе захист інтелектуальної власності, надання стимулів для стартапів та зниження бюрократичних обмежень, що сприяє атмосфері, де бізнес та інтелектуальний ріст можуть процвітати.

Інвестиції у інтелектуалізацію людського капіталу виправдані завдяки високим віддачам від інвестицій. Такі інвестиції приносять економічне зростання, створюючи більш ефективних, інноваційних та продуктивних працівників і приваблюють інвестиції високої якості від міжнародних корпорацій, які шукають кваліфіковані робочі ресурси з розвиненими здібностями. Крім того, ці інвестиції сприяють більшій соціальній згуртованості та мобільності, зменшуючи соціальні нерівності шляхом надання ширших можливостей для осіб з усіх соціоекономічних верств досягти успіху в меритократичному середовищі.

Інтелектуалізація людського капіталу не є лише освітнім завданням, а широким стратегічним імперативом, який лежить в основі національної конкурентоспроможності, соціального благополуччя та економічної стійкості. Роль держави в цьому процесі є незамінною, оскільки вона закладає основу для суспільства, здатного подолати майбутні виклики через інновації та обізнане громадянство. Таким чином, інвестування в інтелектуалізацію людського капіталу – це інвестування у майбутнє стабільності та процвітання нації.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що інтелектуалізація людського капіталу має бути детально аналізована на рівні окремих підприємств. У такому аналізі підприємство виступає як основний об'єкт для оцінки процесів інтелектуалізації. На мікрорівні підприємства формуються умови і вимоги, які сприяють розвитку та ефективному використанню людського капіталу, що, в свою чергу, приносить економічний та соціальний ефект. Рівень інтелектуалізації на підприємствах залежить від проведеної кадрової політики, тому важливо дослідити ці тенденції. Через аналіз управлінського обліку необхідно виявити ставлення керівництва до сучасних умов і трендів в управлінні персоналом. Глобальний досвід та наукові дослідження неодноразово підтвердили, що знання, досвід, навички і інтелектуальні здібності працівників, які використовуються у процесі роботи, є ключем до ефективності діяльності підприємства та основою його економічного зростання. Таким чином, інтелектуалізація людського капіталу залишається пріоритетним напрямком досліджень в економічній теорії та невід'ємним аспектом у практиці підприємництва.

Список літератури:

1. Lobanova, L. Human resources management value in knowledge-based society. *Business: Theory and Practice*, 10 (3), 2009, 233–246.
2. Podra, O., Kurii, L., Alkema, V., Levkiv, H., & Dorosh, O. Theoretical aspects of human capital formation through human potential migration redistribution and investment process. *Business: Theory and Practice*, 21 (1), 2020, 71–82.
3. Azhazha, M. A. Intellectualization of the economy: innovation and human potential in the conditions of globalization. Problems of Economics and Management (pp. 11–17). Lviv: Lviv Polytechnics, National University, 2008.
4. Backman, M. Human capital in firms and regions: impact on firm productivity. *Papers in Regional Science*, 93 (3), 2014, 557–575.
5. Dewi, Yu., Dwiatmadja, Chr., Suharti, L. A qualitative study on learning organization as an essential action lowering skill mismatch effects. *Business: Theory and Practice*, 20, 2019, 50–60.
6. Bilan, Y., Mishchuk, H., & Dzhyhar, T. Human capital factors and remuneration: analysis of relations, modelling of influence. *Business: Theory and Practice*, 18, 2017, 208–214.
7. Al-Ayed, S. I. The impact of strategic human resource management on organizational resilience: an empirical study on hospitals. *Business: Theory and Practice*, 20, 2019, 179–186.
8. Goos, M., Konings, J., & Vandeweyer, M. Employment growth in Europe: the roles of innovation, local job multipliers and institutions. *Local Job Multipliers and Institutions,* 2015, № 15–10.
9. Al-Tit A, Suifan, T The mediating role of job characteris-tics in the relationship between organizational commitment and job satisfaction. *International Journal of Business and Management*, 10 (9), 2015, 215–222.
10. Boon C, Eckardt R, Lepak D, Boselie P Integrating strategic human capital and strategic human resource ma-nagement. *The International Journal of Human Resource Management*, 29 (1), 2018, 34–67.

Brych L.V. INVESTING IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL INTELLECTUALIZATION: NEW GOALS OF MODERN STATE MANAGEMENT

The purpose of this study is to explore the specifics of investing in the development of the intellectualization of human capital. It is proven that in the modern world, which is rapidly evolving from a post-industrial society to an information age, human capital becomes critically important in solving strategic management tasks of enterprises. It is identified that the transition to a society based on knowledge and intellectual resources underscores the need for the development of highly qualified, well-educated workers who become drivers of economic growth and innovation. Human capital, defined as a combination of knowledge, experience, intellectual and psychological qualities, plays a crucial role in productivity and market competitiveness. Modern scholars emphasize the need for a humanistic approach to human capital management, which should consider not only economic but also social aspects of work. This includes investments in education, professional development, and continuous skill renewal to meet the demands of the changing technological and economic environment. It is determined that the intellectualization of human capital, i.e., the enhancement of its knowledge and skills, is a strategic process that provides enterprises and economies with advantages on a global scale by increasing productivity, innovativeness, and adaptability. It is proven that the intellectualization of human capital not only promotes economic growth but also addresses social issues, reduces inequalities, and improves social mobility, providing greater opportunities for all strata of the population. This process also strengthens communities, making them more resilient to global challenges such as climate change or epidemics. It is established that the intellectualization of human capital is a fundamental direction for the development of modern economies and ensuring national stability and prosperity. Investments in the intellectualization of human capital are justified by high returns on investments. Such investments bring economic growth by creating a more efficient, innovative and productive workforce and attract high-quality investment from international corporations seeking skilled labor resources with advanced capabilities.

Key words: *investments, human capital, capital development, state management, intellectualization, investing.*

УДК 351:504
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/08

Кирієнко О.О.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ

В статті розглянуто зарубіжний досвід систем управління твердими побутовими відходами таких країн, як Польща, Швеція та Німеччина. Наведено загальноєвропейську політику у сфері поводження з твердими побутовими відходами, її принципи та цілі. Розглянуто принципи та цілі циркулярної економіки. Проаналізовано динаміку утворення твердих побутових відходів у країнах Європейського Союзу. Визначено законодавчу базу сфери управління твердими побутовими відходами таких країн, як Польща, Швеція, Німеччина. Наведено структуру організації управління твердими побутовими відходами в країнах Європи. Визначено порядок пріоритету, щодо заходів обробки твердих побутових відходів. Розкрито сутність системи розширеної відповідальності виробників. Наведено економічні інструменти, які використовуються задля стимулювання населення до свідомого поводження з відходами. Розкрито сутність та цілі систем «Схема повернення депозиту (Deposit return scheme)» та «Плати за кількість сміття (PAYT)», які направлені на стимулювання громадян до більших зусиль у сортуванні відходів на стадії їх виникнення. Узагальнено концептуальні засади системи управління твердими побутовими відходами за кордоном, що дозволило виділити спільні риси, властиві практично усім розвиненим країнам, а саме: перевага інноваційних методів до утилізації відходів, запровадження технологій повторної переробки, зменшення процесів критичного навантаження на біосферу. Визначено, що для побудови ефективної системи управління твердими побутовими відходами в Україні доцільно встановити необхідні пріоритети та напрямки діяльності, засновані на досвіді провідних країн в цій сфері; запровадити сприятливі законодавчо-правові умови, закріпити принципи та положення європейського законодавства у сфері управління відходами; перейняти існуючі інструменти стимулювання населення засновані на принципі «забрудник платить»; здійснити підвищення контролю та відповідальності у сфері управління відходами шляхом суттєвого підвищення штрафів для фізичних та юридичних осіб.

Ключові слова: *тверді побутові відходи, управління твердими побутовими відходами, циркулярна економіка, інструменти управління відходами, розширена відповідальність виробника.*

Постановка проблеми. Управління твердими побутовими відходами є однією з важливих екологічних проблем, що потребує системного вирішення. Перетворення системи управління твердими побутовими відходами (ТПВ) на екологічно безпечну є одним із пріоритетних завдань для України в контексті Євроінтеграції. З огляду на це актуальними стають питання дослідження позитивного досвіду країн Європи в сфері державного управління ТПВ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з вивченням зарубіжного досвіду управління твердими побутовими відходами висвітлювали у своїх роботах такі науковці, як: І. Кринична, В. Костенко, Д. Панасенко, Л. Свистун, Ю. Попова, О. Самойлов, А. Діхтярь, І. Дрозд, Р. Навроцький, С. Кідалов, В. Авер'янова та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері управління ТПВ.

Виклад основного матеріалу. Кожна країна виробляє відходи. Обсяг відходів залежить від кількості населення. У розвинених країнах висока частка перероблених відходів. У північних і західних країнах Європи запасів відходів на полігонах майже не існує. У східній та південній Європі більше половини відходів зберігається на звалищах. Україна не є виключенням. Обсяг твердих побутових відходів зростає щороку. Одна з цілей ЄС, яка має бути досягнута до 2050 року, стосується екологічних обмежень планети і використання заводів з виробництва альтернативної енергії [10].

Довгострокова мета ЄС полягає у трансформації європейських суспільств з уникненням або зменшенням зростання рівня відходів і переробки

відходів у джерела енергії. Це є ключовим інструментом для забезпечення ефективного використання енергії та сталого розвитку в ЄС [1].

Згідно з цілями Європейської комісії у 2015 році, законодавство стало трансформуватися від лінійної економіки до нової – циркулярної економіки. Це призвело до нових цілей у циркулярній та відходовій економіках, таких як переробка, зберігання, уникнення формування відходів та збільшення відповідальності виробників, повторне використання ресурсів тощо. Тверді побутові відходи в наш час є невід'ємним фактором життєдіяльності суспільства та економічних суб'єктів. З метою досягнення екологічної сталості будь-яка країна повинна бути відповідальною за управління відходами, враховуючи план виконання зазначених цілей [2].

В контексті аналізу іноземного досвіду управління твердими побутовими відходами, найбільш наближеним до вітчизняних умов є досвід Польщі. Згідно з Центральним статистичним управлінням, у 2015 році в Польщі було зібрано 10,8 мільйонів тонн побутових відходів (що на 5,2 % більше, ніж у 2014 році). Середній житель Польщі виробляв в середньому 283 кг побутових відходів. Незважаючи на зростаючу екологічну свідомість в країні та європейські правила щодо підвищення рівня переробки, майже половина побутових відходів, вироблених у Польщі, потрапляла на сміттєзвалища [8].

Функціонування системи збирання та обробки побутових відходів в Польщі є обов'язком муніципалітету. Муніципальна влада несе відповідальність не лише за організацію збирання побутових відходів, але й за більшість аспектів управління відходами, включаючи організаційні та інвестиційні процеси. Громада повинна забезпечити умови для досягнення відповідних рівнів відновлення та переробки, підготовки до повторного використання та видалення іншими методами, обмеження маси біорозкладних відходів, що потрапляють на полігони і т.д.

В системі управління відходами в Польщі можна виділити такі окремі елементи:

– власники нерухомості (виробляють відходи, сплачують муніципалітету за управління відходами);

– громада (визначає умови для прийому відходів від власників нерухомості, встановлює розмір плати за управління відходами, обирає підприємця, який збирає відходи від власників нерухомості);

– регіональний перероблювальний завод (обробляє відходи, захоронює відходи на сміттєзвалищі, переробляє відходи, які підлягають вторинній переробці). Регіональний перероблювальний завод приймає та обробляє відходи з території, населеної принаймні 120 000 осіб, та відіграє надзвичайно важливу роль у моделі управління відходами в Польщі.

Польща нещодавно оновила своє законодавство у сфері відходів відповідно до норм європейського законодавства. Загальна законодавча система щодо відходів та норм пакування складається з низки законів та положень, зокрема: Закону «Про збереження чистоти та порядку в муніципалітетах»; Закону «Про відходи»; Закону «Про управління упаковкою та відходами від упаковки»; Положення «Про окремий збір побутових відходів»; Положення «Про ставку відрахування за переробку відходів» тощо.

Аналіз стану управління відходами в Польщі показав, що протягом останніх двадцяти років було досягнуто значного прогресу у впровадженні операцій з утилізації та переробки відходів, що дозволило зменшити частку захоронених побутових відходів з 96,6 % у 2004 році до 39,8 % від загального обсягу побутових відходів у 2020 році. З іншого боку, захоронення відходів залишається одним з найпоширеніших методів управління відходами [8].

Порівнюючи доступні дані про стан управління відходами в Польщі з даними на європейському рівні, Польща є однією з країн Європи з найвищим відсотком відходів призначених для захоронення. З урахуванням поточного зростання обсягів ТПВ у Польщі, можна передбачити певні труднощі у досягненні поставленої мети для країн-членів Європейського союзу в Директиві «Про захоронення відходів», яка передбачає зменшення обсягу захоронених комунальних відходів до максимального рівня 10 % від утворених відходів до 2035 року. Обробка ТПВ на МБТ-заводах та термічних установках, можуть ефективно зменшити кількість відходів, що відправляються на полігони [9].

Цікавим є досвід такої країни як Швеція. Ця країна є взірцем для всього світу в плані екологічно орієнтованої політики. У Швеції діє ряд правових актів, які стосуються сфери відходів, зокрема Екологічний кодекс (Riksdagsförvaltningen, 1998) – комплекс екологічних законів країни – включає загальні вимоги до ресурсів та відходів. Його метою є сприяння сталому розвитку, який забезпечує здорове довкілля для сучасних та майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети Кодекс застосовується таким чином, щоб сприяти повторному

використанню та переробці, а також іншому управлінню матеріалами, і забезпечувати встановлення та підтримку природних циклів.

Запобігання утворенню відходів є найважливішим пріоритетом у управлінні відходами, як у шведському, так і в європейському законодавстві [4]. Порядок пріоритету, щодо заходів обробки визначають наступним чином:

- запобігання утворенню відходів;
- повторне використання;
- матеріальна переробка та біологічна обробка;
- інші види переробки, наприклад, енергетичне використання;
- утилізація, наприклад, захоронення на полігоні.

Згідно з визначенням у Шведському Екологічному кодексі, відходами є будь-які речовини чи об'єкти, які власник викидає, має намір викинути або зобов'язаний викинути.

Згідно з Шведським Екологічним Кодексом, кожний муніципалітет несе відповідальність за те, щоб муніципальні відходи у межах муніципалітету були транспортовані та перероблені або утилізовані. Муніципальними відходами є відходи від домогосподарств та відходи, які мають схожий характер і склад з відходами від домогосподарств, такі як відходи від ресторанів, магазинів, офісів і т.д. Деякі типи відходів не вважаються твердими побутовими відходами, якщо дотримуватися вузького визначення, але вони включені у муніципальну відповідальність за збір, переробку і т.д.

Кожен муніципалітет зобов'язаний законом мати власну постанову про відходи та санітарію, яка складається з плану відходів та правил управління відходами. Муніципалітети можуть співпрацювати та складати спільні регіональні плани управління відходами. Муніципалітети активно працюють над методами повторного використання відходів та шляхами запобігання їх утворення. Підготовка до повторного використання муніципальних відходів є частиною муніципальної відповідальності. Муніципалітети також мають обов'язок інформувати про управління відходами та про зміст планів відходів [3].

У Швеції діє система розширеної відповідальності виробника, її сутність полягає в тому, що саме той, хто виробив продукт та його пакування, має забезпечити його приймання, роздільне збирання, сортування, підготовку до повторного використання та відновлення. В Швеції виробники несуть відповідальність, за наступні продукти: упаковку; відходи електричного та електронного обладнання; автомобільні шини; автомобілі; акумулятори; фармацевтичні засоби [4].

Виробником є суб'єкт, який імпортує, виробляє або інакше виводить продукт на ринок. Виробники відповідальні за збір та утилізацію відпрацьованих продуктів, зазвичай через так звані матеріальні компанії, створені для різних виробничих відповідальностей. Це означає, що повинні існувати відповідні системи збору та методи обробки для переробки. Однак, з 1 січня 2024 року муніципалітети несуть відповідальність за збір відходів пакування, але виробники залишились відповідальними за їх переробку.

Розширена відповідальність виробників також призначена для стимулювання виробників розробляти продукти, які економічніші за ресурсами, легше піддаються вторинній переробці та не містять речовин, що несуть небезпеку для навколишнього середовища. У своїй інформації про відходи муніципалітети також зобов'язані інформувати про відповідальність виробників. Це здійснюється, зокрема, через національні онлайн портали [5].

Підприємства несуть відповідальність за утилізацію відходів, які не підпадають під муніципальну або виробничу відповідальність. Муніципалітети повинні самостійно обирати, як організувати управління відходами. Адже локальна самоврядність є частиною Конституції Швеції.

Співпраця між муніципалітетами є природною операційною структурою, яка надає найбільшу можливу екологічну та соціальну користь, ефективно управляє витратами на відходи та забезпечує наявність необхідних компетенцій.

Особливої уваги заслуговують економічні інструменти, які Швеція використовує задля стимулювання населення до свідомого поводження з відходами, зокрема:

– податки та/або заборона на захоронення залишкових або біорозкладних відходів. Заборона та податки на захоронення муніципальних відходів можуть допомогти зменшити сильну залежність від обробки залишкових відходів та, таким чином, підтримати переробку;

– податки на спалювання ТПВ. Податки на спалювання відходів, які не підлягають вторинному використанню, можуть допомогти зменшити сильну залежність від обробки залишкових відходів та, таким чином, підтримати переробку. У Швеції існує податок на відходи, які ввозяться на спалювальний або спільний спалювальний завод, а не на відходи, які експортуються для спалювання;

– система «плати за кількість сміття» (PAYT). Системи PAYT призначені для стимулювання

громадян до більших зусиль у сортуванні відходів на стадії їх виникнення. Однак система PAYT повинна бути спроектована з належним рівнем стимулювання, щоб гарантувати, що громадяни не помилково викладатимуть відходи у контейнери для вторинної переробки, задля того щоб уникнути оплати за залишкові відходи. Загалом, система PAYT, як правило, має позитивний вплив на відокремлення на джерелі та, отже, на рівень переробки через пряму участь громадян [4].

Німеччина відзначається як світовий лідер у сфері переробки відходів. Її система управління відходами та політика їх сортування заклали фундамент для інших країн для впровадження зелених практик у сфері утилізації та збору сміття. Ми розглянемо основні стратегії країни та їх вплив на інші країни світу.

В Німеччині рівень переробки відходів був відносно високим протягом десятиліть. Вже у 2002 році країна переробляла 56 % свого сміття, і з того часу спостерігається чіткий підйом. Вона також наразі є провідним переробником муніципальних відходів у Європейському Союзі. Протягом останніх двадцяти років Німеччина прийняла ряд стратегій стосовно сортування відходів та програму повернення депозиту, що значно покращило її управління відходами. Країна також впровадила так звану «Енергієвенде», карту шляху до переходу до низьковуглецевої та відновлювальної енергетики, та вплинула на громадську думку щодо важливості екологічно обґрунтованого управління відходами.

Законодавство Німеччини, пов'язане з відходами, складається з ряду законів і постанов. Регуляції можна розділити на загальні регуляції (зокрема KrWG), регуляції специфічні для видів відходів (наприклад, Закон «Про упаковку» – VerpackG), і регуляції для обробки відходів та міжнародного перевезення відходів.

KrWG передбачає обов'язкове окреме збирання біо-відходів з січня 2015 року. Вимога щодо окремого збору також поширюється на папір, метал, пластик та скляні відходи. Закон встановив ціль переробки на рівні 65 % до 2020 року для муніципальних відходів, що є більш амбітним за вимогою Рамкової директиви щодо відходів (WFD).

Німецький Закон про упаковку дозволяє міжнародним виробникам та онлайн-роздрібним торговцям призначати уповноваженого представника в Німеччині для виконання всіх їх зобов'язань, пов'язаних з упаковкою. Уповноважений представник надає потрібні дані до Реєстру упаковки LUCID та може також бути притягнутий до відповідальності в Німеччині. Це допоможе запобігти нечесним виробникам у онлайн-продажах. Виробники зобов'язані зареєструвати всі типи упаковки, включаючи упаковку з поверненням депозиту, транспортну упаковку чи промислову упаковку.

Однією з найуспішніших систем запроваджених Німечинною є Схема повернення депозиту (Deposit return scheme). Німеччина стала першою європейською країною, яка запровадила програму DRS у 2003 році, і ця програма стала найуспішнішою в світі. У 2019 році вона досягла 98,4 % відсоткового показника повернення завдяки обов'язковим вимогам щодо повернення для всіх роздрібних торговців та достатньо високим стимулом для споживачів повертати використані контейнери [7]. Крім DRS, країна також реалізує розширену відповідальність виробників для покращення показників переробки. В поєднанні ці політики допомогли Німеччині досягти 82 % рівня переробки всієї упаковки [6]. Згідно з цією схемою, пляшки та контейнери, які можна переробити, позначаються відповідно. При їх покупці споживачі вносять депозит, який в Німеччині становить від €0,08 до €0,25. Цю суму повертають, якщо порожню пляшку повернути в магазин. Пластикові пляшки «одноразового використання» знаходяться в вищому ціновому діапазоні, тоді як депозит за повторно використовувані скляні і пластикові пляшки зазвичай не перевищує 0,15€. Різниця в ціні є стратегічним способом стимулювати споживачів повертати ці шкідливі для навколишнього середовища пластикові вироби. Крім того, підвищення цін на пластикові пляшки – це ще один спосіб зробити їх менш привабливими для покупки взагалі. Схема повернення депозиту довела свою ефективність у країнах, таких як Німеччина, вона не лише ефективна в уникненні утворення сміття, але й може збільшити рівень переробки та допомогти галузям та споживачам розвивати більш відповідальну та сталу ментальність, відповідно до принципу «забрудник платить», на якому ґрунтується така схема. Цей принцип ґрунтується на переконанні, що ті, хто забруднює, повинні нести витрати на утримання системи управління ТПВ, задля запобігання шкоди для здоров'я людини та навколишнього середовища.

Висновки. Протягом останніх років країни Європи отримали значний досвід у сфері управління твердими побутовими відходами, постійно вдосконалюючись в методах їх обробки та адаптуючи їх до місцевих умов. Проте перенесення цього досвіду в Україну у цілому може бути складним, враховуючи особливості нашої країни та нинішні пріоритети. Україна поки що має слабко розвинені

методи безпечного поводження з відходами. Задля досягнення рівня провідних європейських країн необхідно встановити необхідні пріоритети та напрямки діяльності, запровадити сприятливі законодавчо-правові умови. Сьогодні зміна підходів до управління твердими побутовими відходами в Україні є не опцією, а необхідністю. Досвід країн Європейського Союзу у сфері управління ТПВ може стати фундаментом при формуванні програм та стратегій щодо імплементації принципів сталого розвитку в Україні. Доцільно було б перейняти деякі існуючі практики, наприклад схему повернення депозиту та систему «плати за кількість сміття», заснованих на принципі «забрудник платить», які довели свою ефективність в реальних умовах та можуть стати істотним економічним стимулом для населення та спонукати його до більш свідомого поводження з відходами.

Список літератури:

1. Кідалов С. Правові системи поводження з побутовими відходами в державах-членах європейського союзу. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 14 (14). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-14(14)-21-30 (дата звернення: 17.04.2024).

2. Навроцькиий Р.Л. Досвід країн європейського союзу в сфері безпечного поводження з твердими побутовими відходами. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 621–625.

3. Andersson C., Stage J. Direct and indirect effects of waste management policies on household waste behaviour: The case of Sweden. *Waste management*. 2018. Vol. 76. P. 19–27. URL: https://doi.org/10.1016/j.wasman.2018.03.038 (date of access: 09.05.2024).

4. Avfall sverige Swedish waste managment. URL: https://www.avfallsverige.se/media/lbdg3vcp/svensk_avfallshantering_2022_en.pdf (date of access: 18.04.2024).

5. European environment agency's. *European Environment Agency's*. URL: https://www.eea.europa.eu/en (date of access: 09.05.2024).

6. Eurostat Recycling rate of municipal waste. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/en/ (date of access: 11.04.2024).

7. Global waste management outlook 2024. UNEP – UN Environment Programme. URL: https://www.unep.org/resources/global-waste-management-outlook-2024 (date of access: 30.03.2024).

8. Jakubus M., Stejskal _. Municipal solid waste management systems in Poland and the Czech Republic. A comparative study. *Environment protection engineering*. 2020. Vol. 46, № 3. URL: https://doi.org/10.37190/epe200304 (date of access: 09.05.2024).

9. Solid waste managment / N. Huma Khan et al. *Solid waste management – recent advances, new trends and applications [working title]*. 2023. URL: https://doi.org/10.5772/intechopen.1001980 (date of access: 12.04.2024).

10. What a waste 2.0: a global snapshot of solid waste management to 2050. OpenKnowledge Repository. URL: https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/d3f9d45e-115f-559b-b14f-28552410e90a (date of access: 21.04.2024).

Kyriienko O.O. EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE FIELD OF SOLID WASTE MANAGEMENT

The article discusses the international experience of solid household waste management systems in countries such as Poland, Sweden, and Germany. It presents the overall European policy on solid household waste management, its principles, and goals. The principles and goals of the circular economy are considered. The dynamics of solid household waste generation in European Union countries are analyzed. The legislative framework in the field of solid household waste management in countries such as Poland, Sweden, and Germany is identified. The organizational structure of solid household waste management in European countries is provided. The priority order for waste treatment measures is determined. The essence of the extended producer responsibility system is disclosed. Economic instruments used to encourage conscious waste management are presented. The essence and goals of the "Deposit Return Scheme" and "Pay-As-You-Throw (PAYT)" systems aimed at incentivizing citizens to make greater efforts in waste sorting at the source are revealed. The conceptual principles of solid household waste management systems abroad are summarized, allowing for the identification of common features present in almost all developed countries, namely: preference for innovative waste utilization methods, implementation of recycling technologies, and reduction of processes imposing critical loads on the biosphere. It is determined that to build an effective solid household waste management system in Ukraine, it is advisable to: establish necessary priorities and directions based on the experience of leading countries in this field; introduce favorable legislative conditions, enshrining the principles and provisions of European waste management legislation; adopt existing population incentive instruments based on the "polluter pays" principle; increase control and responsibility in waste management through significant fines for individuals and legal entities.

Key words: *solid household waste, solid household waste management, circular economy, waste management tools, extended producer responsibility.*

УДК 351.822:323.21:005.53
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/09

Кохалик Х.М.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПЕРЕВАГИ ГРОМАДСЬКОГО БЮДЖЕТУ – ІНСТРУМЕНТУ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО УЧАСТІ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

У статті висвітлено переваги залучення громадськості до участі у бюджетному процесі за допомогою інструменту громадського бюджету. Наголошено на демократичній природі громадського бюджету, який дає змогу жителям дізнаватись про діяльність влади, обмірковувати та впливати на розподіл ресурсів. Зазначено, що науковці пропонують розглядати бюджет участі як політичний інструмент, який призводить до демократизації та сприяє побудові та поглибленню учасницької демократії, як інструмент належного врядування, який допомагає визначати нові громадські пріоритети та покращувати врядування, та як технократичний інструмент, який покращує фінансову ефективність та оптимізує рідкісні ресурси. Зауважено, що процес учасницького бюджетування є поєднанням в інноваційний спосіб прямої та представницької демократії за участі громади, є кроком до інклюзивного, сталого та еластичного суспільства, та повинен бути добре адаптованим до місцевих умов. Підкреслено, що важливими передумовами забезпечення ефективного функціонування громадського бюджету є сильна підтримка з боку влади, доступні ресурси та присутність сильного, організованого громадянського суспільства. Виявлено, що запровадження громадського бюджету може давати такі позитивні результати, як покращувати взаємодію мешканців із владою у бюджетному процесі, залучати людей з різним життєвим досвідом та покращувати взаєморозуміння між молодим та старшим поколіннями у вирішенні місцевих проблем, сприяти покращенню прозорості процесу прийняття рішень та підвищенню довіри мешканців до влади. Зроблено висновок, що важливого значення у процесі учасницького бюджетування має формування згуртованості громадян, підвищення їхньої активності та поява в них відчуття можливості впливати на зміни у своїй місцевості та ставати співучасниками ухвалених рішень щодо втілення спільних, породжених членами спільноти ідей.

Ключові слова: *громадський бюджет, інструмент громадського бюджету, залучення громадськості, процес ухвалення рішень, спільнота.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть у багатьох містах світу набула поширення модель учасницького бюджетування, яка дозволяє жителям брати участь в розподілі коштів місцевого бюджету через ініціювання власних та голосування за інші важливі проекти, спрямовані на покращення життя міста. Поширюючись в містах України з 2015 р., цей інноваційний інструмент громадської участі набув популярності та мав успішні приклади застосування в Дніпрі, Києві, Львові, Полтаві, Рівному, Черкасах, Чернівцях та інших містах. Від початку повномасштабного вторгнення більшість міських громад призупинили роботи по громадських проєктах. Важливим завданням у повоєнний час буде відновлення функціонування інструменту громадського бюджету в практиці українських міст, що сприятиме створенню нових можливостей залучення мешканців до вирішення потреб своїх громад шляхом вибору та реалізації проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні процес впровадження громадського бюджету в Україні та за кордоном перебуває у полі досліджень багатьох науковців. Зокрема, науковці Н. Лаговська та Т. Лаговська [3] займались дослідженням питань правового регулювання громадського бюджету, дослідники З. Лободіна, В. Дем'янишин, Т. Кізима, Т. Березька, А. Кізима [4] зосередили увагу на виявленні основних трендів розвитку партиципаторного бюджетування та обґрунтуванні напрямів його модернізації в контексті реформування публічних фінансів, науковець Т. Бєльська [1] розкрила особливості вітчизняного процесу партиципаторного бюджетування, а Я. Білоус та Р. Галаш [2] проаналізували міжнародний досвід запровадження партисипаторного

бюджету з точки зору його можливого використання для розвитку територіальних громад регіонів України.

Необхідно відмітити праці Х. Мітюшкіної, В. Абалмасової [5], Д. Рубана [6], в яких подано аналіз процесу впровадження громадського бюджету на прикладі конкретних міст України. Віддаючи належне зазначеним напрацюванням, громадський бюджет повинен залишатися предметом подальших ґрунтовніших досліджень.

Постановка завдання. Стаття має на меті з'ясувати, які переваги має залучення громадськості до участі у бюджетному процесі за допомогою інструменту громадського бюджету.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що сьогодні громадський бюджет (бюджет участі) функціонує у світі на різних рівнях влади, найширше впровадженим він є на міському рівні. Громадський бюджет виступає ефективним інструментом залучення громадян у процес прийняття рішень та може бути корисним засобом покращення публічних послуг [16, с. 11]. Хоча з огляду впливу на процес ухвалення рішень електронне бюджетування не завжди призводить до зміни владних відносин між посадовцями та громадянами, воно породжує такі позитивні ефекти: пришвидшення адміністративних операцій з надання публічних послуг та підвищення їх прозорості, налагодження кращої кооперації між структурними підрозділами та підвищення чутливості [7, с. 127−128].

Світовим банком акцентується на демократичній природі громадського бюджету, який дає змогу громадянам дізнаватись про діяльність влади, обмірковувати та впливати на розподіл ресурсів. Підвищена прозорість та підзвітність бюджетного процесу помічні у доланні неефективності влади, приборканні клієнтелізму, патронажу та корупції [19, с. 6].

Науковці пропонують розглядати бюджет участі як політичний інструмент, який призводить до демократизації та сприяє побудові та поглибленню учасницької демократії, як інструмент належного врядування, який допомагає визначати нові громадські пріоритети та створювати нові відносини між мешканцями та владою, зміцнювати відносини між учасниками, поглиблювати суспільні зв'язки та покращувати врядування, та як технократичний інструмент, який покращує фінансову ефективність та оптимізує рідкісні ресурси та надання послуг [11, с.70].

Процес учасницького бюджетування є поєднанням в інноваційний спосіб прямої та представницької демократії за участі громади. Він є кроком до інклюзивного, сталого та еластичного суспільства, та повинен бути добре адаптованим до місцевих умов. Здійснюючи контроль над муніципальним бюджетом, жителі отримують владу, яку не змогли б отримати через інші учасницькі механізми [13, с. 96].

Важливими передумовами забезпечення ефективного функціонування громадського бюджету є сильна підтримка з боку влади, доступні ресурси та присутність сильного, організованого громадянського суспільства, яке співпрацює із владою з питань надання інформації та мобілізації громадян до участі, надає технічну підтримку впродовж усього процесу [18, с. 22].

Використання муніципалітетами у процесі учасницького бюджетування різних видів онлайн технологій сприяє залученню молоді та осіб середнього віку, які надають перевагу онлайн-участі та вважають безпосередню комунікацію надто довгою та часозатратною [14, с. 255]. Задля підвищення зручності та доступності інструменту громадського бюджету для користувача можуть використовуватись різні канали комунікації та взаємодії, зокрема такі як веб-сайт з блогом та секцією для позитивних коментарів та критики; функція чату для спілкування із посадовцями, які відповідальні за організацію роботи інструменту громадського бюджету та дискусійні форуми для обміну думками; поширення інформації в газетах та надання можливості писати листи та пропозиції; забезпечення роботи громадських центрів, які організовують зустрічі з громадськістю та консультують телефоном тощо [15, с. 196; 14, с. 256].

На основі дослідження процесу учасницького бюджетування в Англії у світлі можливої користі для громадян, громади та впливу на процес ухвалення рішень, виявлено, що він може давати такі позитивні результати:

− підвищувати самовпевненість окремих осіб та об'єднань у вирішенні локальних проблемних питань;

− залучати людей з різним життєвим досвідом, надаючи їм змогу обмінюватись знаннями, поглядами та досвідом задля вирішення місцевих проблем;

− виступати стимулом для людей у розбудові місцевих волонтерських та громадських організацій, які вирішують місцеві проблеми за рахунок коштів громадського бюджету в рамках учасницького бюджетування;

− заохочувати учасників до активнішої участі у своїх спільнотах;

– покращувати взаєморозуміння між молодим та старшим поколіннями, які збираються разом для обговорення власних потреб та спільних проблем;

– підвищувати авторитет членів ради у місцевій громаді;

– підвищувати довіру людей до надавачів місцевих послуг тощо [12, с. 112].

Важливою перевагою запровадження громадського бюджету є творення соціального капіталу та довіри шляхом наближення громадян до ідеї спільноти [16, с. 8]. Характерною ознакою багатьох проєктів є їхня соціальна орієнтованість. Громадяни надають перевагу проектам із соціальними складовими такими, як якість життя, соціальна інфраструктура, соціальний капітал тощо [9, с. 582].

Серед основних чинників, які впливають на інноваційний процес учасницького бюджетування виділяють культурні чинники та чинники, пов'язані з ідентичністю, оскільки працівники, управлінці та члени місцевої ради відчувають свою приналежність як до ради, так і до муніципалітету [17, с. 51]. Підвищення залученості громадян позитивно впливає на зростання культури участі, поліпшуючи довіру громадян до місцевої влади, з одного боку, та породжуючи новий дух спільноти на основі відчуття співпраці [8, с. 60], призводячи до більшої згуртованості спільноти загалом та до підвищення ентузіазму, відданості, мотивації, самооцінки та впевненості мешканців, які беруть участь зокрема [12, с. 48].

При належній організації та реалізації громадських проектів громадяни отримують цінні переваги: стають не лише краще поінформованими щодо бюджетних пріоритетів органів місцевого самоврядування, але й стають співучасниками ухвалених рішень [16, с. 11].

У рамках громадського бюджетування громадяни стають краще обізнаними щодо істинної природи проблем громади та труднощів, пов'язаних з імплементацією тих чи інших програм. Коли активні учасники витрачають свій час та зусилля на те, щоб запропонувати ідеї проектів, обговорити та обрати шляхом голосування бажаний проект, то вони очікують на ефективний зворотній зв'язок від влади та прозору імплементацію проектів, а тому ключовим фактором побудови сталої кооперації влади та громадян є висвітлення добрих прикладів досягнення програмної мети та втілення ідей, породжених членами спільноти [16, с. 9–10], надаючи таким чином інструменту громадського бюджету ваги як посередницького інструменту між владою міста та громадянами [10, с. 114].

Висновки. Отже, громадський бюджет є інструментом безпосереднього залучення громадян до участі у процесі прийняття рішень щодо розподілу коштів бюджету на реалізацію важливих для них ініціатив. За належних передумов, запровадження бюджету участі може позитивно впливати на взаємодію мешканців з владою у бюджетному процесі, сприяти покращенню прозорості процесу прийняття рішень та підвищенню довіри мешканців до влади. Важливого значення має формування у процесі учасницького бюджетування згуртованості громадян, підвищення їхньої активності та поява в них відчуття можливості впливати на зміни у своїй місцевості та ставати співучасниками ухвалених рішень щодо втілення спільних, породжених членами спільноти, ідей.

У подальших дослідженнях буде приділено увагу аналізу викликів, які виникають в процесі запровадження бюджету участі.

Список літератури:

1. Бєльська Т.В. Партисипаторне бюджетування як результативний інструмент впровадження «належного урядування» в територіальних громадах України. *Наукові інновації та передові технології.* 2023. № 12 (26). С. 30–38.

2. Білоус Я.Ю., Галгаш Р.А. Аналіз міжнародного досвіду запровадження партисипаторного бюджету для розвитку територіальних громад регіонів України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля.* 2018. № 4 (245). С. 128–134.

3. Лаговська Н.В., Лаговська Т.В. Особливості впровадження громадського бюджету в Україні як інструменту розвитку місцевої демократії. *Ірпінський юридичний часопис.* 2023. Вип. 3 (12). С. 85–92.

4. Лободіна З., Дем'янишин В., Кізима Т., Березька К., Кізима А. Функціонування бюджетів участі: сучасний стан, тенденції модернізації та моделювання в умовах реформування публічних фінансів. *Вісник економіки.* 2022. Вип. 4. С. 8–27.

5. Мітюшкіна Х., Абалмасова В. Пріоритетні сфери громадської участі у реалізації спільних ініціатив у м. Маріуполі (на прикладі конкурсу «Громадський бюджет» з 2018 по 2021 роки). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка.* 2023. Вип. 25. С. 174–187.

6. Рубан Д.О. Партисипаторне бюджетування як інструмент розвитку місцевої демократії (на прикладі міста Києва). *Теорія та практика державного управління.* 2021. Вип. 2 (73). С. 135–143.

7. Aichholzer G., Rose G. Experience with digital tools in different types of e-participation. *European e-democracy in practice /* L. Hennen, I. van Keulen, I. Korthagen, G. Aichholzer, R. Lindner, R.O. Nielsen. Switzerland: SpringerOpen, 2023. P. 93−140. DOI: 10.1007/978-3-030-27184-8_4.

8. Badia F. Participatory budgeting in Italy: a phoenix rising from the ashes. In *International Trends in Participatory Budgeting /* ed. M.S. De Vries, J. Memec, D. Spacek. Palgrave MacMillan, 2022. P. 47−62. DOI : 10.1007/978-3-030-79930-4_3.

9. Brezovar N., Stanimirovic T. Sustainability aspects of participatory budgeting at the municipal level in Slovenia. *Public Sector Economics.* 2022. 46 (4). P. 569–589. DOI: 10.3326/pse.46.4.6.

10. Brun-Martos M.I., Lapsley I. Democracy, governmentality and transparency: participatory budgeting in action. In *Public Budgeting in Search for Identity /* ed. M.Sicilia, I. Steccolini. Rotledge, 2021. P. 102−117. DOI: 10.1080/14719037.2016.1243814.

11. Cabannes Y., Lipietz B. Revisiting the democratic promise of participatory budgeting in light of competing political, good governance and technocratic logics. *Environment & Urbanization.* 2018. Vol. 30 (1). P. 67−84. DOI: 10.1177/0956247817746279.

12. Communities in the driving seat: a study of participatory budgeting in England: final report. London, 2011. 242 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a74e08040f0b65c0e845331/19932231.pdf (дата звернення 07.06.2024).

13. Friant M.C. Deliberating for sustainability: lessons from the Porto Alegre experiment with participatory budgeting. *International Journal of Urban Sustainable Development.* 2019. 11 (1). P. 81−99. DOI: 10.1080/19463138.2019.1570219.

14. Korthagen I., Larsen C.F., Nielsen R.O. Non-binding decision-making. In *European E-democracy in Practice. /* L. Hennen, I. van Keulen, I. Korthagen, G. Aichholzer, R. Lindner, R.O. Nielsen. Switzerland: SpringerOpen, 2023. P. 237−272. DOI: 10.1007/978-3-030-27184-8_10.

15. Korthagen I., Rose G., Aichholzer G., Keulen I. Formal agenda setting (national and local level). In *European E-democracy in Practice. /* L. Hennen, I. van Keulen, I. Korthagen, G. Aichholzer, R. Lindner, R.O. Nielsen. Switzerland: SpringerOpen, 2023. P. 177−207. DOI: 10.1007/978-3-030-27184-8_8.

16. Kovacs E.M. Participatory budgeting and the collaborative governance movement on the Hungarian local government level. *The Future of Public Administration Enabled Through Emerging Technologies:* the 31st NISPAcee Annual Conference 2023 e-proceedings (Serbia, Belgrade, May 25-27, 2023). URL: https://www.nispa.org/files/conferences/2023/e-proceedings/system_files/papers/nispacee2023_Kov_acs_Eva.pdf (дата звернення 09.06.2024).

17. Pulkkinen M., Sinervo L.-M., Kurkela K. Premises for sustainability – participatory budgeting as a way to construct collaborative innovation capacity in local government. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management.* 2024. Vol. 36, № 1. P. 40−59. DOI: 10.1108/JPBAFM-04-2022-0077.

18. Wampler B., McNulty S., Touchton M. Participatory budgeting: spreading across the globe. Boise, Lancaster and Miami, FL: Boise State University, Frank Marshall College and the University of Miami, 2018. 57 p. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=participatory+budgeting:+ spreading+across+the+globe.+boise,+lancaster+and+miami,+fl:&author=s+mcnulty&author=m+touchton&publication_year=2018 (дата звернення 07.06.2024).

19. Williams E., Denny E.St., Bristow D. Participatory budgeting: an evidence review. Public policy institute for Wales, 2017. 32 p. URL: https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/124566/1/PPIW-report_participatory-budgeting-evidence-review_-July-2017-FINAL.pdf (дата звернення: 07.06.2024).

Kokhalyk Kh.M. BENEFITS OF PARTICIPATORY BUDGETING AS A TOOL FOR INVOLVING THE PUBLIC IN MAKING DEMOCRATIC DECISIONS ON THE ALLOCATION OF BUDGET FUNDS

This paper highlights the benefits of involving the public in participation in the budget process using the participatory budgeting tool. Emphasis is placed on the democratic nature of participatory budgeting, which allows residents to learn about government operations and to deliberate and influence the allocation of resources. The paper notes that scholars propose to view participatory budgeting as a political tool that leads to democratization and contributes to the building and deepening of participatory democracy, as a tool of good governance that helps to establish new societal priorities and improve governance, and as a technocratic tool that improves financial efficiency and optimizes scarce resources. It is indicated that the process of participatory budgeting is an innovative combination of direct and community-based representative democracy; is a step towards an inclusive, sustainable, and resilient society and should be well adapted to local conditions. It is emphasized that powerful government support, available resources, and the existence of a strong, organized civil society are significant preconditions for ensuring the efficient participatory budget functioning.

The findings show that the introduction of participatory budgeting may give such positive outcomes: improve the interaction of residents with the authorities in the budget process, bring together people from different backgrounds and improve inter-generational understanding between young and old in solving local issues, contribute to improve the transparency of the decision-making process, and increase residents' confidence in the authorities, etc. It is concluded that of great importance in the process of participatory budgeting is creating citizen cohesion, increasing the level of their activeness and the emergence of the feeling to influence changes in their area, becoming co-participants of the decisions on the implementation of common ideas generated by community members.

Key words: *participatory budgeting, participatory budgeting tool, public involvement, decision-making, community.*

УДК 351/354
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/10

Маркіна М.І.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті основні підходи Європейського Союзу до публічного управління у сфері просторового планування. Проведений аналіз документів, які регламентують питання публічної політики у сфері просторового планування в Європі, зокрема матеріали Європейської Конференції міністрів, відповідальних за просторове та регіональне планування CEMAT. Наведені результати впровадження вибраних документів CEMAT у чинне українське законодавство. Обґрунтована важливість результативного публічного управління у сфері просторового планування як засобу реагування на виклики та загрози, пов'язані з диспропорційним територіальним розвитком, негативними аспектами урбанізації та антропогенним впливом на довкілля. Підкреслена доцільність спостереження та аналізу для результативного впровадження програм та політик у сфері просторового планування. Зокрема, у статті характеризується роль Європейської мережі спостереження за просторовим плануванням ESPON. Здійснено порівняння отриманого фінансування для завершеної програми ESPON-2013 та діючої ESPON-2030, на основі якого обґрунтовується висока оцінка актуальності досліджень у межах ESPON, які спрямовані, зокрема, на питання публічного управління у сфері просторового планування. Окрім цього, у статті наведені основні напрями досліджень ESPON-2030, де провідні позиції займають напрями, зв'язані із управлінням у сфері просторового планування. Обґрунтована актуальність впровадження європейських підходів до публічного управління просторовим плануванням у зв'язку з підготовкою України до вступу у Європейський Союз. Висвітлена важливість відкритої комунікації та діалогу на всіх етапах управління, безперервного процесу дослідження для оцінювання та реагування на проблеми, а також ключових цінностей ЄС, таких як людиноцентризм, інклюзивність, раціональне використання природних ресурсів, розумне ставлення до навколишнього природного середовища та сталий підхід до управління територіальними ресурсами. Ці цінності автор рекомендує закладати в основу публічної політики та управління просторовим плануванням в Україні, особливо на місцевому рівні.

Ключові слова: *публічне управління, механізми публічного управління, просторове планування, просторовий розвиток, міське планування, Європейський Союз, територіальна громада, сталий розвиток.*

Постановка проблеми. Зважаючи на надання Україні статусу кандидата на членство у ЄС, яке відбулося 23 червня 2022 року, країна має зробити ряд кроків до адаптації та повноцінної інтеграції законодавчої основи, а також усталених норм і практик, які діють у Європейському Союзі [1]. Важливим у цьому контексті постає впровадження підходів Європейського Союзу до публічного управління у сфері просторового планування. Питання управління територіальними ресурсами, сталий та збалансований розвиток міст, дбайливе ставлення до навколишнього природного середовища, принципи людиноцентризму та інклюзивного підходу вже давно стали базовими у питаннях просторового планування в країнах не лише ЄС, а й всього Європейського континенту. Для можливостей реалізації виділених принципів та цінностей в Україні, вкрай актуальним є розвиток системи публічного управління у сфері просторового планування, а також вибір і застосування механізмів публічного управління у сфері просторового планування на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у дослідження публічного управління внесли провідні закордонні та українські вчені. Теоретичні основи публічного управління знайшли відображення у працях Л.Е. Лінна (L. E. Lynn Jr.) [2], Дж. Пфайфінера (J. M. Pfifiner), Р. Пресуса (R. Presthus) [3], О. Оболенського [4]. Дослідження наукових праць згаданих науковців можемо вважати основоположними для публічного управління в цілому. Незважаючи на це,

слід відзначити, що у цих наукових роботах не було відображено публічне управління у сфері просторового планування. Зв'язок публічного управління та просторового планування відображено у дослідженнях А. ван Бюрена (A. van Buuren), Дж. Левайса (J. M. Lewis), Б. Пітерса (B. Peters) [5], С. Хілла (C. J.Hill), Л. Лінна (Laurence E.Lynn) [6], В. Яценко, Т. Короткової [7] та інших. Вважаємо вкрай важливими результати таких наукових доробок та поруч із тим, вбачаємо актуальним формування комплексного та міждисциплінарного підходу, який буде базуватися на основі дослідження перспектив впровадження Європейського досвіду в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнити підходи Європейського Союзу та країн Європи до публічного управління у сфері просторового планування; обґрунтувати актуальність впровадження європейських підходів до публічного управління у сфері просторового планування в Україні у зв'язку з підготовкою України до вступу у Європейський Союз.

Виклад основного матеріалу. Як у сучасній світовій практиці, так і в Україні, зокрема, результативне публічне управління у сфері просторового планування набуває вагомих значень та нових ролей. Ми можемо спостерігати високий рівень територіального розвитку, урбанізації, що відбуваються на фоні постійної зміни геополітичних умов, ряду викликів і загроз . При цьому, саме шляхом сталого просторового планування можна реагувати на ті наявні проблемні питання, що супроводжують українські і світові міста та зв'язані з розвитком міського середовища.

Країни Європи можемо також вважати предметом міжнародного інтересу у точки зору публічного управління, оскільки, для прикладу, саме Німеччина та Велика Британія були одними із лідерів у розвитку сучасної системи публічного управління просторовим плануванням [8]. Крім того, варто зазначити, що Європейський Союз відіграє важливу роль у формуванні загальних підходів до питань управління простором, інтеграції соціальної політики в країнах та регіонах впродовж багатьох десятиліть [9].

Оскільки, країни Європи та, зокрема, Європейського Союзу, представлені різними системами соціального забезпечення, економічної політики та публічних адміністративних систем, у них застосовуються різні механізми публічного управління. Тож, якщо відходити від позиції, що саме контекст та індивідуальний підхід має значення у виборі та застосування механізмів публічного управління, то можемо стверджувати, що роль, зміст та порядок застосування тих чи інших механізмів публічного управління у сфері просторового планування для кожної конкретної країни буде відмінним. Таке твердження можемо обґрунтувати, розглядаючи основні перетворення, які визначали методи та підходи до публічного управління у сфері просторового планування у Європейському Союзі.

Розробка стратегічних документів, які стосуються публічного управління у сфері просторового планування на рівні Ради Європи, провідної організації із розвитку демократії та захисту прав людини на Європейському континенті, покладена на відокремлену структуру. Такою структурою у Раді Європи є Європейська Конференція міністрів, відповідальних за просторове та регіональне планування CEMAT (Council of Europe Conference of Ministers Responsible for Spatial/ Regional Planning), яка об'єднує представників 46 держав-членів Ради Європи [10]. CEMAT активно розробляє та ініціює обговорення основних принципів, заходів і методів, а також механізмів публічного управління у сфері просторового планування у країнах, які є членами Ради Європи. Зауважимо, що основна мета CEMAT – сприяння дотримання прав людини та демократії для сталого розвитку, що підтримує місію Ради Європи та деталізується у територіально-просторовому контексті. Станом на червень 2024 року, було проведено 17 спеціалізованих міністерських конференцій CEMAT, які організовуються на запит Комітету міністрів Ради Європи, за запрошенням одного з її держав-членів за участю Комітету старших посадовців CEMAT [10]. Перед проведенням конференцій, для публічних консультацій та обговорень залучаються представники Парламентської Асамблеї, Конгресу місцевих і регіональних влад Європи та інших відомств, при цьому не лише уповноважені у питаннях просторового планування. Відтак, можемо бачити застосування міждисциплінарного підходу, який базується на основі широкого залучення зацікавлених сторін.

Окреслимо історичний аспект функціонування CEMAT. Діяльність Ради Європи щодо просторового планування розпочалася ще у 1970 році у Бонні, ФРН, на першій Європейській конференції уповноважених міністрів. Основним питанням на порядку денному стояли розгляд та обговорення основних побоювань і загроз, які виникли на початку 1960-х років в Консультативній Асамблеї Ради Європи та були відображені під час виступу у травні 1968 року з історичним

звітом про просторове/ регіональне планування «Європейська проблема» (A European problem). На той час припала активна і часто диспропорційна урбанізація міст Європи. Питання раціонального використання територіальних ресурсів, поводження із навколишнім природним середовищем та забезпечення соціально-економічного балансу у містах вийшли на перший план в обговоренні і потребували спільних рішень і конкретних шляхів реагування. «Європейська проблема» була озвучена, що стало першим кроком на шляху до її вирішення.

Можемо вважати, що саме на першому засіданні CEMAT закладалися підвалини сучасного просторового планування. Резолюцією конференції у Бонні визначалося, що акценти публічної політики у просторовому плануванні мають бути зроблені на високому рівні відповідальності урядів держав у сфері глобального просторового планування, а також на «європейському вимірі» просторового планування. Вважалося, що «європейський вимір» слід розцінювати з точки зору майбутнього європейського суспільства, якості життя громадян, і пріоритетною метою має бути процес європейської інтеграції.

Україна розвивається на шляху впровадження публічного управління у сфері просторового планування і підтвердженням цьому знаходимо у активній участі держави у конференціях CEMAT. Варто зазначити, що українські фахівці у своїй професійній діяльності спираються на документи CEMAT, Ради Європи і Європейського Союзу. Також важливим є те, що Україна приймає участь у конференціях CEMAT, а також і у додаткових заходах, які є продовженням, або слугують підготовчими до основних конференцій та стосуються сталого міського, просторового та регіонального розвитку. Так, 11–12 червня 2009 року в Україні відбулася міжнародна конференція, присвячена сталому просторовому розвитку Європейського континенту, що була організована у сприянні Ради Європи, на тему: «Комплексний підхід до збалансованого сталого просторового розвитку Європейського континенту» [11]. Ця конференція передувала конференції CEMAT, яка відбувалася у 2010 році. Організаторами заходу у Києві були Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, Рада Європи, Швейцарсько-український проект підтримки децентралізації, Німецьке бюро технічного співробітництва та Посольство Королівства Норвегія [11].

Метою конференції 2009 року була популяризація інтегрованого підходу до міського та регіонального планування, результативного публічного управління на місцевому та регіональному рівнях. На конференції розглядалися питання щодо впровадження рекомендацій Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту (затверджених у 2000 р. на конференції CEMAT «Керівні принципи просторового планування та стратегія сталого розвитку Європи»), а також розробці пропозицій для підготовки до 15-ї конференції CEMAT, яка відбувалася наступного року. У рамках конференції, 12 червня 2009 р., відбулося 90-те засідання Комітету вищих посадових осіб CEMAT, а також засідання робочої групи з питань реалізації ініціативи щодо сталого просторового розвитку в басейні річки Тиса (у розвиток рішень конференції CEMAT «Реалізація стратегій і візій сталого просторового розвитку європейського континенту» у 2003 році). Результати обговорення містили ряд ключових положень, які можна виокремити, як пріоритети сталого просторового розвитку, як були актуальними на 2009 р. (рис. 1).

Рис. 1. Ключові пріоритети сталого просторового розвитку, виокремлені на конференції «Комплексний підхід до збалансованого сталого просторового розвитку Європейського континенту» у 2009 р.

Джерело: авторське узагальнення, з використанням [11]

Незважаючи на ряд перешкод, Україна намагається впроваджувати положення документів, прийнятих СЕМАТ, у чинне законодавство. Так, базуючись на Керівних принципах сталого розвитку, у 2011 році був прийнятий Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», який встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [12]. Саме прийняття цього закону можна називати перехідною межею до формування в Україні про-європейського середовища з цінностями та принципами, які є керівними у країнах Європи щодо публічного управління у сфері просторового планування. У законі відображаються положення людиноцентризму, раціонального ставлення до навколишнього природного середовища, інклюзивності, які можемо бачити відображенням Керівних принципів просторового планування, затверджених СЕМАТ у 2000 році. У Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» важливими нововведеннями стала підсилена участь громадськості, як важливого стейкхолдера публічного управління у сфері просторового планування, шляхом широкого залучення до прийняття рішень. Окрім цього, була запропонована система саморегулювання у сфері архітектурної та містобудівної діяльності, а механізми управлінської взаємодії між усіма зацікавленими сторонами процесу набули конкретних, спрощених, форм.

Основні результати, які були висвітлені та узагальнені на конференціях СЕМАТ, публікувалися у вигляді резолюцій. Протягом 50 років своєї діяльності, СЕМАТ прийняв кілька десятків значущих документів, що мають провідне значення для розвитку країн Європи у територіально-просторовому контексті [10]. Ці документи є нормами усталеної практики, які діють не лише для країн Європейського Союзу, але й для всього континенту. Серед ключових резолюцій СЕМАТ можемо виокремити декілька, відображення яких можемо бачити і в Україні (таблиця 1).

Таблиця 1

Відображення результатів вибіркових Конференцій СЕМАТ в Українській системі просторового планування

№ з/п	Дата	Назва конференції	Місце проведення	Основний результат конференції	Впровадження в Україні
1	19–20 травня 1983 р.	Перспективи розвитку та просторового планування морських регіонів	Торремолінос, Іспанія	Визначені цілі, які у майбутньому мають бути враховані у кожному документі просторового планування; Прийнята Європейська хартія регіонального/ просторового планування (Торремоліноська Хартія).	Прийняття Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та ряду супутніх законодавчих актів, підсилення ролі громадян у прийнятті управлінських рішень, формування ієрархічної основи у системі просторового планування в Україні.
2	7–8 вересня 2000 р.	Керівні принципи просторового планування та стратегія сталого розвитку Європи	Гановер, Німеччина	Розглянуто та ухвалено Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту та програму із 10 пунктів для інтеграції регіонів.	Представлення в Україні програм та організацій країн-партнерів, які допомагають впроваджувати управлінські принципи задля розвитку системи сталого просторового планування.
3	17 червня 2014 р.	Територіальна демократія: роль громадської участі в процесі сталого територіального розвитку європейського континенту	Наффліон, Греція	Прийнято «Наффліонську декларацію: сприяння територіальній демократії у просторовому плануванні», у якій поставлено пріоритет залучення зацікавлених сторін до політики прийняття рішень у сфері просторового планування та регіонального розвитку.	Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель», підсилення всеможливого співробітництва між зацікавленими сторонами.

Джерело: авторська розробка, з використанням [10]

Станом на червень 2024 року, крайньою конференцією CEMAT була конференція, проведена 3–4.11.2017 р. у Бухаресті, Румунії, на тему: «Функціональні зони – капіталізація місцевого потенціалу в політиці територіального розвитку на європейському континенті». Незважаючи на висловлені у резолюції наміри щодо продовження роботи у форматі конференцій та плани організації наступної, пандемія COVID-19 суттєво змінила плани. Зустріч міністрів країн-членів Ради Європи, відповідальних за просторове планування, яка була запланована на 2020 р., була відкладено і поки не відбулася.

В рамках CEMAT та на підтримку ухвалених у межах конференцій резолюцій, у 2002 році була заснована Європейська мережа спостереження за просторовим плануванням ESPON (The European Spatial Planning Observation Network), що є платформою прикладних досліджень у сфері просторового планування [13]. Відтак, ESPON є одним із дієвих учасників реалізації механізмів публічного управління у сфері просторового планування. Головною метою функціонування ESPON є поліпшення розуміння територіальної динаміки, виявлення тенденцій і невідповідностей в публічному управлінні та формуванні політик Європейського Союзу і надання фактичних даних для інформування та реакції на різних рівнях публічного управління, надання підтримки державам-членам у розвитку просторового планування та публічного управління у сфері просторового планування. Базою заснування ESPON стала резолюція CEMAT 1997 року. ESPON була створена як програма, яка фінансується ЄС, з метою вирішення викликів, що стосувалися публічного управління у сфері просторового планування, починаючи як міжурядова співпраця, у якій брали участь всі країни-члени ЄС, а також Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія. Платформа ESPON залучає понад 130 організацій по всьому континенту, фінансується Європейським Союзом і співфінансується державами, що зацікавлені у діяльності ESPON та проводить прикладні дослідження у межах програм. Станом на червень 2024 року, діючою є програма ESPON-2030 (розпочата у 2021 році). До цього, завершеними програмами були ESPON-2006 та ESPON-2013.

Зважаючи на суттєве збільшення загального фінансування на програму ESPON-2030, яка реалізується зараз, у порівнянні із програмою ESPON-2013, можемо зробити висновок щодо високої оцінки актуальності досліджень, які проводяться у межах ESPON та спрямовані, зокрема, на питання публічного управління у сфері просторового планування (рис. 2).

Так, загальний бюджет програми ESPON-2030 становить 121,69 млн EUR, тоді як бюджет ESPON-2013 становив 92,56 млн EUR. Фінансування збільшилося більш як на 30 %, що підтверджує важливість досліджень, без яких неможливо приймати зважені рішення у питання глобального управління та формування місцевих політик.

Незважаючи на те, що Україна не входить до офіційної мережі діяльності та досліджень ESPON, окремі автори здійснювали аналіз систем управління у сфері просторового планування

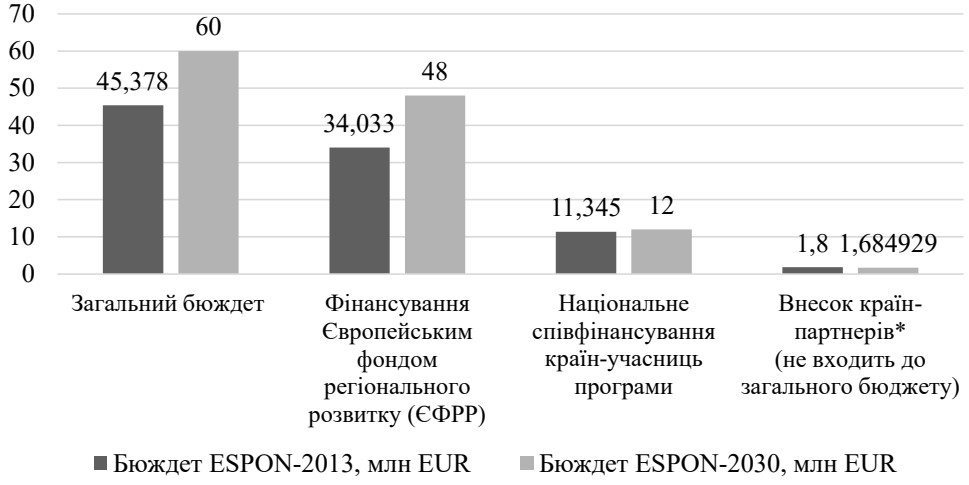

Рис. 2. Порівняння фінансування програм ESPON-2013 та ESPON-2030*

Джерело: складено автором на основі даних [14] та [15]

*Примітка: До переліку країн-партнерів ESPON відносяться Швейцарія, Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн.

в Україні за методологією ESPON, опитувальником ESPON COMPASS [16].

Дослідження ESPON-2030 є тісно пов'язаними із загальною політикою ЄС на аналогічний період та відповідають пріоритетам щодо просторового розвитку, які були визначені CEMAT (рис. 3).

Підсумовуючи, можемо виокремити основні підходи ЄС та країн Європи до публічного управління у сфері просторового планування.

По-перше, варто підкреслити важливість відкритої комунікації та діалогу, який має бути присутнім на всіх етапах управління у сфері просторового планування. Через створення уповноваженого та компетентного органу, якому доручено аналізувати наявні проблемні аспекти щодо окремих питань, а також шляхом пошуку спільних рішень у їх вирішенні, відбувається формування публічної політики для сфери в цілому.

По-друге, вкрай важливим етапом оцінювання та реагування на будь-яку проблему чи планування певних кроків розвитку є безперервний процес дослідження. Саме через оцінювання та аналіз наявного стану, незначних та суттєвих змін і передбачення можливих загроз можуть бути прийняті зважені рішення щодо зміни управлінських дій та вибору механізмів публічного управління у сфері просторового планування.

По-третє, ключовими цінностями, які закладаються у документах ЄС щодо просторового планування є людиноцентризм, інклюзивність, раціональне поводження із навколишнім природним середовищем та сталий підхід до управління територіальними ресурсами. Відтак, вважаємо, що саме такі цінності і мають лягати в основу публічної політики та публічного управління у сфері просторового планування в Україні, зокрема, на місцевому рівні.

Висновки. Отже, узагальнюючи сучасні європейські підходи до публічного управління у сфері просторовим планування, можемо зробити висновок, що питання результативного публічного управління стоїть пріоритетним у ЄС. Саме завдяки якісному публічному управлінню у сфері просторового планування можна реагувати на виклики і загрози, пов'язані з диспропорційним територіальним розвитком, негативними аспектами урбанізації та можливому завданню шкоди довкіллю антропогенним впливом.

Основними документами, які застосовуються у сфері просторового планування у країнах Європи є матеріали, напрацьовані Європейською Конференцію міністрів, відповідальних за просторове та регіональне планування CEMAT. Пріоритетні напрямки та цілі просторового планування, які були визначені в межах роботи CEMAT частково впроваджуються і в Україні. Посилення впровадження цих документів в Українське законодавство є вкрай важливим зважаючи на отримання раїною статусу держави-кандидата на членство у ЄС. Набутий статус тягне за собою дотримання ряду обов'язкових вимог щодо приведення законодавчої бази України у відповідність до норм Європейського Союзу.

Слід підкреслити, що для результативного впровадження будь-якої програми чи політики, важливим етапом її реалізації є спостереження та аналіз, а також безперервні дослідження, які дають можливість вчасно реагувати на виклики і загрози, що пов'язані з впровадженням. Саме для моніторингу управління просторовим плануванням у Європі функціонує Європейська мережа

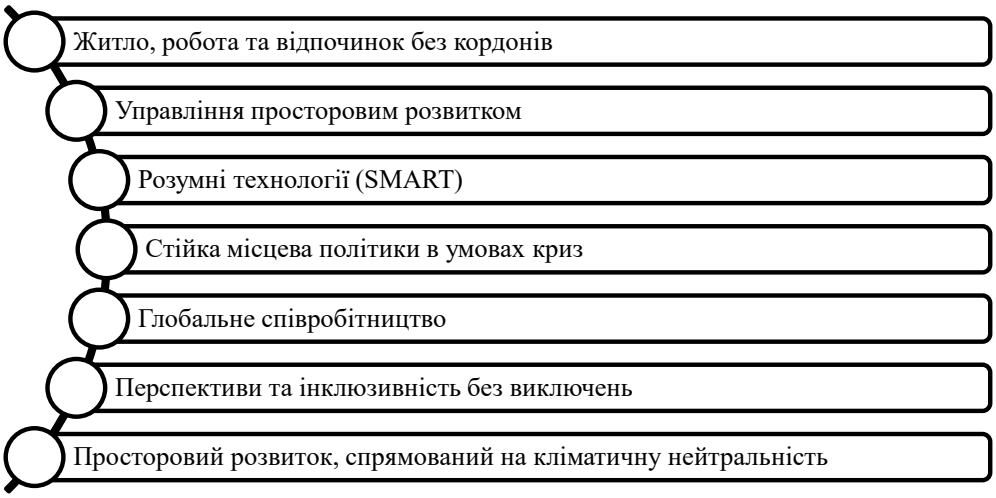

Рис. 3. Напрями досліджень ESPON-2030

Джерело: авторське узагальнення на основі ESPON 2030 Programme [13]

спостереження за просторовим плануванням ESPON (The European Spatial Planning Observation Network).

Зважаючи на активний процес підготовки України до вступу у Європейський Союз, питання впровадження Європейських підходів до публічного управління у сфері просторового планування є вкрай актуальними. Дослідження публічного управління у сфері просторового планування в Україні, зокрема, через впровадження європейських принципів, цінностей та практик визначається автором як перспективний напрям подальших наукових розвідок.

Список літератури:

1. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Урядовий портал: веб-сайт. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes (дата звернення: 16.06.2024).

2. Lynn, L. Public Management: Old and New (1st ed.). *Taylor and Francis. Retrieved*. 2006. URL: https://www.perlego.com/book/1606389/public-management-old-and-new-pdf (дата звернення: 18.04.2024).

3. Pfifiner J. M., Presthus R. Public Administration. *New York: The Ronald Press Co.*, 1960.

4. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Публічне управління»: наук. Розробка / О.Ю. Оболенський, С.О. Борисевич, С.М. Коник. Київ : НАДУ, 2011. 56 с.

5. Van Buuren A., Lewis J. M., Peters B. G. (Eds.). Policy-Making as Designing: The Added Value of Design Thinking for Public Administration and Public Policy. *Policy Press an imprint of Bristol University Press*. 2023. 244 pp.

6. Carolyn J. Hill, Laurence E. Lynn JR. Public management: Thinking and acting in three dimensions. *CQ Press*. 2015. DOI:10.4135/9781483395814

7. Яценко В. О., Короткова Т. М. Просторове планування як інструмент управління розвитком локальних систем розселення в Україні. *Science and Education a New Dimension. Natural and Technical Sciences.* VIII(29), Issue: 238, 2020. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/05/The-spatial-planning-as-instrument-of-management-development-of-the-in-plant-systems-of-settlement-is-in-Ukraine-V.-O.-Yathenko-T.-M.-Korotkova.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

8. Ferlie E., Ongaro E. Section Overview: Governance and Management of Social Policy in Europe. *The Oxford Handbook of Governance and Public Management for Social Policy*. 2023. P. 659–674. URL: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190916329.013.46 (дата звернення: 15.06.2024).

9. Територіально-просторове планування: базові засади теорії, методології, практики: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Т.М. Прядка; Н.А. Третяк ; за заг. ред. А.М. Третяка. Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2021. 142 с.

10. Council of Europe. Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT): вебсайт. URL: http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/default_en.asp (дата звернення: 21.06.2024)

11. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи : збірник нормативно-правових актів і науково-аналітичних матеріалів / В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. В. Толкованов. Київ : Видавництво «Крамар», 2009.

12. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України, документ 3038-VI: офіційний текст. Київ, *Верховна Рада України*. Редакція від 24.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text (дата звернення 10.04.2024).

13. ESPON 2030 Programme. вебсайт. URL: https://www.espon.eu/espon-2030/espon-2030-programme (дата звернення 21.06.2024).

14. The ESPON 2013 Programme. вебсайт. URL: https://www.espon.eu/programme/espon/espon-2013-programme (дата звернення 10.04.2024).

15. ESPON 2030 Cooperation Programme – Budget. веб-сайт. URL: https://www.mrrb.bg/en/infrastructure-and-programmes/programmes-for-territorial-cooperation-2021-2027/espon-2030-cooperation-programme/budget/ (дата звернення 10.04.2024р.)

16. Anisimov, O., Smirnova, M., & Dulko, I. Spatial Planning in Ukraine: 2023 Country Profile. *Aalto University School of Engineering*. 2024. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.10600560 (дата звернення 21.06.2024).

Markina M.I. EUROPEAN CONTEXT OF PUBLIC MANAGEMENT IN THE FIELD OF SPATIAL PLANNING: ANALYSIS AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The article discusses the main approaches of the European Union to public management in the field of spatial planning. The author analyzes the documents regulating the issues of public policy in the field of spatial planning in Europe, in particular, the materials of the European Conference of Ministers responsible for Spatial and Regional Planning CEMAT. The results of implementation of selected CEMAT documents into the current Ukrainian legislation are presented. The importance of effective public management in the field of spatial planning as a means of responding to the challenges and threats associated with disproportionate

territorial development, negative aspects of urbanization and anthropogenic impact on the environment is substantiated. The expediency of monitoring and analysis for the effective implementation of programs and policies in the field of spatial planning is emphasized. In particular, the article characterizes the role of the European Spatial Planning Observation Network (ESPON). A comparison of the funding received for the completed ESPON-2013 program and the current ESPON-2030 program is made, on the basis of which a high assessment of the relevance of research within ESPON, which is aimed, in particular, at public management in the field of spatial planning, is substantiated. In addition, the article presents the main research areas of ESPON-2030, where the leading positions are occupied by the areas related to spatial planning management. The author substantiates the relevance of introducing European approaches to public management of spatial planning in connection with Ukraine's preparation for accession to the European Union. The author highlights the importance of open communication and dialogue at all stages of governance, a continuous research process to assess and respond to problems, as well as key EU values such as human-centeredness, inclusiveness, rational use of natural resources, a reasonable attitude to the environment, and a sustainable approach to territorial resource management. The author recommends that these values should be the basis for public policy and spatial planning management in Ukraine, especially at the local level.

Key words: *public management, mechanisms of public management, spatial planning, spatial development, urban planning, European Union, territorial community, sustainable development.*

УДК 35(477+100)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/11

Омельченко Д.О.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

Стійкий розвиток національної економіки повністю залежить від збалансованого розвитку окремих регіонів. Регіон як об'єкт публічного управління, насамперед, з урахуванням досягнення параметрів збалансованого розвитку, інакше ефективність управлінських заходів не може бути досягнута через порушення балансу соціальних, економічних та екологічних показників сталого розвитку. Поняття збалансований розвиток ототожнюється з поняттям сталого розвитку та сталого соціально-економічного зростання регіону.

Останнім часом у практиці управління соціально-економічним розвитком регіонів широке використання знаходить програмно-проектний підхід, суть якого полягає у суворо окресленому виділенні коштів, вкладених у вирішення конкретних завдань з урахуванням визначення термінів реалізації. Зазначено, що програми збалансованого розвитку – це сукупність правил гармонійного та збалансованого суспільно-економічного розвитку. В основу програми покладено необхідність задоволення сьогоднішніх потреб без обмеження можливостей для розвитку майбутніх поколінь, особливо тих, які пов'язані з потенціалом довкілля.

Аналіз показав, що збалансованість економічного розвитку економіки регіонів великою мірою залежить від характеристик інституційного середовища, яке визначається системою правил, норм, традицій поведінки суб'єктів економічних відносин, структуруванням інформації та, насамперед, формальними обмеженнями. Останні формують систему стимулів підприємницької активності і значною мірою визначають спектр можливого вибору цілей суб'єктів регіональної економічної системи, і навіть способів і, витрат, досягнення цих целей.

Для досягнення збалансованого розвитку регіонів країни необхідно провести ефективну регіональну політику щодо забезпечення та формування сприятливих умов та факторів для нарощування внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності регіонів, територіальної концентрації ресурсів праці та капіталу в центрах економічного зростання, покращення регіональної зайнятості та якості життя населення.

Найважливішою умовою ефективної реалізації стратегічних програм збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів виступає якість та структурна відповідність організаційно-економічного механізму прийняття та реалізація програмно-проектних документів. Програмно-проектний підхід є напрямом розвитку на практиці управління. Система пріоритетів збалансованого розвитку регіонів у країні має формуватися на основі принципів: відповідність головної мети регіонального розвитку (підвищення якості життя населення), відповідність державним пріоритетам, специфіці економічної спеціалізації та ресурсного забезпечення регіону та принципам збалансованого розвитку в рамках розробки та реалізації програмно-проектних документів, де чітко виділено рівні, терміни, напрями та інструменти реалізації програмних документів на рівні органів публічного управління.

У зв'язку з цим, доцільно вжити низку заходів, спрямованих на збалансований та гармонійний розвиток регіонів, серед яких: покращення інвестиційної привабливості регіонів з урахуванням удосконалення інституційної, інфраструктурної та інформаційної її складових; більш активну участь у міжнародних конкурсах, інвестиційних та економічних форумах з метою залучення грантів, спрямованих на реалізацію інвестиційних проектів з освоєння природних ресурсів; розробка та реалізація інвестиційних проектів щодо розвитку соціальної інфраструктури сільських територій; усунення бюрократичних перешкод, забезпечення координації між проектних програм, що розробляються і реалізуються, посилення їх адресності, більш ефективний контроль за термінами та якістю реалізації проектів, забезпечення їх прозорості та звітності.

Ключові слова: *збалансований розвиток регіонів, публічне управління, соціально-економічний розвиток регіонів, стійкий розвиток національної економіки.*

Постановка проблеми. Регіон в даний час є одним з основних елементів держави, що представляє складну розгалужену систему з безліччю прямих та зворотних взаємозв'язків. Виходячи з провідної ролі регіонів, органи публічного управління розуміють важливість регулювання, планування та прогнозування регіонального розвитку. Диференціація територій за рівнем соціально-економічного розвитку, обумовлена різними факторами економічного, соціального, географічного характеру та безліччю різних причин є базовою проблемою публічного управління. Інноваційним підходом для проведення державної політики щодо забезпечення вирівнювання та прискорення соціально-економічного розвитку регіонів є програмно-цільовий.

Незважаючи на те, що програмно-цільове управління на регіональному рівні довело свою ефективність, аналіз рівня реалізації регіональних програмних документів найчастіше демонструє їх низьку ефективність у тому числі внаслідок наростаючої нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовища регіонального розвитку та посилення впливу факторів невизначеності на результати програмного планування. Для підвищення ефективності використання програмно-цільового планування на регіональному рівні важливо враховувати дані внутрішні та зовнішні фактори ще на етапі складання регіональних державних програм, що дозволить виробити та використовувати адекватні механізми їх коригування з метою найбільш повного досягнення контрольних значень цільових показників та індикаторів по закінченню дії програми. Цим зумовлена необхідність підвищувати рівень стратегічної значущості програмних документів, що визначається ступенем досягнення по закінченню дії державної регіональної програми її значущих стратегічних орієнтирів та цільових завдань з урахуванням дії у регіоні зовнішніх та внутрішніх факторів невизначеності.

Відповідно, посилюється значимість дослідження теоретичних та практичних проблем підвищення ефективності реалізації публічного управління соціально-економічним розвитком регіону з урахуванням факторів невизначеності зовнішнього середовища реалізації державних регіональних програм, у напрямі підвищення стратегічної значущості програмних документів на основі роботності (стійкості) регіональної системи до дії сигналів/шумів (перешкод). Актуальність підтверджується значимістю та затребуваністю результатів дослідження для подальших теоретичних досліджень та практичного використання у регіональному плануванні.

Стійкий розвиток національної економіки багато в чому визначається збалансованим розвитком її регіонів. Забезпечення збалансованого розвитку регіонів дозволяє більш ефективно використовувати трудові ресурси: сприяє освоєнню природно-ресурсного потенціалу, стимулює зростання інвестиційних процесів і, в кінцевому рахунку, створює умови для досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки. Останнє передбачає програмне забезпечення процесів розробки та реалізації стратегічних документів, спрямованих на стійкий та збалансований розвиток регіонів країни з урахуванням забезпечення її конкурентоспроможності на світовій арені.

Слід зважити, що необхідність досягнення збалансованого зростання соціально-економічних показників характерна для всіх регіонів країни. Нерівномірний розподіл природних і трудових ресурсів та неналежна інфраструктура серед регіонів призводить до високого рівня диференціації соціально-економічного розвитку та наростання диспропорцій у структурі національного господарства. У таких умовах досягнення параметрів збалансованого розвитку можливе на базі вдосконалення правових та економічних механізмів, ефективного використання промислового та аграрного потенціалу з урахуванням захисту навколишнього середовища та проведення соціально-орієнтованої політики. Складність і багатогранність вирішення названих проблем зумовлюють розробку та реалізацію пропорційних програмних документів, що мають чітке цільове призначення з урахуванням обґрунтованості алгоритму реалізації, термінів виконання, джерел фінансування, а також оптимальності індикаторів вимірювання збалансованого розвитку регіонів.

У сучасних умовах ефективність управління збалансованим соціально-економічним розвитком регіонів зумовлює необхідність формування нової стратегії регіонального зростання, розробки нових інструментів регулювання, особливо тих, які пов'язані з удосконаленням організаційно-економічного механізму реалізації програмних документів. У цьому контексті виникає необхідність наукового обґрунтування методологічних підходів до формування інституційних та інших умов задля забезпечення публічного управління розвитком економіки регіону. Реалізація зазначених завдань дозволить повніше використовувати ресурсний потенціал суб'єктів господарювання

регіональної економіки з метою підвищення рівня її збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи публічного управління збалансованим розвитком регіонів багато в чому закладені представниками зарубіжних наукових шкіл: У. Айзардом, Ж. Будвілем, А. Вебером, П. Нійкемпом, Я. Тінбергеном, Т. Хагерстрандом та ін. На цій основі було сформовано базові теоретичні передумови даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності та удосконалення механізмів публічного управління збалансованим розвитком регіонів.

Виклад основного матеріалу. Концепція збалансованого розвитку регіональної економіки, будучи складовою управління регіональної економіки, передбачає гармонійне зростання економіки регіонів з урахуванням розробки та реалізації програмних документів, враховуючи пропорційність розподілу коштів і зусиль, вкладених у досягнення параметрів сталого розвитку галузей економіки з урахуванням ефективного використання природно ресурсного потенціалу, урахування специфічних особливостей регіонів, оптимізація розміщення суб'єктів господарювання та поглиблення інтеграційних процесів, що сукупно сприяють забезпеченню збалансованості розвитку регіонів. Останнє зумовлює необхідність системного вивчення теоретичних та прикладних засад концепції регіонального збалансованого розвитку у світлі останніх досягнень науки та практики публічного управління.

Теорія регіональної економіки останніми роками зазнавала значних змін [1]. Розгляд поняття «регіону» як певної території, що володіє деякою цілісністю і взаємопов'язаністю складових її елементів, стало недостатнім для висування та обґрунтування гіпотез про сталий розвиток регіональної економіки [2]. Регіон розглядається як певна територія, що відрізняється від інших територій географічними, природно-кліматичними, демографічними та соціально-економічними ознаками і має цілісність і взаємопов'язаність складових її елементів, що потенційно дозволяють забезпечити її збалансований розвиток в умовах самодостатності.

Збалансований розвиток – являє собою суспільно-економічний розвиток, в якому для вирівнювання можливостей доступу до природних ресурсів окремих спільнот та їх членів, як сьогоднішнього, так і майбутніх поколінь відбувається процес об'єднання політичних, економічних та громадських заходів, а також збереження екологічної рівноваги та основних екологічних процесів [3]. Програма стійкого збалансованого розвитку виступає як сукупність правил гармонійного та збалансованого загально-економічного розвитку регіонів. В основу такої програми покладено завдання задоволення сьогоднішніх потреб без обмеження можливостей для розвитку майбутніх поколінь. На практиці це означає необхідність зосередження не тільки на вирішення економічних завдань і способів дій, а й, наприклад, на питання, що стосуються освіти, культури, просторового благоустрою, будівництва та експлуатації технічної інфраструктури. Кожне з цих завдань одночасно реалізує суттєві цілі програми розвитку. Таке поєднання дозволяє досягти кращого ефекту, вищого, ніж у разі реалізації окремих завдань, конкретного рівня реалізації цілей.

Метою збалансованого розвитку регіону є підвищення якості життя населення, що характеризується гармонійною взаємодією та цілісним розвитком економічної, екологічної, політичної, соціальної, культурно-духовної та ін. сфер життєдіяльності суспільства. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення комплексу завдань, найважливішим з яких є проведення моніторингу соціально-еколого-економічного розвитку території, що дозволить визначити ступінь сукупного впливу соціально-економічного, техногенно-екологічного, природно-кліматичного факторів та спеціалізації на рівень збалансованого розвитку регіону.

Завдання забезпечення збалансованого розвитку регіонів має стратегічне значення для кожного регіону. Тільки з урахуванням розробки суворо певних стратегічних цілей розвитку економіки регіону з урахуванням конкретизації окремих напрямів, джерел фінансуванні, коштів і термінів реалізації у рамках розробки програм і проектів можна буде досягти стан, що характеризується як збалансований регіональний розвиток. Програмно-проектний підхід дозволяє поєднувати адміністративні та ринкові ініціативи, адміністративний ресурс та підприємливість, узгоджено задовольняти регіональні потреби на базі урахування взаємодій влади, науки, бізнесу та суспільної думки, які були б спрямовані на вирішення конкретних завдань та гострих проблем з мінімальними витратами та у стислий термін.

Збалансований регіональний розвиток є складною теоретико-методологічною проблемою, що вимагає пропорційного використання науково обґрунтованого інструментарію дослідження

соціально-економічних систем, що складаються з різних підсистем та елементів. Безумовно, такі дослідження доцільно здійснити у кількох етапах з урахуванням широкого охоплення структурних елементів аналізу. Інакше висловлюючись, необхідно забезпечити програмну підтримку процесів управління збалансованим розвитком регіонів. У зв'язку з цим, обґрунтовано принцип програмності збалансованого регіонального розвитку, що включає збалансованість ресурсного потенціалу, збалансованість ресурсного забезпечення та збалансованість фінансового забезпечення як необхідну умову підвищення ефективності здійснюваних заходів, спрямованих на вирівнювання рівня розвитку різних галузей регіональної економіки.

Програмно-проектний підхід до збалансованого розвитку регіонів передбачає об'єднання кількох видів діяльності, які мають комплекс загальних ознак, що передбачають спрямованість на досягнення певних цілей, конкретних результатів, координована реалізація значної кількості взаємопов'язаних дій, а також обмеження діяльності за тимчасовим параметром. Головною перевагою програмно-проектного підходу виступає його націленість на конкретні результати.

Аналіз показав, що у країнах, що відрізняються територіальним розмаїттям, широко застосовуються принципи збалансованого розвитку регіональної економіки. При цьому застосування основних принципів збалансованого розвитку в поєднанні з принципами сталого розвитку переважають у розробці та реалізації стратегічних програм розвитку національних економік. Незалежно від розміру країни, чисельності населення, рівня розвитку та географічного положення, проблеми забезпечення збалансованості регіонального розвитку скрізь мають місце, приймаються програмні проекти, спрямовані на гармонізацію показників соціально-економічного та екологічного розвитку різних територій, створюються інфраструктури. на формування міцних умов, сприяють реалізацію стратегічних цілей національних економік. Вивчення досвіду розвинених країн, безсумнівно, може сприяти виробленню найбільш підходящої концепції розвитку регіональної економіки в Україні. При цьому слід врахувати, що така концепція у будь-якому випадку має спиратися на системні принципи концепції збалансованого регіонального розвитку з урахуванням застосування програмно-проектного підходу та специфічних особливостей регіонів країни.

Регіональна економіка складається із взаємопов'язаних елементів загальної системи [4; 5]. Відповідно, аналіз сучасного стану та тенденції соціально-економічного розвитку регіону повинні носити системний характер, що враховує комплексного дослідження кожного елемента окремо та їх узагальнення з метою вироблення науково – обґрунтованих висновків та пропозицій, спрямованих на досягнення параметрів сталого збалансованого розвитку.

Запропоновано організаційно-економічний механізм програмно-проектного публічного управління збалансованим розвитком регіонів, як послідовність виконання та оптимальність результатів здійснюваних заходів, спрямованих на забезпечення гармонійного зростання основних індикаторів розвитку регіональної економіки. Слід також враховувати важливість початку і кінця програм і проектів, що реалізуються, оскільки після закінчення передбачених термінів, у разі вдалої реалізацією мети і поставлених завдань, можливо, деякі нововведення в структурі управління регіонами будуть переглянуті.

Для збереження збалансованого розвитку регіонів необхідно дотримання балансу між інтересами стратегічної стійкості та розвитком соціально-економічної системи. Протиріччя цих інтересів може призвести до виникнення можливих криз в окремих територіальних підсистемах. Прикладами таких криз можуть бути зміна структури управління соціально-економічних чи екологічних систем.

Існує необхідність дотримання таких принципів управління в збалансованому розвитку території, як передбачувані дії та керований характер локальних криз. Важливе місце у процесі управління збалансованим розвитком регіону займає стратегічні рішення, що створює необхідність використання в управлінні економікою регіону моделі та методи, що підходять для аналізу проблем та прийняття рішень за наявності кількох цільових функцій. Система пріоритетів збалансованого розвитку регіонів повинна формуватися на основі наступних принципів: відповідність головної мети регіонального розвитку (підвищення якості життя населення), відповідність державним пріоритетам, специфіці економічної спеціалізації та ресурсного забезпечення регіону та збалансованого розвитку в рамках розробки та реалізації програмно-проектних документів. При цьому мають бути чітко виділені рівні, терміни, напрями та інструменти реалізації програмних документів на рівні державних органів.

Для кожного окремого регіону з метою збалансованого розвитку важливу роль відіграють про-

відні сектори економіки, які визначають «точку зростання» регіону в довгостроковій перспективі. Розробка та обґрунтування інвестиційних проектів, спрямованих на забезпечення динаміки «точок зростання», виступають найважливішим етапом реалізації програмно-проектного підходу.

Аналіз показав, що важливим етапом визначення стратегічного спрямування збалансованого розвитку регіону є виявлення секторів економіки, які є «точками зростання» і дозволяють забезпечувати конкурентні переваги регіону, та угруповання секторів на лідируючі, стабільні та депресивні, для подальшої розробки проектних документів, спрямованих на їхнє відродження.

Ефективність та своєчасність реалізації стратегії збалансованого розвитку регіонів обумовлені широким залученням інвестиційних ресурсів з урахуванням ефективного застосування проектно-програмного підходу. Важливо забезпечити ефективність механізму розробки та реалізації грантових проектів з урахуванням їхньої орієнтації на вирішення проблем збланосованого розвитку економіки регіонів.

Умовою реалізації цілей збалансованого розвитку виступають заходи поступального залучення інвестицій у економіку регіонів. При цьому, залучення інвестицій на базі розробки проектів щодо оздоровлення економіки регіону має мати адресний характер.

Висновки. Таким чином, обґрунтування механізму публічного управління збалансованим розвитком регіону на базі програмно-проектного підходу, виступаючи як найважливіший напрям досягнення параметрів сталого розвитку, вимагає поглибленого дослідження теоретико-методологічних аспектів розвитку регіональної економіки, порівняльного аналізу зарубіжної практики, системного вивчення особливостей і тенденції розвитку економіки регіонів країни, оцінки ефективності інституційних умов функціонування суб'єктів господарювання, а також стану інфраструктурних складових реалізації стратегічних цілей розвитку національної економіки. Аналіз показав, що апробовані в зарубіжній практиці принципи та інструменти досягнення збалансованого розвитку регіональної економіки в умовах України цілком прийнятні, і їх включення до національних та регіональних програм розвитку є своєчасним заходом та нагальним завданням органів публічного управління.

Список літератури:

1. Андрєєва В. А. Базові принципи та алгоритм забезпечення сталого розвитку егіону в межах еколого-економічної безпеки України. *Вчені записки Університету «КРОК» Серія: Економіка*. 2014. Вип. 36. С. 189–195.

2. Бурик З. М. Механізм державного регулювання в сфері сталого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2018. No 2. URL: http://www.dy.nayka. com.ua/?op=1&z=1190

3. Данилишин Б.М., Маслюківська О.П. Розроблення національних стратегій сталого розвитку: корисний досвід для України. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 3 (2). С. 214–218.

4. Кожина А. В. Основні тенденції публічного управління сталим місцевим Україні в умовах глобалізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 46–51.

5. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. URL: https://ukraine.un.org/uk.

Omelchenko D.O. PUBLIC MANAGEMENT OF BALANCED DEVELOPMENT OF REGIONS

Sustainable development of the national economy depends entirely on the balanced development of individual regions. The region as an object of public management, first of all, taking into account the achievement of the parameters of balanced development, otherwise the effectiveness of management measures cannot be achieved due to the violation of the balance of social, economic and environmental indicators of sustainable development. The concept of balanced development is identified with the concept of sustainable development and sustainable socio-economic growth of the region.

Recently, in the practice of managing the socio-economic development of regions, the program-project approach is widely used, the essence of which is the strictly defined allocation of funds invested in solving specific tasks, taking into account the definition of implementation terms. It is noted that balanced development programs are a set of rules for harmonious and balanced socio-economic development. The basis of the program is the need to meet today's needs without limiting the opportunities for the development of future generations, especially those related to the potential of the environment.

The analysis showed that the balance of the economic development of the regional economy largely depends on the characteristics of the institutional environment, which is determined by the system of rules, norms, traditions of the behavior of the subjects of economic relations, the structuring of information and, first of all, formal restrictions. The latter form a system of incentives for entrepreneurial activity and to a large

extent determine the spectrum of the possible choice of goals of the subjects of the regional economic system, and even the methods and costs of achieving these goals.

In order to achieve a balanced development of the country's regions, it is necessary to implement an effective regional policy to ensure and create favorable conditions and factors for increasing the internal and external competitiveness of the regions, the territorial concentration of labor and capital resources in the centers of economic growth, improving regional employment and the quality of life of the population.

The most important condition for the effective implementation of strategic programs of balanced social and economic development of regions is the quality and structural compliance of the organizational and economic mechanism of adoption and implementation of program and project documents. The program-project approach is a direction of development in management practice. The system of priorities for the balanced development of regions in the country should be formed on the basis of the principles: compliance with the main goal of regional development (increasing the quality of life of the population), compliance with state priorities, the specifics of economic specialization and resource provision of the region, and the principles of balanced development within the framework of the development and implementation of program and project documents, where the levels, terms, directions and tools for the implementation of program documents at the level of public administration bodies are clearly identified.

In this regard, it is advisable to take a number of measures aimed at the balanced and harmonious development of the regions, including: improving the investment attractiveness of the regions, taking into account the improvement of its institutional, infrastructural and informational components; more active participation in international competitions, investment and economic forums in order to attract grants aimed at the implementation of investment projects for the development of natural resources; development and implementation of investment projects for the development of social infrastructure in rural areas; elimination of bureaucratic obstacles, ensuring coordination between project programs being developed and implemented, strengthening their targeting, more effective control over the terms and quality of project implementation, ensuring their transparency and reporting.

Key words: *balanced development of regions, public administration, socio-economic development of regions, sustainable development of the national economy.*

УДК 35:728
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/12

Серебрій А.Ю.
Національний університет «Одеська політехніка»

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМАТИКА БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА В УКРАЇНІ

У статті розглядаються особливості інвестування у сфері будівництва в Україні та висвітлюється історія та специфіка інвестування у будівництво житла та роль регулятора на міжнародній арені.

У статті наголошується на важливості створення ефективних механізмів державного контролю та нагляду за дотриманням будівельних норм, що дозволить зменшити кількість порушень та підвищити якість будівельних робіт.

Будівельна галузь є стратегічною галуззю економіки будь-якої країни. Вона в собі поєднує всі галузі економіки, так як всім галузям потрібні об'єкти нерухомості для ведення своєю комерційної та некомерційної діяльності. Будівництва житлової та комерційної нерухомості, напряму впливає на економічний та соціальний розвиток всієї країни. Дана сфера тісно пов'язана із іншими видами підприємницької діяльності, такими як: імпортування, виробництво, продаж, будівельних матеріалів, оздоблювальних матеріалів, побутової техніки, іпотечного кредитування, сектору інвестування тощо. Показники ефективності котрих безпосередньо впливають на кількість та якість робочих місць, податків до бюджету, розвитку інфраструктури, транспортного сполучення, інженерних мереж, інфляцію, фінансовий сектор економіки, тощо.

Автор також звертає увагу на впровадження сучасних технологій у будівельні процеси, що може значно підвищити ефективність та екологічність будівництва. Важливою є і державна підтримка досліджень та розробок у сфері будівельних технологій, а також підготовка кваліфікованих кадрів, здатних працювати з новітніми технологіями.

Висновки та пропозиції автора спрямовані на удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері будівництва, що має сприяти розвитку галузі, підвищенню якості будівельних робіт та створенню сприятливих умов для інвестування. Реалізація запропонованих заходів може значно покращити стан будівельної галузі в Україні та забезпечити її стійкий розвиток у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: *нормативно-правове регулювання, будівельна галузь, інвестиції, державний контроль, адміністративне право, технічні регламенти, інфраструктура, відповідальність, публічне управління, міжнародний досвід.*

Постановка проблеми. Через досить малий період незалежності та темп розвитку України у різних сферах господарської діяльності на теперішній час, виникає потреба та зростає значення у вивчені міжнародного досвіду у багатьох сфер суспільного життя, та однією із перших сфер постає будівництво житла, як невід'ємна складова розвитку будь-якої держави. Будь-яке наукове дослідження та впровадження (адаптація) його результатів до правової норми підвищує ефективність будь-якої сфери суспільного життя чи правового інституту.

Будівництво житла є фундаментальної у житті будь-якої держави. Вона є тригером для багатьох суміжних сфер економіки, таких як, виробництво та продаж будівельних матеріалів, електрики, сантехники, технічних виробів, інструментів, меблів, речей побутового призначення, побутової техніки та багато іншого. Дана сфера створює робочі місця, створює інвестиційні проекти, є високоліквідною та дає відповідь на головне питання для кожної сім'ї – власний дім.

Кожне будівництво – це інвестиційний проект. Правове регулювання інвестицій у будівництво житла, господарсько-правові схеми інвестування є першочерговими.

Механізм інвестування являє собою сукупність методів, процесів та засобів, які направленні на здійснення інвестицій (капіталу вкладень) у певний об'єкт інвестування. У даному разі об'єкт – нерухоме майно, а саме житло.

Для здійснення будь-якого інвестування потрібно джерело такого інвестування, а у сфері будівництва розмір капіталовкладень є досить

великим. Крім того в залежності від джерела інвестування може змінюватись спосіб його залучення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері будівництва житла в Україні свідчить про наявність низки проблем та недоліків, що потребують вирішення. У своїх працях Єщенко П. С., Чубук Л. П., Ситулин Н., Минц В. М., Пелих В., Новіков В., Чечелюк О., Лазарова Л. та інші автори наголошують на важливості удосконалення законодавства у сфері будівництва.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей інвестування у будівництво житла на міжнародній арені та порівняння із Україною.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку будівництва житла у світі, склалося декілька моделей фінансування житлового будівництва, які можливо умовно поділити по географічному показнику, а саме:

1. Американська модель.
2. Європейська модель.
3. Китайська модель.

Треба зупинитися більш детально на кожній моделі фінансування.

1. Американська модель – являє собою спосіб фінансування у будівництво житла, який ефективно використовується на території Сполучених Штатів Америки та використовує метод іпотечного кредитування.

На території України відповідно до ЗУ «Про іпотеку», іпотека – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом [1].

Іпотека у перекладі з грецької мови – застава.

Іпотека – це форма застави, предметом якого є нерухоме майно. На практиці залогам є те нерухоме майно під котре й оформляється іпотека. Нерухоме майно є гарантією того, що наданні гроші під іпотеку повернуться. Така форма використовується банками та/або іншими фінансовими установами і називається іпотечним кредитуванням.

У США така форма стала масштабно використовуватися у першій половині 20-го сторіччя, за часів правління президента США Франкліна Делано Рузвельта, який провадив у дію економічний курс розвитку держави під назвою «Новий курс Рузвельта». У результаті чого були створені два нові органи: Федеральна будинкова адміністрація та Корпорація домовласників-позичальників. Перша встановлювала єдині державні стандарти житлового будівництва, друга здійснювала управління та контроль іпотечного кредитування. Завдяки чому кредити стали видаватися у строк до 30 років та після спливу перших 30–40 років від цієї події кількість осіб, які здійснили виплати по кредитам та стали повноцінно володіти власним житлом зросла від 40 % до 66 % населення від загальної кількості населення у США.

На теперішній час, іпотечне кредитування становить основу ринку фінансування будівництва житла. Фінансові установи у США видають іпотечні кредити за процентною ставкою від 2 % до 8 % строком від 3 до 30 років. При цьому особа, яка виявила бажання скористатися такою формою кредитування повинна внести не менш 25–30 % від загальної вартості нерухомого майна. Особливістю є те, що у США іпотечні кредити видає держава за допомогою державних фінансових установ та приватних іпотечних інститутів (банків, кредитних товариств тощо). При цьому ринок нерухомості умовно поділений на три категорії в залежності від вартості самого нерухомого майна: на низької вартості, середньої вартості та високої вартості, виходячи із покупної спроможності громадян. Нерухоме майно низької вартості широко кредитується державними установами, такий іпотечний кредит надається на 12 років та розмір першого внеску особою складає від 25 % від загальної вартості нерухомого майна. Нерухоме майно середньої та високої вартості загалом кредитується приватними фінансовими установами.

Досвід США ефективно застосовується у багатьох країнах світу серед яких є: Канада, Великобританія, країни СНД та інші.

Така форма фінансування є чинником для розвитку інших установ, таких як страхові компанії та оцінні компанії. Жодний кредит у США не видається без страхового внеску, що є гарантією як для особи, так і для фінансової установи. Участі оцінних компаній неминуча, так як вони оцінюють ринкову вартість нерухомого майна та діють, як експертні установи.

2. Європейська модель – являє собою спосіб фінансування у будівництво житла, який ефективно проваджується на території Європи та використовує метод контрактних заощаджень.

Контракті заощадження (чи цільові заощадження) – форма фінансування у будівництво

(придбання) житла, що являє собою колективну форму заощаджень [2].

Така форма фінансування зародилося в Німеччині та починаючи з вісімнадцятого сторіччя стала альтернативою іпотечному кредитуванню не тільки на території Європи, а й на території США.

Принцип такої форми фінансування полягає у тому, що особи, які не мають можливості одразу придбати житло об'єднують свої вклади та створюють будівельно-ощадну касу (скорочено: «БОК») завдяки чому, кожен з таких осіб отримає нерухоме майно поступово, але у коротший термін, тобто всі допомагають кожному окремо по черзі. Такі каси видають їх учасникам кредити на пільгових умовах. Кредит учасник (вкладник) може отримати тільки після того, як він внесе до каси певну суму, загалом це процент від загальної вартості квартири, тверда сума. Якщо порівняти із іпотекою, то це схоже на початковий внесок, який не повинен бути меншим приблизно 25 %, але в іпотечному кредитуванні такий внесок треба сплатити відразу, а у контрактному заощадженні поступово.

На думку вітчизняних дослідників, будівельно-ощадні каси дають великий і досить оперативний ефект у справі залучення заощаджень населення з їх подальшим інвестуванням у різні довгострокові проекти, однак, зважаючи на особливості цього інструменту, безпосередні інвестиції у сферу будівництва житла можуть реально початися лише через 3–5 років від початку стадії заощадження [3].

Таке міркування є об'єктивним, але строк у 3–5 років порівняно не великий, взявши до уваги те, що по деяким показникам середній строк купівлі нерухомого майна для громадянина України із середньою зарплатою становить близько 50–60-ти років. По статистичним даним Німеччини, 40 % від загального обсягу будівництва житла провадиться за допомогою контрактних заощаджень.

Моделі контрактних житлових заощаджень, що функціонують у Франції і Великобританії значно відрізняються від тих, що діють в Німеччині.

У Франції є два види житлових ощадних рахунків: на першому (так звана ощадна книжка А) можна накопичувати до 100 тис. євро і після цього отримати пільговий житловий кредит в 150 тис. євро під 3,75 % річних, при цьому щороку до цільового внеску додається державна премія у розмірі 7,5 тисяч євро; другий вид житлових ощадних рахунків – так звані рахунки PEL (план житлових заощаджень), на яких можна накопичувати до 400 тис. євро і отримувати пільговий житловий кредит на суму до 600 тис. євро під 4,8 % річних. Ставки за кредитами нижче ринкових на 4–5 відсотків.

Найбільший земельний банк (Креді фонсье де Франс) і його філіал – Контора підприємців (Контуар дез антрепренер) надають позики землевласникам і будівельним компаніям на житлове і промислове будівництво.

Іпотечні операції пов'язані з видачею середньострокових і довгострокових – іпотечних позик в основному великим будівельним компаніям і землевласникам на житлове і промислове будівництво строком від 3 до 20 років.

У Великобританії ще з минулого сторіччя успішно функціонує система будівельних товариств. Механізм їх роботи трохи схожий на діяльність німецьких, але для отримання житлового кредиту не обов'язково бути вкладником будівельного товариства. Останніми роками в результаті лібералізації банківського законодавства Сполученого Королівства діяльність будівельних товариств все більше переплітається з діяльністю комерційних банків.

3. Китайська модель – являє собою спосіб фінансування у будівництво житла, який ефективно проваджується на території Китаю та використовує метод створення житлових акціонерних товариств, як ефективного розпорядника житловим фондом.

На території Китаю створенні житлові акціонерні товариства (скорочено – «ЖАТ»), які за своєю сутністю схожі на БОК, які використовуються у Німецькій моделі. Але якщо у Німецькій моделі фінансування житлового будівництва фізичні особи напряму використовують БОК, як провадження методу контрактних заощаджень, то ЖАТ використовуються прибутковими підприємствами, які передають свій житловий фонд у користування ЖАТ.

Це перш за все зумовлено тим, що починаючи з 1949 року та по сьогодення до влади прийшла Комуністична партія Китаю.

Така система у Китаї почала провадитися після прийняття економічних реформ починаючи із 1978 року та на протязі 90-х років. До того часу, на території Китаю здійснювалося адміністративна система забезпечення житла, яка передбачала собою, що держава була єдиним суб'єктом, яка мала права управлінню та розподілу житла. Тобто фактично уряд Китаю виконував всі функції пов'язані із розподілом, користуванням,

управлінням, змістом, ефективністю, тощо, житлового фонду. Житлові приміщення, будинки чи окремі житлові комплекси передавалися у користування державним підприємством, які мали право розподіляти житлові приміщення своїм працівникам. Але такий метод виявився не ефективним з огляду на конкретні наслідки серед яких, на уряд полягло дуже значний рівень витрат на провадження такої адміністративної системи забезпечення житла, великий рівень потреби громадян у житлі, низький рівень якості житлових приміщень, у більшості випадках це були приміщення без окремих кухонь та вбиралень, які по типу можна порівняти із гуртожитками або комунальними квартирами на території СРСР на той період.

Такий проблемний стан був притаманний не тільки сфері житлового будівництва, а й всім секторам економіки в цілому.

Починаючи з 1978 року у Китаї було проголошено курс на соціалістичну ринкову економіку, який передував собою прийняття ряду економічних реформ, у т.ч. житлової. Реформи являли собою поєднання двох систем: планово-розподільчої і ринкової при масовому залученні іноземних інвестицій, більшої господарської самостійності підприємств, введенні сімейного підряду на селі, скороченні частки державного сектора в економіці, відкритті вільних економічних зон, подоланні бідності, розвитку науки і техніки.

В кінці 1980-х – початку 1990-х Китаю вдалося повністю зняти проблему забезпечення населення харчуванням, можливостями та механізмами забезпечення населення житлом, розвинути високі темпи зростання ВВП і промислового виробництва, підняти рівень життя народу.

Відмова від адміністративної системи забезпечення житлом було головним положенням житлової реформи.

На початку провадження економічних реформ були проведені перші житлові реформи на окремих територіях Китаю, які містили у собі положення із введення житлових субсидій, штучне занижені ціни житлових приміщень, підвищення квартплати. Але провадження таких методів кардинально не змінили стан забезпечення населення житлом. Через що на початку 90-х років механізми забезпечення житлом населення зазнали кризи. Це зумовило потребу у використанні іноземного досвіду та значне вливання іноземних інвестицій. 1992 року Світовий банк надає Китаю позику у розмірі 350 (триста п'ятдесят) мільйонів доларів США з умовою провадження нової моделі фінансування будівництва житла та розподілу житлових приміщень. Ця інноваційна модель являла собою ЖАТ. Тобто пропонувалося замінити зобов'язання підприємств перед своїми працівниками, щодо забезпечення останніх житлом та створити ЖАТ.

ЖАТ – є комерційними організаціями, які незалежні від держави та провадять діяльність з управління житловим фондом держави, до повноважень якого входить володіння, користування та розпорядження.

ЖАТ формується підприємствами (у т.ч. державними), які передають їм свій житловий фонд.

Тобто при такій системі підприємства звільняються від обов'язку забезпечення своїх працівників житлом при якому підприємство зазнавало дуже високий рівень витрат та використання трудової сили працівників. При цьому за рахунок зменшення витрат на забезпечення працівників житлом, підприємства отримують змогу збільшити їм заробітну плату, що дасть можливість працівникам покупати житло по ринковій його вартості, брати позики у банках та самостійно обирати собі місце проживання.

Проте слід зазначити, що система ЖАТ орієнтована тільки на великі підприємства, які на своєму балансі мають нерухомість, у той час, як малі підприємства не в змозі використати такий механізм розподілу та фінансування житлового будівництва.

Підводячи підсумок зарубіжного досвіду з огляду на три моделі фінансування житлового будівництво дуже складно виділити універсальну модель, яку можливо було провадити на території кожної країни світу, що зумовлено наявності багатьох чинники для такого провадження серед яких: стан економіки держави, розвиненість інфраструктури, політичний курс влади, рівень якості життя, тощо. Кожна модель має свої переваги та недоліки.

Але вищевказані три моделі не є єдиними механізмами фінансування житлового будівництва. Зокрема можна виділити механізм інвестування у будівництво житла, який провадиться на території Сінгапуру. У цій державі створено Центрального фонду заощаджень (скорочено – «ЦФЗ»), при цьому фізична особа, яка має визначений рівень доходу та нерухоме майно у власності зобов'язана щомісячно відраховувати 20 % від свого щомісячного заробітку. Особливістю є те, що таке відрахування здійснює підприємство на якому така особа працює. Таке відрахування є обов'язковим заощадженням фізичної особи, тобто фізична

особа виступає фактично вкладником у ЦФЗ та при досяганні вкладника 55 років він має право забрати всі свою заощадження. Такий вклад не оподатковується. Дану суми він може використати на покупку житла, а у разі якщо накопиченої суми не вистачає, він має право на державний кредит під купівлю житлового приміщення.

Сфера житлового будівництва на території Швеції виділяється, як особлива правова категорія. За підтримкою держави створюються суспільно корисні компанії, котрі займаються будівництвом житла. Такі компанії створюють дуже багато робочих місць, а прибуток (рентабельність) від продажу житлових приміщень не повинен перевищувати 3 %.

На території Франції провадяться такі механізми стимулювання житлового будівництва, як державними субсидії, гранти, гарантії і податковими пільги. Але слід зазначити, що таки механізми окремо використовуються у багатьох країнах світу у т.ч. на території України.

Також у деяких зарубіжних країнах існує механізм державної підтримки будівництва житла, за умова якого держава надає земельні ділянки забудовнику у користування (оренду) безкоштовно на визначений строк. При цьому держава бере на себе зобов'язання, щодо організації будівництва інженерних мереж. Через що, держава стимулює розвитку інфраструктури та не дає можливості будувати автономні системи життєзабезпечення (вода, тепло, газ, електроенергія), які не будуть відноситися до загальної системи держави. Але держава висуває вимогу до таких підприємців, що вони не в змозі встановлювати ціни на житло, такі ціни встановлю уряд чи окремий державний орган.

Підводячи підсумок міжнародного досвіду інвестування у будівництво житла можна виділити деякі риси, які притаманні іншим країнам у провадженні механізмів інвестування, такі як:

– системний контроль за процесом інвестування житлового будівництва;

– цільового використання коштів, залучених до будівництва житла;

– прозорістю механізмів та їх направленість на потреби населення;

– наявність довгострокових програм фінансування житлового будівництва;

– контроль над ціноутворенням вартості житла.

Законодавство України не містить у собі будь-яких обмежень чи конкретних спеціальних положень, щодо здійснення інвестування у будівництво житла. Через це на практиці та згідно належного правового регулювання існують господарсько-правові механізми інвестування за допомогою яких можливо здійснити будівництво житла чи нерухомості в цілому.

Станом на теперішній час, норма житлової площі в Україні встановлюється в розмірі 13,65 квадратного метру на одну особу, відповідно до закону України [4].

Україна має змішану модель інвестування у будівництво житла. Але основною рисою є те, ще держава належним чином не здійснює контроль у даній сфері та регулювання, не створює інвестиційних перспектив та гарантій. Чинне законодавство надає нормативне розуміння того, як побудувати з технічного аспекту будинок, як почати будівництво, вести будинок до експлуатації, контролює процес будівництва відповідно до чинних будівельних норм, на містах розроблюються генеральні плани території, зонування території, детальні плани території та багато іншого. Але участь держави, як гаранта інвестиційного проекту, як захисник покупців, створення єдиних механізмів, як для покупців: так і для забудовників: такі дії з боку держави сьогодні відсутні. У результаті ми маємо таке явище, як «недобудова», як «нахаббуд», економічні злочини та інше.

Звертаю увагу, що є різні форми інвестицій у будівництво, такі як іпотека, кредитні спілки, державні програми купівлі житла. Але далі тема піде саме про господарсько-правові механізми інвестування у будівництво житла, саме відповідь на питання не ресурсу, а питання організаційно правової форми будівництва будинків.

Для прикладу міжнародного досвіду саме в господарсько-правових схемах інвестування у житло візьмемо країни ближнього зарубіжжя, такі як: Польща, Румунія, Болгарія, Чехословаччина.

Діє схема (правова технологія) – купівля житла за попереднім договором.

Забудовник зобов'язується передати готовий об'єкт нерухомості, а покупець зобов'язується його купити. Такий договір укладається на етапі будівництва. Виконати своє грошове зобов'язання покупець повинен за графіком частинами, частіше прив'язаним до готовності об'єкта будівництва до експлуатації. Тобто є певні раунди (етапи) будівництва, що зобов'язується виконати та досягти забудовник, даним етапам відповідає графік дзеркально. Цікавим є те, що у порядку розрахунків за договором частіше за всього оплата здійснюється за допомогою третіх осіб, таких як: Адвокат (адвокатські об'єднання), Нотаріус,

за допомогою депозиту, або через Банківську установу за допомогою депозитного рахунку («ескроу» рахунку). Третя особа за договором є Депозитарієм. Депозитарій перевіряє настання умов (етапів, раундів) для передачі грошей забудовнику відповідно до графіку та настання юридичних фактів. Такі факти є будівельною готовністю, але можуть бути й інші юридичні факти та/або певні критерії, наприклад відсутність будь-яких юридичних обтяжень, наявність фінансування, страховка та інше. Слід звернути увагу, ні банк, ні адвокати, ні нотаріус не можуть перевірити готовність об'єкта, тому вони укладають договір технічного аудиту з технічним фахівцем, зазвичай це сертифікований інженер, який входить до всесвітньої асоціації інженерів (FIDIC). Його звіт є настанням юридичного факту та умовою для оплати з депозитного рахунку. Він незалежний (теоретично) від забудовника, тому що йому платить депозитарій, вартість інженера, як і послуг депозитарію, зазвичай включена в ціну продажу, вона утримується зі внесеного депозиту.

Але є й безпосередньо, коли забудовнику платять напряму без допомоги депозитарія.

Є кілька варіантів за розрахунками:

– лише аванс, а 100 % розрахунок за договором в момент введення будинку до експлуатації;

– Є варіант із розстрочкою відповідно до твердого графіку.

Висновки. Враховуюче вищевикладене, слід зазначити, що Україна потребує удосконалення нормативно-правової бази у сфері інвестування у будівництво житла. Це не означає, що потрібно копіювати моделі зарубіжних країн, це означає що на міжнародній арені розроблені та втіленні у життя господарсько-правові механізми інвестування з боку фізичних та юридичних осіб, метою національного законодавства повинна стати конкретна впровадження даних інструментів на законодавчому рівні. Основною метою нормативно-правової бази повинні стати гарантії інвесторів та гарантії до забудовників. Вказане сприятиме зниженню кількості недобудов, підвищенню безпеки громадян та покращенню фінансових показників галузі.

Список літератури:

1. Про іпотеку : Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV : станом на 15 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text (дата звернення: 28.06.2024).

2. Єщенко П. С., Чубук Л. П. Досвід фінансування житлового будівництва у зарубіжних країнах. *Фінанси України*. 2009. С. 30–38.

3. Пелих В., Новіков В., Чечелюк О., Житло через іпотеку: *Урядовий кур'єр* від 30 липня 1998 року. № 144–145. Ст. 6.

4. Житловий кодекс України від 30.06.1983 № 5464-X, стаття 47 «Норма житлової площі»

Serebrii A.Yu. INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PROBLEMS CONSTRUCTION OF HOUSING IN UKRAINE

The article examines the peculiarities of investing in construction in Ukraine and highlights the history and specifics of investing in housing construction and the role of the regulator in the international arena.

The article emphasizes the importance of creating effective mechanisms of state control and supervision of compliance with building regulations, which will reduce the number of violations and improve the quality of construction works.

The construction industry is a strategic branch of the economy of any country. It combines all branches of the economy, as all branches need real estate to conduct their commercial and non-commercial activities. Construction of residential and commercial real estate directly affects the economic and social development of the entire country. This area is closely related to other types of business activities, such as: import, production, sale, construction materials, finishing materials, household appliances, mortgage lending, investment sector, etc. Performance indicators that directly affect the number and quality of jobs, taxes to the budget, infrastructure development, transport connections, engineering networks, inflation, the financial sector of the economy, etc.

The author also draws attention to the implementation of modern technologies in construction processes, which can significantly increase the efficiency and environmental friendliness of construction. State support for research and development in the field of construction technologies is also important, as well as the training of qualified personnel capable of working with the latest technologies.

The author's conclusions and proposals are aimed at improving regulatory and legal regulation in the field of construction, which should contribute to the development of the industry, increase the quality of construction works, and create favorable conditions for investment. The implementation of the proposed measures can significantly improve the state of the construction industry in Ukraine and ensure its sustainable development in the long term.

Key words: *legal regulation, construction industry, investment, state control, administrative law, technical regulations, infrastructure, responsibility, public administration, international experience.*

УДК 349.2:351.74
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/13

Сірий Ю.М.
Національна академія внутрішніх справ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

У науковій статті визначено ключову роль Міністерства внутрішніх справ України як центрального органу виконавчої влади, відповідального за забезпечення законності, правопорядку, безпеки та захисту прав і свобод громадян. Висвітлено різні аспекти діяльності Міністерства, такі як боротьба зі злочинністю, міграційна політика та надання адміністративних й правових послуг. З'ясовано роль міністерства внутрішніх справ України у забезпеченні стабільності та безпеки в країні через широкий спектр повноважень та стратегічні заходи, спрямовані на виконання державної політики.

Також автор розглядає загальну структуру Міністерства внутрішніх справ України, а також взаємодію з іншими органами державного управління. Міністерство внутрішніх справ України співпрацює з різними центральними органами виконавчої влади, а також з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Ця взаємодія є ключовою для координації та впровадження спільних заходів у сферах забезпечення безпеки, правопорядку та захисту прав й свобод громадян.

Додатково, у статті підкреслено, що Міністерство внутрішніх справ України активно співпрацює з міжнародними партнерами та організаціями. Це співробітництво спрямоване на обмін досвідом, надання технічної допомоги та спільні заходи у сферах боротьби з транскордонною злочинністю, контролю за міграційними процесами та іншими важливими аспектами правоохоронної діяльності. Також Міністерство внутрішніх справ України стикається з важливими викликами у забезпеченні безпеки та порядку в країні, у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням на територію України, що призвело до значного зростання рівня злочинності та загроз правопорядку та безпеки.

Автором зроблено висновок про важливість ролі Міністерства внутрішніх справ України у забезпеченні стабільності, безпеки та захисту прав громадян у сучасному українському суспільстві, а також про його місце в системі центральних органів виконавчої влади.

Ключові слова: *Міністерство внутрішніх справ України, центральні органи виконавчої влади, взаємодія центральних органів виконавчої влади.*

Постановка проблеми. Необхідність ретельного аналізу та оцінки ролі Міністерства внутрішніх справ України у системі центральних органів виконавчої влади, зокрема щодо його ефективності у забезпеченні безпеки, правопорядку та захисту прав і свобод громадян, а також у виконанні стратегічних завдань державної політики в умовах сучасних викликів та загроз є актуальним для сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях вивчалися проблемні питання визначення місця Міністерства внутрішніх справ України у системі центральних органів виконавчої влади таких авторів, як В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, В. А. Гречка, Є. В. Зозулі, О. В. Кузьменко, Є. М. Моісеєва, Ю. І. Римаренка, А. О. Собакаря, А. Є. Фоменка, Ю. А. Холода, О. С. Юніна, О. Н. Ярмиша та інших науковців.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні місця та ролі Міністерства внутрішніх справ України у системі центральних органів виконавчої влади, а також його впливу на забезпечення стабільності, правопорядку та безпеки в Україні, й у вивченні його взаємодії з іншими державними структурами та міжнародними партнерами.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституцією України, людські права і свободи є найвищою цінністю, а забезпечення і утвердження цих прав – головне завдання держави [1]. Для забезпечення прав і свобод людини та громадянина держава здійснює свої функції через різні державні органи, особливо важливу роль серед яких відіграють центральні органи виконавчої влади, включаючи Міністерство внутрішніх справ України.

Державні органи влади формують цілісну систему, яка характеризується рядом визначальних

рис. Однією з ключових характеристик є єдність, що походить з їхньої спільної соціальної ролі та загальних завдань і функцій. Ця єдність виявляється у тісній взаємодії, взаємозв'язку та взаємозалежності між різними органами, які складають систему. Вони не діють ізольовано або розрізнено, а працюють злагоджено, що дозволяє ефективно реалізовувати державні функції та досягати спільних цілей. Додатково, ця єдність сприяє координації та узгодженості в ухваленні рішень, забезпечує ефективний розподіл ресурсів і компетенцій, а також дозволяє оперативно реагувати на виклики та потреби суспільства [2].

Слід відзначити, що від результатів роботи центральних органів виконавчої влади залежить соціально-економічний та політичний розвиток країни [3, с. 43]. Ці органи здійснюють конкретні види державної діяльності, пов'язані з виконанням законів та інших нормативно-правових актів. Такі органи можуть здійснювати керівництво галузями чи сферами державного будівництва, господарського і культурного будівництва або приймати управлінські рішення, спрямовані на забезпечення цих цілей [4, с. 56].

Крім того, органи виконавчої влади діють з метою виконання національного законодавства через публічне адміністрування різними сферами життєдіяльності суспільства. Вони утворюють організаційно оформлену систему з визначеними завданнями, функціями, структурою та обсягом повноважень, необхідних для ефективного здійснення державного управління у відповідній сфері [5, с. 38].

Таким чином, кожен центральний орган виконавчої влади має чітко визначені обов'язки, що забезпечують ефективне адміністрування в межах його компетенції. Як частина державної системи, цей орган наділений конкретними повноваженнями, має певну організаційну структуру та визначену сферу діяльності. Його функціонування регулюється процедурами, встановленими законом або іншими нормативно-правовими актами, що передбачають певні методи та підходи до виконання завдань.

Зауважимо, що система центральних органів виконавчої влади в Україні складається з міністерств, державних служб, агентств, інспекцій, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, колегіальних органів та інших ЦОВВ. Кожен з цих органів відповідає за певну сферу державної діяльності та забезпечує дотримання відповідного законодавства;

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [6], міністерство є центральним органом виконавчої влади, який має відповідальність за формування та реалізацію державної політики у визначених Президентом України сферах, для проведення якої відповідно до Конституції та законів України передбачено уповноваження Кабінету Міністрів України.

Розглянемо місце та роль Міністерства внутрішніх справ України у системі центральних органів виконавчої влади. Так, Міністерство внутрішніх справ України відіграє ключову роль у підтриманні громадського порядку, забезпеченні безпеки та захисту основних прав і свобод громадян. Його діяльність включає розробку та впровадження програм і заходів, спрямованих на запобігання злочинності, розслідування правопорушень, підтримання громадського порядку та надання допомоги постраждалим.

Ефективна робота Міністерства внутрішніх справ має важливе значення для забезпечення правопорядку і громадської безпеки та виконання зобов'язань держави перед своїми громадянами. Ця робота сприяє підтримці стабільності та безпеки в країні, зміцненню довіри суспільства до державних інституцій та покращенню добробуту населення.

Міністерство внутрішніх справ України відповідає за формування та реалізацію державної політики у сферах охорони прав і свобод громадян, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки, надання поліцейських послуг, захисту державних кордонів та суверенних прав у морській економічній зоні, організації цивільного захисту та запобігання надзвичайним ситуаціям, а також регулювання міграційних процесів, включаючи боротьбу з нелегальною міграцією, видачу посвідок на проживання, громадянства та реєстрацію фізичних осіб і біженців [7].

Сьогодні Міністерство внутрішніх справ України є сучасною та динамічною структурою, що використовує передові технології для підвищення ефективності своєї роботи. Завдяки впровадженню новітніх інформаційних систем, високоточному обладнанню та сучасним засобам зв'язку, міністерство успішно виконує завдання з підтримання безпеки, боротьби зі злочинністю та забезпечення правопорядку. Крім сучасних технічних засобів, Міністерство внутрішніх справ України має команду висококваліфікованих фахівців, які регулярно проходять професійний розвиток і навчання. Це дає змогу Міністерству ефективно реагувати на складні виклики та підтримувати високий рівень професіоналізму в своїй діяльності.

Таким чином, Міністерство внутрішніх справ України являє собою не лише сучасну, але й високотехнологічну та професійну структуру, що відповідає найвищим стандартам безпеки та правопорядку в сучасному суспільстві.

Міністерство внутрішніх справ України має свою структуру. Кожен підрозділ Міністерства внутрішніх справ України відповідає за конкретну сферу діяльності цього відомства. Міністерство внутрішніх справ України є ключовим елементом у системі управління країною, відіграючи важливу роль у забезпеченні громадської безпеки, захисті прав людини та забезпеченні верховенства права [8; 9].

Міністерство внутрішніх справ підпорядковується Кабінету Міністрів України та відповідає за різні аспекти державної діяльності [9]. У сфері правозастосування воно забезпечує додержання законності, веде правозахисну діяльність і бореться зі злочинністю. У галузі громадської безпеки міністерство забезпечує безпеку громадян та захищає їхні права і свободи. Щодо управління надзвичайними ситуаціями, воно відповідає за попередження та ліквідацію надзвичайних подій, таких як природні катастрофи та аварії. У сфері міграції МВС контролює міграційні процеси, включаючи реєстрацію мігрантів, боротьбу з нелегальною міграцією та допомогу біженцям.

Отже, робота Міністерства внутрішніх справ України у цих напрямках сприяє забезпеченню стабільності і безпеки в країні, а також грає важливу роль у захисті прав і свобод громадянства.

Для ефективної реалізації державної політики МВС України необхідна тісна співпраця з іншими міністерствами та відомствами. Міністерство має можливість отримувати інформацію та допомогу від інших центральних органів державної виконавчої влади, підприємств, установ і організацій. Ця взаємодія є важливою для безперебійного функціонування держави та захисту її громадян [8].

Крім того, Міністерство внутрішніх справ активно працює над інтеграцією гендерної рівності у свою діяльність. Співпраця з іншими центральними органами виконавчої влади та Національною гвардією України у цьому напрямку є важливою для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від статі [10].

Міністерство внутрішніх справ України взаємодіє з місцевими органами виконавчої влади та місцевим самоврядуванням. Така співпраця спрямована на ефективне втілення державної політики на місцевому рівні [7].

Міністерство внутрішніх справ України, як головний орган центральної виконавчої влади, стикається з важливими викликами у забезпеченні безпеки та порядку в країні. Одним із найактуальніших викликів є повномасштабне російське вторгнення на територію України, що призвело до значного зростання рівня злочинності та загроз правопорядку та безпеки. Міністерству також доручено завдання боротьби з корупцією та організованою злочинністю, що є серйозними проблемами в Україні [7].

Ці виклики вимагають постійних та узгоджених зусиль з боку Міністерства та ефективної співпраці з іншими державними установами та міжнародними партнерами. Забезпечення безпеки та правопорядку в Україні потребує комплексного підходу та впровадження стратегічних заходів, спрямованих на зменшення загроз та забезпечення безпеки всіх громадян України [9].

Незважаючи на виклики, з якими стикається Міністерство внутрішніх справ, воно досягло значних результатів. Створення Національної поліції України у 2015 році визнано головною реформою, спрямованою на підвищення ефективності та прозорості правоохоронних органів. Міністерство також впровадило заходи для посилення безпеки кордонів, боротьби з торгівлею людьми та модернізації поліції через нові технології та навчальні програми. Ці ініціативи допомогли зменшити рівень злочинності і підвищити довіру громадян до правоохоронних органів.

З початком збройного конфлікту Росії проти України, діяльність Міністерства внутрішніх справ України зазнала значних змін.

Отже, Міністерство внутрішніх справ України є не тільки правоохоронним, але й політичним органом. На думку Ю. Римаренка, політико-правове забезпечення діяльності правоохоронних органів підкреслює необхідність розглядати Міністерство внутрішніх справ України як невід'ємну частину державного апарату, де держава виступає ініціатором політики у всіх аспектах життя суспільства, включаючи правоохоронну сферу [11, с. 91; 12, с. 73]. Однак слід враховувати, що на діяльність МВС в Україні можуть впливати різні політичні сили як через відповідні державні інституції, так і через політичні партії та громадські організації [11, с. 91].

Таким чином, Міністерство внутрішніх справ України виконує важливу правоохоронну функцію в українській політико-правовій системі, яка полягає в забезпеченні дотримання права, захисті прав та свобод громадян, а також правових інтересів усього суспільства через використання засобів

державної влади. Однак ця функція є лише частиною робочих обов'язків Міністерства. Міністерство внутрішніх справ активно здійснює надання публічних послуг через свої сервісні центри, які обслуговують громадян та юридичних осіб. Ці послуги включають видачу та обмін посвідчень водія, проведення іспитів з водіння, реєстрацію транспортних засобів, видачу номерних знаків, а також дозволів на перевезення небезпечних вантажів [13]. Цей аспект роботи МВС свідчить про його значення у сфері надання адміністративних послуг, які відповідають компетенції відомства. Крім цього, Міністерство здійснює адміністрування, управління, розслідування, кримінальне судочинство, профілактику, безпеку та примус, що є невід'ємною частиною його функцій.

Треба зазначити, що виконання функцій Міністерства внутрішніх справ України здійснюється через посадових осіб, військовослужбовців та службовців різних підрозділів, включаючи Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Національну гвардію України, Державну міграційну службу України та Головний сервісний центр МВС України [7]. Кожна з цих служб має власну специфіку та функції. Наприклад, Державна служба України з надзвичайних ситуацій виконує центральні функції управління, координації та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту [14]. Особливість діяльності МВС України полягає в її ролі у системі забезпечення національної безпеки та специфіці змісту діяльності як суб'єкта цієї системи [15, с. 6].

Таким чином, діяльність Міністерства внутрішніх справ України охоплює різноманітні аспекти, включаючи захист прав і свобод громадян, програмну та правотворчу діяльність, надання адміністративних послуг, забезпечення безпеки дорожнього руху та кордонів, соціальний захист особового складу та членів їхніх сімей, вшанування пам'яті загиблих у війні. Крім того, МВС надає адміністративно-правову підтримку під час організації бойових дій та проведення вибухо-технічних робіт [11, с. 92].

Згідно з Законом України «Про Національну поліцію», поліція здійснює різні види послуг, такі як забезпечення публічної безпеки і порядку, захист прав і свобод громадян, боротьба зі злочинністю та надання допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах [16]. До складу Національної поліції входять різні підрозділи та служби, такі як кримінальна поліція, патрульна служба, органи досудового розслідування, поліція безпеки, спеціальні підрозділи, а також науково-дослідні та допоміжні установи. Ці підрозділи призначені для виконання завдань поліції та забезпечення її функціонування, а їх створення здійснюється керівником поліції за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України [16].

Зауважимо, що Національна поліція, яка є складовою частиною Міністерства внутрішніх справ України, виконує різноманітні адміністративні та сервісні завдання, гарантує публічну безпеку і порядок, захищає права і свободи громадян шляхом здійснення адміністративної діяльності.

Водночас, Національна гвардія України, яка також входить до складу Міністерства внутрішніх справ, має військовий характер і покликана захищати та охороняти життя, права, свободи та інтереси громадян, суспільства і держави, вести боротьбу зі злочинністю та забезпечувати безпеку у воєнних конфліктах.

Як складова частина Міністерства внутрішніх справ, Національна гвардія України виконує важливі завдання у воєнний час, такі як захист територіальної цілісності України від збройної агресії, ліквідація незаконних збройних формувань і терористичних організацій, забезпечення безпеки державного кордону. Основною метою його адміністративно-правового забезпечення є захист життя, прав і свобод громадян та підтримання внутрішньої стабільності в умовах воєнного конфлікту.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене вважаємо, що Міністерство внутрішніх справ України займає ключове місце в системі центральних органів виконавчої влади. Як центральний орган виконавчої влади, воно відповідає за забезпечення законності, правопорядку, безпеки, захисту прав і свобод громадян. Міністерство внутрішніх справ активно реалізує державну політику у таких напрямках, як безпека, боротьба зі злочинністю, організація дорожнього руху та міграційна політика. Його завдання включає захист прав і свобод громадян, забезпечення громадської та державної безпеки, а також надання адміністративної та правової допомоги відповідно до національного законодавства. Міністерство внутрішніх справ має розширений спектр повноважень і відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та безпеки в країні.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституційне право України. підруч. URL: http://www.kapa.com.ua/lib/konst_pravo_ukrainy.php.
3. Адміністративне право України : підруч. за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
4. Шамшина І. І. Теоретичні підходи до визначення поняття правового статусу суб'єкта у сучасному трудовому праві *Вісник запорізького юридичного інституту.* 2010. № 3. С. 55–63.
5. Адміністративне право України : основні поняття : навч. посіб. за заг. ред. І. П. Голосніченка. Київ : ГАН, 2005. 232 с.
6. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
7. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text
8. Організаційна структура, завдання та функції. URL: osvita.ua/vnz/reports/law/10122/
9. Міністерство внутрішніх справ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство_внутрішніх_справ
10. Рівні права та можливості. URL: mvs.gov.ua/uk/activity/rivni-prava-ta-mozlivosti
11. Руденко М.М. Зміст адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* Том 34 (73) № 4. 2023. 89–96 с.
12. Політичній вимір діяльності міністерства внутрішніх справ України (Відповіді на виклики XXI століття) / за ред. Ю. Римаренка, Я. Кондратьєва. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2003 292 с.
13. Головний сервісний центр МВС України. МВС України. 2022. URL: https://mvs.gov.ua/uk/struktura/organs-system-mia/main-service-center-1
14. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text
15. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорії та практики / від. ред. Ю. Римаренко. Київ : КНТ, 2006 740 с.
16. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2015. № 40–41. Ст. 379.

Siriy Yu.M. THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF CENTRAL EXECUTIVE BODIES

The scientific article defines the key role of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as the central body of executive power responsible for ensuring legality, law and order, security and protection of the rights and freedoms of citizens. Various aspects of the Ministry's activities are covered, such as the fight against crime, migration policy and the provision of administrative and legal services. The role of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in ensuring stability and security in the country through a wide range of powers and strategic measures aimed at implementing state policy is clarified.

The author also considers the general structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well as interaction with other state administration bodies. The Ministry of Internal Affairs of Ukraine cooperates with various central bodies of executive power, as well as with local bodies of executive power and local self-government bodies. This interaction is key to the coordination and implementation of joint measures in the areas of ensuring security, law and order, and protecting the rights and freedoms of citizens.

Additionally, the article emphasizes that the Ministry of Internal Affairs of Ukraine actively cooperates with international partners and organizations. This cooperation is aimed at sharing experience, providing technical assistance and joint activities in the areas of combating cross-border crime, monitoring migration processes and other important aspects of law enforcement. Also, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine faces important challenges in ensuring security and order in the country, in connection with the full-scale Russian invasion of the territory of Ukraine, which led to a significant increase in the level of crime and threats to law and order and security.

The author concluded about the importance of the role of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in ensuring stability, security and protection of citizens' rights in modern Ukrainian society, as well as about its place in the system of central executive bodies.

Key words: *Ministry of Internal Affairs of Ukraine, central bodies of executive power, interaction of central bodies of executive power.*

УДК 32-027.542:305]376
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/14

Тюріна Д.М.
Національний університет цивільного захисту України

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ РОЗРИВІВ У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ

У статті обґрунтовано взаємозв'язок гендерної інклюзії та гендерної рівності як умов забезпечення державою сталого гендерного розвитку суспільства.

Розроблено концептуальну модель інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави, змістом якої є теоретичні основи, складові елементи та їх взаємозв'язки, що є суттєвими для досягнення цілей державного впливу на гендерний розвиток. Структура моделі представлена взаємопов'язаними поняттями, що відображають мету, базові характеристики та спрямованість гендерної політики держави відповідно до інклюзивного підходу.

Обґрунтовано, що інклюзивно орієнтована гендерна політика спрямована на досягнення гендерної рівності шляхом забезпечення гендерної інклюзії та охоплює такі взаємопов'язані напрями: подолання гендерних ексклюзивних обмежень; створення гендерних інклюзивних можливостей; формування інклюзивного середовища гендерного розвитку. Результативність державної політики гендерної рівності безпосередньо залежить від створення та реалізації гендерних інклюзивних можливостей, що є умовою досягнення її цілей у різних сферах суспільного життя.

Доведено необхідність формування інклюзивного середовища гендерного розвитку, складовими якого є: норми державно-правового регулювання, спрямовані на забезпечення гендерної інклюзії шляхом формування безбар'єрного простору суспільного життя; інклюзивні принципи суспільних взаємовідносин, що спрямовані на подолання гендерної дискримінації; інклюзивні цінності як соціально схвалювані уявлення та підходи, що забезпечують можливість сталого гендерного розвитку; інфраструктура інклюзивного гендерного розвитку.

Ключові слова: *державна гендерна політика, гендерна рівність, концептуальна модель інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави, інклюзивний підхід, гендерна ексклюзія, гендерна інклюзія, гендерний розвиток, інклюзивне середовище гендерного розвитку.*

Постановка проблеми. Державна політика з забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків щодо їх доступу до ресурсів та процесів суспільного відтворення у поточному та довгостроковому періодах спрямована на забезпечення гендерної рівності у різних сферах життєдіяльності суспільства. Досягнення гендерного паритету залежить від подолання бар'єрів соціального відчуження, що актуалізує дослідження, спрямовані на обґрунтування теоретичних основ та характеристик інклюзивного підходу до подолання гендерних розривів у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасний період аналіз теоретичних та прикладних аспектів державної політики, спрямованої на забезпечення гендерної рівності, є актуальним напрямом досліджень українських та зарубіжних вчених. Але, аналіз інклюзивної складової державної гендерної політики, в основному, сконцентрований на проблемах забезпечення гендерної інклюзії в освіті (Льюїс М., Локхід М., Миронової С., Платаш Л.) [1–3], у трудових відносинах (Перегудова Т.) [4], у політиці та праві (Ааберг Р., Аткінсон В., Епплгейт М., Продан В.) [5; 6], хоча створення інклюзивних можливостей є загальною умовою сталого гендерного розвитку в усіх сферах суспільного відтворення. Необхідність реалізації інклюзивного підходу до визначення цілей та заходів державної гендерної політики обумовлена тим, що гендерна інклюзія є фактором гендерної рівності, ступень урахування якого при розробці та здійсненні заходів державного регулювання суспільних відносин безпосередньо впливає на їх ефективність.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування концептуальної моделі державної гендерної політики, що базується на інклюзивному підході, до визначення цілей та заходів забезпечення державою сталого гендерного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Ефективність державної політики гендерної рівності залежить від обґрунтованості її концептуальних основ та підходів. У цьому контексті важливим етапом розробки державної гендерної політики,

визначення її стратегії, напрямів та заходів є вибір її концептуальної моделі, змістом якої є теоретичні основи, складові елементи та їх взаємозв'язки, що є суттєвими для досягнення цілей державного впливу на гендерний розвиток.

Концептуальна модель державної гендерної політики базується на інклюзивному підході та являє собою сукупність взаємопов'язаних об'єктів та напрямів державного регулюючого впливу на стан та перспективи досягнення гендерної рівності. Вибір інклюзивного підходу у якості основи моделі пояснюється тим, що гендерна інклюзія та гендерна рівність є взаємопов'язаними умовами забезпечення сталого гендерного розвитку суспільства.

По-перше, без гендерної інклюзії реалізація рівних прав жінок і чоловіків, що є проголошеними і закріпленими у державних нормативних актах, стикається з певними бар'єрами гендерного відчуження. Як підкреслює І. Чарльз у статті «Гендерна інклюзія», справжня гендерна рівність вимагає участі всіх статей у прагненні до більш справедливого суспільства. Інклюзивна політика, яка сприяє гендерній рівності, приносить користь усім людям, руйнуючи шкідливі стереотипи та сприяючи різноманітності в усіх аспектах життя [7]. Залучення у суспільні процеси жінок і чоловіків є умовою забезпечення їх рівних можливостей щодо реалізації їх прав.

По-друге, рівень гендерної рівності у країні є показником ступеня включеності чоловіків і жінок у суспільне відтворення, подолання дискримінаційних бар'єрів соціального відчуження.

Отже, результативність державної політики гендерної рівності безпосередньо залежить від створення та реалізації гендерних інклюзивних можливостей, що є умовою досягнення її цілей у різних сферах суспільного життя.

Структура моделі інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави, що аналізується, представлена взаємопов'язаними поняттями, що, у сукупності, відображають мету, базові характеристики та спрямованість інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави: інклюзивний підхід– гендерна інклюзія – гендерні ексклюзивні обмеження – гендерні розриви – гендерні інклюзивні можливості – гендерний баланс – інклюзивне середовище гендерного розвитку – гендерна рівність (рис. 1).

Інклюзивний підхід полягає у створенні рівних умов та можливостей залучення різних верств

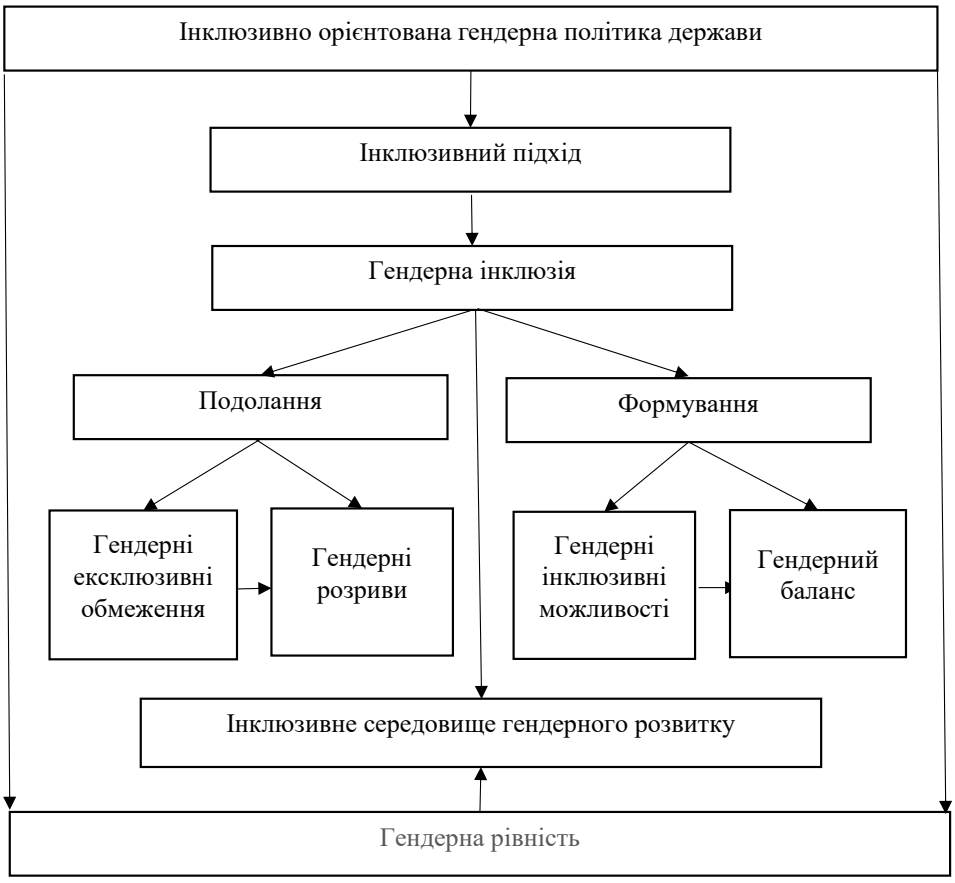

Рис. 1 Концептуальна модель інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави

населення країни до активної діяльності у всіх сферах суспільного відтворення – економічної, політичної, культурної та ін. Щодо гендерного розвитку інклюзивний підхід передбачає здійснення державою інклюзивно орієнтованої гендерної політики, що спрямована на досягнення гендерної рівності шляхом забезпечення гендерної інклюзії та охоплює такі взаємопов'язані напрями:

– подолання гендерних ексклюзивних обмежень, що є причиною гендерних розривів;

– створення гендерних інклюзивних можливостей та забезпечення на цій основі гендерного балансу;

– формування інклюзивного середовища гендерного розвитку.

Розглянемо складові концептуальної моделі інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави детальніше.

Гендерна рівність характеризується рівними правами та можливостями чоловіків і жінок щодо їх реалізації у різних сферах суспільних відносин. Динаміку її рівня характеризує Індекс гендерного розвитку (Gender Development Index (GDI)), що є складовою Індексу людського розвитку та дає уявлення про гендерні відмінності у трьох основних сферах: здоров'я, навчання та управління економічними ресурсами. Індекс ґендерного розвитку – це співвідношення індексу людського розвитку, який розраховується окремо для жінок і чоловіків. За цим індексом Україна належить до першої групи країн світу, що мають високу рівність між жінками та чоловіками. У цій групі країн абсолютне відхилення від гендерного паритету менш як 2,5 відсотка, при цьому, чим вище значення індексу, тим менша різниця між жінками та чоловіками. Індекс гендерного розвитку України: 2018 рік – 0,995 %, 2021 рік – 1,01 % [8–10], що свідчить про позитивну тенденцію гендерного розвитку в Україні.

Слід підкреслити, що досягнутий у певний період часу рівень гендерного розвитку не є сталим, він змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників соціально-економічного та політичного характеру, що можуть мати як обмежувальний, так і підтримуючий та стимулюючий вплив на його збереження та підвищення. Отже, гендерний розвиток потребує від держави постійного здійснення комплексу заходів щодо подолання його обмежень.

Бар'єри гендерного розвитку є проявом соціальної ексклюзії – відторгнення (виключення) певних груп населення від суспільної активності, суспільних благ та добробуту. Дослідниці соціальної ексклюзії Морін А. Льюїс та Марлен Е. Локхід доводять, що соціальне відчуження – це образливі соціальні оцінки (з точки зору відмінностей у честі, повазі, шануванні тощо), які надаються виключеній групі соціальною групою, що домінує, і які можуть навіть розділятися виключеною групою. Ці оцінки призводять до відмінностей в очікуваннях щодо низки видів поведінки [1; 2].

Однією з форм соціальної ексклюзії є гендерна ексклюзія, як виключення людини за ознакою статі, насамперед жінок, із суспільного життя та його окремих сфер. Проявами гендерної ексклюзії є:

– гендерна сегрегація – поділ людей на категорії за ознакою статі, що обумовлює відмінності їх соціальних статусів та можливостей брати участь у суспільних процесах;

– гендерна дискримінація як ситуація позбавлення людини за її гендерною ідентичністю певних прав та можливостей включення у суспільні відносини [11];

– гендерна екстракція, що характеризується відмінностями умов соціальної активності жінок та чоловіків, що існують у суспільстві на певному етапі його розвитку [12].

Гендерні сегрегація, дискримінація та екстракція є взаємопов'язаними факторами формування та поглиблення нерівності чоловіків і жінок – це ексклюзивні бар'єри гендерної рівності.

Гендерні ексклюзивні обмеження обумовлюють та поглиблюють гендерні розриви у різних сферах суспільної життєдіяльності, посилюють гендерну нерівність. Так, наприклад, в освіті «соціальне відчуження через незмінні чинники, такі як стать, етнічна та расова приналежність, сприяє низькому рівню участі дівчат та членів підгруп у навчанні. Соціальне відчуження через зовнішні чинники, такі як бідність, сприяє низькій участі в освіті та циклу відчуження, заснованому на бідності» [2].

Вплив гендерних ексклюзивних обмежень на гендерну рівність в країні відображає Індекс глобального гендерного розриву (Global Gender Gap Report) (таблиця 1), що інтегрує чотири субіндекси:

1) економічна участь та можливості: розриви у участі, винагороді, просуванні;

2) рівень освіти: розриви доступу до освіти, рівня грамотності жінок і чоловіків;

3) здоров'я і виживання: співвідношення статей при народженні, розрив між чоловіками та жінками у тривалості життя;

Таблиця 1

Україна у рейтингу країн за Індексом глобального гендерного розриву

№	Індекс глобального гендерного розриву	Значення індексу	Кількість країн	Місце України у рейтингу
1	Global Gender Gap Report 2018	0,708	149	65
2	Global Gender Gap Report 2020	0,721	153	59
3	Global Gender Gap Report 2021	0,714	158	74
4	Global Gender Gap Report 2022	0,707	146	81
5	Global Gender Gap Report 2023	0,714	146	66

Складено автором на основі джерел: [13–16]

4) розширення політичних можливостей: розрив між чоловіками та жінками на найвищому рівні прийняття політичних рішень як співвідношення жінок і чоловіків на міністерських та парламентських посадах [16].

Як видно з таблиці, Україна за Індексами глобального гендерного розриву 2018 р. та 2020–2023 рр. займала місця у рейтингу країн з 59 по 81:

1) Україні здобувала місця у рейтингу країн за Індексами: 2020 рік порівняно з 2018 роком – 6 місць: 2023 рік порівняно з 2022 роком – 15 місць;

2) Україна втрачала місця у рейтингу країн за Індексами: 2021 рік порівняно з 2020 роком – 5 місць, 2022 рік порівняно з 2021 роком – 7 місць;

3) у цілому у період, що аналізується, місце України у рейтингу країн майже не змінилося: 65 місце у рейтингу країн за Індексом 2018 року і 66 місце у рейтингу країн за Індексом 2023 року.

Аналіз даних таблиці свідчить про наявність істотних ексклюзивних обмежень гендерної рівності в Україні та, обумовлений цим, незадовільний рівень ефективності заходів держави з подолання гендерних розривів. Незважаючи на значні коливання позицій України у рейтингу країн за Індексом глобального гендерного розриву у період, що аналізується, її місце, фактично, не змінилося. У такій ситуації необхідним є здійснення державою системних заходів з забезпечення гендерної інклюзії. Як визначено у Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, нехтування відмінностями в умовах структурної нерівності призводить до невидимої дискримінації та неможливого розв'язання проблеми дискримінованих груп [17].

Завданням державної політики гендерної рівності є подолання гендерних ексклюзивних обмежень шляхом створення інклюзивних можливостей для всіх груп населення мати та реалізувати рівні права на включеність у суспільні процеси. Тому, державна гендерна політика повинна бути спрямована на формування гендерно інклюзивних умов соціальної активності населення у всіх сферах суспільного відтворення.

Соціальна інклюзія як залучення (включення) людей у суспільні процеси відповідно до її потреб, інтересів та особистих можливостей та бажань [3; 19] є умовою та фактором подолання гендерних бар'єрів соціальної ексклюзії.

Слід підкреслити, що соціальна ексклюзія та соціальна інклюзія є протилежними формами суспільних відносин, що у сукупності визначають рівні гендерного розриву та гендерної рівності у певний період розвитку країни. Формування та розвиток інклюзивних можливостей жінок та чоловіків є факторами подолання ексклюзивних обмежень щодо забезпечення їх рівності.

Гендерні інклюзивні можливості за напрямами їх реалізації у суспільних процесах та відносинах можна розділити на такі основні групи:

1) соціально-економічні можливості гендерної інклюзії – забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до виробництва, розподілу, обміну та використання сукупного продукту. На національному рівні економічна ціна соціального відчуження характеризується втраченим валовим внутрішнім продуктом (ВВП) і багатством людського капіталу [20]. Складовою економічної інклюзії є трудова інклюзія як фактор гендерної рівності на ринку праці, у професійній реалізації, оплаті праці, доступі до якісних робочих місць тощо, що сприяє розширенню зайнятості [4]. У Стратегії гендерного паритету на 2022–2025 роки, розробленої ПРООН, визначено, що її мета – підвищення рівня амбіцій для повного досягнення гендерно інклюзивного робочого місця, яке приваблює, зберігає та збільшує всю нашу робочу силу [18];

2) політичні можливості гендерної інклюзії – досягнення рівності можливостей жінок і чоловіків та усунення дискримінації у політичній сфері життєдіяльності суспільства. «Інклюзивність і демократія симбіотичні: уряд, який дбає про суспільство в цілому, має сприяти реальній участі

в політичному та громадському житті також і усіх тих громадян, які опинилися на маргінесі» [5];

3) гендерна освітня інклюзія, що забезпечує подолання ексклюзивних обмежень доступу до знань та професії людей незалежно від їх статі. На її забезпечення спрямована Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки в Україні, важливою метою якої є перегляд, оновлення і розроблення стандартів для всіх рівнів освіти, відповідних професійних стандартів шляхом визначення ціннісних орієнтирів, ключових компетентностей, результатів навчання з урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [17];

4) гендерні інклюзивні можливості у науці, охороні здоров'я, соціальному захисті та забезпечення та ін.;

5) гендерна культурна інклюзія, що характеризується зняттям культурних бар'єрів забезпечення гендерної рівності.

Важливим напрямом державної гендерної політики є створення інклюзивного середовища гендерного розвитку як сукупності можливостей вільного та рівного доступу жінок, чоловіків, а також осіб з іншими гендерними ідентичностями до різноманітних сфер суспільного життя. Гендерна інклюзія «полягає у створенні середовища, де люди будь-якої статі відчуватимуть цінність і повагу. Це більше, ніж усунення гендерного розриву в оплаті праці чи досягнення гендерної рівності; мова йде про визнання та відзначення різноманітності гендерної ідентичності та самовираження» [21]. У Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року безбар'єрність охарактеризована як загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності. Визначено такі її види, як фізична, інформаційна, цифрова, суспільна, громадянська, освітня, економічна безбар'єрність [22]. Формування інклюзивного середовища гендерного розвитку відповідно до інклюзивно орієнтованої моделі державної гендерної політики є важливим напрямом створення безбар'єрного простору суспільного життя, яке є різноманітним та охоплює різні сфери суспільного відтворення.

Інклюзивне середовище гендерного розвитку включає:

1. Норми державно-правового регулювання, спрямовані на забезпечення гендерної інклюзії шляхом формування безбар'єрного простору суспільного життя. Гендерні інклюзивні можливості створюються державою у процесі ухвалення та введення в дію нормативних актів, що є гендерно чутливими та реалізують інклюзивний підхід до забезпечення гендерної рівності.

2. Інклюзивні принципи суспільних взаємовідносин, що спрямовані на подолання гендерної дискримінації:

– сприяння різноманітності у всіх серах суспільного життя;

– подолання гендерних стереотипів, сформованих під впливом соціальної ексклюзії;

– залучення гендерно різнорідних груп;

– урахування гендерної специфіки;

–гендерно чутливий підхід та ін.

3. Інклюзивні цінності як соціально схвалювані уявлення та підходи, що забезпечують можливість сталого гендерного розвитку, серед яких визнання різноманітності, рівності, справедливості, співробітництва, участі, спільності реалізації прав та можливостей жінок та чоловіків та ін.

4. Інфраструктура інклюзивного гендерного розвитку як сукупність організацій та мереж, що забезпечують реалізацію інклюзивного підходу до забезпечення гендерної рівності.

Сталий гендерний розвиток залежить від ефективності не тільки гендерної політики держави, а й від рівня гендерної чутливості та інклюзивної спрямованості заходів державного впливу на економічні, соціальні, освітні, культурні процеси, що відбуваються у суспільстві. Тому, формування інклюзивного середовища гендерного розвитку обумовлює необхідність застосування гендерно інклюзивного підходу у розробці, експертизі та впровадженні заходів державно-правового регулювання суспільних відносин у цілому.

Висновки. Концептуальна модель інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави відображає її спрямованість на забезпечення гендерної інклюзії шляхом подолання ексклюзивних обмежень і формування та розвитку інклюзивних можливостей досягнення гендерного балансу. Проведений аналіз концептуальних основ інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави відповідно до її моделі дозволив обґрунтувати такі висновки:

– застосування інклюзивного підходу до формування та реалізації державної гендерної політики є теоретично обґрунтованим та практично доцільним, оскільки забезпечення гендерної рівності та гендерної інклюзії є її взаємопов'язаними напрямами;

– гендерна інклюзія як включеність у суспільні процеси людей незалежно від їх гендерної ідентичності є фактором подолання дискриміна-

ційних бар'єрів доступу населення, зокрема жінок до економічних ресурсів, ринку праці, освіти, соціо-культурного середовища. Виходячи з цього, гендерна політика держави повинна бути інклюзивно орієнтованою – спрямованою на створення інклюзивних можливостей забезпечення гендерного розвитку суспільства;

– концептуальна модель інклюзивно орієнтованої гендерної політики держави відображає основні напрями забезпечення гендерної інклюзії: подолання гендерних ексклюзивних обмежень та розривів, створення гендерних інклюзивних можливостей та забезпечення на цій основі гендерного балансу; формування інклюзивного середовища гендерного розвитку;

– завданням державної гендерної політики є формування інклюзивного середовища гендерного розвитку як безбар'єрного простору рівного доступу жінок і чоловіків до усіх сфер життєдіяльності суспільства. Його складовими є норми державно-правового регулювання, спрямовані на забезпечення гендерної інклюзії, інклюзивні принципи та цінності суспільних відносин, інфраструктура інклюзивного гендерного розвитку;

– застосування гендерно інклюзивного підходу у розробці, експертизі та впровадженні заходів державно-правового регулювання суспільних відносин є необхідним заходом, що забезпечує досягнення цілей державної політики гендерної рівності.

Подальше дослідження гендерної політики держави в умовах сучасних глобальних та локальних викликів буде спрямовано на розкриття її інституційного механізму.

Список літератури:

1. Lewis M. A., Lockheed M. E. Social Exclusion and the Gender Gap in Education. The World BankHuman Development NetworkChief Economist's Office March. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/23550559_Social_exclusion_and_the_gender_gap_in_ education (дата звернення: 06.05.2024).

2. Lewis M., Lockheed M. Exclusion, Gender and Education: Case Studies from the Developing World. Center for Global Development Washington, D.C. 2007. 242 p. URL: https://www.cgdev.org/sites/default/files/9781933286228-Lewis-Lockheed-exclusion.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

3. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку : колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Мироновї, Л. Б. Платаш. Чернівці : «Технодрук», 2021. 352 с.

4. Перегудова Т. Соціально-трудова інклюзія: теоретичні основи визначення. *Економіка та суспільство.* 2022. Випуск 37. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-50 (дата звернення: 06.05.2024).

5. Аткінсон В., Епплгейт М., Ааберг Р. Інклюзія та повноцінна участь у політичному житті. URL: IFES-COVID19-Briefing-Series_Inclusion-and-Meaningful-Political-Participation-Ukrainian.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

6. Продан В. І. Парадигма гендерної інклюзії у праві на освіту: вітчизняний та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2023. Випуск 79. Частина 2. С. 357-352. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.55 (дата звернення: 06.05.2024).

7. Yolande Charles. Gender Inclusion. URL: https://www.linkedin.com/pulse/gender-inclusion-yolande-charles-ospse (дата звернення: 06.05.2024).

8. Human Development Indices and Indicators: 2018 statistical update. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/FAQs--GDI.PDF (дата звернення: 06.05.2024).

9. Human Develoment Report 2023/2024 technical notes. URL: https://hdr.undp.org/sites/default/files/2023-24_HDR/hdr2023-24_technical_notes.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

10. Gender Development Index (GDI) in 2021, by country. URL: https://www.statista.com/statistics/1221302/gender-development-index/ (дата звернення: 06.05.2024).

11. Саєнко О. С. Гендерна дискримінація жінок: доктринальні та конституційно-правові аспекти. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 57–64. URL: DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201513 (дата звернення: 06.05.2024).

12. Намазова Ю. Державна політика гендерної рівності у складі інклюзивної моделі розвитку територіальних громад. *Літопис Волині*. 2023. № 28. С. 360–366. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.52 (дата звернення: 06.05.2024).

13. Global Gender Gap Report 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

14. Global Gender Gap Report 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

15. Global Gender Gap Report 2021. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf; Global Gender Gap Report 2020. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

16. Global Gender Gap Report 2018. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (дата звернення: 06.05.2024).

17. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації : Розпорядження Кабінету міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 06.05.2024).

18. GENDER PARITY STRATEGY 2022-2025. Parity for Greater Equity, Inclusion, and Results.UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME. UNDP. 2023. URL: https://www.undp.org/media/888886/download?inline (дата звернення: 06.05.2024).

19. Стрельнікова О. О., Єсіна Н. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : зб. наук. пр.* Харків, 2019. Вип. 1 (17). С. 233–241. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8177 (дата звернення: 06.05.2024).

20. Social Inclusion. World Bank. URL: https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion#:~:text=Social%20inclusion%20is%20the%20process,Results (дата звернення: 06.05.2024).

21. Pytlik K. Understanding the Concept of Gender Inclusion: Everything You Need to Know. URL: https://www.gildcollective.com/blog/what-does-gender-inclusive-mean (дата звернення: 06.05.2024).

22. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 06.05.2024).

Tiurina D.M. STATE POLICY OF OVERCOMING GENDER GAPS IN THE CONTEXT OF THE INCLUSIVE APPROACH

The article the relationship between gender inclusion and gender equality as conditions for the state to ensure sustainable gender development of society is substantiates.

A conceptual model of an inclusively oriented gender policy of the state the content of which is the theoretical foundations, constituent elements and their interrelationships, which are essential for achieving the goals of state influence on gender development has been developed. The structure of the model is represented by interrelated concepts that, as a whole, reflect the purpose, basic characteristics and orientation of the state's gender policy in accordance with the inclusive approach.

The inclusively oriented gender policy is aimed at achieving gender equality by ensuring gender inclusion and covers the following interrelated areas: overcoming gender-exclusive restrictions; creation of gender inclusive opportunities; formation of an inclusive environment for gender development are substantiated. The effectiveness of the state policy of gender equality directly depends on the creation and implementation of gender inclusive opportunities, which is a condition for achieving its goals in various spheres of social life.

The need to create an inclusive environment for gender development, the components of which are: state and legal regulations aimed at ensuring gender inclusion by creating a barrier-free space of public life; inclusive principles of social relations aimed at overcoming gender discrimination; inclusive values as socially approved ideas and approaches that provide the possibility of sustainable gender development; infrastructure of inclusive gender development has been proven.

Key words: *state gender policy, gender equality, conceptual model of inclusively oriented state gender policy, inclusive approach, gender exclusion, gender inclusion, gender development, inclusive environment of gender development.*

УДК 351.853
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/15

Цюк Н.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглядаються механізми публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни та обґрунтовуються шляхи підвищення ефективності управлінських процесів у зазначеній сфері. Зазначено, що історико-культурна спадщина держави лежить в основі її економічного, культурного, соціального розвитку та інтелектуального прогресу, тому в умовах війни на території України питання збереження та захисту історико-культурної спадщини набуває особливого значення. Акцентовано на проблемах, які існують у досліджуваній сфері в сучасних умовах, і звернено увагу, що однією з ключових проблем у цій галузі є недостатня ефективність механізмів публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни. Розглянуто механізми публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни та охарактеризовано їх. Запропоновано шляхи покращення публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни. Аргументовано, що запропоновані заходи мають бути спрямовані на зміцнення правових основ, розвиток інституційної спроможності, забезпечення належного фінансування, покращення матеріально-технічної бази та підвищення кваліфікації кадрів. Відзначено, що впровадження запропонованих шляхів покликане сприяти покращенню публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни. Зокрема, це стосується як збереження, так і захисту об'єктів історико-культурної спадщини, що є особливо актуальним в умовах активних бойових дій на території української держави.

У висновках зазначено, що ефективний захист історико-культурної спадщини в умовах війни потребує комплексного підходу, який включає правові, інституційні, фінансові та кадрові механізми, адже створення адаптованих правових норм, розвиток інституційної спроможності, забезпечення належного фінансування та підготовка професійних кадрів є ключовими елементами у системі захисту культурного надбання. Звернено увагу, що в подальших наукових дослідженнях потрібно дослідити використання зарубіжного досвіду публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини.

Ключові слова: *історико-культурна спадщина, публічне управління, механізми, війна, захист, збереження, держава.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах війни питання захисту історико-культурної спадщини набуває особливої актуальності та гостроти. Військові дії, спричинені агресією росі\ проти України, несуть загрозу руйнування або значного пошкодження історичних пам'яток, культурних об'єктів та інших пам'яток національної спадщини. Це не лише завдає непоправної шкоди культурному надбанню української держави, але й впливає на національну ідентичність та культурну самобутність народу.

Таким чином, на даний час проблеми полягає у визначенні та аналізі основних викликів і недоліків існуючих механізмів публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни, а також у пошуку шляхів їх удосконалення. Це потребує комплексного підходу, який включає правові, інституційні, фінансові та кадрові аспекти, з метою забезпечення ефективного захисту національної культурної спадщини навіть у найскладніших умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання збереження та захисту історико-культурної спадщини та публічне управління процесами у цій сфері є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, мова йде про таких науковців як Архипова Є.О. [1], Валевський О.Л. [2], Клевчук О.О. [1], Корчак Н.М. [3], Литвиненко О.М. [4], Мазур Т.В. [5], Мерзляк А.В. [6], Огнарьов Є.С. [6], Підбережник Н.П. [7], Чорновол К. [8] та багато інших, які вивчають особливості державного регулювання у сфері охорони культурної спадщини України, представляють історико- й теоретико-правові дослідження охорони культурної спадщини в Україні, досліджують вітчизняний і зарубіжний досвід управління

процесами у сфері історико-культурної спадщини, обґрунтовують напрями вдосконалення правових та інституційних механізмів збереження культурної спадщини, вивчають те, яким чином Україна захищає свою культурну спадщину від посягань росії.

В той же час сучасні умови розвитку українського суспільства свідчать про існування великих небезпек для історико-культурної спадщини українського народу, що зумовлює потребу пошуку наукових підходів до вирішення проблеми ефективних механізмів публічного управління у цій сфері.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні механізмів публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини та обґрунтуванні шляхів його покращення в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Історико-культурна спадщина держави лежить в основі її економічного, культурного, соціального розвитку та інтелектуального прогресу. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» під охороною культурної спадщини розглядається «система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини». Згідно із статтею 27 Закону у разі, коли «пам'ятці загрожує небезпека пошкодження, руйнування чи знищення, власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані привести цю пам'ятку до належного стану» [9].

В умовах війни на території України питання збереження та захисту історико-культурної спадщини набуває особливого значення. Так, сфера історико-культурної спадщини в Україні на даний час перебуває у складному стані через низку факторів, включаючи політичні, економічні та військові виклики.

Україна має багату культурну спадщину, яка включає численні історичні пам'ятки, архітектурні об'єкти, музеї, архіви та інші культурні установи, що відображають багатовікову історію та різноманіття культур. Проте війна на сході України та повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році спричинили значні руйнування історичних пам'яток і культурних об'єктів. Багато з них були пошкоджені або зруйновані внаслідок бойових дій. Такі об'єкти, як музеї, архіви, церкви та історичні будівлі, зазнали значних збитків. Особливо постраждали об'єкти у прифронтових зонах та на окупованих територіях, де неможливо проводити належні реставраційні та консерваційні роботи.

Поряд із цим, залишається недостатнім фінансування сфери історико-культурної спадщини для проведення оперативних заходів щодо захисту і консервації історичних пам'яток в умовах бойових дій. Економічна криза, посилена військовими діями, призводить до дефіциту коштів на реставраційні та консерваційні роботи, а також на підтримку музеїв, архівів та інших культурних установ. Це ускладнює можливості для проведення необхідних робіт із збереження та відновлення культурної спадщини. Недостатність професійно підготовлених кадрів, які б могли ефективно здійснювати охорону і збереження культурних об'єктів під час війни, також є серйозною перешкодою.

Також органи, що відповідають за управління культурною спадщиною, стикаються з численними проблемами, пов'язаними з недостатньою координацією та ефективністю. Існує потреба у вдосконаленні законодавчої бази, яка регулює питання збереження культурної спадщини, а також у покращенні управлінських структур. Відсутність чітких механізмів співпраці між різними рівнями державних органів, а також між державними та неурядовими організаціями, створює додаткові перешкоди.

Незважаючи на численні виклики, в Україні спостерігаються позитивні зрушення у сфері збереження історико-культурної спадщини. Завдяки підтримці міжнародних організацій та волонтерських ініціатив, вдається реалізовувати окремі проекти з реставрації та консервації об'єктів культурної спадщини. Також відбувається активне залучення громадськості до процесів збереження культурних цінностей, що сприяє підвищенню рівня свідомості та відповідальності за культурне надбання.

Так, Україна отримує значну підтримку від міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, ЄС та інші, які надають фінансову, технічну та експертну допомогу для збереження культурної спадщини. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє впроваджувати сучасні методики та технології в галузі консервації та реставрації, а також підвищувати кваліфікацію українських фахівців.

Проте, незважаючи на вказані позитивні зрушення, в Україні гостро існує потреба у розробці та впровадженні нових підходів та механізмів управління, які б враховували специфіку умов війни. Це включає створення адаптованих правових

норм, розвиток інституційної спроможності, забезпечення належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення, а також підготовку кадрів, здатних працювати в екстремальних умовах.

Однією з ключових проблем у цій галузі є недостатня ефективність механізмів публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни. Зокрема, існуючі правові та інституційні механізми часто виявляються неспроможними адекватно реагувати на виклики, пов'язані з війною. Відсутність чіткої координації між різними державними органами, а також між державними структурами і неурядовими організаціями, призводить до неузгодженості дій та втрати цінних об'єктів культурної спадщини.

Розглянемо детальніше механізми публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни:

1. Правові механізми. Ефективний захист історико-культурної спадщини в умовах війни потребує створення адаптованих правових норм, які б враховували специфіку воєнного часу. Важливо розробити законодавчі акти, які регулюють питання збереження культурних об'єктів під час бойових дій, включаючи механізми оперативного реагування на загрози руйнування. Крім того, необхідно запровадити суворі санкції за умисне пошкодження або руйнування об'єктів культурної спадщини.

2. Інституційні механізми. Розвиток інституційної спроможності є ключовим елементом у системі захисту культурної спадщини. Необхідно створити спеціалізовані органи або підрозділи в існуючих державних структурах, які відповідатимуть за моніторинг стану культурних об'єктів, координацію заходів із їхнього захисту та взаємодію з міжнародними організаціями. Важливим аспектом є також залучення неурядових організацій та волонтерських груп, які можуть надавати додаткову підтримку в умовах обмежених ресурсів.

3. Фінансові та матеріально-технічні механізми. Забезпечення належного фінансування є критичним для ефективного захисту історико-культурної спадщини. Необхідно створити спеціальні фонди для фінансування заходів з консервації та реставрації об'єктів культурної спадщини, а також для надання оперативної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Крім того, важливо забезпечити культурні об'єкти необхідними матеріально-технічними ресурсами, включаючи засоби для пожежогасіння, укріплення будівель та евакуації цінних експонатів.

4. Підготовка кадрів. Професійна підготовка кадрів, здатних ефективно здійснювати заходи з охорони культурної спадщини в умовах війни, є ще одним важливим аспектом. Необхідно розробити програми навчання для працівників державних органів, які займаються питаннями культури, а також для представників неурядових організацій і волонтерів. Це включає тренінги з управління кризовими ситуаціями, навички з консервації та реставрації об'єктів культурної спадщини, а також знання з міжнародного права у сфері захисту культурних цінностей.

З огляду на складні виклики, що стоять перед публічним управлінням у сфері захисту історико-культурної спадщини під час війни, необхідно обґрунтувати шляхи покращення управлінських механізмів для ефективного реагування на ці загрози. Запропоновані заходи мають бути спрямовані на зміцнення правових основ, розвиток інституційної спроможності, забезпечення належного фінансування, покращення матеріально-технічної бази та підвищення кваліфікації кадрів. Детальніше це представлено в табл. 1.

Впровадження запропонованих шляхів покликане сприяти покращенню публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни. Це стосується як збереження, так і захисту об'єктів історико-культурної спадщини, що є особливо актуальним в умовах активних бойових дій на території української держави.

Висновки. Отже, сучасний стан сфери історико-культурної спадщини в Україні є складним та багатогранним. Військові дії, економічні труднощі та інституційні проблеми створюють значні виклики для збереження культурного надбання. Проте завдяки підтримці міжнародної спільноти та активному залученню громадськості, вдається здійснювати важливі заходи для захисту та відновлення історико-культурної спадщини.

Тому ефективний захист історико-культурної спадщини в умовах війни потребує комплексного підходу, який включає правові, інституційні, фінансові та кадрові механізми. Створення адаптованих правових норм, розвиток інституційної спроможності, забезпечення належного фінансування та підготовка професійних кадрів є ключовими елементами у системі захисту культурного надбання. Тільки таким чином можна забезпечити збереження національної ідентичності та культурної самобутності навіть у найскладніших умовах.

В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на проблематиці використання зарубіжного досвіду публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини.

Таблиця 1

Шляхи покращення публічного управління у сфері захисту історико-культурної спадщини в умовах війни

№ з/п	Шляхи покращення	Їх опис
1	Розробка та впровадження адаптованих правових норм	Ефективний захист історико-культурної спадщини в умовах війни потребує оновлення правової бази, яка б враховувала специфіку воєнних загроз. Необхідно розробити законодавчі акти, що забезпечать швидке та ефективне реагування на пошкодження або знищення культурних об'єктів. Впровадження суворих санкцій за умисне пошкодження культурної спадщини має стати стримуючим фактором для потенційних правопорушників. Також варто передбачити правові механізми для оперативного виділення ресурсів та залучення міжнародної допомоги у разі загрози культурним об'єктам.
2	Посилення інституційної спроможності	Розвиток інституційної спроможності є критичним для ефективного управління у сфері захисту культурної спадщини. Потрібно створити спеціалізовані підрозділи в рамках існуючих державних структур, які будуть відповідати за моніторинг стану культурних об'єктів та координацію захисних заходів. Ці підрозділи мають мати чіткі повноваження та ресурси для оперативного реагування. Крім того, важливо налагодити тісну співпрацю з міжнародними організаціями та неурядовими структурами, які можуть надати додаткову підтримку.
3	Забезпечення належного фінансування та матеріально-технічної бази	Ефективний захист культурної спадщини неможливий без належного фінансування. Необхідно створити спеціальні фонди для фінансування заходів з консервації та реставрації об'єктів культурної спадщини, а також для надання оперативної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Важливо забезпечити культурні об'єкти необхідними матеріально-технічними ресурсами, такими як засоби для пожежогасіння, укріплення будівель та евакуації цінних експонатів. Впровадження сучасних технологій для моніторингу та захисту культурних об'єктів також сприятиме підвищенню ефективності цих заходів.
4	Підготовка та підвищення кваліфікації кадрів	Професійна підготовка кадрів є ключовою для ефективного захисту культурної спадщини в умовах війни. Необхідно розробити та впровадити програми навчання для працівників державних органів, які займаються питаннями культури, а також для представників неурядових організацій і волонтерів. Навчальні програми повинні включати тренінги з управління кризовими ситуаціями, навички з консервації та реставрації об'єктів культурної спадщини, а також знання з міжнародного права у сфері захисту культурних цінностей.

Джерело: власні узагальнення

Список літератури:

1. Архипова Є.О., Клевчук О.О. Державне регулювання у сфері охорони культурної спадщини України. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 13–14. С. 51–57. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.13-14.51

2. Валевський О.Л. Актуальність розвитку державно-приватного партнерства у сфері культурної політики. Національний інститут стратегічних досліджень. 28.10.2020. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualnist-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva-u-sferi (дата звернення: 20.06.2024).

3. Корчак Н.М. Антикорупційні цифрові рішення в сфері публічного управління та адміністрування та їх вплив на охорону культурної спадщини України. *Наукові перспективи.* 2023. № 11 (41). С. 166–180. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41).

4. Литвиненко О.М. Напрями вдосконалення правових та інституційних механізмів збереження культурної спадщини. Національний інститут стратегічних досліджень, 15.04.2020. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/napryami-vdoskonalennya-pravovikh-ta-instituciynikh-mekhanizmiv (дата звернення: 20.06.2024).

5. Мазур Т.В. Охорона культурної спадщини в Україні: історико- й теоретико-правове дослідження : дис. … д-ра юр. наук : 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Київ, 2021. 423 с.

6. Мерзляк А.В., Огнарьов Є.С. Державне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Публічне адміністрування: теорія та практика.* 2017. Вип. 1 (17). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4 (дата звернення: 19.06.2024).

7. Підбережник Н.П. роль неурядових організацій у збереженні історико-культурної спадщини України в умовах війни. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. № 11 (17). С. 413–425. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17).

8. Чорновол К. (2022) Війна за історію: як Україна захищає свою культурну спадщину від посягань Росії. Апостроф. TV. URL: https://apostrophe.ua/ua/news/kyiv/cultura/2022-06-27/voyna-za-istoriyu-kak-ukraina-zaschischaetsvoe-kulturnoe-nasledie-ot-posyagatelstv-rossii/272822 (дата звернення: 17.06.2024).

9. Про охорону культурної спадщини : Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2000. № 39. Ст. 333.

Tsyuk N.V. MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE PROTECTION IN THE CONDITIONS OF WAR

The article examines the mechanisms of public management in the field of protection of historical and cultural heritage in the conditions of war and substantiates the ways of increasing the efficiency of management processes in the specified field. It is noted that the historical and cultural heritage of the state lies at the basis of its economic, cultural, social development and intellectual progress, therefore, in the conditions of war on the territory of Ukraine, the issue of preservation and protection of the historical and cultural heritage acquires special importance. Emphasis is placed on the problems that exist in the researched field in modern conditions, and attention is drawn to the fact that one of the key problems in this field is the insufficient effectiveness of public management mechanisms in the field of protection of historical and cultural heritage in wartime conditions. The mechanisms of public management in the field of protection of historical and cultural heritage in the conditions of war are considered and characterized. Ways to improve public administration in the field of historical and cultural heritage protection in wartime conditions are proposed. It is argued that the proposed measures should be aimed at strengthening the legal foundations, developing institutional capacity, ensuring adequate financing, improving the material and technical base, and improving the qualifications of personnel. It was noted that the implementation of the proposed ways is intended to contribute to the improvement of public administration in the field of protection of historical and cultural heritage in wartime conditions. In particular, this concerns both the preservation and protection of objects of historical and cultural heritage, which is especially relevant in the conditions of active hostilities on the territory of the Ukrainian state.

The conclusions state that the effective protection of historical and cultural heritage in the conditions of war requires a comprehensive approach that includes legal, institutional, financial and personnel mechanisms, because the creation of adapted legal norms, development of institutional capacity, provision of adequate funding and training of professional personnel are key elements in system of protection of cultural property. Attention is drawn to the fact that in further scientific research it is necessary to investigate the use of foreign experience of public administration in the field of protection of historical and cultural heritage.

Key words: *historical and cultural heritage, public administration, mechanisms, war, protection, preservation, state.*

УДК 351.77
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/16

Черніховський Р.І.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КРИЗОВИХ УМОВАХ

В статті досліджено правові засади публічного управління в сфері охорони здоров'я України в сучасних умовах. Відмічено, що правові засади публічного управління в кризових умовах набувають особливого значення, оскільки вони визначають рамки та механізми, через які держава здійснює свою діяльність у сфері охорони здоров'я. Зауважено, що правові засади публічного управління в сфері охорони здоров'я включають широкий спектр нормативних актів та регулюють різні аспекти медичних послуг, від забезпечення доступу до якісної медичної допомоги до захисту прав пацієнтів. Відзначено, що правові документи встановлюють принципи, правила та стандарти, що сприяють ефективному функціонуванню системи охорони здоров'я та забезпечують її адаптацію до нових викликів. Встановлено, що в кризових умовах, зумовлених російсько-українською війною, задля забезпечення функціонування медичної сфери відбулося реагування влади шляхом прийняття низки нормативних актів.

Здійснено аналіз нормативних документів прийнятих органами публічного управління відповідно до потреби реагування системи охорони здоров'я на кризові умови, зумовлені російсько-українською війною. Визначено, що в сучасній правовій сфері існує низка нормативних актів, норми яких дублюються, що ускладнює процес врегулювання відносин у системі охорони здоров'я в умовах дії воєнного стану. Аргументовано, що дублювання нормативних документів свідчить про значну проблему, оскільки не дає можливості адекватно реагувати на потреби сьогодення і розбалансовує правові відносини в досліджуваній сфері. Підсумовано, що загалом органи публічного управління доволі адекватно відреагували на кризові умови, зумовлені російсько-українською війною, прийнявши низку необхідних нормативно-правових документів, що дало можливість системі охорони здоров'я забезпечити надання необхідної медичних послуг населенню, незважаючи на особливі обставини, що склалися. Відмічено, що подальші наукові дослідження в цьому напрямку потрібно зосередити на особливостях медичного обслуговування в кризових умовах та пошуку шляхів покращення публічного управління у цих умовах.

Ключові слова: *правові засади, публічне управління, система охорони здоров'я, кризові умови, нормативно-правові акти, війна.*

Постановка проблеми. Публічне управління в сфері охорони здоров'я є критично важливим аспектом функціонування будь-якої держави, оскільки від його ефективності залежить рівень життя та здоров'я населення. Сучасні суспільства стикаються з численними викликами в сфері охорони здоров'я, включаючи зростання витрат на медичні послуги, зміни в демографічній структурі населення, розвиток нових технологій та пандемічні загрози.

У цьому контексті правові засади публічного управління набувають особливого значення, оскільки вони визначають рамки та механізми, через які держава здійснює свою діяльність у сфері охорони здоров'я. Відповідно до цього особливої уваги потребують такі аспекти правових засад публічного управління в сфері охорони здоров'я як принципи регулювання, основні законодавчі акти, міжнародні стандарти та механізми забезпечення їх дотримання. Особливу увагу варто приділити аналізу сучасних викликів та перспектив розвитку правової бази у цій сфері, що має важливе значення для забезпечення ефективного функціонування системи охорони здоров'я та захисту прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із публічним управлінням сфери охорони здоров'я, піднімаються в працях багатьох науковців, таких як Бондар В. [2], Бутковська Н. [4], Карлаш В. [1], Мельник І. [3], Ніколюк О. [2], Цвєткова Н. [2], Чурпій І. [3], Чурпій Н. [3], Шевченко С. [4], Шелєміна Н. [5] та інші. Вони вивчають теоретико-правові аспекти реформування системи охорони здоров'я, розглядають особливості реформування системи охорони здоров'я України в умовах децентралізації та особливості фінансування системи охорони

здоров'я з позиції вітчизняного та закордонного досвіду, досліджують механізми державного регулювання охорони здоров'я населення України, обґрунтовують напрями удосконалення системи публічного управління розвитком у сфері охорони здоров'я України.

Проте сфера охорони здоров'я базується на визначених правових нормах, відповідно до чого правові засади публічного управління в сфері охорони здоров'я вимагають особливої уваги з боку науковців. Важливість даного питання вимагає постійних досліджень у зазначеній сфері.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити правові засади публічного управління в сфері охорони здоров'я України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Правові засади публічного управління в сфері охорони здоров'я включають широкий спектр нормативних актів та регулюють різні аспекти медичних послуг, від забезпечення доступу до якісної медичної допомоги до захисту прав пацієнтів. Вони встановлюють принципи, правила та стандарти, що сприяють ефективному функціонуванню системи охорони здоров'я та забезпечують її адаптацію до нових викликів.

Основними компонентами правових засад публічного управління в сфері охорони здоров'я є національні конституції, закони про охорону здоров'я, регуляторні акти, а також міжнародні договори та угоди. Важливу роль у цій системі відіграють також судові рішення, які інтерпретують та уточнюють застосування правових норм.

В кризових умовах, зумовлених російсько-українською війною, задля забезпечення функціонування медичної сфери відбулося реагування влади шляхом прийняття низки нормативних актів. Так, відповідно до статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» бюджетні повноваження продовжують здійснюватися органами місцевого самоврядування, а у разі утворення військових адміністрацій такі повноваження здійснюють військові адміністрації [6].

Державна казначейська служба, використовуючи електронні носії для обміну інформацією, складає звітність щодо виконання місцевих бюджетів і виконує розрахунково-касове обслуговування. При цьому враховуються положення постанови Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [7].

Для ефективного використання коштів формується пріоритетність видатків Казначейством. Так, до змін, які внесені до видатків загального фонду на період воєнного стану, відносяться [7]:

– *відшкодування (оплата) коштів за отримання доступу до інформації з реєстрів, баз даних іноземних держав;*

– *оплата послуг із медичного огляду водіїв, оплата послуг із страхування цивільно-правової відповідальності власників наземного транспорту, водіїв відповідно до законодавства,;*

– *закупівля поліетиленової продукції для пакування відходів та санітарно-гігієнічних товарів;*

– *придбання предметів, призначених для нагородження та відзначення;*

– *організація, забезпечення та виконання повітряними суднами літерних авіаційних рейсів;*

– *придбання для знезараження води в системах централізованого питного водопостачання та водовідведення гіпохлориту натрію;*

– *оплата інформаційних послуг, у тому числі послуг із розміщення інформації в ЗМІ, а також з розміщення та виготовлення інформаційної продукції;*

– *відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та оплата послуг.*

До видатків спеціального фонду на період воєнного стану відносяться: оплата інформаційних послуг, включаючи послуги з розміщення інформації в засобах масової інформації, виготовлення та розміщення інформаційної продукції, а також оплата послуг відповідно до законодавства зі страхування цивільно-правової відповідальності водіїв та власників наземного транспорту і оплата послуг з медичного огляду водіїв.

*Відповідно до норм постанови Кабінету Міністрів України «*Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану**»** *від 9 квітня 2022 р. № 420, до змін також відноситься обслуговування місцевого боргу та погашення позик, наданих на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів (за наявності заборгованості за такими позиками). На їх погашення спрямовуватимуться не всі доходи загального фонду місцевих бюджетів населених пунктів, що перебувають на територіях, на яких введено воєнний стан, а лише 80 %* [7].

Пропозиції щодо стабілізації економічного стану в період воєнного конфлікту передбачають для стимулювання регіонального розвитку розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері місцевих запозичень. Це дозволить до бюджетів територіальних громад залучити ресурси міжнародних фінансових інсти-

тутів та інших кредиторів. Дотримання законодавства та збільшення повноважень органів місцевого самоврядування сприятиме створенню умов для подальшого зміцнення фінансового потенціалу держави та фінансового забезпечення заходів з подолання наслідків воєнного конфлікту, забезпечуючи збалансований розвиток складових частин державної фінансової системи.

Кабінет Міністрів України Постановою від 13 травня 2022 р. № 592 вніс зміни до Постанови від 15 липня 1997 р. № 765 «Про затвердження Порядку акредитації закладу охорони здоров'я» [8].

Відповідно до цих змін встановлено:

– протягом 12 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану продовжують діяти акредитаційні сертифікати, строк дії яких закінчується в період дії воєнного стану або закінчився за три місяці до дня введення воєнного стану;

– акредитація закладів охорони здоров'я на період дії воєнного стану не проводиться.

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я «Про особливості атестації працівників сфери охорони здоров'я та продовження терміну дії сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію в період дії воєнного стану» від 04.08.2022 р. № 1415 зупиняється дія атестації медичних працівників поряд із акредитацією на час дії воєнного стану [9].

В цьому нормативному документі зазначено вимогу зупинити проведення атестації на підтвердження (присвоєння) кваліфікаційних категорій провізорам (лікарям), атестації на підтвердження звання лікаря (провізора)-спеціаліста, атестації на підтвердження звання спеціаліста та атестації на підтвердження (присвоєння) кваліфікаційних категорій фармацевтам та молодшим спеціалістам з медичною освітою, атестації на підтвердження (присвоєння) кваліфікаційних категорій професіоналам з вищою немедичною освітою, які працюють у сфері охорони здоров'я, на період дії воєнного стану в українській державі.

Проведення атестації працівників сфери охорони здоров'я поновити через 60 днів після скасування чи припинення воєнного стану в Україні. Установити, що на 1 рік наказом керівника закладу охорони здоров'я за місцем роботи продовжується термін дії сертифікатів спеціаліста, сертифікатів лікаря (провізора)-спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію, який спливає у період дії воєнного стану, та посвідчень лікарів про кваліфікаційну категорію, які планували пройти атестацію протягом року після закінчення п'ятирічного строку з дати попередньої атестації, [9].

Слід зазначити, що дію наказу № 426 ніхто не скасовував, до того ж наказ № 1415 практично дослівно дублює норми наказу Міністерства охорони здоров'я № 426 від 07.03.2022 із такою самою назвою.

В таблиці 1 представлено порівняння норм двох наказів.

Таблиця 1

Норми наказів МОЗ про особливості атестації працівників медичної сфери в період дії воєнного стану

Наказ № 426	Наказ № 1415
1. Установити, що термін дії сертифікатів лікаря (провізора)-спеціаліста, сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію, який спливає у період дії воєнного стану, та посвідчень лікарів про кваліфікаційну категорію, які планували пройти атестацію протягом року після закінчення п'ятирічного строку з дати попередньої атестації, продовжується на 1 рік наказом керівника закладу охорони здоров'я за місцем роботи.	1. Установити, що термін дії сертифікатів лікаря (провізора)-спеціаліста, сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію, який спливає у період дії воєнного стану, та посвідчень лікарів про кваліфікаційну категорію, які планували пройти атестацію протягом року після закінчення п'ятирічного строку з дати попередньої атестації, продовжується на 1 рік наказом керівника закладу охорони здоров'я за місцем роботи.
2. Поновити проведення атестації працівників сфери охорони здоров'я у строк 60 днів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні.	2. Проведення атестації працівників сфери охорони здоров'я поновити через 60 днів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні.
3. Зупинити проведення атестації на підтвердження звання лікаря (провізора)-спеціаліста, атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційних категорій лікарям (провізорам), атестації на підтвердження звання спеціаліста та атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційних категорій професіоналам з вищою немедичною освітою, які працюють у сфері охорони здоров'я, атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційних категорій молодшим спеціалістам з медичною освітою та фармацевтам.	3. Зупинити проведення атестації на підтвердження звання лікаря (провізора)-спеціаліста, атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційних категорій лікарям (провізорам), атестації на підтвердження звання спеціаліста та атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційних категорій професіоналам з вищою немедичною освітою, які працюють у сфері охорони здоров'я, атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційних категорій молодшим спеціалістам з медичною освітою та фармацевтам.

Джерело: [10]

Отже, сфера охорони здоров'я в період дії правового режиму воєнного стану в Україні регулюється двома різними нормативно-правовими актами, які стосуються особливостей атестації працівників. Дублювання зазначених нормативних документів свідчить про значну проблему, оскільки не дає можливості адекватно реагувати на потреби сьогодення і розбалансовує правові відносини в досліджуваній сфері.

Також слід згадати той факт, що через війну цього року не обов'язково набирати бали безперервного професійного розвитку. Водночас відповідно до норм наказу «Про внесення змін до наказу Міністерства від 22 лютого 2019 року № 446» від 24.03.2022 № 520 Міністерство охорони здоров'я зняло ліміт на дистанційне навчання.

Загалом, треба сказати, що органи публічного управління доволі адекватно відреагували на кризові умови, зумовлені російсько-українською війною, прийнявши низку необхідних нормативно-правових документів. Це дало можливість системі охорони здоров'я забезпечити надання необхідної медичних послуг населенню, незважаючи на особливі обставини, що склалися.

Висновки. Виходячи з того, що 24 лютого 2022 року Верховною Радою України було введено воєнний стан через пряме повномасштабне вторгнення Росії на територію України, можна стверджувати, що українська система охорони здоров'я сьогодні функціонує в кризових умовах. На даний час режим воєнного стану дозволяє працювати всім надавачам медичних послуг в межах вимог, встановлених для функціонування.

Таким чином, держава належним чином відреагувала на введення воєнного стану на території України в умовах російсько-української війни і здійснила ряд оперативних і необхідних заходів для підтримання медичної сфери в належному стані. Належна робота системи охорони здоров'я відбувається завдяки злагодженій роботі усіх ланок вітчизняної медичної галузі. Прийнято відповідні нормативно-правові акти для забезпечення функціонування медичної сфери.

Подальші наукові дослідження потрібно зосередити на особливостях медичного обслуговування в кризових умовах та пошуку шляхів покращення публічного управління у цих умовах.

Список літератури:

1. Карлаш В.В. Механізми державного регулювання охорони здоров'я населення України : дис. … кандидата наук з державного управління : 25.00.02 – механізми державного управління / Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2020. С. 102.

2. Ніколюк, О., Бондар, В., Цвєткова, Н. Напрями удосконалення системи публічного управління розвитком у сфері охорони здоров'я України. *Food Industry Economics*. 2021. № 13 (3). URL: https://doi.org/10.15673/fie.v13i3.2137

3. Чурпій І.К., Мельник І.В., Чурпій Н.В. Теоретико-правові аспекти реформування системи охорони здоров'я. *Art of Medicine.* 1 (13) січень – березень, 2020. С. 179–174.

4. Шевченко С.О., Бутковська Н.М. Особливості реформування системи охорони здоров'я України в умовах децентралізації. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.05.2020). С. 284–288.

5. Шелєміна Н. Особливості фінансування системи охорони здоров'я: вітчизняний та закордонний досвід. Економіка та суспільство, 2023, № 53. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-80

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text. (дата звернення 21.06.2024).

7. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : Постанова Кабінет Міністрів України № 590 від 9.06.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text (дата звернення 21.06.2024).

8. Про затвердження Порядку акредитації закладу охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. № 765.

9. Про особливості атестації працівників сфери охорони здоров'я та продовження терміну дії сертифікатів спеціаліста, посвідчень про кваліфікаційну категорію в період дії воєнного стану : Наказ МОЗ від 04.08.2022 р. № 1415 09.08.2022. URL: https://document.vobu.ua/doc/14196 (дата звернення 21.06.2024).

10. Медична допомога у період воєнного стану. URL: https://uoz.mkrada.gov.ua/main/news/623-medichna-dopomoga-u-period-voennogo-stanu. (дата звернення 22.06.2024).

Chernihovskyy R.I. LEGAL PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF HEALTH PROTECTION IN CRISIS CONDITIONS

The article examines the legal principles of public administration in the sphere of health care of Ukraine in modern conditions. It is noted that the legal principles of public administration in crisis conditions acquire special importance, as they determine the framework and mechanisms through which the state carries out its activities in the field of health care. It is noted that the legal foundations of public administration in the field of health care include a wide range of normative acts and regulate various aspects of medical services, from ensuring access to quality medical care to protecting patients' rights. It was noted that legal documents establish principles, rules and standards that contribute to the effective functioning of the health care system and ensure its adaptation to new challenges. It was established that in the crisis conditions caused by the Russian-Ukrainian war, in order to ensure the functioning of the medical field, the authorities reacted by adopting a number of normative acts.

The analysis of normative documents adopted by public administration bodies in accordance with the need for the response of the health care system to the crisis conditions caused by the Russian-Ukrainian war was carried out. It was determined that in the modern legal sphere there are a number of regulatory acts, the norms of which are duplicated, which complicates the process of regulating relations in the health care system in the conditions of martial law. It is argued that the duplication of regulatory documents indicates a significant problem, as it does not provide an opportunity to adequately respond to the needs of today and unbalances legal relations in the researched area. It was concluded that, in general, the public administration bodies reacted quite adequately to the crisis conditions caused by the Russian-Ukrainian war, adopting a number of necessary regulatory and legal documents, which made it possible for the health care system to ensure the provision of the necessary medical services to the population, despite the special circumstances that have developed. It was noted that further scientific research in this direction should be focused on the specifics of medical care in crisis conditions and finding ways to improve public management in these conditions.

Key words: *legal principles, public administration, health care system, crisis conditions, normative legal acts, war.*

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 352.07:340.132.2(430:477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/17

Ажажа М.А.
Запорізький національний університет

Бікулов Д.Т.
Запорізький національний університет

Заїка О.В.
Запорізький національний університет

ПОЛІТИКА МУНІЦИПАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ДОСВІД ФРН У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИКИ

У статті розглянуто напрями політики муніципального розвитку, законодавче підґрунтя її провадження, взаємодія муніципальної влади та громади у ФРН та Україні. Україна, з якою наразі ведуться переговори щодо вступу до ЄС, прагне до реалізації європейських стандартів, зокрема і в сфері муніципального управління та розвитку. Здійснено компаративний аналіз політики муніципального розвитку ФРН та України. Встановлено, що підґрунтям політики муніципального розвитку ФРН є спрямованість на підтримку суспільного діалогу між муніципальною владою, громадою та стейкхолдерами; використання різноманітних гнучкі організаційних форм адміністрування політики муніципального розвитку; залучення різних форм фінансування; диференційований підхід, який враховує чисельність населення муніципалітету та особливості його економічного розвитку; опора на міжнародні нормативно-правові акти у сфері муніципального управління. Виявлено, що проблемами, які потребують розв'язання у даній сфері наразі є неузгодженість нормативно-правової документації різних рівнів, непослідовність у реалізації стратегічних цілей, переважна орієнтація у прийнятті рішень на державу як базовий соціальний інститут. Запропоновано впровадження практик муніципальної політики ФРН, які мають потенціал до застосування в Україні: встановлення процедури послідовної реалізації стратегічних цілей держави, які реалізуються у конкретних регіональних та місцевих проєктах, є логічно несуперечливими та реально досяжними; чітке визначення у нормативному просторі ролі держави та муніципального управління, остаточне розмежування їх функцій та передача реальної, а не декларативної самостійності; налагодження всередині громад процесів реального діалогу між муніципальною владою, громадою та стейкхолдерами.

Ключові слова: *політика муніципального розвитку, муніципалітет, цілі сталого розвитку, громада, місцевий розвиток.*

Постановка проблеми. Розвиток муніципального управління та зокрема політики муніципального розвитку є стратегічною метою демократичних держав та зокрема однією з цілей сталого розвитку-2030. Ефективна система взаємодії між державою, муніципальною владою та громадою сприяє розбудові громадянського суспільства, реалізації потреб спільноти, впровадженні конструктивних змін. Україна як держава, яка прагне до членства у ЄС та імплементації європейських стандартів муніципального управління, знаходиться в процесі становлення національної муніципальної системи та є відкритою до використання кращих практик, які показали власну ефективність у практиці інших країн. В останні роки в Україні посилився зв'язок із ФРН, зокрема у сфері міжмуніципального співробітництва та налагодження діалогу між владою та громадою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою муніципального розвитку на національному рівні наразі займаються Національний інститут стратегічних досліджень, Національна академія державного управління при президентові України, Інститут держави

і права ім. В. М. Корецького НАН України. Фахові публікації представлені науковими роботами С. Квача, О. Іванченко, О. Решевця, А. Колісніченко, Т. Славко, І. Буднікевич, Т. Семигіної, Д. Лиховид та ін.

Постановка завдання. Метою статті є проведення компаративного аналізу політики муніципального розвитку ФРН та України з метою виділення практик муніципальної політики ФРН, які мають потенціал до застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю системи муніципального управління у ФРН є політика муніципального розвитку (*Municipal Development Policy, MDP*), яка визначає ключові напрями діяльності муніципалітетів. Політика муніципального розвитку ФРН спирається зокрема на Цілі сталого розвитку-2030, зокрема у позиції щодо локалізації, яка ґрунтується на сталому розвитку міст та муніципалітетів, перетворення їх на осередки інклюзивності, безпеки та резильєнтності [1].

У Рішенні Федерального комітету і комітету федеральних земель з розвитку співробітництва (*Bund-Länder-Ausschuss Entwicklungs-zusammenarbeit*), яке є юридичним підґрунтям функціонування політики муніципального розвитку зазначено, що політика розвитку є спільною відповідальністю Уряду Німеччини, федеральних земель та муніципалітетів, однак її впровадження є добровільним, а не зобов'язуючим. Тобто рішення стосовно її провадження приймається кожним муніципалітетом окремо. Задля стимулювання даного напрямку, Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини (*German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development*) щорічно виділяє цільові кошти на фінансування проєктів муніципального розвитку.

Так, на початку 2024 року Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини оголосило конкурс на отримання грантових коштів для реалізації річних проєктів місцевого муніципального розвитку. Стратегічними напрямами, визначеними у документі, є розвиток міжнародних міжмуніципальних відносин, підтримка діалогу та співпраці стейкхолдерів у муніципалітетах, інформаційно-просвітницька діяльність з метою підвищення обізнаності громадськості щодо політики муніципального розвитку [2]. Отже, політика муніципального розвитку ФРН є двовекторною: вона орієнтована як на розширення міжмуніципального та транскордонного співробітництва, так і на вирішення виключно локальних питань, пов'язаних з життєдіяльністю окремих муніципалітетів. Також заслуговує на увагу практика залучення коштів з декількох джерел, що є стратегією диверсифікації та зменшує рівень залежності від одного джерела надходження коштів.

Ф. Акуффо зазначає, що німецька система є симбіозом елементів, властивих самій ФРН та частково запозичених у Великобританії. Складова ФРН, на його думку, представлена, раціональним підходом, чітким економічним обґрунтуванням, обчисленням наслідків прийнятих рішень та їх користі. Елементом, запозиченим у Великобританії, є переговорний підхід, який базується на діалозі між стейкхолдерами, в якому муніципальна влада виступає головним організатором та координатором процесу [3]. Отже, поєднання зазначених двох елементів виступає, на нашу думку, одним з критеріїв успішності німецької системи впровадження муніципального розвитку. Слід зазначити, що координація взаємодії декількох груп стейкхолдерів, інтереси та цілі яких є різновекторними, а інколи протилежними, з управлінської точки зору ускладнює процес прийняття рішень та потребує більшого резерву часу, з іншого – слугує фундаментом прийняття якісних рішень у довгостроковій перспективі.

Як зазначають К. Вінгенс, П. Маршалл та Е. Дік, політика муніципального розвитку орієнтована перш на все на розвиток зв'язків зі стейкхолдерами – неурядовими організаціями, місцевою бізнес-спільнотою, громадськими активістами та волонтерами. В залежності від рівня фінансування, муніципалітет може утворити окремий офіс, який займається політикою муніципального розвитку, або покласти дані обов'язки на окремих посадових осіб в межах виконання їх безпосередніх обов'язків. Автори відзначають, що особи, які займаються питаннями муніципального розвитку, у першу чергу виступають фасилітаторами та координаторами, які створюють умови для співробітництва та взаємодії стейкхолдерів, а вже самі стейкхолдери можуть виносити на розгляд муніципальної влади окремі проєкти у питаннях їх компетенції [4]. Для ФРН в останні роки такими питаннями є утилізація відходів та вторинна переробка, дозвілля, допомога особам у складних життєвих ситуаціях, інтеграція біженців тощо.

ФРН як держава приймає участь у проєкті ЄС URBACT, реалізуючи програму «Соціальне місто», яка включає взаємодію Федерального уряду та місцевої влади у питаннях, пов'язаних із соціальною сферою. Одним з ключових принципів проєкту є положення щодо мотивації членів

громади, яка розглядається як передумова включеності громадян у місцеві справи. Метою проєкта визначено розвиток та впровадження міжсекторальної взаємодії на місцевому рівні, посилення згуртованості та інтеграції всіх груп населення громади [5].

В якості прикладу можна зазначити проєкт створення екологічно орієнтованої інфраструктури у муніципалітетах ФРН. Особливістю впровадження проєкту є чітко визначені строки реалізації, виділення в установчих документах етапності та процедур, які мають бути проведені на кожній стадії реалізації, диференційований підхід, який допускає різні строки та сценарії реалізації проєкту в залежності від розміну муніципалітету, рівня його економічного розвитку та організаційних можливостей. Так, серед основних етапів представлені аналіз поточної ситуації; аналіз потенціалу перетворень; розробка сценаріїв реалізації проєкту [6]. Також в межах проєкту муніципалітети реалізують подвійну мету: зменшення комунальних відрахувань членів громади в довгостроковій перспективі та збереження довкілля за рахунок впровадження кліматично нейтрального підходу (що є однією з цілей сталого розвитку). Отже, даний проєкт ілюструє інтеграцію та взаємоузгодженість цілей сталого розвитку (глобальний рівень), стратегічних цілей ЄС, політики ФРН та національному та локальному рівнях.

Концептуальна схема полики розвитку в ФРН побудована на принципі взаємного зворотного зв'язку, яка в якості структурних елементів включає в себе інституції федерального, регіонального та локального рівнів та громадський сектор, зв'язки між якими є двонаправленими [7, с. 39–40]. Схема базується на чіткому розподілі функцій кожного з елементів в ієрархічній послідовності: від розробки стратегічного бачення та загальних засад, до визначення строків реалізації, задіяних осіб та розподілу обов'язків між виконавцями, що вибудовує чітку управлінську структуру та підвищує ефективність процесу в цілому.

Щодо України, то поняття політики муніципального розвитку в національній практиці не виділяється. Концептами, на які спираються у публікаціях науковці, є розвиток громад та розвиток територій, в економічному розрізі або у в аспекті окремих сфер муніципального управління (екологія, містобудування, інфраструктурні питання тощо) та розвиток механізмів державного регулювання розвитку громад.

Стосовно нормативно-правового регулювання, то у 2019 році Президент підписав Указ № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» та у тому ж році було сформоване Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку» № 686-р. Діяльність муніципальної системи регулюється чинним законодавством, зокрема Конституцією України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення», «Про звернення громадян» тощо. Однак, які відмічають і зовнішні експерти, і українські науковці, у країні відсутні механізми узгодження нормативно-правових актів різного рівня, що призводить до колізій та суперечливості у прийнятті рішень [8, с. 66–68].

Починаючи з 2022 року, у країні активно ведеться процес розвитку транскордонного співробітництва з громадами інших країн, зокрема із ФРН, магістральною темою якого є отримання донорської допомоги та допомога категоріям населення, постраждалим від війни в Україні (реалізація сумісних проєктів, обмін досвідом, проведення щорічних конференцій, круглих столів, воркшопів тощо).

О. Іванченко у публікації, присвяченій державному регулюванню соціально-економічного розвитку зазначає, що ключова увага держави має бути приділена розвитку регіонів, як окремих одиниць, які мають спільні характеристики соціально-економічного укладу, соціальних зв'язків тощо, а розвиток окремих громад має здійснюватись в межах цієї політики [9, с. 160–163]. Вважаємо за потрібне зауважити, що регіональний розподіл з одного боку, виступає одним з напрямків державного аналізу показників розвитку територій в цілому, з іншого – державна політика підтримки розвитку сфери виробництва, яка визнається провідною у регіоні, призводить до збіднення потенціалу розвитку деяких громад. Так, доволі усталеною є класифікація щодо «промислових», «сільськогосподарських» та «туристичних» регіонів країни, але в межах «промислового» регіону, який об'єднує декілька областей, є присутніми як і громади, де провідним видом економічної діяльності є інші сфери, які мають потенціал до розвитку. Тому більш доцільною, на наш погляд, є політика диференційованого підходу та розробка нової системи аналізу показників національного розвитку.

Також крізь призму державної політики О. Решевець розглядає питання залучення іноземних інвестицій до розвитку територіальних громад. Як зазначає автор, держава відіграє провідну

роль у створенні інвестиційної політики та привабливості для іноземного капіталу та створює спільний законодавчий простір [10, с. 242–245]. Однак, на нашу думку, рівень інвестиційної привабливості залежить не тільки від державної політики, але і від реальних практик ведення економічної діяльності у громадах. Україна є унітарною державою з єдиною системою законодавства, однак щорічні дослідження економічної привабливості та Індексу конкурентоспроможності міст країни показують існування розриву всередині країни, в тому числі і різний ступінь привабливості серед інвесторів, що свідчить про значну роль органів муніципальної влади в даному процесі як посередника та координатора.

А. Колісніченко та Т. Славко, у статті, присвяченій реалізації муніципальної соціальної політики акцентують увагу на соціальному замовленні, під яким розуміють врахування муніципальною владою потреб громади. Але в якості організаційного механізму реалізації зазначеного пункту вони пропонують не розбудову діалогових процедур, а додавання нових функцій для посадових осіб муніципальної сфери (пошук учасників, проведення досліджень тощо) [11, с. 11]. Погоджуючись з важливістю позиції щодо врахування потреб громади зазначимо, що розбудова діалогу та реального, а не декларативного міжсекторального співробітництва передбачає співпрацю та співвідповідальність всіх учасників, яка має базуватись не тільки на юридичних нормах, але і на ціннісній складовій, внутрішній готовності працювати заради суспільного блага.

І. Буднікевич в аналізі стратегій муніципального розвитку пропонує використовувати маркетинговий підхід, але розглядає стратегії муніципального розвитку як синонім стратегій розвитку міста [12, с. 21], хоча окремі міста і можуть виступати як муніципалітети (як, наприклад, у ФРН), але в той же час місто – не єдина виключна форма муніципального утворення. Погоджуючись з автором у тому, що муніципальний розвиток має базуватись на діалозі стейкхолдерів, зауважимо, що запропонована автором стратегія розвитку через створення «мегаподій» має успішні приклади втілення по відношенню до міст-мегаполісів, в той час як в Україні лише декілька міст-мільйонників, а всі інші населені пункти є меншими за чисельністю населення та мають визначати стратегію розвитку, виходячи з інших критеріїв.

Т. Семигина та Д. Лиховид зазначають, що проблемою України є низька залученість членів громади до прийняття рішень на місцевому рівні. Авторами пропонується застосування технологій розвитку, які базуються на активізації самоорганізаційних процесів у громаді: інформування членів громади щодо подій, які відбуваються, проблем та засобів їх вирішення, що має сформувати відчуття належності; залучення членів громади до процесів прийняття рішень у якості волонтерів, активістів, експертів [13, с. 84]. Погоджуючись з авторами зауважимо, що якісне формування виступає першим етапом взаємодії муніципальної влади з громадою, адже має бути сформована ще прихильність до офіційних джерел інформації та довіра до них, адже за дані опитувань населення свідчать, що переважним джерелом інформації для громадян слугують соціальні мережі, неофіційні телеграм-канали та інші джерела [14], які не завжди подають інформацію у відповідності до принципів об'єктивності та норм етики.

Висновки. Отже, специфікою політики муніципального розвитку ФРН є такі аспекти: 1) спрямованість на підтримку суспільного діалогу між муніципальною владою, громадою та стейкхолдерами; 2) використання різних організаційних форм адміністрування політики муніципального розвитку; 3) залучення різних форм фінансування (федеральне, місцеве, міжнародне); 4) різновекторність та погодженість із соціальним запитом громади та її потребами; 5) у розвитку міжмуніципального співробітництва та реалізації проєктів муніципалітети можуть виступати як донорами, так і реципієнтами; 6) диференційований підхід, який враховує чисельність населення муніципалітету та особливості його економічного розвитку; 7) опора на міжнародні нормативно-правові акти у сфері муніципального управління.

Особливості впровадження муніципальної політики розвитку України є пов'язаними зі специфікою її історичного розвитку: достатньо невеликим (в історичному вимірі) періодом незалежності, неодноразовою зміною концепції бачення взаємодії держави та громади, пошуку національної моделі муніципального управління. Науковцями відзначаються проблеми, пов'язані з відсутністю неузгодженості нормативно-правової документації різних рівнів, непослідовності у реалізації стратегічних цілей, опорі у прийнятті рішень на державу як базовий соціальний інститут.

Серед практик досвіду провадження муніципальної політики ФРН, які мають потенціал до застосування в Україні, можна визначити: по-перше, встановлення процедури послідовної реалізації стратегічних цілей держави, які реалізуються у конкретних регіональних та місцевих

проєктах, є логічно несуперечливими та реально досяжними; по-друге, чітке визначення у нормативному просторі ролі держави та муніципального управління, остаточне розмежування їх функцій та передача реальної, а не декларативної самостійності; по-третє, налагодження всередині громад процесів реального діалогу між муніципальною владою, громадою та стейкхолдерами.

Список літератури:

1. Sustainable Development. The 17 goals. United Nations. Department of Economic and social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/goals (дата звернення: 14.06.2024).

2. Announcement 2024: Small project funds for municipal development policy. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://skew.engagement-global.de/klein-projektefonds.html%3Ffile%3Dfiles/2_Mediathek/Mediathek_Microsites/SKEW/Unsere%2520Angebote/Finanzierungsangebote/Kleinprojektefonds/20240402_Bekanntmachung%2520KPF_en.pdf%26cid%3D198014&ved=2ahUKEwjZyI_YwfyGAxWIFBAIHTuPA1QQFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw1qFUPEUWOCZ1L4MtA_VlxD (дата звернення: 14.06.2024).

3. What can we learn from the German planning system? 30.04.2023. URL: https://www.autorarchitecture.com/what-can-we-learn-from-the-german-planning-system (дата звернення: 14.06.2024).

4. Wingens C., Marschall P., Dick E. Municipal development policy in Germany: current status and prospects. German Development Institute. *Deutsches Institut für Entwicklungspolitik*. 2021. № 17. URL: https://www.idos-research.de/fileadmin/migratedNewsAssets/Files/BP_17.2021.pdf (дата звернення: 14.06.2024).

5. URBACT. Urban policy in Germany: focus on "Social city" programme. URL: https://urbact.eu/sites/default/files/2023-09/Local%20Pact%20Germany.pdf (дата звернення: 14.06.2024).

6. Municipal heat planning in Germany. URL: https://interreg-baltic.eu/project-posts/municipal-heat-planning-in-germany/ (дата звернення: 14.06.2024).

7. The Planning System and Planning Terms in Germany: A Glossary / eds. Elke Pahl-Weber, Dietrich Henckel. Hannover, Akademie fur Raumforschung und Landesplanung. 2008. 288 p.

8. Квач С.С. Міжнародні документи як регулятори відносин в сфері місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми науки та освіти :* збірник матеріалів XIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / за заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2011. С. 66–68.

9. Іванченко О.В. Вади та суперечності політики державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2009. № 4. С. 160–164.

10. Решевець О.В. Вплив державної політики залучення іноземних інвестицій на розвиток територіальних громад. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2013. № 1. С. 242–257.

11. Колісніченко А.І., Славко Т.О. Теоретичні та практичні аспекти соціального замовлення як одного зі способів реалізації муніципальної соціальної політики. *Наукові праці*. Том 69. Випуск 56. С. 8–13.

12. Буднікевич І.М. Формування стратегій муніципального розвитку: маркетинговий підхід. *Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць*. *Економіка*. 2012. Вип. 592. С. 21–30.

13. Семигіна Т.В., Лиховид Д.О. Як перетворити населення на спільноту? (соціально-технологічні аспекти розвитку територіальної громади). *Наукові записки.* 2014. Т. 174. С. 81–86.

14. Нановська В. Медіаспоживання українців 2023 року: що та де читають і кому довіряють. URL: https://mediamaker.me/yak-zminylos-mediaspozhyvannya-ukrayinciv-2023-roku-opytuvannya-usaid-internews-5628/ (дата звернення: 14.06.2024).

Azhazha M.A., Bikulov D.T., Zaika O.V. MUNICIPAL DEVELOPMENT POLICY: THE EXPERIENCE OF GERMANY IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN PRACTICE

The article examines the directions of municipal development policy, the legislative basis for its implementation, the interaction of municipal authorities and the community in Germany and Ukraine. Ukraine, with which EU accession negotiations are currently underway, strives to implement European standards, particularly in the field of municipal management and development. A comparative analysis of the municipal development policy of Germany and Ukraine was carried out. It was established that the basis of the policy of municipal development of Germany is aimed at supporting public dialogue between the municipal authorities, the community and stakeholders; the use of various flexible organizational forms of municipal development policy administration; attraction of various forms of financing; a differentiated approach that takes into account the size of the municipality's population and the peculiarities of its economic development; reliance on international legal acts in the field of municipal management. It was revealed that the problems that need to be solved in this area are the inconsistency of regulatory and legal documentation at different levels, inconsistency in the implementation of strategic goals,

and the predominant orientation of decision-making to the state as a basic social institution. It is proposed to implement the practices of the municipal policy of Germany, which have the potential to be applied in Ukraine: the establishment of a procedure for the consistent implementation of the state's strategic goals, which are implemented in specific regional and local projects, are logically consistent and realistically achievable; a clear definition in the normative space of the role of the state and municipal administration, the final demarcation of their functions and the transfer of real, not declarative, independence; establishment of real dialogue processes between the municipal authorities, the community and stakeholders within communities.

Key words: *municipal development policy, municipality, sustainable development goals, community, local development.*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 351:616.89:159.96
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/18

Панченко О.А.
Державний заклад «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»

Салівон В.П.
Державний заклад «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»

Сердюк І.А.
Державний заклад «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

Бойові дії, що наразі тривають на території України руйнівним чином впливають на ментальне здоров'я значної кількості як військових та цивільних осіб, які піддаються психологічному та емоційному напруженню через небезпеку та невизначеність. Цей конфлікт не лише створює загрозу безпеці та фізичному благополуччю людей, але й викликає значний психологічний стрес через постійний страх, тривогу та травматичні події. Надання медичної допомоги, емоційної підтримки та психосоціальної реабілітації допомагають зняти психологічний стрес та сприяють відновленню ментального здоров'я та психічного благополуччя. Державне управління у сфері психосоціальної реабілітації має важливе значення для відновлення та підтримки людей, що пережили травми війни. Метою дослідження є розкрити сутність психосоціальної реабілітації, дослідити принципи державного управління у сфері психосоціальної реабілітації ментального здоров'я, що спрямовані на відновлення функціонування та поліпшення якості життя особистості. Під час дослідження використовувались загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналіз, узагальнення та систематизація відомостей науково-методичної літератури з проблематики дослідження. Дістали подальший розвиток: історичний огляд основних підходів до поняття психосоціальна реабілітація; науковий аналіз принципів психосоціальної реабілітації та концепцій щодо підвищення ефективності реабілітаційної допомоги особам, які зазнали збитку ментальному здоров'ю; теоретичне обґрунтування ролі органів державної влади в покращенні організації системи психосоціальної реабілітації в умовах бойових дій. Реалізація принципів психосоціальної реабілітації сприяє відновленню функціонування особистості, повноцінної соціальної та професійної активності, інтеграції її у суспільство. Перед державою стає завдання забезпечення кваліфікованої, якісної та ефективної медико-психологічної та психосоціальної реабілітації тих, хто потерпає внаслідок бойових дій.

Ключові слова: *бойові дії, стрес, психічне здоров'я, реабілітація, соціальна реінтеграція, державне управління.*

Постановка проблеми. Бойові дії, що наразі тривають на території України руйнівним чином впливають на ментальне здоров'я значної кількості як військових та цивільних осіб, які піддаються психологічному та емоційному напруженню через небезпеку та невизначеність. Цей конфлікт не лише створює загрозу безпеці та фізичному благополуччю людей, але й викликає значний психологічний стрес через постійний страх, тривогу та травматичні події. Стресори мають широкий спектр негативних наслідків, включаючи психічне перевантаження, втому, тривожність,

депресію та інші психологічні та емоційні проблеми. Фізичне здоров'я також може постраждати через стрес, що призводить до різноманітних хвороб та відчуття загальної втоми та нездужання. Такі негативні впливи можуть ускладнити повсякденне функціонування та загальне самопочуття людини. Надання медичної допомоги, емоційної підтримки та психосоціальної реабілітації допомагають зняти психологічний стрес та сприяють відновленню ментального здоров'я та психічного благополуччя. Перед державою стає завдання забезпечення кваліфікованої, якісної та ефективної медико-психологічної та психосоціальної реабілітації тих, хто потерпає внаслідок конфлікту.

Задля відновлення ментального здоров'я ключовим є знання базових принципів державного управління психосоціальної реабілітації, які формують основу ефективних програм створення центрів медико-психологічної клінічної та психосоціальної реабілітації за стандартизованою моделлю. Вибрана тема дослідження покликана сприяти кращому розумінню та підвищенню ефективності психосоціальної реабілітації в контексті відновлення ментального здоров'я постраждалих внаслідок бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості психосоціальної реабілітації як технології роботи з людьми із ментальними захворюваннями проаналізовано у роботі Г. Лещук. Автором здійснено термінологічний аналіз поняття «психосоціальна реабілітація», окреслено історичний аспект розвитку центрів психосоціальної реабілітації [5]. У роботі О.О. Хаустової розглянуті проблеми державної політики у сфері психосоціальної реабілітації та шляхи їх вирішення. В.Лефтеров та О.Самара виділили соціально-психологічні методи реабілітації особистості в умовах пролонгованої травматизації [4]. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.Я у своїй роботі проаналізували та узагальнили дані щодо принципів та актуальності психосоціальної реабілітації осіб з інвалідністю [12]. Згідно з проведеним аналізом, зазначена проблематика є багатогранною та актуальною, оскільки включає різні аспекти медичного, психологічного та соціального компонентів для осіб, які потребують реабілітації.

Проблематика психосоціальної реабілітації є критично важливою для публічного управління, оскільки вона потребує координації зусиль різних відомств та служб, розробки та впровадження інклюзивних політик, а також використання сучасних технологій для підвищення ефективності реабілітаційних заходів. Забезпечення доступності, індивідуалізації та комплексного підходу до реабілітації сприятиме покращенню якості життя громадян та зміцненню соціальної стабільності.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкрити сутність психосоціальної реабілітації, дослідити принципи державного управління психосоціальної реабілітації ментального здоров'я, що спрямовані на відновлення функціонування та поліпшення якості життя особистості.

Виклад основного матеріалу. Основою розвитку системи охорони здоров'я України є визначення її стратегічних пріоритетів та механізмів забезпечення кінцевих результатів діяльності, реалізації завдань збереження здоров'я населення. Конституцією України визнано людину, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [3]. Згідно з ухваленою Колегією Міністерства освіти і науки України «Дорожньою картою використання науки, технологій та інновацій для досягнення Цілей сталого розвитку» (протокол від 22 грудня 2023 року № 3), одна із цілей, поставлених на порядку денному на період до 2030 року, передбачає «забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці».

Здоров'я є найважливішим інтегральним показником демографічного та соціально-економічного благополуччя держави. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає здоров'я як «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб і фізичних дефектів». У світовій науковій літературі налічується багато визначень поняття «здоров'я» як сутнісної якості людини.

Здоров'я – це людський трудовий ресурс, без якого неможливо забезпечити сталість та успіх, незважаючи на прогрес і досягнення сучасної науки та техніки. Стан здоров'я громадян є ключовим інтелектуальним ресурсом держави і визначає її обороноздатність. Здоров'я є основою комфортного життя громадян, їхньої радості та сімейного щастя, і відображає значну складову духовного благополуччя [10]. Саме тому завдання збереження та зміцнення здоров'я населення проголошено в Україні головним обов'язком суспільства та найважливішим стратегічним пріоритетом державної політики.

Сьогоденне розуміння «здоров'я» визначається як багатовимірний динамічний стан людини, що залежить від взаємодії з конкретним оточуючим середовищем та дає можливість людині реалізовувати свої біологічні та соціальні функції на різних рівнях із врахуванням індивідуальних особливостей та потреб. Одним із важливих

компонентів здоров'я є ментальна складова, яка була визнана Всесвітньою організацією охорони здоров'я однією із головних у визначенні поняття «здоров'я».

Згідно з визначенням ВООЗ, базовим елементом загального здоров'я людини є психічне здоров'я, як стан добробуту, в якому людина реалізує свої здібності, може протидіяти життєвим стресам, продуктивно працювати, вносити внесок у розвиток суспільства та сприяти його ефективному функціонуванню, яке визначається соціально-економічними, біологічними, екологічними факторами.

Поняття «психічне здоров'я» і «ментальне здоров'я» у широкому загалі вважаються синонімами. На наш погляд, «ментальне здоров'я» має ширше значення. На сайті ВООЗ на сторінці "Mental health" вказано: «Ментальне здоров'я – це стан ментального благополуччя, який дозволяє людям справлятися з життєвими стресами, реалізувати свої здібності, добре навчатися та добре працювати, а також робити внесок у суспільство. Це невід'ємний компонент здоров'я та благополуччя, який лежить в основі наших індивідуальних і колективних здібностей приймати рішення, будувати стосунки та формувати світ, у якому ми живемо. Ментальне здоров'я є основним правом людини. І це має вирішальне значення для особистого, суспільного та соціально-економічного розвитку» [13].

Отже, ментальне здоров'я інтегрує в себе ряд умов, за яких людина розкриває свій потенціал, досягає гармонії в житті, розвиває свої здібності, відчуває себе автономною та компетентною, знаходить зв'язок між поколіннями та досягає самореалізації через розвиток свого інтелектуального, емоційного та духовного потенціалу [11]. Так, психічне здоров'я, що стосується хвороб психіки є важливою складовою частиною ментального здоров'я. У цьому контексті, воно набуває рис, пов'язаних з питанням існування людини та світу – наскільки людина може відчувати мир у собі й безпеку зовні.

Щодо прагнення нашої психіки до благополуччя, психологічного комфорту і здоров'я, слід говорити про психологічне здоров'я: емоційну стійкість, здатність до адаптації до стресових ситуацій, задоволення від життя, впевненість у собі, розвиненість соціальних навичок та відносин, духовність, а також здатність до саморефлексії та самореалізації. Психологічне здоров'я сприяє гармонійному функціонуванню особистості та її успішній адаптивній взаємодії з навколишнім середовищем. Відмінність психологічного здоров'я від психічного насамперед полягає в тому, що психічне здоров'я має відношення до окремих психічних процесів і механізмів індивідуума, а психологічне – належить до особистості загалом і дозволяє виділити власне психологічний аспект проблеми психічного здоров'я [8]. Отже, психологічне здоров'я є другою складовою ментального здоров'я.

Важливо зауважити, що психічне та психологічне здоров'я не можуть розглядатися окремо від умов життя людини, оскільки формуються під впливом різних соціальних, економічних та фізичних факторів, які супроводжують людину на різних етапах життя. Тобто річ йде про поняття «соціальне здоров'я». Згідно з одним із визначень, соціальне здоров'я – це функціонування особистості в ролі повноправного члена суспільства, її безконфліктну взаємодію з навколишнім світом, доброзичливі взаємини у колективі однолітків, у сім'ї, суспільстві [9]. Отже, соціальне здоров'я є третьою складовою ментального здоров'я. Всі три складових не є незалежними, і порушення однієї з них в умовах турбулентності може вплинути на інші.

Між порушеннями здоров'я, соціально-психологічними проблемами та умовами життя існує тісний зв'язок. На тлі глобальних змін сучасності ці галузі проблем інтенсивно взаємодіють, перешкоджаючи благополуччю людини та негативно впливаючи на її особистість і здоров'я.

Ментальне здоров'я є надзвичайно важливою складовою загальної якості життя, його збереження потребує свідомих зусиль і уваги до свого самопочуття та емоційного благополуччя. Будь-які зміни в парадигмі існування ведуть до трансформації життя, модернізації цілей та завдань щодо убезпечення від внутрішніх і зовнішніх загроз для людини. Однак, на кожному історичному етапі турбота про якість життя та збереження здоров'я своїх громадян залишається головною функцією держави.

Нині необхідність розвитку реабілітації та абілітації в системі охорони здоров'я обумовлена тим фактом, що хвороба та її наслідки, що порушують необхідний баланс медико-психологічних та соціальних компонентів, ведуть до зміни якості життя людини, до її часткової або повної ізоляції від життя, що сприяє соціальній дезінтеграції [6]. Здійснення реабілітаційних заходів хворих покращує якість їхнього життя, що включає оцінку хворими свого фізичного, психічного та соціального благополуччя [1]. Останнім часом, все більше

уваги приділяється питанням психосоціальної реабілітації людей, які зазнали шкоди ментальному здоров'ю.

Психосоціальна реабілітація – це процес відновлення порушень когнітивних, мотиваційних й емоційних ресурсів особистості та покращення функціонування людей з обмеженими можливостями, спрямований на забезпечення потреб населення у психологічній підтримці, соціальній адаптації та відновлення якості життя. Комплексний підхід до психосоціальної реабілітації осіб, які пережили психотравму та мають постстресові порушення, передбачає поєднання медичної, психологічної та соціальної складової реабілітаційного процесу та максимально широке використання різних методів реабілітації, спрямованих на відновлення фізичного, психічного та соціального здоров'я людини. Подібний підхід до організації спільної роботи є одним зі шляхів зміни ментальності та викорінення стигматизації, існуючих в нашому суспільстві щодо психічного захворювання і лікаря-психіатра. Тому повинні бути створені максимально дестигматизовані умови для лікування, реабілітації, надання спеціалізованих соціальних і освітніх послуг хворим. Ефективність та стійкість програм реабілітації забезпечують основні принципи державного управління психосоціальної реабілітації.

Для покращення якості медичного, психологічного та соціального обслуговування пацієнтів, робота з пацієнтами здійснюється мультидисциплінарною бригадою різних фахівців з медичною освітою (лікар-невропатолог, лікар-кардіолог, лікар-терапевт, лікар-психотерапевт, лікар-психіатр, лікарі фізичної та реабілітаційної медицини, фізичні терапевти, ерготерапевти, сестри медичні з реабілітації) та немедичною освітою (клінічні психологи, біофізик, терапевти мови і мовлення, асистенти фізичних терапевтів та ерготерапевтів, спеціаліст із соціальної роботи, юрист, інструктор з трудової терапії).

Гарантом забезпечення реабілітаційної допомоги, що визначає правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації особи з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у її середовищі є Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03.12.2020р. № 1053-IX [2].

Важливим базисом організації реабілітаційної допомоги є принцип державності. Держава несе відповідальність за забезпечення доступної, ефективної та високоякісної реабілітаційної підтримки для всіх громадян, які потребують цього, незалежно від їхнього фінансового стану, місця проживання чи інших обставин. Принцип державності означає, що держава має розробляти національні стратегії та програми реабілітації, створювати та підтримувати необхідну інфраструктуру, надавати фінансову підтримку для реалізації цих програм та забезпечення доступу до реабілітаційних послуг для всіх, хто потребує [7]. Такий підхід визнається міжнародними стандартами прав людини, зокрема Конвенцією про права людини з обмеженими можливостями, яка закликає держави-учасниці забезпечувати доступність та ефективність реабілітаційних послуг для всіх осіб з обмеженими можливостями. Отже, принцип державності є основою для створення і забезпечення системи реабілітаційної допомоги, яка б могла задовольняти потреби та права усіх громадян.

Системність державних програм реабілітації також є важливим базисом організації реабілітаційної допомоги. Реабілітаційні програми мають бути ретельно сплановані, координовані та інтегровані для забезпечення комплексного підходу до відновлення функцій та підтримки осіб з обмеженими можливостями чи іншими потребами. Системність передбачає доступність реабілітаційних послуг на всіх рівнях – від місцевого до національного.

Важливим інструментом для організації реабілітаційної допомоги також є програмно-цільове планування діяльності, що сприяє досягненню цілей, забезпеченню якості та ефективності послуг і покращенню результатів реабілітації пацієнтів. Цей підхід передбачає ретельне обґрунтування та формулювання конкретних цілей і завдань, а також розробку програм та стратегій для досягнення цих цілей. Програмно-цільове планування допомагає визначити стратегічні напрямки розвитку системи реабілітаційної допомоги на довгострокову перспективу, що сприяє поступовому покращенню якості послуг та результатів реабілітації.

Регіональність відіграє ключову роль в організації реабілітаційної допомоги, допомагаючи забезпечити адаптованість, доступність та ефективність послуг для місцевого населення. Це означає, що реабілітаційні програми та послуги повинні бути організовані та надаватися з урахуванням конкретних потреб, проблем, умов та характеристик регіону чи місцевості, на яку вони спрямовані. Регіональний підхід також

передбачає адаптацію реабілітаційних програм до культурних та соціальних особливостей регіону.

Співпраця між державними та приватними установами може розширити географічну доступність реабілітаційних послуг, особливо у віддалених або менш населених регіонах, де державні ресурси можуть бути обмеженими.

Важливими складовими організації реабілітаційної допомоги, які сприяють досягненню максимальних результатів у відновленні здоров'я та соціальній адаптації постраждалих є індивідуальність психосоціальних програм реабілітації та їх етапність виконання.

Однією з важливих основ організації реабілітаційної допомоги може бути її єдина тактика, тобто єдність підходів та стратегій в рамках системи надання допомоги. Єдина тактика передбачає використання спільних стандартів та протоколів лікування та реабілітації, забезпечення співпраці між учасниками системи реабілітації, включаючи медичних працівників, психологів, соціальних працівників та інших спеціалістів, що сприяє стандартизації процесу та забезпечує якість та консистентність послуг.

Спеціалізація є важливим базисом організації реабілітаційної допомоги, який сприяє покращенню якості та ефективності надання послуг для постраждалих. Спеціалізовані установи зазвичай мають можливість сконцентрувати свої зусилля на вирішенні конкретних проблем або наданні певних видів послуг, що сприяє покращенню результатів та якості реабілітації.

Самореалізація може бути важливим базисом організації реабілітаційної допомоги, що сприяє психологічному та соціальному відновленню постраждалих, їхньому індивідуальному розвитку та відновленню якості життя.

Реабілітаційна допомога, що спрямована на самореалізацію, враховує індивідуальні потреби, цінності та бажання постраждалих, дозволяє їм відчувати себе повноцінними членами суспільства та розвивати свій потенціал відповідно до своїх унікальних можливостей. Через сприяння самореалізації постраждалі отримують можливість більш повноцінно визначати свої цілі, вирішувати проблеми та контролювати своє життя, що позитивно впливає на їхнє психічне здоров'я та самопочуття.

Базиси організації реабілітаційної допомоги направлені на забезпечення всебічної підтримки та відновлення постраждалих після негативних життєвих подій. Перш за все, це індивідуалізація та персоналізація підходів. Важливо враховувати різноманіття потреб, які можуть виникнути внаслідок різних видів травм або кризових ситуацій, та надавати індивідуальні програми, які відповідають конкретним потребам кожного постраждалого. Другий аспект базисів організації реабілітаційної допомоги полягає в інтеграції та координації послуг. Це означає співпрацю між різними спеціалістами та організаціями, що працюють у сфері реабілітації, з метою забезпечення комплексного підходу до відновлення постраждалих. Ця інтеграція може включати медичну, психологічну, соціальну та професійну підтримку, спрямовану на забезпечення повного відновлення та інтеграції постраждалих у суспільство. Важливо, щоб ці послуги були взаємопов'язаними та доповнювали одна одну для забезпечення повноцінного реабілітаційного процесу. Комплексний підхід, інтеграція послуг, мультидисциплінарна співпраця та повага до прав пацієнтів є ключовими елементами успішної державної політики у цій сфері.

Психосоціальна реабілітація у системі охорони здоров'я є критично важливою для забезпечення комплексного підходу до відновлення, не лише фізичного та ментального здоров'я, а й підтримки особи в її соціальній реінтеграції та поверненні до повсякденного життя. Таким чином, впровадження базових принципів державного управління у сфері психосоціальної реабілітації ментального здоров'я сприятиме підвищенню ефективності системи охорони здоров'я, покращенню якості життя пацієнтів та зменшенню соціальних і економічних наслідків психічних розладів.

Висновки. Психосоціальна реабілітація є важливим елементом у системі допомоги та підтримки людей які пережили психотравму та мають постстресові порушення. Її цінність полягає в тому, що вона спрямована на відновлення функціонування особистості, повноцінної соціальної та професійної активності, інтеграцію її у суспільство. Реалізація принципів державного управління психосоціальної реабілітації сприятиме поліпшенню якості життя, відновленню та підтримки ментального здоров'я. Перед державою стоїть завдання забезпечення кваліфікованої, якісної та ефективної медико-психологічної та психосоціальної реабілітації та абілітації тих, хто потерпає внаслідок бойових дій.

Список літератури:

1. Бриндіков Ю.Л. Реабілітація як сфера професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 17. С. 106–110.
2. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 3 грудня 2020 року № 1053-IX, редакція від 19 серпня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, редакція від 01 січня 2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
4. Лефтеров В., Самара О. Особливості психологічної реабілітації осіб, які переживають травматичні події війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2022. № 1 (3). С. 73–83.
5. Лещук Г. Можливості психосоціальної реабілітації у соціальній роботі з людьми з особливими потребами. *Social Work and Education*. 2017. Vol. 4, Issue 1. P. 60–69.
6. Панченко О.А. Клінічна реабілітація та абілітація як платформа розвитку медико-психологічної допомоги в умовах турбулентних викликів. *Медико-психологічні аспекти реабілітації й абілітації в епоху турбулентності* : збірник наукових праць XVI науково-практичної конференції з міжнародною участю (Костянтинівка, Донецька обл., 21 жовтня 2021 р.) / за заг. ред. Заслуженого лікаря України, проф. О.А. Панченка. Київ : КВІЦ, 2021. С. 26–29.
7. Панченко О.А., Антонов В.Г. Реабілітація як складова державної політики у сфері інформаційно-психологічної безпеки. *Теорія та практика державного управління.*2020. Вип. 2 (69). С. 8–17.
8. Панченко О.А., Кабанцева А.В. Мінімізація ризиків для громадського здоров'я через освіту, медицину і безбар'єрний простір. *Україна. Здоров'я нації.* 2022. № 4 (70). С. 25–33.
9. Свириденко С. Шляхи формування свідомого ставлення до власного здоров'я старшокласників інтернатних закладів. *Теоретикометодичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць. Вип. 16, книга 3. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. С. 164–172.
10. Свінціцький А.С. Здоров'я населення як важливий чинник державотворення та національної безпеки. *Практикуючий лікар.* 2013. № 2. С. 7–13.
11. Сердюк І.А., Кабанцева А.В. Ментальне здоров'я особистості в умовах війни. *Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни: міжнародний досвід та українські реалії* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 30 квітня – 1 травня 2024 р.) / редкол.: Юлія Бурцева, Денис Малєєв, Валентина Поуль [та ін] ; Донецький ДонОблІППО. Київ, 2024. С. 112–118.
12. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.Я. Психосоціальна реабілітація в психічно хворих осіб з інвалідністю. *Україна. Здоров'я нації*. 2018. № 3/1 (51). С. 61–62.
13. World Health Organization. Mental health: strengthening our response 30 March 2018. URL: https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response

Panchenko O.A., Salivon V.P., Serdyuk I.A. BASIC PRINCIPLES OF THE STATE ADMINISTRATION OF PSYCHOSOCIAL REHABILITATION OF MENTAL HEALTH

The ongoing hostilities in Ukraine have a devastating impact on the mental health of a large number of both military personnel and civilians. These individuals experience significant mental distress due to danger and uncertainty. This conflict threatens not only physical safety and well-being but also causes constant fear, anxiety, and exposure to traumatic events. Providing medical care, emotional support, and psychosocial rehabilitation helps to alleviate mental distress and contribute to the restoration of mental health and well-being. The state has a crucial role to play in ensuring qualified, effective medical, psychological, and psychosocial rehabilitation for those affected by the conflict. The purpose of this study is to explore the essence of psychosocial rehabilitation, to investigate the principles of state management in the field of psychosocial rehabilitation of mental health, aimed at restoring functioning and improving quality of life. The study employed general scientific research methods, including analysis, generalization, and systematization of relevant scientific and methodological literature. The following areas were further developed: a historical overview of the main approaches to the concept of psychosocial rehabilitation; scientific analysis of the principles of psychosocial rehabilitation and concepts for improving the effectiveness of rehabilitation assistance to those who have suffered mental health damage; theoretical substantiation of the role of public authorities in improving the organization of the psychosocial rehabilitation system in the context of hostilities. Implementing the principles of psychosocial rehabilitation can help individuals restore their functioning, reintegrate fully into society, and resume social and professional activities. The state is faced with the task of providing qualified, high-quality and effective medical, psychological and psychosocial rehabilitation to those who suffer as a result of hostilities.

Key words: *hostilities, stress, mental health, rehabilitation, social reintegration, public administration.*

УДК 336.711
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/19

Пінтоха М.М.
Національний університет «Львівська політехніка»

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті розглянуто особливості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану. В сучасних умовах проблема забезпечення безпеки банківського сектору України набуває виняткового значення, зважаючи на збройну агресію росії та тимчасову окупацію частини території України. Тому метою статті стало дослідження особливостей публічного управління безпекою банківської сфери України та пошуку шляхів підвищення його якості в умовах воєнного стану.

У статті аргументовано, що публічне управління безпекою банківської сфери можна розглядати у двох аспектах: фінансові наслідки діяльності банків для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів; недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ:

Наголошено, що формування оптимальної системи безпеки в банківській сфері потребує пошуку шляхів підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану, чого можна досягти в рамках відповідної Стратегії. Відзначено, що ця Стратегія підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану являє собою сукупність управлінських підходів і довгострокових цілей, реалізація яких забезпечує захист кредитно-фінансової організації від завдання їй будь-яких інших форм збитків майнового і немайнового характеру, а також потенційних загроз розголошення банківської і комерційної таємниці.

Підсумовано, що забезпечення безпеки банківської сфери України в умовах воєнного стану має здійснюватися на двох основних рівнях: на рівні окремих банків на підставі реалізації заходів банківського менеджменту та на рівні банківської системи на підставі реалізації державних заходів, спрямованих на захищеність інтересів банківської системи від внутрішніх та зовнішніх загроз. В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях зарубіжного досвіду публічного управління безпекою банківського сектора та можливостях впровадження цього досвіду в українські реалії.

Ключові слова: *банківський сектор, воєнний стан, безпека, публічне управління, держава.*

Постановка проблеми. Банківська сфера є ключовим елементом національної економіки, що забезпечує введення в економічний обіг, мобілізацію та механізм розподілу грошових коштів і фінансових ресурсів в державі. Важливою функцією банківської системи є забезпечення фінансової стабільності та кредитування економіки. Основу банківської сфери складають банки, які шляхом перерозподілу та акумуляції фінансових потоків впливають на виробничу, інвестиційну, фінансову та інші сфери економіки. Прагнення реалізувати національні інтереси у створенні конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та підвищенні рівня життя населення підсилює роль банківської діяльності.

В сучасних умовах проблема забезпечення безпеки банківського сектору України набуває виняткового значення, зважаючи на збройну агресію росії та тимчасову окупацію частини території України. Отже, у таких складних економічних процесах становлення та розвитку нашої державності певними прогалинами та слабкостями можуть скористатися різні суб'єкти для незаконного збагачення. Саме тому питання підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану є достатньо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існує значна кількість публікацій, присвячених особливостям функціонування банківського сектору. Зокрема, варто згадати таких дослідників як Еркес О. [1], Калита О. [1], Кириченко К. [4], Котік Б. [2], Крилова О. [4], Мирончук В. [3; 4], Мирошниченко Ю. [4], Прокопенко Н. [3], Смолінська С. [2], Сундук Т. [1], Тимошик Н. [4], Халімон Т. [5], Шепель І. [3] та багато інших.

Проте значна кількість статей, у яких вивчається проблематика функціонування банківського сектору, зокрема, в умовах дії воєнного стану в Україні, все ж не є свідченням вирішення проблеми оптимальності, достатності та якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану, що вимагає глибоких наукових досліджень у даному напрямку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні особливостей публічного управління безпекою банківської сфери України та пошуку шляхів підвищення його якості в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблематики публічного управління безпекою банківської сфери варто розпочати з визначення поняття «безпека банківської системи», яке в науковій літературі розглядається як «стан захищеності банківської системи від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування» [8].

Публічне управління безпекою банківської сфери можна розглядати у двох аспектах:

1. Фінансові наслідки діяльності банків для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів:

- вплив на макроекономіку. Діяльність банків суттєво впливає на економічний розвиток країни, оскільки вони забезпечують фінансування підприємств, що сприяє зростанню ВВП та економічної стабільності.
- фінансова підтримка клієнтів. Банки надають кредити, депозити та інші фінансові послуги фізичним особам і підприємствам, допомагаючи їм здійснювати різноманітні фінансові операції, що впливає на їхню фінансову стійкість.
- вплив на контрагентів. Через фінансові операції банки впливають на своїх контрагентів, таких як інші фінансові установи, постачальники та партнери, забезпечуючи їхню ліквідність та стабільність.

2. Недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ:

- регуляторна діяльність. Національний банк України здійснює нагляд і регулювання банківської діяльності для запобігання фінансовим кризам та забезпечення стабільності банківської системи.
- ризик-менеджмент. Банки впроваджують системи управління ризиками, щоб вчасно виявляти та мінімізувати потенційні загрози, які можуть вплинути на їхню фінансову стійкість.
- фінансова стабільність. Важливою задачею є підтримка стабільності національної валюти та забезпечення довіри до банківської системи з боку населення та інвесторів.

Рис. 1. Загрози для банківсько сфери України в сучасних умовах

Джерело: власні узагальнення

- підтримка ліквідності. Банки повинні мати достатньо ліквідних активів, щоб виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та контрагентами, особливо в умовах економічної нестабільності [9].

Ці аспекти є ключовими для дослідженні особливостей публічного управління безпекою банківської сфери України.

В сучасних умовах існує ряд загроз для банківсько сфери, найпоширенішим з яких є ті, які здійснюють негативний вплив на банківську систему (рис. 1).

Поряд із тими, які вказані на рис. 1, найбільшою загрозою сьогодення є війна. Усвідомлення внутрішніх та зовнішніх загроз дозволяє створити надійну систему забезпечення безпеки банку, спрямовану на ефективне виконання поставлених завдань. При цьому система безпеки банку повинна перебувати у постійному розвитку та адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Це необхідно для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного банківського сектора, стійкість та стабільність роботи якого визначають фінансову рівновагу в країні та забезпечують перехід до інноваційної моделі зростання національної економіки.

Формування оптимальної системи безпеки в банківській сфері потребує пошуку шляхів підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану. Цього можна досягти в рамках відповідної Стратегії, представленої на рис. 2.

Стратегія підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану являє собою сукупність управлінських підходів і довгострокових цілей, реалізація яких забезпечує захист кредитно-фінансової організації від завдання їй будь-яких інших форм збитків майнового і немайнового характеру, а також потенційних загроз розголошення банківської і комерційної таємниці.

Ця стратегія має включати такі концепції як:

1. Концепція випереджувальної протидії наявним і потенційно можливим викликам

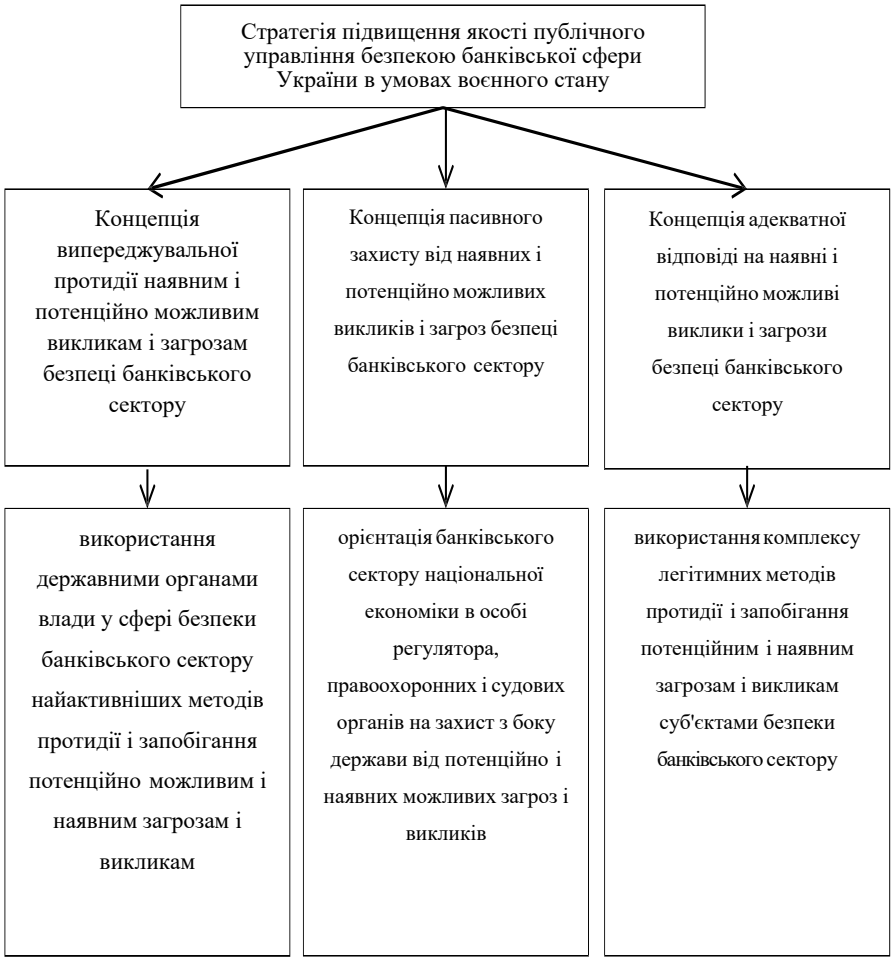

Рис. 2. Стратегія підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану

Джерело: власні узагальнення

і загрозам фінансовій безпеці банківського сектору:

1) Активний моніторинг ринкових умов та прогнозування можливих загроз:

- постійне спостереження за економічними показниками, фінансовими ринками та політичними подіями.
- використання аналітичних інструментів та моделей для прогнозування можливих ризиків і загроз.

2) Розробка заходів для попередження негативних впливів, включаючи превентивні дії та інноваційні підходи до управління ризиками:

- впровадження передових технологій для аналізу та управління ризиками.
- розробка і реалізація заходів з мінімізації ризиків, таких як диверсифікація активів, хеджування та створення резервних фондів.

3) Створення механізмів раннього реагування на виникаючі загрози:

- впровадження систем раннього попередження, що дозволяють своєчасно виявляти та реагувати на потенційні загрози.
- розробка планів дій для швидкого реагування на різні типи кризових ситуацій.

2. Концепція пасивного захисту від наявних і потенційно можливих викликів і загроз фінансовій безпеці банківського сектору:

1) Створення резервних фондів та інших засобів захисту для покриття можливих збитків:

- формування резервних капіталів для покриття непередбачених фінансових втрат.
- використання страхових інструментів для захисту активів банку.

2) Використання страхових інструментів для захисту від фінансових ризиків:

- застосування різних видів страхування, таких як страхування депозитів, страхування ризиків неотримання кредитних платежів тощо.
- впровадження схем перестрахування для зниження ризиків великих втрат.

3) Впровадження систем контролю та аудитів для виявлення та усунення слабких місць:

- регулярне проведення внутрішніх та зовнішніх аудитів для оцінки фінансового стану банку.
- впровадження ефективних систем внутрішнього контролю для попередження шахрайства та інших зловживань.

3. Концепція адекватної відповіді на наявні і потенційно можливі виклики і загрози фінансовій безпеці банківського сектору:

1) Розробка оперативних планів дій для швидкого реагування на виникаючі загрози:

- створення кризових планів дій, що включають конкретні кроки для реагування на різні сценарії розвитку подій.
- організація навчань і тренувань для персоналу банку для відпрацювання дій у разі кризи.

2) Застосування кризового менеджменту для мінімізації впливу негативних подій:

- впровадження систем кризового управління, що включають чіткі процедури і відповідальність за прийняття рішень у кризових ситуаціях.
- координація дій з іншими фінансовими установами та регуляторними органами для забезпечення стабільності банківської системи.

3) Співпраця з іншими фінансовими інститутами та регуляторними органами для координації зусиль у забезпеченні стабільності банківської системи:

- встановлення партнерських відносин з іншими банками та фінансовими установами для обміну інформацією та спільного вирішення проблем.
- взаємодія з Національним банком України та іншими регуляторами для забезпечення відповідності стандартам та нормативним вимогам.

Ці концепції разом складають цілісну та системну стратегію підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану.

Висновки. Отже, забезпечення безпеки банківської сфери України в умовах воєнного стану має здійснюватися на двох основних рівнях: на рівні окремих банків на підставі реалізації заходів банківського менеджменту та на рівні банківської системи на підставі реалізації державних заходів, спрямованих на захищеність інтересів банківської системи від внутрішніх та зовнішніх загроз. Забезпечення безпеки банківського сектору України в сучасних умовах та підвищення якості публічного управління ним повинно передбачати посилення управлінських дій та заходів банківського менеджменту, спрямованого на залучення клієнтів, убезпечення їх вкладів від непередбачених втрат, диверсифікації банківських кредитних ризиків та розширення спектру послуг, які надаватимуть банківські установи фізичним та юридичним особам. Всі ці заходи розглядаються в статті в контексті необхідності впровадження цілісної Стратегії підвищення якості публічного управління безпекою банківської сфери України в умовах воєнного стану відповідно до її напрямів та складових елементів.

В подальших наукових дослідженнях потрібно зосередити увагу на особливостях зарубіжного досвіду публічного управління безпекою банківського сектора та можливостях впровадження цього досвіду в українські реалії.

Список літератури:

1. Еркес О., Калита О., Сундук Т. Банківська система України в умовах війни. Scientia·Fructuosa. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету.* 2022. № 144 (4). С. 122–133. URL: https://doi.org/10.31617/1.2022 (144)09 (дата звернення: 05.06.2024).
2. Котік Б.С., Смолінська С.Д. Функціонування банківського сектору України в період воєнного стану. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 213–217. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-42
3. Прокопенко Н.С., Мирончук В.М., Шепель І.В. Принципи функціонування банківської системи України в умовах війни. *Економіка та суспільство.* 2022. Випуск 41. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/ journal/article/download/1556/1497 (дата звернення: 05. 06.2024).
4. Тимошик Н., Крилова О., Мирошниченко Ю., Кириченко К., Мирончук В. Дилеми та шляхи вирішення функціонування банківської системи України в умовах воєнного стану. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 5 (46). С. 40–53. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3905 (дата звернення: 05. 06.2024).
5. Халімон Т.М. Принципи (засади) організації та здійснення банківської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. 4 (25). Т. 3. С. 231–239.
6. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова НБУ від 24.02.2022р. № 18. URL: https://ips.ligazakon.net/ document/view/pb22027?ed=2022_05_19 (дата звернення: 04.06.2024).
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T222120?an=1 (дата звернення: 04.06.2024).
8. Золотарьова О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України / О.В. Золотарьова, В.О. Галаганов. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 83–98. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN= LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pepe_20 17_1_5
9. Самура Ю.О. Кульчицька Н.С. Формування системи безпеки в банківських установах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 15. С. 548–553. URL: http://global-national.in.ua/archive/15-2017/109.pdf (дата звернення: 14.06.2024)

Pintoha M.M. PUBLIC ADMINISTRATION OF SECURITY OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article examines the peculiarities of public security management of the banking sector of Ukraine under martial law. In modern conditions, the problem of ensuring the security of the banking sector of Ukraine takes on exceptional importance, taking into account the armed aggression of Russia and the temporary occupation of part of the territory of Ukraine. Therefore, the purpose of the article was to study the peculiarities of public management of security in the banking sector of Ukraine and to find ways to improve its quality in the conditions of martial law.

The article argues that public security management of the banking sector can be considered in two aspects: the financial consequences of banks' activities for the country as a whole and individual clients and counterparties; preventing and preventing obvious and potential threats to the financial condition of the entire banking system of the country, the National Bank of Ukraine and individual banking institutions:

It was emphasized that the formation of an optimal security system in the banking sphere requires finding ways to improve the quality of public security management of the banking sphere of Ukraine in the conditions of martial law, which can be achieved within the framework of the relevant Strategy. It was noted that this Strategy for improving the quality of public management of the security of the banking sphere of Ukraine under martial law is a set of management approaches and long-term goals, the implementation of which ensures the protection of the credit and financial organization against any other forms of property and non-property losses, as well as potential threats of disclosure of banking and commercial secrets.

It is summarized that ensuring the security of the banking sphere of Ukraine in the conditions of martial law should be carried out at two main levels: at the level of individual banks based on the implementation of bank management measures and at the level of the banking system based on the implementation of state measures aimed at protecting the interests of the banking system from internal and external threats In further scientific research, it is necessary to focus attention on the features of foreign experience in public management of the security of the banking sector and the possibilities of implementing this experience in Ukrainian realities.

Key words: *banking sector, martial law, security, public administration, state.*

УДК 355/359.07/-08
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/20

Фурдик В.Д.
Національний університет оборони України

МОДЕЛЬ СХЕМНОГО І ФОРМУЛЬНОГО АЛГОРИТМУ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИХ КАДРІВ ВІЙСЬКОВОЇ МЕДИЦИНИ ОПЕРАТИВНОГО І СТРАТЕГІЧНОГО РІВНЯ

У статті розглянуто теоретичні та математичні шляхи якісного планування формування кадрового потенціалу військової медицини України та її управлінської складової.

У процесі реформування військової медицини Збройних Сил України актуальним є питання планування підготовки керівних кадрів для системи управління структурами Медичних сил Збройних Сил України. Запропоновано модель схемного і формульного алгоритму підготовки керівних кадрів військової медицини оперативного і стратегічного рівня.

Виокремлено систему підготовки військових медиків за стандартами НАТО, уніфіковані освітні програми для здійснення централізованої підготовки офіцерів оперативного і стратегічного рівнів із реалізацією принципу «освіта впродовж військової кар'єри».

Проаналізовано формульний алгоритм підготовки керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня який складається з чотирьох блоків, які мають свої особливості у мирний і військовий період (збільшення кадрових потреб через її пришвидшену ротацію та підвищення інфляції).

Виділено переваги схемної моделі освітньої підготовки військових лікарів оперативного і стратегічного рівня у досягненні реального втілення у життя якісного і ефективного планування формування керівного кадрового потенціалу військової медицини Збройних Сил України за умов застосування методології моделювання динаміки розрахунку формульного лінійного та структурно-розгалуженого алгоритму підготовки керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня.

Ключові слова: *управління, підготовка, планування на основі спроможностей, військова медицина, керівний склад.*

Постановка проблеми. Будь-який процес управління передбачає його прогнозування, на базі якого здійснюється планування. У процесі реформування військової медицини ЗС України актуальним є питання планування підготовки керівних кадрів для системи управління структурами Медичних сил ЗС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовними є праці Романенко І.С., Гусак Ю.А., Сиротенко А.М., Шуляк П.І., Данилюк С.Л., Бобрун О.В., Пасічник В.М., Сбітнєв А.І., Бартоломью Д. щодо питань математичних основ кадрового менеджменту у військовій сфері та побудові стохастичних моделей розв'язання кадрових проблем у військовій сфері, зокрема і у військовій медицині. Розроблені ними математичні і стохастичні моделі дозволяють результативно і якісно планувати формування кадрового потенціалу, зокрема у військовій медицині та її управлінської складової.

Постановка завдання. Запропонувати модель схемного і формульного алгоритму підготовки керівних кадрів військової медицини оперативного і стратегічного рівня.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про вищу освіту» [1], унормовано, що ступінь медичного/фармацевтичного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти або освітнього ступеня молодшого бакалавра. Отже, протягом 6 років в Україні готуються фахівці, які отримують диплом магістра медицини і через інтернатуру здобувають сертифікат лікаря-спеціаліста, що дає їм право займатися медичною (лікарською) практикою. Поряд з цим, виключно Українська військово-медична академія здійснює підготовку військових лікарів для ЗС України та інших складових сил оборони України, готовить магістрів з числа спеціалістів, які закінчили вищі медичні заклади, зокрема навчались на кафедрі військової підготовки та отримали первинне офіцерське звання запасу. У зв'язку із цим, директор Департаменту освіти і науки МО України В. Мірненко зазначив, що ця ситуація зумовила суттєву колізію, коли

з 2022 р. до УВМА на факультет підготовки військових лікарів вступатимуть магістри медицини, щоб отримати диплом магістра медицини [2].

Ця проблема зумовлює необхідність трансформації системи підготовки військових медиків.

Саме тому В. Мірненко зазначає, що нова система підготовки повинна базуватися на стандартах НАТО, уніфікованих освітніх програмах та здійсненні централізованої підготовки офіцерів оперативного і стратегічного рівнів із реалізацією принципу «освіта впродовж військової кар'єри». Відповідні освітні програми та освітнє середовище у вищих військових навчальних закладах мають дозволити здійснити акредитацію за вимогами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і країн-членів НАТО. Підготовка військових фахівців має включати: підготовку магістрів за спеціальностями медицини і фармацевтичної галузі (поряд з професійно-військовою освітою) і магістрів за спеціальністю «організація медичного забезпечення військ (сил)». Це мають бути фахівці з напрямком формування умінь і навичок щодо здійснення планування та ведення операцій або ухвалення військових рішень відповідно до стандартів НАТО [2].

Внаслідок трансформації системи підготовки військових медиків МО України пропонується структура підготовки офіцерів – військових медиків оперативного і стратегічного рівня:

Отже, така модель освітньої підготовки військових лікарів оперативного і стратегічного рівня може бути втілена за умов врахування декількох факторів:

– розрахунок потреби ЗС України в умовах особливого стану та у мирний час на вакантні посади у військових медичних організаційних структурах;

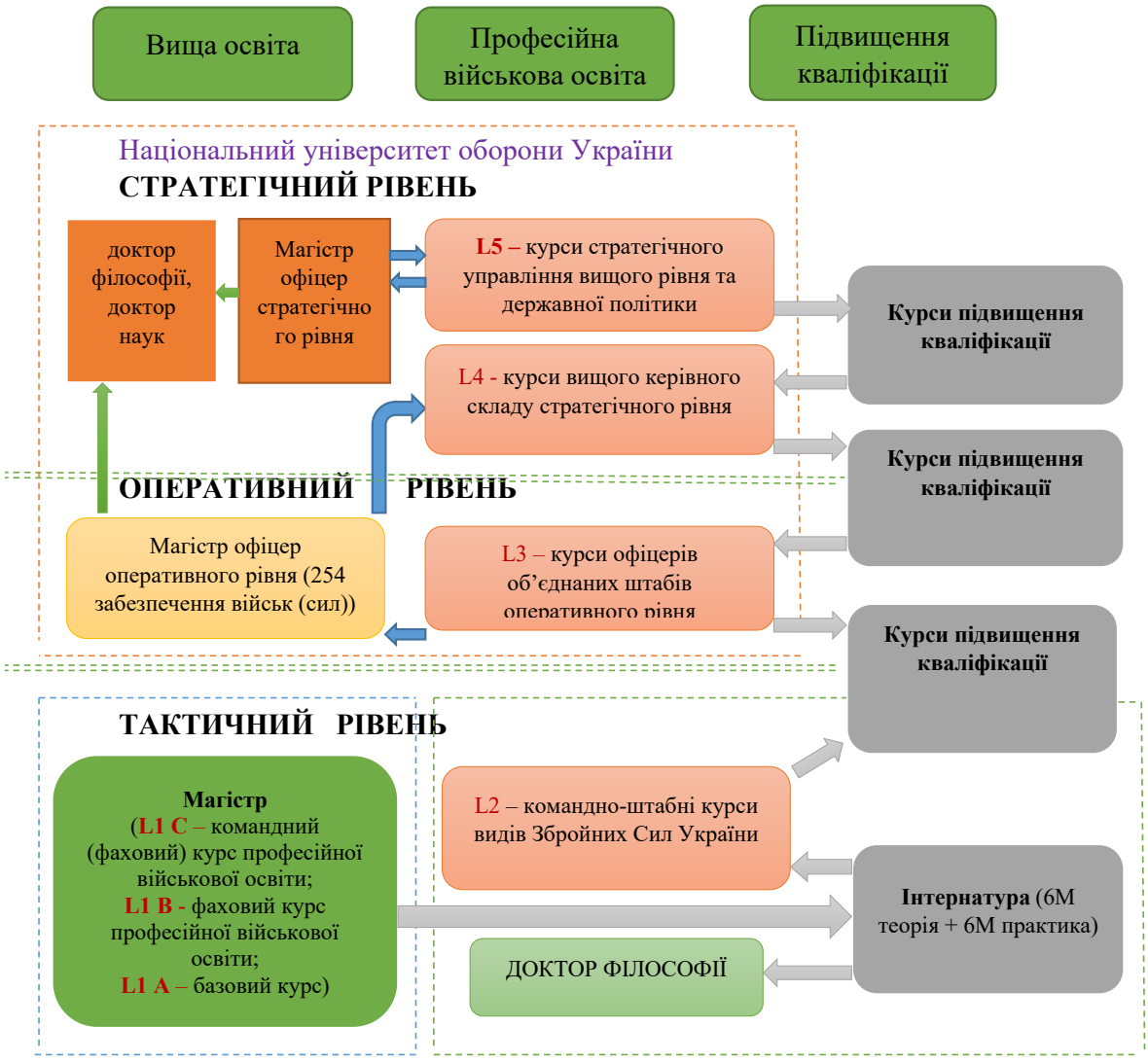

Рис. 1. Перспективна схемна модель освіти військових лікарів з 2022 р. [3]

– проходження військової служби, яке передбачає переміщення з посад тактичного рівня на посади оперативно-стратегічного рівня;

– врахування термінів підготовки відповідного офіцерського складу;

– прогнозований показник фінансових видатків на підготовку військових лікарів офіцерського складу оперативно-стратегічного рівня;

– обґрунтування вимог до системи кадрового менеджменту у мирний час та особливий період.

Як відомо, алгоритм – це кінцева сукупність точно окреслених правил розв'язання певних класів завдань чи сукупності інструкцій, які описують порядок дій виконавця цих завдань. Тобто, це порядок або послідовність певних дій для досягнення мети. До певної міри – це й є стратегія дій у конкретній сфері суспільного життя. Цією сферою для нашого дослідження є підготовка керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня.

Саме тому, формульний алгоритм підготовки керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня складається з чотирьох блоків, які матимуть свої особливості у мирний і військовий період (збільшення кадрових потреб через її пришвидшену ротацію та підвищення інфляції):

1. Кадрові потреби керівного складу військової медицини

$(Q_i(t) = H_i(t) - (S_i(0) \times K_r + \Sigma \times Vi(\gamma) \times Kr(\mathrm{t}-\gamma-1))$.

2. Інтенсивність переходу з одного рівня освітніх посад у вищий $\lambda_{12} = \frac{1}{\tau_{12}} \times \frac{N_{12}}{N_1}$ – на яку впливають:

– динаміка переміщення на посадах офіцерів різних рівнів освіти

$$\left(\frac{d\,\mathrm{S1}(t)}{dt} + \frac{d\,\mathrm{S2}(\mathrm{t})}{dt} + \frac{d\,\mathrm{S3}(\mathrm{t})}{dt} \right);$$

– динаміка кількості офіцерів, які навчаються на різних рівнях освіти

$$\left(\frac{d\,\mathrm{Sотр}(\mathrm{t})}{dt} + \frac{d\,\mathrm{Socp}(\mathrm{t})}{dt} \right).$$

3. Терміни підготовки з врахуванням фінансових і кількісних обмежень, які складаються з декількох формульних показників:

– одночасне навчання на всіх рівнях освіти і на всіх курсах:

$$X = \sum_{\tau=1}^{gx} {}_t^{\tau} x_{t-\tau-1},\ Y = \sum_{\tau=1}^{gy} {}_t^{\tau} y_{t-\tau-1},\ Z = \sum_{\tau=1}^{gz} {}_t^{\tau} z_{t-\tau-1};$$

– державне замовлення для всіх рівнів освіти:

$$F = \sum_{t=1}^{T} \left[\sum_{\tau=1}^{gx} {}_t^{\tau} x_{t-1} + \sum_{\tau=1}^{gy} {}_t^{\tau} y_{t-1} + \sum_{\tau=1}^{gz} {}_t^{\tau} z_{t-1} \right]$$

– фінансові обмеження на різних рівнях освіти:

$$\sum_{\tau=1}^{gx} f_x \times C_{xt} \times {}_t^{\tau} x_{t-\tau-1} \le W_{xt},$$

$$\sum_{\tau=1}^{gy} f_y \times C_{yt} \times {}_t^{\tau} y_{t-\tau-1} \le W_{yt},$$

$$\sum_{\tau=1}^{gz} f_z \times C_{zt} \times {}_t^{\tau} z_{t-\tau-1} \le W_{zt};$$

– кількісні обмеження на різних рівнях освіти:

$$\sum_{\tau=1}^{gx} \tau\, X_{t-\tau} \times f_x \le R_{xt},$$

$$\sum_{\tau=1}^{gy} \tau\, Y_{t-\tau} \times f_y \le R_{yt},$$

$$\sum_{\tau=1}^{gz} \tau\, Z_{t-\tau} \times f_z \le R_{zt};$$

– чисельність осіб, які закінчили навчання у конкретний період на різних рівнях навчання:

$$X = \sum_{\tau=1}^{gx} {}_t^{\tau} x_{t-\tau},$$

$$Y = \sum_{\tau=1}^{gy} {}_t^{\tau} y_{t-\tau},$$

$$Z = \sum_{\tau=1}^{gz} {}_t^{\tau} z_{t-\tau};$$

– щорічна загальна кількість випускників різних рівнів навчання:

$${}_1^1 X_{-1} + {}_1^2 X_{-2} + {}_1^3 X_{-3} + {}_1^4 X_{-4} + {}_1^5 X_{-5}.$$

1. Прогнозовані показники фінансових видатків на підготовку офіцерів військової медицини оперативного і стратегічного рівнів:

$$\mathrm{W}t = \mathrm{W}_{nidg\,\mathrm{t} \times 0{,}75},$$

з урахуванням вартості навчання однієї особи в умовах інфляції:

$$C_{it} = C_i \times q.$$

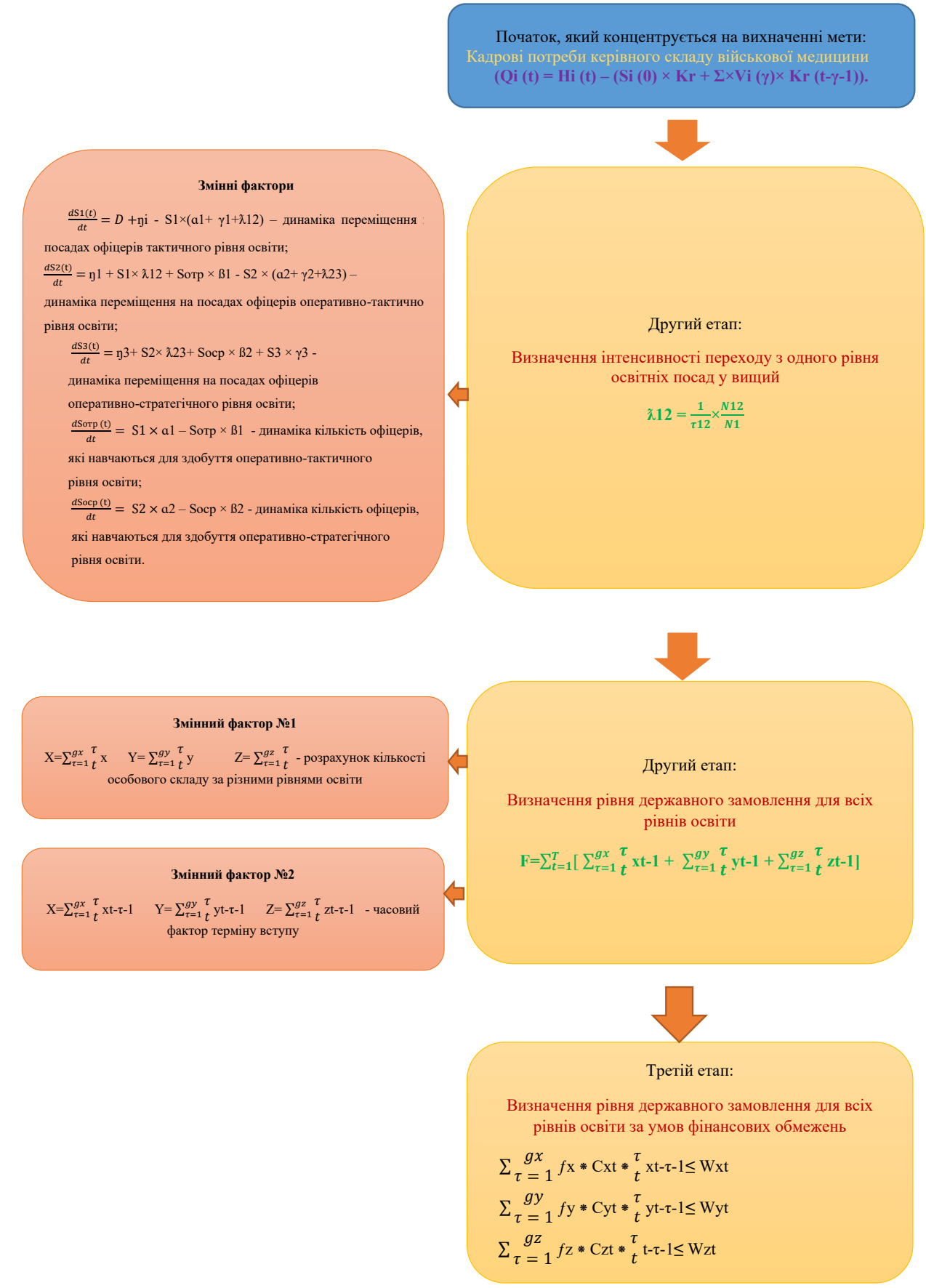

Рис. 2. Модель динаміки розрахунку формульного лінійного та структурно-розгалуженого алгоритму підготовки керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня

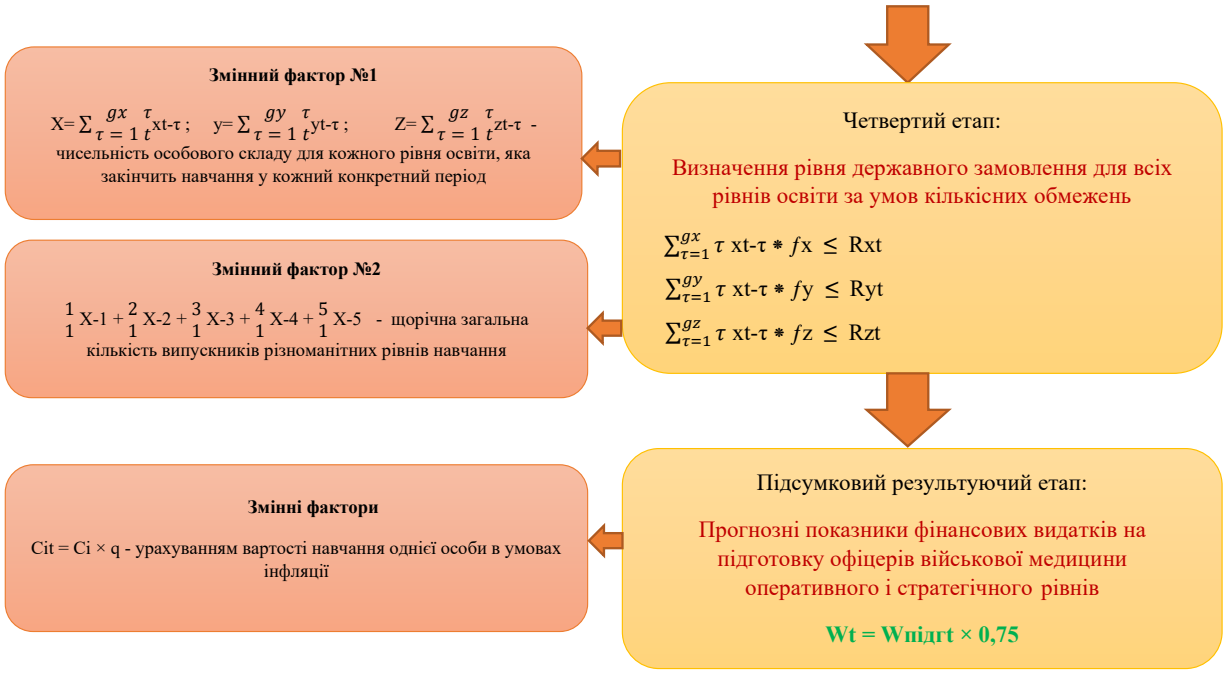

Рис. 2. Закінчення (с. 101)

Де Q – потреба у фахівцях певної спеціальності; H – штатна кількість цих фахівців; S – облікова чисельність цих фахівців з відповідною освітою; K_r – постійний коефіцієнт ротації; V_i – чисельність випускників конкретної ВОС, які спрямовуються на ротацію; t – конкретний рік; γ – кількість років навчання стосовно конкретної ВОС; S_i (0) – облікова чисельність особового складу на поточний рік; Σ – сума двох показників: $t - 1$ та $\gamma = 0$; α_i – інтенсивність вступу офіцерів на навчання для здобуття вищого рівня військової освіти; $ß_i$ – інтенсивність призначення офіцерів на відповідні посади після навчання (очна форма навчання); $\tilde{\lambda}_i$ – інтенсивність призначення офіцерів на відповідні посади після навчання (заочна форма навчання); γ_i – інтенсивність звільнення офіцерів у запас з відповідних посад; p_{12} – ймовірність переходу з одного рівня освітніх посад у вищий; τ_{12} – середній інтервал часу між переходами з одного рівня освітніх посад у вищий; N_{12} – кількість років; N_1 – сподівання на кількість переходів з одного рівня освітніх посад у вищий; x_t – термін навчання тактичного рівня; y_t – термін навчання оперативно-тактичного рівня; z_t – термін навчання оперативно-стратегічного рівня; W_{it} – кошти, заплановані на підготовку у відповідний період часу фахівців відповідного рівня підготовки; C_{it} – запланована вартість навчання однієї особи на відповідний рівень підготовки у відповідний період часу; R_{it} – потреба ЗС України на конкретного фахівця у конкретний час; t – часовий період, на який проводиться розрахунок; T – загальна кількість часу на конкретний розрахунок; τ – термін навчання; i – кількість термінних варіантів навчання; ${}^{\tau}_{t}x_i$ – кількість курсантів, які на t період навчаються для здобуття тактичного рівня освіти, починаючи з і періода за τ-річною програмою навчання; ${}^{\tau}_{t}y_i$ – кількість офіцерів, які на t період навчаються для здобуття оперативно-тактичного рівня освіти, починаючи з і періода за τ-річною програмою навчання; ${}^{\tau}_{t}z_i$ – кількість офіцерів, які на t період навчаються для здобуття оперативно-стратегічного рівня освіти, починаючи з і періода за τ-річною програмою навчання [4]).

Отже, цей формульний алгоритм підготовки керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня має лінійну характеристику, адже виконується послідовно, але має розгалужену структуру, адже розв'язання завдання залежить від значень різноманітних змінних, які у циклі реалізації використовуються один раз з факторіалом значення (який розраховується і його потрібно внести у формулу). Поряд з цим, цей алгоритм має циклічну структуру, який може повторюватись через певний період часу і має бути чітко визначений, для завершення реалізації формульного алгоритму [5].

Саме тому, з точки зору лінійної характеристики формульного алгоритму підготовки керівного складу військової медицини України опе-

ративного і стратегічного рівня з властивою для неї розгалуженою структурою, він має такий вигляд:

Висновки. Отже, опираючись на схемну модель освітньої підготовки військових лікарів оперативного і стратегічного рівня можливе досягнення реального втілення у життя якісного і ефективного планування формування керівного кадрового потенціалу військової медицини ЗС України за умов застосування методології моделювання динаміки розрахунку формульного лінійного та структурно-розгалуженого алгоритму підготовки керівного складу військової медицини України оперативного і стратегічного рівня.

Список літератури:

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII (у редакції від 28.05.2024). URL: https://armyinform.com.ua/2021/07/01/pidgotovka-vijskovyh-likariv-problemy-i-perspektyvy/

2. Підготовка військових лікарів: проблеми та перспективи. URL: https://armyinform.com.ua/2021/07/01/pidgotovka-vijskovyh-likariv-problemy-i-perspektyvy/

3. Задубінний А. Підготовка військових лікарів: проблеми і перспективи. URL: https://armyinform.com.ua/2021/07/01/pidgotovka-vijskovyh-likariv-problemy-i-perspektyvy/

4. Романенко І.С., Гусак Ю.А., Сиротенко А.М., Шуляк П.І., Данилюк С.Л., Бобрун О.В., Пасічник В.М. Математичні основи кадрового менеджменту у військовій сфері : монографія. Київ : ЦНДІ ЗС України, 2019. 242 с.

5. Інформатика. Основи алгоритмізації: Блок-схеми алгоритму. URL: https://yevshan.com.ua/info/006/content/content3.html

Furdyk V.D. A MODEL OF A SCHEMATIC AND FORMULAIC ALGORITHM FOR THE TRAINING OF OPERATIONAL AND STRATEGIC LEVEL MILITARY MEDICINE MANAGERS

A model of a schematic and formulaic algorithm for the training of operational and strategic level military medicine managers. The article examines theoretical and mathematical ways of qualitative planning of the formation of personnel potential of military medicine of Ukraine and its management component.

In the process of reforming the military medicine of the Armed Forces of Ukraine, the issue of planning the training of managerial personnel for the management system of the structures of the Medical Forces of the Armed Forces of Ukraine is relevant. A model of a schematic and formulaic algorithm for the training of operational and strategic level military medicine management personnel is proposed.

The system of training military medics according to NATO standards, unified educational programs for the implementation of centralized training of operational and strategic level officers with the implementation of the principle of "education throughout a military career" has been singled out.

The formula algorithm for training the management staff of the military medicine of Ukraine at the operational and strategic level is analyzed, which consists of four blocks that have their own characteristics in peacetime and wartime (increased personnel needs due to its accelerated rotation and increased inflation).

The advantages of the schematic model of the educational training of military doctors of the operational and strategic level in achieving the real implementation of high-quality and effective planning of the formation of the managerial personnel potential of military medicine of the Armed Forces of Ukraine under the conditions of applying the methodology of modeling the dynamics of the calculation of the formulaic linear and structurally branched algorithm of the training of the management staff of military medicine are highlighted. of Ukraine operational and strategic level.

Key words: *management, training, capability-based planning, military medicine, leadership.*

УДК 351.72:339.9
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/21

Штанцель С.Е.
ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ НА МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Стаття присвячена впливу міжнародних стандартів на управління фінансовою безпекою, забезпеченню відповідності, уніфікації вимог до структури управління, організації діяльності та функціонування компетентних органів у відповідній сфері діючих глобальним вимогам. Мета статті полягала в вивченні впливу міжнародних стандартів на механізми публічного управління фінансовою безпекою на основі досвід країн ЄС. З'ясовано, що міжнародні стандарти надають ряд переваг в публічному управлінні фінансовою безпекою, сприяючи: фінансовій стабільності відповідного сектору; впровадженню цілісного, системного підходу до виявлення, оцінки та управління ризиками, послідовності та відповідності процесів загально прийнятим у фінансовому секторі правилам, нормам, вимогам, процесам; підвищенню операційної ефективності установ та організацій, в тому числі державних; зростанню рівня довіри зацікавлених сторін до фінансового сектору; скороченню рівня ризиків та загроз фінансовій безпеці, кібербезпеці у фінансовому секторі. На прикладі досвіду країн ЄС у впровадженні вимог та рекомендацій Міжнародна група з протидії відмиванню доходів (ФАТФ) у підсистемі державного управління боротьби з відмиванням доходів виявлено високий ступінь ефективності системи управління та заходів країн Європи, які виконуються повноважними суб'єктами у цій сфері. Розкрито, що саме у Франції, Німеччині, Італії, Швеції та Швейцарії, де національні стандарти боротьби зі злочинністю повністю або значною мірою відповідають вимогам ФАТФ найвищі оцінки та результати діяльності із досягнення цілей державних органів та повноважних суб'єктів управління протидії фінансовій злочинності. Виявлено впплив міжнародних вимог на ступінь ефективності публічного управління. Зокрема у досліджуваній сфері управлінського впливу така результативність пояснюється: розумінням органами управління ризиків фінансовій безпеці; використанням механізму міжнародної співпраці за стандартами ФАТФ; захищеності суб'єктів господарювання від зловживань у цій сфері згідно вимог ФАТФ, використанням компетентними органами фінансової розвідки, відповідної інформації належним способом; активним розслідуванням фінансових злочинів та поширеною практикою вилучення доходів та інструментів злочинної діяльності.

Ключові слова: *фінансова безпека, міжнародні вимоги, механізм публічного управління, компетентні органи, фінансові ризики, загрози.*

Постановка проблеми. Міжнародні стандарти відіграють важливу роль в управлінні фінансовою безпекою, забезпечуючи відповідність, уніфікацію вимог до структури управління, організації діяльності та функціонування компетентних органів у відповідній сфері діючих глобальним вимогам. Як наслідок такого внормування налагоджуються процеси міжнародної співпраці в здійсненні керівного впливу на ризики та загрози фінансовій безпеці, процеси координації діяльності та спільних зусиль, заходів наднаціональних, національних інститутів в протидії викликам, небезпекам. В цілому міжнародні стандарти в публічному управлінні визначають ступінь ефективності та результативності роботи компетентних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти впливу міжнародних стандартів, а саме їх прийняття, на управління фінансовою безпекою висвітлені в наукових розвідках Єпіфанова А. О. та Деркач О. М. (розглядають міжнародні стандарти регулювання та нагляду страхового ринку "Solvency" та "Basel" та їх неоднозначний вплив на фінансову безпеку) [6]; Єрмошенка М. М. та Горячевої К. С. (визначають вплив міжнародних організацій та стан фінансової безпеки) [7], Сухоноса В. В., Гаруста Ю. В., Васильєвої Т. А., Мельника В. І. (в цілому досліджують роль законодавства ЄС у публічному управлінні фінансовою безпекою) [8], Уткіної М. С. (власне дослідження впливу міжнародних стандартів на стабільність фінансової системи) [10],

Свірко С. В., Бардаша С. В. та Краєвського В. М. [9], Фадець А. В. [11].

При цьому, у вітчизняних працях мало дослідженим залишається вплив міжнародних стандартів, їх імплементація в країнах ЄС у фінансовому секторі як спосіб вдосконалення механізмів управління фінансовою безпекою.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення впливу міжнародних стандартів на механізми публічного управління фінансовою безпекою на основі досвід країн ЄС.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна організація стандартизації (ISO) відіграє ключову роль у формуванні та розвитку фінансового сектору як складної мережі взаємозв'язків. Стандарти ISO розробляються для створення структури, в тому числі структури управління, для забезпечення відповідності, ефективності, довіри до фінансових установ. Тому на міжнародному, національному рівнях загально визнана важливість стандартів та сертифікатів ISO у фінансовому секторі.

Сертифікація (процес підтвердження відповідності третіми сторонами процесів, продуктів, послуг, персоналу, систем тощо) надає ряд переваг в публічному управлінні фінансовою безпекою. По-перше, сертифікація забезпечує фінансову стабільність відповідного сектору. Наприклад, ISO 22301:2019 «Управління безперервністю бізнесу» / Business Continuity Management Systems (BCMS) для прогнозування, запобігання, підготовки, реагування та усунення інцидентів, забезпечення функціонування критичних процесів, підтримки рутинних операцій на основі цілісного підходу [13]. Оновлений ISO 22301:2019 забезпечує системний підхід до виявлення, оцінки та управління ризиками, допомагаючи фінансовим установам подолати різні умови невизначеності та створити передумови довгострокової стабільності; забезпечує фінансові установи структурою для планування, створення, впровадження, експлуатації, моніторингу, перегляду, підтримки та постійного вдосконалення задокументованої системи управління для захисту від руйнівних інцидентів, зменшення ймовірності таких інцидентів і забезпечення відновлення після них [13].

По-друге, серед переваг міжнародних стандартів послідовність та відповідність процесів загально прийнятим у фінансовому секторі правилам, нормам, вимогам, процесам, таким чином забезпечуючи узгодженість таких вимог, пришвидшуючи транскордонні платежі та транзакції. В цілому в світі сформовано так звану «культуру відповідності», якої зокрема дотримуються у банківському секторі в цілях забезпечення фінансової стійкості.

Третя перевага стандартизації – підвищення операційної ефективності завдяки стандартизації процедур, процесів системи управління та протоколів, як результат фінансові установи можуть оптимізувати робочі процеси, використання ресурсів, зменшити кількість помилок. У свою чергу, це призводить до економії коштів і підвищення загальної ефективності діяльності.

По-четверте, завдяки стандартизації зростає рівень довіри зацікавлених сторін до фінансового сектору, адже міжнародні стандарти ISO виступають так званим «каркасом», основою для розбудови довірчих відносин. наприклад, міжнародно визнані стандарти ISO 9001:2015 («Системи управління якістю», видається організаціями 189 країн світу, включаючи державні) та ISO 44001:2017 («Спільне управління діловими відносинами») вказують клієнтам, інвесторам і регуляторним органам на належність діяльності фінансових установ [17]. Наступна перевага сертифікації – сприяння інноваціям і адаптивності фінансового сектору, в тому числі під впливом технологічного прогресу та мінливої динаміки ринку. Галузь фінансових технологій (фінтех) як основний сектор, що відображає технологічні зміни, особливо потребує впровалження міжнародних принципів роботи його учасників для їх якісної взаємодії, стабільності в роботі, інноваційного розвитку у відповідній сфері.

Міжнародні стандарти також сприяють скороченню рівня ризиків та загроз фінансовій безпеці, кібербезпеці у фінансовому секторі завдяки цифровізації. Стандарти ISO (наприклад, ISO 27001:2022 («Управління інформаційною безпекою, кібербезпекою та захист приватності», Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems) [15] та ISO 27701:2019 (Управління конфіденційною інформацією) надають рекомендації щодо впровадження надійних заходів кібербезпеки [16]. Цей проактивний підхід допомагає фінансовим установам захистити конфіденційну інформацію, зберегти довіру клієнтів, дотримуватись правил захисту даних.

Зважаючи на те, що в Україні найбільш поширені фінансові злочини, пов'язані з відмиванням доходів, отриманих незаконно, ухилення від сплати податків та виведення капіталу, варто розглянути саме роль міжнародних стандартів в управлінні цим видам загроз фінансовій

безпеці на прикладі країн ЄС. В Україні постійно зростає кількість злочинів з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (таблиця 1). Державне управління фінансовими злочинами можна розглядати як складову управління фінансовою безпекою, завдання якого полягають у протидії, боротьбі, виявленні загроз у цій сфері відповідними повноважними органами та реалізації заходів їх нейтралізації.

Загалом, питома вага фінансових порушень від усіх правопорушень у господарській діяльності в Україні склала 41 % у 2019 році, 55 % у 2022 році та 49 % у 2023 році.

Поділяємо думку В. С. Уткіної [10], що у забезпечення координації зусиль урядів різних країн та міжвідомчих органів у боротьбі зі злочинністю в сфері відмивання нелегально отриманих доходів та кібер злочинами вирішальне значення відіграють саме міжнародні стандарти. Ці стандарти містять мінімальні уніфіковані вимоги до фінансових установ щодо повідомлення, ідентифікації підозрілих транзакцій, взаємного обміну інформацією.

Міжнародна група з протидії відмиванню доходів (ФАТФ, Financial Action Task Force on Money Laundering, FATF), створена у 1989 році, стала першою організацією, яка забезпечила уніфікацію таких вимог та сприяла їх подальшому впровадженню в різних країнах. Організація забезпечує поширення міжнародних стандартів для пом'якшення існуючих ризиків, протидії фінансовим злочинам, оцінює ефективність заходів різних країн в цій сфері фінансової безпеки. ФАТФ проводить експертні перевірки кожної країни-члена на постійній основі для оцінки рівня виконання Рекомендацій організації, поглибленого аналізу системи кожної країни, розробленої для запобігання злочинним зловживанням у фінансовій системі [19].

У таблиці 2 наведено рейтинги, які відображають ступінь ефективності системи управління та заходів країн Європи, реалізованих суб'єктами управління в сфері боротьби з відмиванням доходів та фінансуванням тероризму. Рейтинг побудований на основі оцінок та результатів щодо досягнення цілей державних органів та повноважних суб'єктів управління.

У Франції, Фінляндії та Італії, а також Норвегії, Польщі, Швеції та Швейцарії найбільш ефективна система управління та заходів в сфері протидії, боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Відтак, у Франції високий або значний рівень ефективності системи управління у досліджуваній сфері, про що вказують такі результативні показники: 1) розуміння органами управління ризиків фінансовій безпеці, зумовлених загрозами при відмиванні доходів, що забезпечує в разі доцільності координацію дій на національному рівні для боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення; 2) використання механізму міжнародної співпраці в країні сприяє наданню інформації органам управління у цій сфері, фінансовій розвідці та отриманню доказів злочинності, веденню дій проти злочинців та їхніх незаконно одержаних активів; 3) захищеність суб'єктів господарювання від зловживань у цій сфері, доступність інформації про бенефіціарних власників для компетентних органів без перешкод; 4) використання компетентними органами фінансової розвідки, відповідної інформації належним способом для розслідування злочинів у сфері відмивання грошей і фінансування тероризму; 5) активне розслідування злочинів та дії, пов'язані з відмиванням грошей, викриття правопорушників та накладення дієвих, пропорційних санкцій; 6) вилучені доходів та інструментів злочинної діяльності.

У Німеччині значно ефективна система управління у досліджуваній сфері, зважаючи на такі результати розуміння органами управління ризиків фінансовій безпеці, координація дій на національному рівні для боротьби з відмиванням грошей,

Таблиця 1

Динаміка кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні у 2019-2023 роках, одиниць

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності	2019	2020	2021	2022	2023	Відхилення, +/-
Усього кримінальних правопорушень	5947	5342	5469	3414	4840	-1107
в тому числі фінансові:						
Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, ст. 209	283	348	395	437	969	686
Питома вага злочинів, пов'язаних з легалізацією майна, %	4,76 %	6,51 %	7,22 %	12,80 %	20,02 %	15,26 %

Джерело: розраховано автором за даними [1–6]

Таблиця 2

Рейтинг країн Європи за ефективністю системи управління та заходів в сфері протидії, боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму

Юрисдикція (країна)	Дата оцінки	Результати впровадження міжнародних стандартів органами управління в сфері протидії злочинності*										
		IO1	IO2	IO3	IO4	IO5	IO6	IO7	IO8	IO9	IO10	IO11
Австрія	Листопад 2018	ME	SE	ME	ME	ME	LE	LE	ME	SE	ME	SE
Бельгія	Вересень 2018	SE	SE	ME	ME	ME	SE	ME	ME	SE	ME	ME
Болгарія	Травень 2024	ME	ME	ME	ME	LE	LE	LE	LE	ME	ME	LE
Чехія	Грудень 2022	ME	SE	ME	ME	ME	ME	ME	SE	SE	ME	ME
Естонія	Січень 2023	ME	SE	ME	ME	ME	SE	ME	ME	ME	ME	SE
Фінляндія	Жовтень 2023	SE		LE	ME	ME	SE	SE	ME	ME	ME	ME
Франція	Травень 2022	SE		ME	ME	SE	SE	SE			SE	SE
Німеччина	Грудень 2023	SE	SE	ME	ME	ME	ME	ME	SE	SE	ME	ME
Греція	Вересень 2019	SE	SE	ME	ME	ME	SE	ME	ME	SE	ME	SE
Угорщина	Травень 2024	LE	SE	ME	ME	LE	SE	LE	LE	ME	ME	ME
Італія	Травень 2019	SE	SE	ME	ME	SE	SE	SE	SE	SE	ME	SE
Литва	Грудень 2023	ME	SE	ME	ME	ME	ME	ME	ME	ME	ME	ME
Норвегія	Грудень 2023	SE	SE	ME	ME	ME	SE	ME	ME	SE	ME	SE
Польща	Грудень 2023	ME	SE	ME	SE	SE	ME	ME	LE	ME	ME	ME
Словакія	Травень 2024	ME	SE	ME	ME	ME	ME	ME	LE	ME	ME	ME
Словенія	Грудень 2023	ME	SE	ME	ME	ME	ME	ME	ME	ME	ME	ME
Швеція	Вересень 2020	ME		ME	ME	ME	ME	SE	SE	SE	ME	SE
Швейцарія	Жовтень 2023	SE	ME	ME	ME	ME	SE	SE	SE	SE	SE	SE
Україна	Січень 2018	SE	ME	ME	ME	ME	SE	LE	ME	ME	ME	ME
Україна	Липень 2019	SE	ME	ME	ME	ME	SE	LE	ME	ME	ME	ME
Україна	Вересень 2020	SE	ME	ME	ME	ME	SE	LE	ME	ME	ME	ME

Джерело: складено автором за даними [18]

SE	*Substantial level of effectiveness. Значний рівень ефективності. Негайний результат досягається значною мірою. Потрібні помірні покращення.*
ME	*Moderate level of effectiveness. Помірний рівень ефективності. Певною мірою досягається негайний результат. Потрібні серйозні вдосконалення.*
LE	*Low level of effectiveness. Низький рівень ефективності. Негайний результат не досягнуто або досягнуто незначною мірою. Потрібні фундаментальні покращення.*
HE	*High level of effectiveness. Високий рівень ефективності. Негайний результат досягається дуже значною мірою. Потрібні незначні покращення.*

*Результати впровадження міжнародних стандартів

IO1	*Органи управління ризиками фінансовій безпеці розуміють наявні загрози, в разі доцільності координують дії на національному рівні для боротьби з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення.*
IO2	*Механізм міжнародної співпраці сприяє наданню інформації органам управління у цій сфері, фінансову розвідку, докази злочинності, сприяє веденню дій проти злочинців та їхніх активів.*
IO3	*Наглядові особи належним чином здійснюють нагляд, моніторинг і регулювання фінансових установ щодо дотримання вимог у сфері відмивання доходів та фінансування тероризму відповідно до їхніх ризиків.*
IO4	*Фінансові установи, нефінансові організації належним чином впроваджують заходи запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму відповідно до їхніх ризиків та повідомляють про підозрілі операції.*
IO5	*Юридичні особи та організації захищені від зловживання з метою відмивання грошей або фінансування тероризму, а інформація про їх бенефіціарну власність доступна для компетентних органів без перешкод.*
IO6	*Фінансова розвідка та вся інша відповідна інформація належним чином використовуються компетентними органами для розслідування злочинів у сфері відмивання грошей і фінансування тероризму.*
IO7	*Злочини та дії, пов'язані з відмиванням грошей, розслідуються, правопорушники переслідуються та підлягають дієвим, пропорційним та переконливим санкціям.*
IO8	*Доходи та інструменти злочину вилучаються, конфісковуються.*
IO9	*Злочини та діяльність, пов'язані з фінансуванням тероризму, розслідуються, а особи, які фінансують тероризм, переслідуються та підлягають дієвим, пропорційним та стримуючим санкціям.*
IO10	*Терористам, терористичним організаціям і фінансовим злочинцям перешкоджають збирати, переміщувати та використовувати кошти, а також зловживати неприбутковим сектором.*
IO11	*Відповідно до відповідних резолюцій РБ ООН забороняється збирати, переміщувати та використовувати кошти.*

використання механізму міжнародної співпраці, фінансової розвідки та отримання доказів злочинності, активне розслідування злочинів та дії, пов'язані з відмиванням грошей, викриття правопорушників та накладення дієвих, пропорційних санкцій, вилучення доходів та інструментів злочинної діяльності. подібна практика характерна також для Італії, Швеції та Швейцарії, що в цілому демонструє важливість впровадження стандартів у протидії ризикам та загрозам фінансовій безпеці країн, які пов'язані з відмиванням доходів.

В цілому, для більшості країн характерний помірний рівень ефективності управління в сфері протидії та відмивання доходів, отриманих незаконним способом, а відповідна система потребує серйозних вдосконалень. Це свідчить, що не зважаючи на впровадження міжнародних стандартів все ж існує ряд проблем, які мають вирішити уряди країн для посилення ролі та значення міжнародних вимог в управлінні фінансовими загрозами.

На ефективність публічного управління фінансовою безпекою у сфері протидії відмиванню доходів та фінансування тероризму суттєво

Таблиця 3

Рекомендації та міжнародні стандарти ФАТФ та ступінь відповідності норм та стандартів різних країн Європи вимогам ФАТФ за різними вимірами

Рекомендації ФАТФ		Франція	Німеччина	Італія	Швеція	Швейцарія
	Політика та координація протидії відмиванню доходів, фінансування тероризму					
R.1	Оцінка ризиків і застосування ризик-орієнтованого підходу	LC	LC	C	LC	LC
R.2	Національне співробітництво та координація	C	LC	LC	C	LC
	Відмивання грошей і конфіскація					
R.3	Відмивання грошей	C	C	LC	LC	LC
R.4	Конфіскація та запобіжні заходи	C	C	C	LC	LC
	Фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення (ЗМЗ)					
R.5	Злочини, пов'язані з фінансуванням тероризму	C	LC	C	LC	LC
R.6	Цільові фінансові санкції, пов'язані з тероризмом і фінансуванням тероризму	LC	LC	LC	PC	LC
R.7	Цільові фінансові санкції, пов'язані з розповсюдженням ЗМЗ	C	LC	PC	PC	C
R.8	Некомерційні організації	PC	LC	LC	LC	LC
	Профілактичні (попереджувальні) заходи					
R.9	Закони про таємницю фінансових установ	C	C	C	C	C
R.10	Належна перевірка клієнта	LC	LC	LC	LC	LC
R.11	Облік	C	C	C	C	C
R.12	Політично значимі особи	PC	LC	LC	C	LC
R.13	Кореспондентський банкінг	PC	PC	PC	LC	LC
R.14	Послуги з переказу грошей або цінностей	C	LC	C	C	C
R.15	Нові технології	LC	LC	LC	LC	LC
R.16	Банківські перекази	LC	C	C	C	LC
R.17	Довіра до третіх осіб	C	LC	LC	LC	LC
R.18	Внутрішній контроль, іноземні філії та дочірні компанії	LC	LC	LC	LC	LC
R.19	Країни підвищеного ризику	LC	C	C	C	C
R.20	Повідомлення про підозрілі операції	LC	C	C	C	LC
R.21	Повідомлення та конфіденційність	C	C	LC	C	LC
R.22	Нефінансові установи: належна перевірка клієнта	LC	LC	LC	LC	PC
R.23	Нефінансові установи: інші заходи	LC	C	LC	LC	PC

Джерело: складено автором за даними [18]

C Відповідає вимогам

LC Значною мірою відповідає, наявні лише незначні недоліки.

PC Частково сумісні стандарти, наявні помірні недоліки.

NC не відповідає вимогам, наявні значні недоліки.

NA Не застосовується, вимога не застосовується через структурні, правові чи інституційні особливості країни.

впливають саме рекомендації та міжнародні стандарти ФАТФ, які впроваджуються різними країнами. У таблиці 3 наведено рейтинги Франції, Німеччини, Італії, Швеції та Швейцарії, які відображають ступінь виконання країною технічних вимог та рекомендацій, стандартів ФАТФ.

В цілому для розглянутих країн характерно відповідність або значна відповідність вимогам та стандартам ФАТФ компетентних органів та їх систем управління в сфері боротьби з відмиванням доходів, фінансування тероризму, та в цілому вимогам компетентних органів до фінансових та нефінансових установ країни. Саме у Франції прийнято найбільше рекомендації ФАТФ компетентними органами у різних підсистемах управління фінансовими загрозами.

Варто акцентувати увагу на значну відповідність вимогам та рекомендаціям ФАТФ компетентних органів, їх повноважень та відповідальності компетентних органів, та відповідних інституційних заходів цих органів стандартам ФАТФ (Таблиця 4).

У Франції та Німеччині в цілому найбільше впроваджені вимоги ФАТФ за різними аспектами публічного управління в сфері протидії відмиванню доходів, що і забезпечує їх компетентним органам найбільший ступінь ефективності менеджменту в цій сфері. В цілому для систем управління Франції та Німеччини характерні незначні недоліки, пов'язані з прозорістю в менеджменті, повноваженнями та відповідальністю компетентних органів, що відповідно потребує посилення вимог. Система міжнародної співпраці Франції, як складова публічного управління, повністю відповідає вимогам ФАТФ за різними формами співробітництва.

Таблиця 4

Рекомендації та міжнародні стандарти ФАТФ та ступінь відповідності норм та стандартів різних країн Європи вимогам ФАТФ за різними вимірами (продовження)

Рекомендації ФАТФ		Франція	Німеччина	Італія	Швеція	Швейцарія
	Прозорість та бенефіціарна власність юридичних осіб та організацій					
R.24	Прозорість та бенефіціарна власність юридичних осіб	LC	PC	LC	LC	LC
R.25	Прозорість та бенефіціарна власність юридичних угод	LC	LC	LC	LC	LC
	Повноваження та відповідальність компетентних органів та інші інституційні заходи					
R.26	Регулювання та нагляд за фінансовими установами	LC	LC	C	LC	LC
R.27	Повноваження керівників	C	C	C	LC	LC
R.28	Регулювання та нагляд за нефінансовими установами	LC	LC	LC	LC	LC
R.29	Підрозділи фінансової розвідки	LC	C	C	C	C
R.30	Обов'язки правоохоронних та слідчих органів	C	C	C	C	C
R.31	Повноваження правоохоронних та слідчих органів	C	C	C	LC	LC
R.32	Кур'єри готівкових коштів	LC	C	LC	PC	LC
R.33	Статистика	LC	PC	LC	LC	C
R.34	Керівництво та відгуки	C	LC	LC	LC	LC
R.35	Санкції	C	LC	C	LC	PC
	Міжнародна співпраця					
R.36	Міжнародні документи	C	LC	C	C	LC
R.37	Правова взаємодопомога	C	C	LC	LC	LC
R.38	Взаємна правова допомога: заморожування та конфіскація	C	C	LC	LC	LC
R.39	Екстрадиція	C	C	C	C	LC
R.40	Інші форми міжнародного співробітництва	LC	LC	C	C	LC

Джерело: складено автором за даними [18]

C Відповідає вимогам

LC Значною мірою відповідає, наявні лише незначні недоліки.

PC Частково сумісні стандарти, наявні помірні недоліки.

NC не відповідає вимогам, наявні значні недоліки.

NA Не застосовується, вимога не застосовується через структурні, правові чи інституційні особливості країни.

Значною мірою відповідають вимогам ФАТФ такі складові публічного управлінні Німеччини, Італії, Швеції та Швейцарії, як прозорість, повноваження та відповідальність компетентних органів та міжнародна співпраця.

Додатково, міжнародні стандарти сприяють сталому зростанню у фінансовому секторі не лише в контексті досягнення стабільних фінансових результатів. Зокрема, варто звернутися до практики впровадження стандартів, які враховують екологічні, соціальні та управлінські фактори (ESG): стандарти ISO 14001:2015 («Системи Екологічного менеджменту», "Environmental management systems"), ISO 50001:2023 («Системи Енергетичного менеджменту»), слугують підгрунтям функціонування фінансових установ для інтеграції сталого розвитку у їх діяльність, сприяючи довгостроковому зростанню.

Висновки. Міжнародні стандарти надають ряд переваг в публічному управлінні фінансовою безпекою, сприяючи: фінансовій стабільності відповідного сектору; впровадженню цілісного, системного підходу до виявлення, оцінки та управління ризиками, послідовності та відповідності процесів загально прийнятим у фінансовому секторі правилам, нормам, вимогам, процесам; підвищенню операційної ефективності установ та організацій, в тому числі державних; зростанню рівня довіри зацікавлених сторін до фінансового сектору; скороченню рівня ризиків та загроз фінансовій безпеці, кібербезпеці у фінансовому секторі. На прикладі досвіду країн ЄС у впровадженні вимог та рекомендацій ФАТФ у підсистемі державного управління боротьби з відмиванням доходів виявлено високий ступінь ефективності системи управління та заходів країн Європи, які виконуються повноважними суб'єктами у цій сфері. Саме у Франції, Німеччині, Італії, Швеції та Швейцарії, де національні стандарти боротьби зі злочинністю повністю або значною мірою відповідають вимогам ФАТФ найвищі оцінки та результати діяльності із досягнення цілей державних органів та повноважних суб'єктів управління протидії фінансовій злочинності.

Список літератури:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=208205 (дата звернення: 20.06.2024).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=210855 (дата звернення: 22.06.2024).
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=215627 (дата звернення: 20.06.2024).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=225262 (дата звернення: 22.06.2024).
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804 (дата звернення: 20.06.2024).
6. Єпіфанов, А. О., Деркач, О. М. Роль міжнародного регулювання у забезпеченні фінансової безпеки страхового ринку. *Вісник* ЖДТУ. 2011. № 4 (58). С. 337–339.
7. Єрмошенко, М. М., Горячева, К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. Київ : *Національна академія управління*, 2010. 232 с.
8. Напрямки адаптації фінансового законодавства України до законодавства ЄС з урахуванням впровадження концепції нової інноваційної моделі державного управління фінансовою системою України / В.В. Сухонос та ін. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 25 (38). С. 97–114
9. Свірко, С. В., Бардаш, С. В., Краєвський, В. М. Оцінка рівня трансформації інформаційного забезпечення управління публічними фінансами. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. Вип. 3 (105). С. 89–97. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2023-3 (105)-89-97 (дата звернення: 20.06.2024).
10. Уткіна, М. С. Міжнародні стандарти та міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 3. С. 178–182.
11. Федець А. В. Реалізація управлінських підходів у державній політиці фінансової безпеки банківського сектору в контексті стабілізації національної економіки. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2023. 2 (37). С. 54–58.
12. International Standard ISO 14002-2:2023(en): Environmental management systems – Guidelines for using ISO 14001 to address environmental aspects and conditions within an environmental topic area. URL: https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:14002:-2:ed-1:v1:en (дата звернення: 22.06.2024).
13. International Standard ISO 22301:2019. Security and resilience – Business continuity management systems – Requirements. Published (Edition 2, 2019). URL: https://www.iso.org/standard/88412.html (дата звернення: 20.06.2024).

14. International Standard ISO 9001:2015. Quality management systems – Requirements. URL: https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:9001:ed-5:v1:en (дата звернення: 22.06.2024).

15. International Standard ISO/IEC 27001:2022. Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems – Requirements. URL: https://www.iso.org/ru/standard/27001 (дата звернення: 25.06.2024).

16. International Standard ISO/IEC 27701:2019(en). Security techniques – Extension to ISO/IEC 27001 and ISO/IEC 27002 for privacy information management – Requirements and guidelines. URL: https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso-iec:27701:ed-1:v1:en (дата звернення: 25.06.2024).

17. International Standard ISO/IEC ISO 44001:2017(en). Collaborative business relationship management systems – Requirements and framework. URL: https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:44001:ed-1:v1:en (дата звернення: 25.06.2024).

18. International Standard ISO/TS 50011:2023. Energy management systems — Assessing energy management using ISO 50001:2018. URL: https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:ts:50011:ed-1:v1:en (дата звернення: 25.06.2024).

19. The Financial Action Task Force (FATF). URL: https://www.fatf-gafi.org/en/the-fatf/what-we-do.html (дата звернення: 25.06.2024).

Shtantsel S.E. THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL STANDARDS ON THE MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF FINANCIAL SECURITY: THE EXPERIENCE OF THE EU COUNTRIES

The article is devoted to the influence of international standards on the management of financial security, ensuring compliance, unification of requirements for the management structure, organization of activities and functioning of competent authorities in the relevant field of existing global requirements. The article was aimed at studying the influence of international standards on the mechanisms of public management of financial security based on the experience of EU countries. It has been found that international standards provide a number of advantages in the public management of financial security, contributing to: the financial stability of the relevant sector; implementation of a holistic, systematic approach to identifying, assessing and managing risks, consistency and compliance of processes with generally accepted rules, norms, requirements, processes in the financial sector; improving the operational efficiency of institutions and organizations, including state; increasing the level of stakeholder confidence in the financial sector; reducing the level of risks and threats to financial security, cybersecurity in the financial sector. On the example of the experience of the EU countries in implementing the requirements and recommendations of the International Anti-Money Laundering Group (FATF), a high degree of effectiveness of the management system and measures of European countries, which are performed by authorized entities in this area, has been identified in the public administration subsystem for combating money laundering. It is disclosed that it is in France, Germany, Italy, Sweden and Switzerland, where the national standards for combating crime fully or to a large extent meet the requirements of the FATF, that the highest marks and results of activities to achieve the goals of state bodies and authorized subjects of the department for combating financial crime. The influence of international requirements on the degree of efficiency of public administration is revealed. In particular, in the studied sphere of managerial influence, such effectiveness is explained by: understanding of financial security risks by management bodies; using the mechanism of international cooperation according to FATF standards; protection of business entities from abuse in this area in accordance with the requirements of the FATF, the use by the competent authorities of financial intelligence, relevant information in an appropriate way; active investigation of financial crimes and widespread practice of extracting income and tools of criminal activity.

Key words: *financial security, international requirements, public management mechanism, competent authorities, financial risks, threats.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 352.007
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/22

Кобиліна Ю.М.
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті досліджено сутність та призначення механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади як інструмент вдосконалення публічного управління загалом. Розкрито особливості застосування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення управління, з метою виявлення шляхів удосконалення і підвищення ефективності публічного управління. Окреслено основні завдання публічного управління щодо механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади, які полягають у задоволенні інформаційних потреб органів публічної влади, застосуванні всієї сукупності інформаційних ресурсів органів публічної влади, впровадженні сучасних інструментів публічного управління. Деталізовано засади функціонування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади за рахунок доступності інформації, необхідної для прийняття ефективних управлінських рішень. Виокремлено критерії оцінки ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади, що включають в себе різноманітні інструменти та процеси, здатні допомагати у зборі, обробці, аналізі та використанні інформації для прийняття рішень і виконання функцій влади. Розкрито виклики, які не дозволяють реалізувати весь потенціал інформаційно-аналітичного забезпечення, а також визначено заходи щодо вдосконалення механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади.

Ключові слова: *Інформаційно-аналітичне забезпечення, механізми інформаційно-аналітичного забезпечення, органи публічної влади, управлінські рішення.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану та наявності загроз національній безпеці наша держава перебуває на новому етапі соціально-правових та інституційних змін, зумовлених потребою удосконалення системи публічного управління та розробки нових механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади. Від ефективності застосування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади залежить дієвість публічного управління та конкурентоздатність наданих публічною владою адміністративних послуг. Оцінка ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади виступає важливим чинником у консолідації зусиль публічного управління і громадськості на шляху до вироблення загальнонаціональної стратегії відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади є предметом вивчення різних публічних організацій та науково-дослідних інститутів, а також стали об'єктом вивчення численних науковців та практиків. Загалом визначенням ролі інформаційно-аналітичного забезпечення в діяльності органів публічної влади займалися такі науковці як Григораш С.М., Дегтяр О.А., Карпенко І.Й., Пугач А.О., Рейтерович І.В., Степанов В.В., Телешун С.О., Титаренко О.Р., Чала Н.П. та інші. Опубліковані матеріали стосуються не тільки суті інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності, а й аналізу ефективності різних аспектів інформаційного забезпечення управління, таких як збір та аналіз даних, прийняття рішень на основі цих даних, впровадження нових технологій та методів аналізу тощо.

У сучасній Енциклопедії державного управління визначено загальне поняття: «Інформаційно-аналітичне забезпечення – цілеспрямований, специфічний і безперервний процес збирання, аналізу, збереження та представлення суб'єктам інформаційної діяльності інформації, що здійснюється спеціально створеними інститутами, органами, службами суспільства й держави» [4]. А науковці Сніцаренко П.М. і Саричева Ю.А. у своїх працях трактують інформаційно-аналітичне забезпечення як «комплекс заходів, що реалізує процеси створення документованих інформаційних продуктів (аналітичних матеріалів) на основі використання статичних інформаційних ресурсів (документованих даних та інформації), їх аналізу і синтезу, а також проведення розрахунків та моделювання ситуацій з метою підтримки прийняття необхідних рішень на всіх рівнях державного управління» [6]. Ганцюк Т.Д. вказує на головну особливість інформаційно-аналітичного забезпечення в органах публічної влади – бути «невід'ємною частиною безпосереднього процесу управління» [2]. Однак, залишається низка нагальних питань щодо узагальнення критеріїв оцінки ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади та їх ролі в управлінській діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є системний аналіз оцінки ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади в контексті глобалізаційних процесів удосконалення публічного управління в цілому.

Виклад основного матеріалу. Застосування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення виступає важливим викликом сучасності, оскільки інформація є не тільки ключовим ресурсом, а й необхідною запорукою існування самого суспільства. У цьому контексті прерогативою виступає діяльність органів публічної влади у забезпеченні довіри до інституту влади та реалізації стратегічних рішень. Україна, яка перебуває у складній політичній та економічній ситуації, не є винятком. Оцінка ефективності організаційних механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення органів публічної влади є актуальним завданням для виявлення можливостей удосконалення і підвищення ефективності публічного управління.

Продуктивна діяльність органів публічної влади можлива за умови максимально повного та ефективного використання адміністративних ресурсів, мінімізації витрат та різноманітних ризиків. Своєчасний доступ до інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, та її аналіз з використанням новітніх технологій є основою для застосування механізмів підвищення загальної ефективності публічного управління. Використання достовірної та повної інформації в процесі впровадження та застосування механізмів, позитивно впливає не лише на адміністративні процедури, а й на поточний та прогнозований стан діяльності органів публічної влади.

Під поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення» [9] вбачаємо комплекс заходів направлених на формування та реалізацію засад державної інформаційної політики щодо збору, обробки та використання управлінської інформації, необхідної для виконання покладених на органи публічної влади функції. Тобто, основою для функціонування механізмів підвищення ефективності управлінської діяльності є система інформаційно-аналітичного забезпечення як сукупність усіх даних, їх аналіз, структурування та оцінка, отриманих у процесі підвищення ефективності діяльності органів публічної влади. У процесі системної обробки інформація, необхідна для моделювання, прогнозування і моніторингу діяльності органів публічної влади, набуває ознак інформаційно-аналітичного продукту, якість якого залежить від ряду характерних рис, таких як: точність, достовірність, повнота, своєчасність, надійність, оперативність тощо.

Інструментарієм механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення виступає сукупність методів, форм, процесів, спрямованих на збір, обробку, аналіз і використання інформації для прийняття рішень і вирішення завдань у різних сферах діяльності, включаючи управління, науку, бізнес і оборону. Ці механізми включають низку інформаційних систем, інструментів аналізу, баз даних, методів аналізу даних, моделей і спеціалізованих процедур обробки та інтерпретації інформації, а також мають «яскраво виражений міждисциплінарний характер, адже зазначений феномен знаходиться «на стику» низки самостійних наукових дисциплін – від державного управління й права, до психології й соціальних комунікацій» [1, с. 2].

Призначення механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади полягає у системному підході щодо вирішення основних завдань публічного управління, зокрема:

– задоволення інформаційних потреб органів публічної влади для забезпечення їхньої ефективності;

– формування, упорядкування, структурування, доповнення та використання всієї сукупності інформаційних ресурсів органів публічної влади

– розвиток систем інформаційного забезпечення на основі впровадження сучасних методів, методик, технологій та програмних продуктів [7].

Функціонування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади можливе за умови врахування обов'язкових складових, що роблять процес збору та аналізу інформації більш ефективним, швидким і точним, а також дозволяють приймати більш якісні рішення на основі об'єктивних даних:

– ідентифікація та формування інформаційних потоків, релевантних для процесу підвищення ефективності;

– визначення основних параметрів інформаційних потоків

– класифікація виділених інформаційних потоків за основними характеристиками;

– групування інформаційних потоків відповідно до їх цільового призначення;

– підготовка та встановлення правил маршрутизації інформаційних потоків відповідно до вимог підвищення ефективності управлінської діяльності;

– створення просторово-часових схем існування інформаційних потоків в діяльності органів публічної влади;

– визначення та встановлення потреби у відповідному кадровому, фінансовому, організаційному, технічному, методичному, нормативно-правовому забезпеченні формування та реалізації інформаційних потоків;

– вибір характеру управлінських, технічних, соціальних, інформаційних, кооперацийних і сервісних зв'язків;

– розробка систем електронного документообігу та формування відповідних інформаційних потоків для забезпечення його ефективності;

– координація, регулювання та контроль інформаційних потоків у процесі підвищення ефективності управлінської діяльності [2].

Загалом механізми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади покликані забезпечити доступність інформації, необхідної для підвищення ефективності виробництва, надання інформації в потрібний час і в потрібному місці, її відповідність потребам керівників, а також мінімізацію витрат на організацію інформаційних потоків.

Оцінка ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення органів публічної влади є важливим аспектом управління, оскільки дозволяє визначити, яким чином вони сприяють досягненню стратегічних цілей та виконанню функцій держави. Критерії оцінки ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади можуть бути досить різноманітними, оскільки вони залежать від конкретних цілей, завдань і контексту використання таких механізмів. Наведемо деякі критерії оцінки ефективності таких механізмів та їх ролі в публічному управлінні (Рис. 1), зокрема:

– якість інформації включає в себе точність, повноту, достовірність та надійність інформації, яку отримують органи влади;

– оперативність полягає у забезпеченні органів влади необхідною інформацією вчасно, щоб вони могли ефективно реагувати на поточні події та проблеми, а також забезпечувати швидке реагування на мінливі обставини;

– аналітична спроможність включає аналітичні інструменти та методи, які дозволяють проводити глибокий аналіз інформації, виявляти тенденції та взаємозв'язки, а також прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень;

– гнучкість та адаптивність забезпечує здатність гнучкими та адаптивними до змін в потребах та умовах діяльності, здатними швидко впроваджувати нові технології та методи аналізу;

– ефективність використання ресурсів дозволяє визначити, наскільки ефективно використовуються свої ресурси, включаючи людські, фінансові та технічні ресурси;

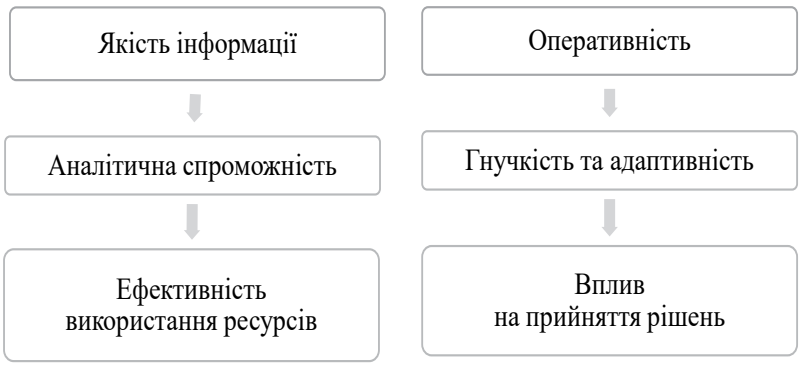

Рис. 1. Критерії оцінки ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення органів публічної влади

– вплив на прийняття рішень базується на тому, як ці механізми впливають на якість прийняття рішень.

Роль цих критеріїв полягає в тому, щоб механізми інформаційно-аналітичного забезпечення органів публічної влади допомагали ефективно вирішувати управлінські завдання, враховуючи при цьому інтереси та потреби суспільства. Їх оцінка може допомогти виявити слабкі місця та вдосконалити ці механізми для досягнення кращих результатів у діяльності органів влади.

Наразі інформаційно-аналітичне забезпечення в Україні здійснюється як централізованими, так і децентралізованими організаціями. Зокрема, існують спеціалізовані агентства, департаменти та служби, які збирають, обробляють та аналізують інформацію, адаптовану до потреб уряду та інших публічних структур. Існують також незалежні аналітичні центри та експертні групи, які надають консультативну підтримку. Загалом можна виділити декілька рівнів інформаційно-аналітичних служб, що діють в Україні [5]:

– організації владних структур (президентських, урядових та парламентських);

– інформаційно-аналітичні організації у фінансово-промисловому секторі;

– інформаційно-аналітичні центри/відділення вищих навчальних закладів;

– інформаційно-аналітичні служби в секторі громадянського суспільства.

Шляхом застосування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення формуються умови для розвитку та вдосконалення інформаційного суспільства, стимулюються і розширюються інформаційні технології, забезпечується вільний доступ населення до інформації. Незважаючи на це, існує кілька викликів, які не дозволяють реалізувати весь потенціал інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади:

– відсутність координації: часто не існує чіткого механізму координації між різними відомствами, що призводить до дублювання зусиль і відсутності синергії;

– брак технічної спроможності: відсутність сучасних інформаційних технологій та програмного забезпечення ускладнює обробку та аналіз великих обсягів даних;

– бюрократія: надто складні процедури та бюрократичні перепони уповільнюють обмін інформацією між органами влади;

– нестача персоналу, який володіє достатніми навичками аналізу даних, може обмежити можливість ефективного використання інформаційних ресурсів.

З метою подолання вищезазначених проблем та підвищення ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення в Україні можна запропонувати наступні заходи:

– створення централізованої системи координації: запровадження спеціалізованої установи, відповідальної за координацію діяльності різних інформаційно-аналітичних структур;

– інвестиції в технології: впровадження новітніх інформаційних технологій та програмного забезпечення, призначених для підвищення швидкості та точності аналізу даних;

– спрощення бюрократичних процедур: налагодження процедури міжвідомчого обміну інформацією для забезпечення швидкого та ефективного доступу до необхідної інформації;

– програми розвитку персоналу: впровадження програм професійного розвитку для аналітиків даних та спеціалістів з інформаційних технологій.

Як бачимо, оцінка ефективності механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення в діяльності органів публічної влади є важливим етапом модернізації інститутів публічного управління. Подолання актуальних проблем, викликаних воєнним станом та збройною агресією ворога, вдосконалення процесів надання адміністративних послуг, створення якісних інформаційно-аналітичних продуктів, сприятиме підвищенню якості публічного управління та досягненню стратегічних цілей розвитку, що потребує комплексного підходу та спільних зусиль уряду, експертного середовища та міжнародних партнерів.

Таким чином, сучасне інформаційно-аналітичне забезпечення є запорукою не лише захисту інтересів держави, а й успішного виконання завдань щодо подальшої трансформації діяльності органів публічної влади до європейських стандартів. Застосування механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади ґрунтуються на застосуванні системного підходу щодо аналізу як ефективності управлінської діяльності, так і модернізації процесу обробки даних. Практична реалізація заходів з модернізації інформаційно-аналітичного забезпечення має бути спрямована на створення єдиного інформаційно-правового простору в рамках інноваційної моделі публічного управління, шляхом створення системи ефективних механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади.

Список літератури:

1. Ганцюк Т. Д. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів публічної влади в Україні: джерелознавчий аналіз дискурсного поля. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 8. URL: http://surl.li/rrpuz http://surl.li/rrpuz.
2. Ганцюк Т. Д. Концептуальні основи модернізації механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності місцевих органів публічної влади. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Державне управління*. 2018. Вип. 4. URL: http://surl.li/rrpwvhttp://surl.li/rrpwv
3. Дєгтяр О. Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень у діяльності органів державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 30–36.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук. ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2. 692 с.
5. Кисельов В. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та вдосконалення інформаційного забезпечення в системах державного управління як нові стратегії адміністративних перетворень. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2015. Вип. 1. С. 348–361.
6. Роль та місце інформаційного забезпечення в системі державного управління / П.М. Сніцаренко, Ю.А. Саричев. *Державне управління: теорія та практика (електронне наукове фахове видання НАДУ)*. 2016. № 1. С. 46–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2016_1_6
7. Смагін О.Ю. Напрями інституалізації інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності органів державної влади. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XXVI Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. Загреб (Хорватія) : ГО «ВАДНД», 07 листопада 2022 р. С. 57–62.
8. Степанов В.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи державного управління. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 1. URL: http://surl.li/rrpwi
9. Телешун С. О. Інформаційно-аналітична діяльність в державному управлінні : навч.- метод. матеріали / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. Київ : НАДУ, 2013. 36 с.
10. Телешун С. О., Рейтерович І. В. Інформаційно-аналітична діяльність в державному управлінні : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 36 с.

Kobylina Yu.M. ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF MECHANISMS OF INFORMATION AND ANALYTICAL ENSURING THE ACTIVITIES OF PUBLIC GOVERNMENT BODIES

The article examines the essence and purpose of information and analytical support mechanisms for the activities of public authorities as a tool for improving public administration in general. The peculiarities of the application of the mechanisms of information and analytical support of management are revealed, with the aim of identifying ways of improvement and increasing the efficiency of public management. The main tasks of public administration regarding the mechanisms of information and analytical support for the activities of public authorities are outlined, which consist in meeting the information needs of public authorities, the application of the entire set of information resources of public authorities, and the implementation of modern tools of public administration. The principles of the functioning of information and analytical support mechanisms for the activities of public authorities due to the availability of information necessary for making effective management decisions are detailed. The criteria for evaluating the effectiveness of information and analytical support mechanisms for the activities of public authorities, which include a variety of tools and processes capable of helping in the collection, processing, analysis and use of information for decision-making and the performance of government functions, are singled out. The challenges that do not allow realizing the full potential of information and analytical support are revealed, and measures to improve the mechanisms of information and analytical support for the activities of public authorities are also defined.

Key words: *Information and analytical support, information and analytical support mechanisms, public authorities, management decisions.*

УДК 351/354:35.071:342.92:355.1
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/23

Серьогіна Н.О.
Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-4491-4723

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

В статті розкрито нормативно-правове забезпечення публічного управління у сфері продуктивної зайнятості населення. Наведено основні нормативно-правові акти та державні програми, ефективність котрих вимагає додаткового розгляду й оцінювання, однак в цілому мають сприяти в забезпеченні зайнятості населення шляхом налагодження сприяння бізнесу. Крім цього, зазначено акти міжнародного регулювання зайнятості. Проаналізовано головні проблеми регулювання продуктивної зайнятості населення, а саме значний ступінь безробіття, мала результативність заходів державного регулювання зайнятості населення, неналежне фінансування програм зайнятості, проблема з гарантуванням розвитку інфраструктури зайнятості (в тому числі, забезпечення умов для сприяння малим і середнім підприємствам), необхідність покращення інформаційної відкритості у системі зайнятості, проблема з гарантуванням захисту прав персоналу й боротьби з незаконною діяльністю на ринку праці (недодержання правил безпеки праці, незаконні звільнення й інші порушення), значні ризики активного відтоку кваліфікованого персоналу, молодих спеціалістів. Встановлено, що розв'язання зазначених проблем забезпечення дієвої системи регулювання зайнятості в Україні можливе, зважаючи на міжнародний досвід, попри те, що в різних державах існують різні підходи до зайнятості населення, з огляду на свою культуру, економічний стан, а також політичні умови. З'ясовано, що брак конкретного нормативно-правового регулювання видів зайнятості спричиняє ігнорування правами й інтересами найманого персоналу та ін., що зумовлює повне чи часткове анулювання отриманих профспілками прав персоналу на належні умови праці й соціальне забезпечення через виведення зайнятих за рамки усталених форм співдії у трудових відносинах; послаблення й ускладнення системи регулювання колективного захисту; зменшення ступеня достатку персоналу, зростання масштабів застосування «тіньових» розрахункових схем оплати праці; дискримінація статусу запозиченого і позаштатного персоналу; збільшення ступеня соціальної напруги; відлучення працівників від трудового колективу, і, як результат, зменшення мотивації щодо відповідального здійснення роботи; «непостійні працівники» втрачають деяку кількість соціальних благ та компонентів соціального пакета, котрі є в працівників того або іншого підприємства; зростання механізмів збільшення експлуатації персоналу через «відривання» працівників від колективів і застосування нетрадиційних видів взаємодії між ними та ін.

Ключові слова: *публічне управління, продуктивна зайнять, нормативно-правове забезпечення, нормативно-правові акти, державні програми, проблеми.*

Постановка проблеми. Наукове обґрунтування і теоретико-методологічна розробка проблеми утворення і здійснення публічного управління у сфері продуктивної зайнятості населення значним чином залежить від повноти нормативно-правового забезпечення, соціального захисту населення, якщо настане безробіття, надання послуг, орієнтованих на зростання ступеня зайнятості населення в Україні. В той же час однаково значущу роль відіграє питання як національного, так і міжнародного регулювання відносин у сфері продуктивної зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблематику досліджували чимало науковців, серед яких варто виокремити таких як В.О. Балясний [1], У.Я. Садова [10], Г.І. Скорик [11], Л.І. Станько [11] та інших. Проте питанням нормативно-правового забезпечення продуктивної зайнятості населення, як вважає автор, надається недостатня увага.

Мета статті – розкриття нормативно-правового забезпечення публічного управління у сфері продуктивної зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу. Наразі регулювання сфери продуктивної зайнятості населення відбувається за допомогою великої кількості нормативно-правових актів, багато з котрих ухвалили ще минулого століття. До найзмістовніших нормативно-правових актів, які здійснюють регуляцію сфери зайнятості працівників, є Закони України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI [4], «Про колективні договори і угоди» від 01 липня 1993 року № 3356-XII [5], «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03 березня 1998 року № 137/98-ВР [9], «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР [6], «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII [7], «Про пенсійне забезпечення» від 05 листопада 1991 року № 1788-XII [8], Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII [2], постанови Кабінету Міністрів України.

У вересні 2022 року був прийнятий закон, який передбачає реформу служби зайнятості. Досліджуючи прийнятий закон глибше, можна підкреслити і позитивні впровадження з метою стимулювання працевлаштування зареєстрованих безробітних. Вони стосуються: зміни підходів до стимулювання зайнятості найбільш вразливих осіб; нових інструментів сприяння зайнятості молоді; додаткових заходів по подоланню тривалого безробіття; осучаснення підходів щодо підходящої роботи; залежності підтримки безробітних від тривалості трудової діяльності (чим більший страховий стаж, тим більша тривалість та розмір виплат, які отримує особа); нових можливостей по підвищенню конкурентоздатності (забезпечення деяких категорій осіб правом на отримання ваучера) – розширення кола осіб, які можуть отримувати послуги як безробітні; уточнення специфіки обслуговування у період воєнного стану; скасування квот на працевлаштування і штрафів за їх недотримання. Окрім впровадження даного закону у 2022 році держава ввела певні програми, реалізація яких має сприяти підтримці бізнесу та зайнятості в Україні. Варто зазначити з них такі:

1. Компенсація за працевлаштування внутрішньо переміщеної особи (за кожного працевлаштованого з числа внутрішньо переміщених осіб держава виплачує роботодавцю компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати впродовж 2 місяців).
2. Допомога з релокації бізнесу.
3. Урядова програма єРобота, де можна подати заявку на отримання гранту від держави для відкриття чи підтримки власної справи [11, с. 264].

Розгляд ефективності зазначених програм вимагає додаткових аналізу й оцінювання. Але в цілому затверджені програми мають сприяти в забезпеченні зайнятості населення шляхом стимулювання сприяння бізнесу.

Крім зазначених вище нормативно-правових актів, що регулюють зайнятість працівників в Україні, існують також акти міжнародного регулювання зайнятості. Такими актами є ряд Конвенцій та Рекомендацій Міжнародної організації праці, Директиви Ради Європейського союзу, Європейська соціальна хартія (переглянута), Рамкова угода про неповну зайнятість, що укладено між UNICE, CEEP та ETUC, Рамкова угода про телероботу та інші міжнародно-правові акти. Україна теж поступово переходить та переймає загальносвітові тенденції в сфері регулювання зайнятості, про що свідчить прийняття відповідних нормативно-правових актів у цій сфері. Так, було внесено зміни до КЗпП ст. 60 КЗпП щодо надомної форми праці і до гнучкого режиму зайнятості, працівники розподіляють час праці на власний розсуд. Крім того, до КЗпП було внесено визначення дистанційної роботи та особливості захисту працівників, що працюють дистанційно. Також важливим нормативно-правовим актом в цій сфері Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [1; 3].

Попри всі державні заходи стосовно зростання продуктивної зайнятості населення, продовжує залишатися ряд проблем, які потребують зростання дієвості функції регулювання держави в секторі зайнятості.

Перша й найпомітніша проблема – це значний ступінь безробіття. Повномасштабне вторгнення 2022 року спричинило небачені результати негативного впливу політичних обставин на всі сфери життя держави, зокрема на зайнятість населення, зменшення ступеня його доходів, посилення соціально-економічних проблем загалом. Найвразливішими категоріями громадян виявилися не тільки молоді люди, жінки й особи похилого віку, в котрих і до цього були труднощі з пошуком роботи, а також і чоловіки-професіонали в галузі металургійної промисловості.

Друга проблема – незначна результативність заходів державного регулювання зайнятості населення. Велика кількість програм і проектів, введених державою у зазначеному секторі, не принести прогнозованих ефектів. Нерідко так

відбувалося через те, що ці програми напрацьовуються, не беручи до уваги реальні запити на ринку праці, а також вони не зважають на регіональний характер. У зв'язку із цим цінним є дослідження колективу авторів пі керівництвом професора У.Я. Садової щодо процесів структурних перетворень на ринку праці, ролі держави у забезпеченні ефективності державної політики та формуванні нових трансформаційних підходів у сфері соціально-трудових відносин [10, с. 60–72].

Третя проблема зводиться до недостатнього фінансування програм зайнятості. Необхідне фінансування програм зайнятості здатне мати позитивний вплив на державні доходи за допомогою зростання податкових надходжень, заохочення підприємництва й скорочення видатків на соціальну підтримку безробітним.

Четверта проблема має відношення до гарантування розвитку інфраструктури зайнятості, в тому числі, формування умов для сприяння малим і середнім підприємствам. Вони – вагоме джерело робочих місць, проте в реальних умовах їм нерідко бракує підтримки від держави. Чимало малих підприємств мусять функціонувати у тіньовій сфері, не зареєструвавшись і не сплачуючи належні податки. Також слід посилити державне сприяння щодо розвитку нових секторів економіки й інновацій.

П'ята проблема – необхідність покращення інформаційної відкритості у системі зайнятості. Багатьом людям не відомо, які існують вакансії на ринку праці і яким чином знайти роботу, яка є відповідною їх навичкам та досвіду. Держава повинна напрацювати додатковий інструментарій, щоб поліпшити функціонування відкритих платформ для пошуку праці.

Шоста проблема зводиться до гарантування захисту прав персоналу й боротьби із незаконною діяльністю на ринку праці, зокрема недодержання правил безпеки праці, звільнення в незаконний спосіб й інші порушення. Постає потреба визначення належних законодавчих норм і наглядових органів, котрі гарантуватимуть додержання прав персоналу й запобігатимуть зловживанням роботодавцями.

Вагомою проблемою продовжують залишатися значні ризики інтенсивного відтоку кваліфікованого персоналу, молодих спеціалістів. Через це значущим вектором покращення державного регулювання зайнятості повинне стати зростання конкурентоспроможності національного ринку праці, сприяння новим нестандартним видам зайнятості.

Розв'язання зазначених проблем дієвої ефективної системи регулювання зайнятості в Україні можливе, зважаючи на міжнародний досвід, попри те, що в різних державах існують різні підходи до зайнятості населення, з огляду на свою культуру, економічний стан, а також політичні умови.

Всі різновиди зайнятості мають регулюватися винятково трудовим законодавством України з конкретним їх встановленням і характером регулювання на рівні певних підприємств, установ, а також організацій. Брак визначеного нормативно-правового регулювання різновидів зайнятості спричиняє зневажання правами й інтересами найманого персоналу та ін. Зважаючи на нинішні реалії України, головними негативними ефектами застосування останніх (приміром, запозичена, дистанційна, нерегламентована праця тощо) є наступні:

– повна чи часткова ліквідація отриманих профспілками прав працівників на гідні умови праці й соціальне забезпечення через виведення зайнятих за рамки усталених форм взаємодії у трудових відносинах;

– пом'якшення і ускладнення системи регулювання колективного захисту й, крім того, розірвання стабільних трудових взаємозв'язків;

– зменшення рівня достатку персоналу, зростання масштабів застосування «тіньових» розрахункових схем оплати праці (заробітна плата у «конвертах», «аморфні» (нефіксовані) виплати тощо);

– дискримінація статусу запозиченого і позаштатного персоналу, брак у багатьох ситуаціях змог підвищення їхньої кваліфікації або перенавчання;

– збільшення ступеня соціальної напруги як реальна реакція на втрату стабільних типів взаємодії як між певними працівниками, так і між трудовими колективами;

– відлучення (в певних ситуаціях) працівників від трудового колективу, незмога їх ототожнювання із підприємством і, як результат, ослаблення мотивації відповідально здійснювати роботу (виробництво продукції, надання послуг та ін.);

– втрачання «непостійними працівниками» відповідного обсягу соціальних благ і компонентів соціального пакета, які є в працівників того чи іншого підприємства;

– розвиток механізмів зростання експлуатації персоналу через «відрив» працівників від колективів і застосування нетрадиційних форм взаємодії між ними та ін.

Висновки. Відтак можливо дійти висновку про те, що нормативно-правова основа у сфері

питань продуктивної зайнятості в Україні доволі розгалужена і змістовна. Водночас здійснений аналіз до того ж дає змогу зробити висновок про те, що, незважаючи на відповідні кроки, здійснені в аспекті захисту персоналу, є деякі різновиди відносин, що регламентація котрих відбувається неналежно. Зокрема, приміром, найсучасніші види соціально-трудових відносин, такі, як фрілансинг, аустаффінг, аутсорсинг, лізинг, краудсорсинг – всі регламентуються договором цивільно-правового характеру. Згідно зі статтею 21 Кодексу законів про працю України, трудовим договором вважається угода між працівником та власником підприємства, установи, організації чи уповноваженим ним органом або фізичною особою, відповідно до котрої працівник зобов'язується виконувати роботу, що визначена цією угодою, а власник підприємства, установи, організації чи уповноважений ним орган або фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату та створювати належні умови праці, що потрібні для виконання роботи, визначені законодавством про працю, колективним договором й угодою сторін. Натомість цивільно-правовим договором є домовленість двох чи більше сторін, орієнтована на визначення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків. Предмет трудового договору – процес праці, тоді як предметом договору цивільно-правового характеру вважається кінцевий результат, зокрема здійснення виконавцем встановленої відповідно до договору роботи. Зазвичай здійснення працівником своїх трудових функцій не визначає кінцевого результату. Все зазначене вище дає змогу зробити висновок про те, що особи, котрі працюють або наймаються на роботу за договором цивільно-правового характеру, практично повністю є не захищеними з боку законодавства. Також ні в одному нормативно-правовому акті не визначено сучасні форми взаємодії між роботодавцем та працівником. Все зазначене робить актуальними наступні розгляди проблем нормативно-правового забезпечення гнучких форм занятості, насамперед в аспекті нинішнього українського сьогодення і забезпечення продуктивної зайнятості.

Наступні наукові дослідження мають зв'язок із впровадженням кращих світових практик щодо втілення системи державного регулювання зайнятості в Україні, покращення захисної та стимулюючої функцій державної політики, напрацювання довготермінових стратегій управління ринком праці, базуючись на ранньому запобіганні циклічним спадам, змінам у системі соціально-економічних відносин під впливом технологічного розвитку і нових вимог до фаху, ступеня кваліфікації й конкурентоздатності вітчизняного персоналу.

Список літератури:

1. Балясний В.О. Інституційні засади гнучкої політики зайнятості. *Економіка і суспільство.* 2022. Випуск 45. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1992/1920.

2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text.

4. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

5. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01 липня 1993 року № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text.

6. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text.

7. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.

8. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05 листопада 1991 року № 1788-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text.

9. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03 березня 1998 року № 137/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text.

10. Садова У.Я. Українська трудова міграція й майбутнє сфери праці: соціально-економічний, геопросторовий, інституційний вимір : наукове видання. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2020. 136 с.

11. Скорик Г.І., Станько Л.І. Проблеми та удосконалення державного регулювання зайнятості в Україні. *Наукові перспективи.* 2023. № 5 (35). С. 259–274.

Serohina N.O. REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF ENSURING PRODUCTIVE EMPLOYMENT

The article discloses the regulatory and legal provision of public administration in the field of productive employment of the population. The main normative legal acts and state programs are given, the effectiveness of which requires additional research and evaluation, but, in general, should help in ensuring the employment of the population through the promotion of business support. In addition, acts of international employment regulation are indicated. The main problems of regulating the productive employment of the population are analyzed, in particular, the high level of unemployment, the low efficiency of measures of state regulation of the population's employment, insufficient financing of employment programs, the problem of ensuring the development of the employment infrastructure (in particular, the creation of conditions for supporting small and medium-sized enterprises), the need to improve information transparency in the employment system, the problem of ensuring the protection of workers' rights and combating illegal practices on the labor market (non-compliance with labor safety rules, illegal dismissals and other violations), high risks of an active outflow of qualified personnel, young professionals. It was found that solving the outlined problems of ensuring an effective system of employment regulation in Ukraine is possible taking into account international experience, despite the fact that different countries have different approaches to the employment of the population, depending on their culture, economic status and political conditions. It was determined that the lack of clear regulatory and legal regulation of types of employment leads to the neglect of the rights and interests of employees, etc., which leads to the complete or partial cancellation of the rights of workers to decent working conditions and social security obtained by trade unions by taking the employed outside the traditional forms of interaction in labor relations; weakening and complicating the regulatory system of collective protection; a decrease in the level of prosperity of employees, an increase in the use of "shadow" payment schemes; discrimination against the status of temporary workers and freelancers; increasing level of social tension; separation of employees from the labor team, and, as a result, a decrease in motivation to perform work responsibly; loss by "temporary employees" of a certain number of social benefits and components of the social package that employees of one or another enterprise have; the development of mechanisms for increasing the exploitation of personnel by "detaching" workers from collectives and using non-traditional forms of interaction between them, etc.

Key words: *public administration, productive employment, normative and legal support, normative and legal acts, state programs, problems.*

УДК 35:354
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/24

Руденко О.М.
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-2807-1957

Максак В.І.
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: 0009-0004-4608-8180

СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Стаття охоплює аналіз демократизаційних процесів, що розвиваються в Україні, в контексті пострадянського переходу до більш відкритого та залученого суспільства. У статті розглядається динаміка та ключові аспекти процесу демократизації, в тому числі реформування правової системи, зміцнення прав людини, розширення медійної свободи, а також децентралізація влади. Наголошено, що демократичні зміни мають бути забезпечені не лише державною політикою, а й включати залученість та відповідальність кожного громадянина. Демократичні зміни розглядаються як інструменти для підвищення прозорості, забезпечення громадянської участі та впровадження відповідального управління на всіх рівнях. Розкрито розуміння поняття «демократизація суспільства» та висвітлено його тісний зв'язок з правами людини. Процеси реалізації демократії в Україні представлено в тісному зв'язку з євроінтеграційними напрямами розвитку. Окреслено політику демократизації суспільства в Україні та внутрішні і зовнішні виклики для її реалізації. Представлено основні кроки демократизації суспільства (політична реформа, судова реформа, медійна свобода, децентралізація влади, захист прав людини), їх характеристику та складові цього процесу. У статті також актуалізується міжнародний контекст, аналізується вплив європейської інтеграції та міжнародної підтримки на демократичний розвиток України. Особлива увага приділяється зовнішнім та внутрішнім викликам, які впливають на демократизацію, зокрема політичній нестабільності, корупції, економічним складнощам та військовим діям. У статті акцентовано увагу на окремих фактах: громадяни України продемонстрували зростання підтримки демократії; реформа децентралізації в Україні відіграла ключову роль у демократизації управління; відбувається залучаючення місцевого населення до прийняття адміністративних рішень; зміцнення взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державним управлінням; демократизація України супроводжувалася значними культурними та суспільними змінами; зовнішні суб'єкти відіграли певну роль у просуванні демократії в Україні. Наголошено на необхідності подальшого аналізу та моніторингу демократичних реформ з метою їх удосконалення та адаптації до сучасних викликів.

Ключові слова: *демократія, демократизація суспільства, права людини, реформування, демократичні ініціативи.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У фокусі України, демократизація суспільства є фундаментальним процесом, що визначає взаємодію між громадянським суспільством та державним апаратом. Цей процес ґрунтується на принципах демократії, які включають не тільки визнання і захист прав громадян, але й обов'язки та взаємну повагу до свободи інших. Сутність демократизації в Україні полягає в активній участі громадян у публічному управлінні, особливо важливій у періоди криз. В цих умовах, формування правової держави стає ключовим викликом, який потребує від громадян не тільки високого рівня культури та усвідомлення своїх прав, але й глибокого розуміння своїх громадянських обов'язків. Забезпечення демократичних змін, таким чином, стає не лише державною політикою, але й суспільним завданням, що вимагає від кожного громадянина залученості та відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У відкритому доступі наявна велику кількість сучасних публікацій, які стосуються питань демократизації суспільства в Україні. У наукових колах дані питання знайшли відображення у працях таких вчених як: О. Онух (дослідження демократичних студій); І. Колупаєва (децентралізація

в процесі розбудови демократичного суспільства); А. Терзян (демократична консолідація); І. Безена (демократизація публічного управління); В. Дубовик (роль міжнародних організацій у процесах демократизації); Х. Машталір; С. Леськів (політично-правовий аналіз процесів реалізації демократії в Україні) В. Козьма (демократизація українського суспільства) та ін.

Після дослідження літературних джерел, можна стверджувати про актуалізацію питання щодо демократизації суспільства особливо в умовах криз. Погляди різних науковців в основному спрямовані на розгляд загальних питань щодо демократичних перетворень в країні, залишаючи поза увагою вагоме значення залученості суспільства до даного процесу.

Мета статті є дослідження процесу демократизації суспільства в Україні, його основних напрямків та викликів, а також аналіз ефективності впроваджених демократичних реформ і розробка рекомендацій для покращення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Базовою запорукою успіху в зміцненні державності, зростанні рівня соціально-економічного розвитку країни постають загальні процеси залучення громадян до процесу врядування, що дозволить реалізувати основоположні принципи демократії та свободи [1]. Демократія, у звичному розумінні, – це влада народу [2]. Історично процеси демократизації в найрозвиненіших країнах світу проходили десятки і сотні років [3]. В цілому демократизація є складним та багатогранним процесом, який відбувається на тлі переходу країни від пострадянської системи до більш відкритої та залученої демократії. Цей процес не є лінійним або однозначним і може супроводжуватися значними викликами та зворотними рухами. Водночас необхідність дотримання стандартів та зобов'язань різних європейських організацій виявилися надзвичайним стимулом для країн, що демократизують, пришвидшують та поглиблюють свої внутрішні демократичні реформи [4].

Процеси реалізації демократії в Україні загалом відповідають вимогам, що диктують євроінтеграційні напрями. Однак базовим елементом успішної демократизації українського суспільства науковці вважають досягнення високого рівня співвідношення вітчизняного законодавства із правовими нормами ЄС [5].

Політика демократизації суспільства в Україні розробляється і впроваджується на різних рівнях державного управління. Ця політика спрямована на створення відкритої, прозорої та відповідальної держави, де громадяни мають можливість активно приймати участь у політичному житті країни. Однак, незважаючи на значний прогрес, демократизація в Україні залишається вразливою до різних внутрішніх та зовнішніх викликів. Внутрішні виклики включають корупцію, владні зловживання, та економічні труднощі. Зовнішні виклики, такі як військова агресія росії, ставлять під загрозу національну безпеку та політичну стабільність.

Поняття «демократизація суспільства» стосується процесу перетворення державних і суспільних інститутів, а також культурних норм і практик у напрямі забезпечення більш високого рівня політичної свободи, рівності та участі громадян у владі [6]. Даний процес включає розширення політичних прав і свобод, таких як свобода слова, свобода зборів, право голосу, доступ до справедливого судового процесу. Головними елементами демократизації є: 1) політичний плюралізм і конкуренція, що передбачає створення умов, за яких різні політичні партії та рухи можуть вільно змагатися за владу і представляти різні інтереси в суспільстві; 2) участь громадян, що включає залучення громадян до процесу прийняття рішень, не тільки через вибори, а й через громадські обговорення, референдуми та інші форми прямої демократії; 3) права людини, що містить захист основних прав і свобод кожної особи, незалежно від її статі, раси, етнічної приналежності, релігії чи соціального статусу; 4) законність та прозорість урядування, який гарантує забезпечення того, що діяльність держави регулюється законом, відкрита для громадського контролю і критики.

Основні напрями демократизації в Україні представлені на рисунку 1.

Представлені напрями чітко відображають загальний курс країни на європейську інтеграцію і прагнення відповідати міжнародним стандартам демократії. Однак, у процесі їхнього впровадження Україна зіткнулася з численними викликами, включаючи внутрішній опір та зовнішні агресії, але продовжує демонструвати значний прогрес у цих напрямах.

Демократизація часто вимагає глибоких структурних змін в суспільстві та здатності долати опір з боку існуючих владних структур, які можуть втрачати вплив або ресурси [7]. Описуючи процес демократизації в Україні варто зосередитись на певних аспектах, а саме: 1) початок демократизації; 2) вплив революцій на процеси демократизації; 3) законодавчі та інституціональні реформи;

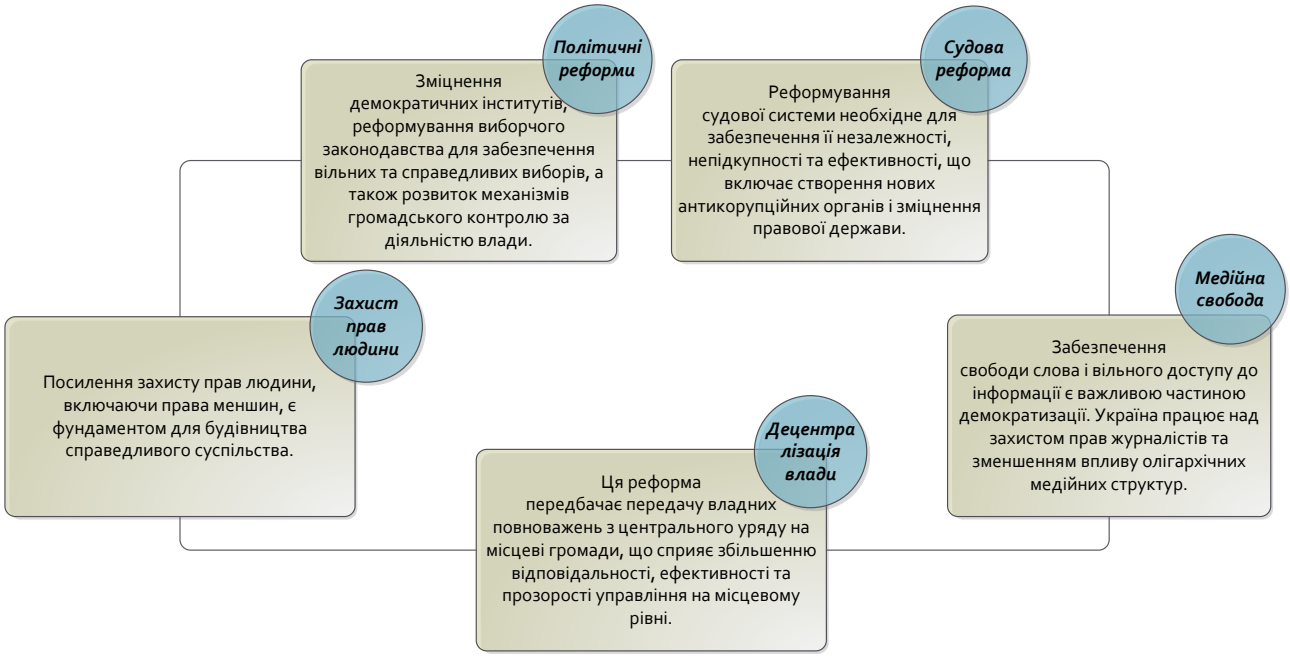

Рис. 1. Основні кроки на шляху до демократизації в Україні

4) свобода преси та інформація: 5) міжнародна підтримка. Тож, демократизація в Україні почала набирати обертів після розпаду СРСР, коли Україна здобула незалежність. Перший значний крок до демократизації був зроблений з прийняттям нової Конституції в 1996 році, яка заклала основи для розділення влади, багатопартійної системи та прав людини.

Ключовими моментами в процесі демократизації стали Помаранчева революція та Революція Гідності. Обидві революції були реакцією на корупцію, виборчі фальсифікації та зловживання владою, і сприяли зростанню громадянської активності та зміцненню громадянського суспільства. Дані події також спонукали до проведення реформ, спрямованих на забезпечення більшої прозорості, відкритості та відповідальності уряду.

Як зазначалося вище, одним з основних напрямків демократизації є реформування правової та судової систем. З метою боротьби з корупцією були створені антикорупційні інститути, такі як Національне антикорупційне бюро (https://nabu.gov.ua/) та Вищий антикорупційний суд (https://hcac.court.gov.ua/hcac/). Також важливим кроком стало зміцнення місцевого самоврядування через децентралізацію, що дало більше влади та ресурсів місцевим громадам.

Медійна сфера в Україні також переживає значні зміни. Свобода преси є важливою для демократичного суспільства, але в Україні вона деколи стикається з викликами, такими як тиск на журналістів та медійні монополії. Водночас зростання цифрових медіа та соціальних мереж збільшило доступ до інформації та сприяло громадському діалогу.

Тож, міжнародна підтримка відіграє власну значну роль у процесі демократизації в Україні. Європейський Союз та інші міжнародні організації, такі як Рада Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), активно сприяють реформам через фінансову та експертну допомогу. Зазначене включає підтримку в правовій реформі, захисті прав людини та підвищенні урядової прозорості.

Сьогодні в Україні існують конкретні приклади розвитку демократії, що демонструють вплив громадськості на політичні рішення національного рівня. Пріоритети у даному напрямку наступні: участь громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні та у процесі формування та використання місцевих бюджетів; підтримка місцевих ініціатив, механізмів місцевої демократії, громадського контролю та підзвітності уряду; створення інноваційних електронних інструментів для стимулювання активної участі громадян; просування програми реформ на регіональному рівні; залучення до реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [8].

У 2022 році боротьба України проти російського домінування зміцнила самоідентичність її народу як безсумнівно української нації, хоча у 2022 році Україна зайняла 87-му позицію

в рейтингу «Індексу демократії», втративши одну сходинку порівняно з 2021 роком [9]. У процесі аналізу результатів даного індексу, особлива увага має бути приділена ролі війни в Україні для майбутнього демократії в Європі та глобальному контексті, оскільки резистенція українського народу проти загроз демократичним цінностям підкреслює вплив та значення демократичних ідей, які сприяють консолідації суспільства.

За результатами опитування, що було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічної службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 року відносно успішними сферами, де відбулися перетворення після проголошення незалежності, названо: забезпечення рівноправності чоловіків та жінок, утвердження свободи слова, формування української нації, забезпечення рівноправності національних меншин, розбудова демократії, громадянського суспільства та обороноздатності в країні (Рис. 2).

Сьогодні науковці підтверджують той факт, що демократизація суспільства в Україні є складним і багатогранним процесом, на який впливали внутрішні реформи, зовнішній тиск і значні суспільно-політичні події. Підбиваючи підсумки представленого дослідження також акцентуємо увагу на наступних фактах: 1) незважаючи на політичну нестабільність, корупцію та кризи, такі як пандемія COVID-19 і російська агресія, громадяни України продемонстрували зростання підтримки демократії. Опитування вказують на значне зростання підтримки демократії з 2019 по 2022 роки [11];

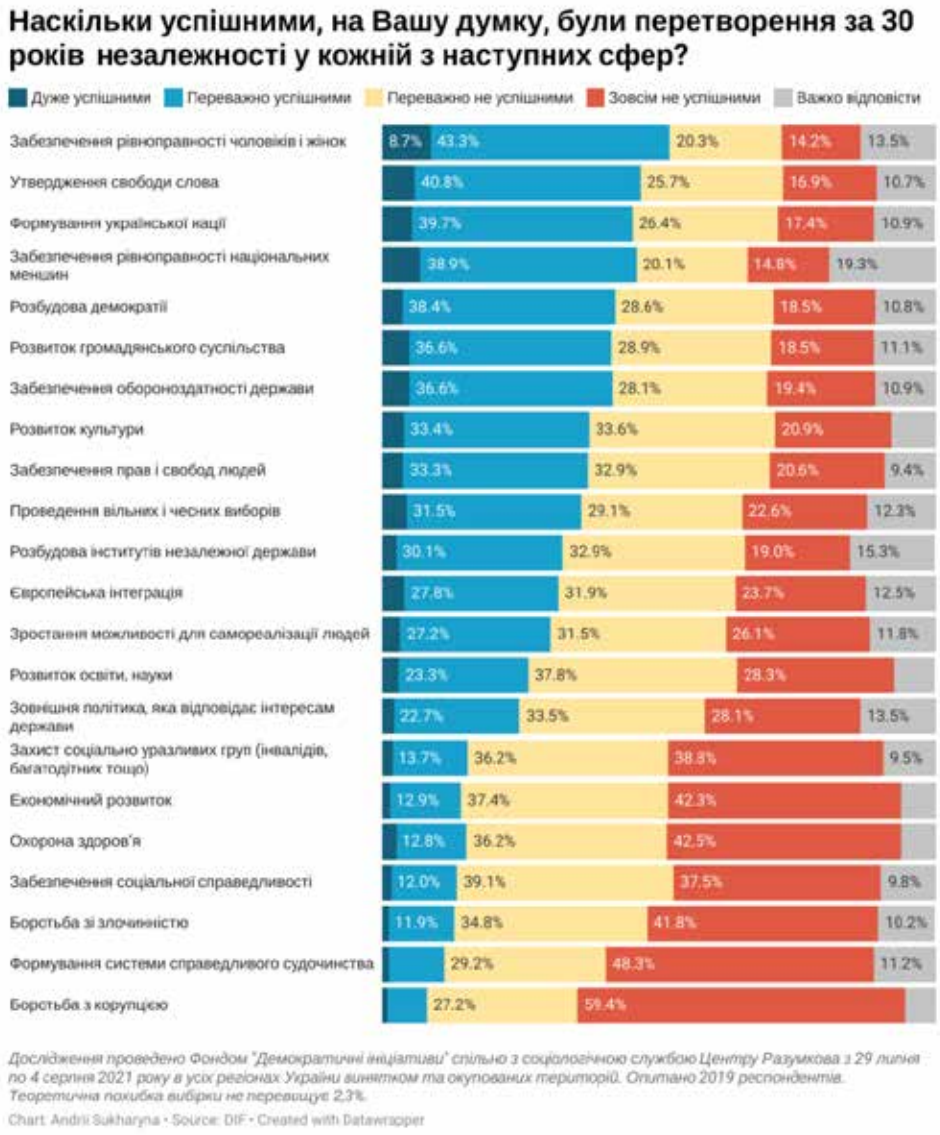

Рис. 2. Результати опитування українців щодо успішності перетворень в державі за 30 років незалежності в різних сферах [10]

2) реформа децентралізації в Україні відіграла ключову роль у демократизації управління. Залучаючи місцеве населення до прийняття адміністративних рішень, реформа мала на меті покращити регіональний і місцевий розвиток, посилити економічне відновлення та зміцнити довіру суспільства до уряду [12]; 3) ефективна демократизація в Україні вимагає міцної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державним управлінням. Розширення електронної участі та забезпечення прозорості в державному управлінні мають вирішальне значення для залучення громадськості та довіри [13]; 4) демократизація України супроводжувалася значними культурними та суспільними змінами та триваючими конфліктами, що формують суспільну свідомість і ставлення до демократії [14]; 5) зовнішні суб'єкти, включаючи ЄС, США та транснаціональні організації, такі як політичні фонди Німеччини, відіграли певну роль у просуванні демократії в Україні.

Враховуючи вищенаведене, можемо констатувати, що демократизація – це процес, під час якого впроваджуються або зміцнюються демократичні принципи, такі як участь громадян у владі, гарантування прав і свобод, а також створення відповідального і прозорого управління. Демократизація включає: зміцнення законодавства та інститутів, які захищають права людини (реформування судової системи, боротьбу з корупцією, а також створення або підтримку організацій, що моніторять дотримання прав людини); залучення громадян до управління країною, що дозволяє їм не тільки використовувати свої права, але й активно сприяти їх захисту (громадяни мають можливість висловлювати свої думки, брати участь у виборах, та мати доступ до інформації); поширення знань про права людини серед населення (призводить до кращого розуміння і поваги цих прав); відповідальність уряду перед своїми громадянами (прозорість урядування дозволяє громадянам моніторити та критикувати дії уряду, забезпечуючи дотримання законів і правил) тощо.

Отже, демократизація суспільства не лише сприяє захисту і просуванню прав людини, але й залежить від існування міцних правових і соціальних норм, що гарантують ці права. В цьому контексті, демократизація та права людини є взаємозалежними і взаємопідсилюючими аспектами суспільного розвитку.

Для подальшого удосконалення процесу демократизації в Україні в рамках представленого дослідження статті можна запропонувати наступні шляхи: продовжувати реформувати судову систему, зокрема шляхом впровадження більш жорстких критеріїв для суддівського відбору та посилення їх відповідальності; розширення практики використання електронних петицій та опитувань; інтеграцію курсів про демократію та права людини у шкільну та вищу освіту; впровадження законодавчих ініціатив, що спрямовані на захист незалежних медіа та боротьбу з монополією на інформацію; поглиблення міжнародного співробітництва з демократичними країнами та міжнародними організаціями для обміну кращими практиками та отримання технічної допомоги у процесі демократизації; розширення повноважень місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності та відповідальності місцевої влади перед громадою; розробка стратегій для захисту демократичних інститутів від зовнішнього втручання, що може включати посилення кібербезпеки та контроль за іноземними інвестиціями в критично важливі сектори тощо.

Висновки. Демократизація в Україні – це непростий процес, який вимагає постійної уваги, зусиль та підтримки, як від самої країни, так і від міжнародної спільноти. Він обумовлений зміною політичних, соціальних та культурних відносин у суспільстві, спрямованих на підвищення рівня політичної свободи, рівності та активної участі громадян у процесах управління країною. Взявши курс на демократизацію Україна зіткнулася з численними викликами. Попри це, Україна демонструє значний прогрес у впровадженні демократичних реформ, зокрема у сфері судової системи, медійної свободи та місцевого самоврядування. Демократизація також супроводжується культурними змінами, що відображають зростаючу свідомість та відданість демократичним ідеалам серед населення. Водночас: міжнародна спільнота відіграє важливу роль у процесі демократизації України, надаючи не тільки фінансову та експертну допомогу, але й політичну підтримку, що сприяє здійсненню необхідних реформ; зовнішні загрози активізують національну єдність і сприяючи демократичній мобілізації. Тож, демократизація в Україні продовжує бути динамічним та багатогранним процесом, який потребує постійної уваги, адаптації до нових викликів та підтримки національних та міжнародних акторів.

Список літератури:

1. Безена І. М. Демократизація публічного управління та інформаційно-медійний розвиток компетентностей його посадовців. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 3 (67). С. 27–32.
2. Головченко А.В. Методологічні проблеми демократизації суспільства країн центрально-східної Європи. *Актуальні проблеми політики*. 2012. С. 203–215. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/45_2012/26.pdf.
3. Ткачук А., Ткачук О. Що таке демократія? Знати, розуміти, застосовувати. Посібник для молоді і не тільки. Київ : ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. 96 с.
4. Дубовик В. Б. Демократизація та євроінтеграція: роль ОБСЄ. *Право та державне управління.* 2020. № 2. С. 285–288
5. Машталір Х.В., Леськів С.Р. реалізація демократії в україні: політико-правовий аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2020. Том 31 (70). Ч. 1. № 2. С. 20–24
6. Радченко Л. М. Проблеми демократизації українського суспільства. 2015. С. 293–295. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36090/Radchenko_293-295.pdf?sequence=1
7. Чижова О. Демократизація суспільно-державного розвитку як прагматична орієнтація України на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Освіта регіону*. С. 39. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/109
8. Офіційна сторінка "United Nations Development Programme". Історії успіхів та ключові досягнення організацій громадянського суспільства в Україні. URL: 2017–2022 https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/istoriyi-uspikhiv-ta-klyuchovi-dosyahnennya-orhanizatsiy-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-2017-2022
9. Офіційна сторінка «Журнал Forbes Ukraine". Росія на шляху до диктатури, але дві третини світу нейтральні або підтримують її. Розбір «Індексу демократії – 2022» від The Economist. URL: https://forbes.ua/svit/indeks-demokratii-2022-02022023-11488
10. Офіційна сторінка "ukrinform.ua". Українці назвали найбільші перешкоди для розвитку країни. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3300603-ukrainci-nazvali-najbilsi-pereskodi-dla-rozvitku-kraini.html
11. Onuch O. Why Ukrainians Are Rallying Around Democracy. *Journal of Democracy*. 2022. № 33. P. 37–46. URL: https://doi.org/10.1353/jod.2022.0045.
12. Gavkalova N., Kolupaieva I. Decentralization of public administration in the process of building a democratic society. *Public Policy and Administration.* 2018. № 17. P. 216–225. URL: https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-2-05.
13. Bila-Tiunova L., Bilous-Osin T., Kozachuk D., Vasylkivska V. Participation of civil society in public administration: prospects for international experience implementation in Ukraine. *Humanities & Social Sciences Reviews.* 2019. URL: https://doi.org/10.18510/HSSR.2019.7594.
14. Terzyan, A. Towards Democratic Consolidation? Ukraine After the Revolution of Dignity. *Open Political Science.* 2020. № 3. P. 183–191. URL: https://doi.org/10.1515/openps-2020-0015.

Rudenko O.M., Maksak V.I. THE ESSENCE OF SOCIETY DEMOCRATIZATION IN UKRAINE

The article covers the analysis of democratization processes developing in Ukraine in the context of the post-Soviet transition to a more open and involved society. The article examines the dynamics and main aspects of the democratization process, including reforming the legal system, strengthening human rights, expanding media freedom, and decentralization of power. It was emphasized that democratic changes should be ensured not only by state policy, but also include the involvement and responsibility of every citizen. Democratic changes are presented as tools for increasing transparency, ensuring citizen participation and implementing responsible governance at all levels. The understanding of the concept of "democratization of society" is revealed and its close connection with human rights is emphasized. The processes of the implementation of democracy in Ukraine are presented in close connection with European integration directions of development. The policy of democratization of society in Ukraine and the internal and external challenges for its implementation are outlined. The main steps of democratization of society (political reform, judicial reform, media freedom, decentralization of power, protection of human rights), their characteristics and components of this process are presented. The article also updates the international context, analyzes the influence of European integration and international support on the democratic development of Ukraine. Particular attention is paid to the external and internal challenges that affect democratization, including political instability, corruption, economic difficulties, and military action. The article focuses on individual facts: citizens of Ukraine have demonstrated growing support for democracy; the decentralization reform in Ukraine played a key role in the democratization of governance; local population is involved in making administrative decisions; strengthening of interaction between institutions of civil society and state administration; the democratization of Ukraine was accompanied by significant cultural and social changes; external actors played a role in promoting democracy in Ukraine. The need for further analysis and monitoring of democratic reforms with the aim of their improvement and adaptation to modern challenges is emphasized.

Key words: *democracy, democratization of society, human rights, reforms, democratic initiatives.*

УДК 351:37.018.46
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/25

Костенко Є.Я.
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID ID: 0000-0002-3997-2371

Телендій А.А.
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0009-0007-7436-7373

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ

У роботі здійснено узагальнення державної політики у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів, з урахуванням сучасних викликів, включаючи збільшене навантаження на систему судово-медичної експертизи в умовах війни. Розроблено рекомендації щодо удосконалення державної політики, яка повинна забезпечувати незалежність, надійність та професійну компетенцію судово-медичних експертів. Викладено сучасний стан правового статусу судово-медичних експертів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судову експертизу». Узагальнено існуючі механізми атестації та підвищення кваліфікації, зазначено на необхідність реформування та централізації управління судово-медичними установами з метою підвищення якості експертиз. Пропонуються кроки щодо впровадження програм підвищення кваліфікації для судово-медичних експертів, забезпечення сучасного обладнання та фінансового забезпечення, а також посилення міжнародної співпраці для обміну досвідом і вдосконалення професійних стандартів. Доведено, що забезпечення незалежності судово-медичних експертів є основою для об'єктивності та достовірності їхніх висновків у кримінальних провадженнях. Аналіз показав, що втручання місцевих органів влади у процес атестації судово-медичних експертів може створювати загрози для неупередженості їхньої діяльності, тому запропоновано централізацію управління судово-медичними установами на рівні держави. Зроблено висновок, що сучасні виклики, зокрема війна в Україні, вимагають негайного реформування системи підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів. Важливим є розроблення обов'язкових програм підвищення кваліфікації з урахуванням міжнародних стандартів та впровадження новітніх технологій у судово-медичну практику. Зазначено, що створення єдиної державної мережі судово-медичних установ із головним бюро забезпечить координацію та підвищить ефективність роботи експертів, особливо в умовах підвищеного навантаження.

Ключові слова: *судово-медична експертиза, державна політика, підвищення кваліфікації, незалежність експертів, реформа, централізація, кримінальне провадження, професійна підготовка, воєнні злочини, міжнародні стандарти.*

Постановка проблеми. Судово-медична експертиза відіграє ключову роль у забезпеченні правосуддя, надаючи незалежні та науково обґрунтовані висновки щодо обставин справи, що допомагає в ухваленні об'єктивних судових рішень. Якість та достовірність судово-медичних експертиз безпосередньо залежать від професійної підготовки експертів, їхніх знань і навичок. У сучасних умовах, коли реформи охоплюють усі сфери діяльності, питання підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів набуває особливої актуальності. Державна політика у цій сфері повинна бути спрямована не лише на створення умов для базової підготовки фахівців, але й на забезпечення постійного розвитку та удосконалення їхніх компетенцій відповідно до міжнародних стандартів та сучасних науково-технічних досягнень. Важливим аспектом є також забезпечення рівноправного доступу до можливостей підвищення кваліфікації та створення ефективних механізмів контролю за якістю підготовки експертів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та підпорядкування судово-медичних служб у різних країнах є однією з ключових тем для обговорення у науковій спільноті. Дослідники з різних країн, як і українські вчені, приділяють значну увагу розвитку цієї галузі. Наукові праці таких вчених, як В. Бачинський, Г. Кривда, О. Ламухіна, Г. Озернюк, С. Саханєнко, С. Сорока, К. Ровинська, А. Усов, присвячені аналізу різних аспектів функціонування

судово-медичних служб. Також чимало робіт зосереджено на історії розвитку судово-медичної служби, включаючи праці С. Бондара, Б. Михайличенка, В. Шевчука, О. Гладіліної, Є. Гусаченка та В. Федчишина.

Наукові дослідження відіграють важливу роль у розвитку судово-медичної експертизи. Науковці аналізують історичний розвиток цієї галузі та формують основи для вдосконалення існуючих систем. Вони досліджують механізми взаємодії між різними інституціями, пропонують нові методи управління та вдосконалюють законодавство. Така робота допомагає розробляти сучасні підходи до підготовки судово-медичних експертів, адаптуючи їх до вимог сучасного правосуддя та науки.

Метою статті полягає в аналізі сучасної державної політики у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів, особливо в умовах зростаючого навантаження через війну.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни в Україні суттєво зросло навантаження на судово-медичних експертів, особливо у прифронтових регіонах та областях, де здійснюють експертизи загиблих військових та цивільних осіб. Це вимагає швидкого реагування на нові виклики, зокрема документування воєнних злочинів та ідентифікації загиблих для національних і міжнародних судових процесів. У відповідь на це, Міністерство охорони здоров'я ініціювало реорганізацію системи судово-медичної експертизи. Важливою складовою цієї реформи є централізація управління та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів. Зокрема, створення єдиної державної мережі судово-медичних установ із головним бюро, якому будуть підпорядковуватися регіональні філії на основі комунальних закладів. Це рішення дозволить не тільки посилити координацію роботи експертів, але й забезпечити ефективний процес навчання і підвищення кваліфікації спеціалістів. Програми підвищення кваліфікації стануть обов'язковою складовою для експертів, спрямованою на вдосконалення їхніх професійних знань і навичок для роботи в умовах підвищеного навантаження та складних експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами.

У межах нашого дослідження розглянемо більш детально правовий статус судово-медичного експерта, закріплений у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України, а також його роль та обов'язки в процесі кримінального провадження.

Згідно з КПК України, експерт у кримінальному провадженні – це особа, яка має наукові, технічні або інші спеціальні знання та відповідно до Закону України «Про судову експертизу» має право здійснювати експертизу, проводити дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини, пов'язані зі скоєнням кримінального правопорушення, і давати висновки з питань, що виникають у процесі кримінального провадження та стосуються її спеціальних знань [3].

Законодавством визначено, що особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого, не можуть бути призначені експертами. Це положення гарантує неупередженість та об'єктивність експертних висновків, забезпечуючи, щоб експерт діяв незалежно від впливу учасників процесу.

Експерт у межах своєї компетенції має наступні права:

− експерт має право ознайомитися з усіма матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження, аби здійснювати експертизу на основі повної інформації;

− якщо експерт вважає, що наданих йому матеріалів недостатньо для належного виконання його функцій, він може подати клопотання про надання додаткових зразків або інформації, необхідних для проведення досліджень;

− експерт має право бути присутнім під час процесуальних дій, які стосуються об'єктів або матеріалів дослідження, щоб безпосередньо спостерігати за обставинами, що можуть вплинути на результати експертизи;

− під час проведення експертизи експерт може включати у висновок відомості, виявлені в процесі дослідження, навіть якщо вони не стосуються безпосередньо питань, які йому поставлені. Це може бути важливо для справедливого розгляду справи.

− експерт має право ставити запитання особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, стосовно об'єктів і предмета дослідження, що допомагає в уточненні та правильному розумінні матеріалів;

− якщо експертиза не є службовим обов'язком експерта, він має право на винагороду за виконану роботу, а також на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи та викликом для пояснень чи показань.

− у випадках, передбачених законодавством, експерт може подати клопотання про забезпечення власної безпеки, якщо його діяльність може призвести до загрози життю чи здоров'ю [1; 2].

Експерт також має низку обов'язків, яких він повинен дотримуватися при виконанні своїх функцій:

− експерт зобов'язаний особисто провести всі необхідні дослідження та надавати обґрунтований і об'єктивний письмовий висновок на підставі поставлених перед ним питань. У разі необхідності він має пояснити свій висновок під час судового засідання;

− експерт повинен забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження може призвести до пошкодження або знищення об'єкта, він зобов'язаний отримати дозвіл від особи, яка залучила його до експертизи;

− експерт не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі під час проведення експертизи, без згоди сторони кримінального провадження або суду. Це положення гарантує захист інформації та сприяє об'єктивності експертних висновків.

Якщо експерт виявляє обставини, що можуть вплинути на його неупередженість, він зобов'язаний повідомити про це сторону, яка залучила його, і відмовитися від проведення експертизи [8].

КПК також передбачає відповідальність експерта за надання неправдивого висновку або за відмову виконувати свої обов'язки без поважних причин. Це положення покликане забезпечити відповідальність експерта за його дії та сприяти наданню об'єктивних і правдивих висновків, що є важливим для кримінального правосуддя.

Таким чином, правовий статус судово-медичного експерта є важливою складовою кримінального процесу, що забезпечує об'єктивність та надійність експертизи, необхідної для вирішення кримінальних справ і встановлення справедливості.

Законодавча база, яка регулює діяльність судово-медичних експертів, передбачає чітку структуру щодо кваліфікації та атестації цих фахівців. Відповідно до статті 17 Закону України «Про судову експертизу», для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії. Ці комісії функціонують при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [5].

У рамках реформи судово-медичної експертизи у 2019 році Міністерство охорони здоров'я України затвердило «Порядок проведення атестації лікарів». Це регламентує процес присвоєння кваліфікаційних категорій і забезпечує контроль за фаховим рівнем експертів. Проте існує низка проблем, які потребують вирішення, щоб гарантувати ефективність та незалежність діяльності судово-медичних експертів [6; 9].

Принципи державної політики у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів

1. Незалежність судово-медичного експерта. Незалежність судово-медичних експертів є одним із ключових принципів їхньої діяльності. Відповідно до законодавства, атестаційні комісії формуються при міністерствах та обласних адміністраціях, але існує ризик втручання у діяльність експертів з боку структурних підрозділів місцевих органів влади. Це може призвести до тиску на судово-медичних експертів через контроль їхньої професійної діяльності, що суперечить принципу незалежності, закріпленому у Законі України «Про судову експертизу». Зокрема, регіональні підрозділи можуть впливати на процес атестації, що створює загрозу втрати об'єктивності експертизи.

2. Фінансове забезпечення та соціальні гарантії. У статті 18 Закону України «Про судову експертизу» передбачено, що працівникам державних спеціалізованих установ, які мають кваліфікацію судового експерта, заробітна плата встановлюється на рівні не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму. Однак, у 2018–2019 роках дію цієї норми було призупинено, що негативно вплинуло на матеріальне становище експертів. Відсутність належного фінансового забезпечення експертів у комунальних установах створює колізії між законодавчими нормами, що підриває мотивацію фахівців до професійного розвитку та може вплинути на якість судово-медичних досліджень.

3. Сучасне обладнання та методологічна підтримка. Для підвищення кваліфікації судово-медичних експертів необхідно забезпечити сучасне лабораторне обладнання та новітні методики досліджень. Застаріла матеріально-технічна база не дозволяє проводити експертизи на належному рівні, що впливає на точність і надійність висновків. Важливим аспектом є надання експертам можливості використовувати новітні технології та методи досліджень, включаючи нові підходи до аналізу біологічних матеріалів, що суттєво підвищить ефективність їхньої роботи.

4. Юридична підтримка та узгодженість законодавства. Зміни до Кримінального процесуального кодексу та розбіжності між

процесуальним законодавством і Законом України «Про судову експертизу» створюють правову колізію. Зокрема, стаття 69 КПК забороняє експерту самостійно збирати матеріали для експертизи, однак інші нормативно-правові акти не містять чіткого визначення, які саме матеріали не можна збирати. Це створює проблеми для експертів, оскільки вони можуть бути змушені виконувати дослідження на основі неповної інформації. Також необхідно узгодити положення щодо використання об'єктів дослідження під час експертиз, щоб забезпечити їхню цілісність і збереження.

5. Гарантії професійної безпеки та відповідальність експерта. Експерти повинні мати право на захист своїх професійних прав і безпеку під час виконання обов'язків. Згідно з чинним законодавством, експерт має право подати клопотання про забезпечення безпеки у випадках, коли його діяльність може спричинити загрозу життю чи здоров'ю. Також закон передбачає відповідальність експерта за надання завідомо неправдивих висновків, що забезпечує високі стандарти об'єктивності та точності у роботі судово-медичних експертів.

6. Підвищення кваліфікації та міжнародна співпраця. Удосконалення системи підготовки та атестації судово-медичних експертів є ключовим аспектом державної політики. Програми підвищення кваліфікації мають враховувати міжнародний досвід та новітні методи у галузі судово-медичних досліджень. Важливу роль у цьому відіграє участь України у міжнародних організаціях та обмін досвідом з іншими країнами, що дозволить підвищити рівень професіоналізму експертів.

7. Реформування законодавства у сфері судово-медичної експертизи. Закон України «Про судову експертизу», прийнятий у 1994 році, потребує суттєвих змін. Необхідно оновити положення закону, щоб врахувати сучасні реалії та вимоги до судово-медичної експертизи, забезпечивши чітке регулювання прав і обов'язків експертів, а також узгодити всі процесуальні питання із чинним законодавством [1; 7; 9].

Отже, державна політика у сфері підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів має ґрунтуватися на принципах незалежності, забезпечення належного матеріально-технічного та фінансового забезпечення, узгодженості законодавства та підвищення рівня кваліфікації експертів. Це дозволить створити сучасну і ефективну систему судово-медичних експертиз, яка сприятиме справедливому правосуддю та забезпеченню суспільної безпеки.

Основними засадами державної політики в цій галузі має бути:

1. Ефективність. Ефективність діяльності судово-медичних експертних закладів визначається їхньою здатністю надавати високоякісні експертні висновки з мінімальними витратами ресурсів. Основними аспектами ефективності є:

− компетентний персонал: сучасні судово-медичні експерти мають постійно підвищувати свою кваліфікацію. Це включає регулярне навчання, проходження тренінгів та семінарів, обмін досвідом з міжнародними колегами. Такий підхід забезпечує відповідність фахівців сучасним вимогам і стандартам у галузі судово-медичної експертизи;

− сучасне обладнання: модернізація матеріально-технічної бази закладів судово-медичної експертизи є ключовим аспектом підвищення ефективності. Високотехнологічне обладнання дозволяє проводити точні та детальні дослідження, що підвищує надійність та об'єктивність експертних висновків. Це включає закупівлю нових приладів, програмного забезпечення та оновлення існуючої інфраструктури;

− незалежність та об'єктивність: судово-медичні експерти повинні діяти незалежно від будь-якого зовнішнього впливу. Незалежність є ключовою умовою для забезпечення об'єктивності висновків. Це гарантується юридичними механізмами, що захищають експертів від тиску з боку правоохоронних органів або інших зацікавлених сторін;

− дотримання системи якості: впровадження стандартів ISO у судово-медичних лабораторіях сприяє забезпеченню високої якості проведених досліджень, що передбачає акредитацію лабораторій, впровадження процедур контролю якості та регулярні внутрішні і зовнішні аудити, що дозволяє підтримувати стабільний рівень надійності експертних послуг;

− вчасність і оперативність: ефективні заклади судово-медичної експертизи повинні надавати результати досліджень у стислі терміни, забезпечуючи своєчасне надання інформації правоохоронним органам та судовим інстанціям. Це важливо для вирішення кримінальних справ і прийняття рішень у максимально короткі строки, що зменшує ризики затримок у правосудді;

− співпраця з іншими органами: спільна робота з правоохоронними органами, судами та іншими медичними установами сприяє більш ефективному обміну інформацією та досвідом, що дозволяє розширити професійні знання

експертів, а також сприяє створенню єдиного підходу до вирішення складних кримінальних справ.

2. Сталий розвиток. Сталий розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів передбачає створення безперервного процесу навчання та розвитку персоналу: включає інвестиції в навчальні програми, що відповідають міжнародним стандартам, а також підтримку обміну досвідом між різними країнами;

3. Інноваційність. Використання сучасних технологій та інноваційних методів у судово-медичній експертизі є важливим аспектом розвитку галузі, зокрема впровадження нових методів ДНК-аналізу, судово-медичної хімії, токсикології та цифрових технологій для поліпшення якості та точності експертних висновків;

4. Транспарентність та підзвітність. Транспарентність процесів у судово-медичній експертизі є важливою умовою для довіри суспільства до результатів експертиз. Впровадження прозорих процедур контролю, звітності та можливості перевірки висновків сприяє підвищенню рівня відповідальності експертів;

5. Міжнародна співпраця. Активна міжнародна співпраця дозволяє підвищити рівень підготовки експертів та вдосконалити судово-медичні практики. Це включає участь у міжнародних конференціях, обмін досвідом, а також співпрацю з міжнародними організаціями, що працюють у сфері судово-медичної експертизи.

Реалізація цих засад сприятиме створенню сучасної та ефективної системи судово-медичної експертизи, яка відповідає міжнародним стандартам та забезпечує об'єктивність і надійність експертних висновків для правосуддя та суспільства.

Висновки і пропозиції. Незалежність судово-медичної експертизи є ключовим аспектом ефективності судово-правової системи. Втручання з боку місцевих органів влади, особливо у процес атестації судово-медичних експертів, може порушити принцип об'єктивності експертизи. Необхідно забезпечити повну незалежність експертів через централізацію та підпорядкування судово-медичних установ єдиному органу.

Фінансове забезпечення є основою для професійного розвитку судово-медичних експертів. Незадовільні матеріальні умови знижують мотивацію фахівців, що може негативно вплинути на якість експертних досліджень. Законодавчі норми щодо фінансування мають бути відновлені та відповідати реаліям сучасних викликів.

Сучасне обладнання та новітні методи необхідні для проведення точних і об'єктивних досліджень. Впровадження сучасних технологій, включаючи ДНК-аналіз і цифрові методики, дозволить забезпечити якість і швидкість експертиз, особливо в умовах воєнного часу.

Юридична підтримка та узгодженість законодавства є необхідними для ефективної роботи судово-медичних експертів. Існують колізії між Кримінальним процесуальним кодексом і Законом України «Про судову експертизу», які ускладнюють роботу експертів. Необхідно переглянути та оновити законодавство для усунення цих невідповідностей.

Професійна безпека та відповідальність експертів мають бути чітко регламентовані, особливо під час виконання експертиз у складних умовах, таких як воєнні злочини. Законодавство повинно гарантувати захист експертів, що працюють у небезпечних умовах.

Пропозиції щодо створення ефективної системи судово-медичної експертизи, що відповідатиме міжнародним стандартам і забезпечуватиме надійність та об'єктивність висновків у рамках правосуддя:

1. Централізація судово-медичних установ із створенням єдиної державної мережі на чолі з головним бюро дозволить зміцнити координацію та підвищити якість судово-медичних експертиз. Це також полегшить процеси підвищення кваліфікації та контролю за діяльністю експертів.

2. Запровадження обов'язкових програм підвищення кваліфікації для всіх судово-медичних експертів із акцентом на сучасні методи досліджень та міжнародний досвід. Ці програми повинні бути адаптовані до вимог підвищеного навантаження, особливо у прифронтових зонах.

3. Оновлення матеріально-технічної бази через закупівлю новітнього обладнання для судово-медичних лабораторій. Високотехнологічне обладнання є ключем до проведення точних і деталізованих експертиз, особливо у випадках воєнних злочинів.

4. Підвищення рівня міжнародної співпраці. Розширення співпраці з міжнародними організаціями та участь у глобальних форумах дозволить Україні інтегруватися в міжнародні процеси обміну знаннями та досвідом, що підвищить рівень професіоналізму експертів.

5. Реформування законодавства у сфері судово-медичної експертизи, яке має бути узгоджене з Кримінальним процесуальним кодексом України. Положення законів повинні враховувати реалії сучасних викликів та гарантувати правову захищеність експертів.

Список літератури:

1. Бачинський В. Т., Мішалов В. Д., Ванчуляк О. Я. Порівняльна характеристика організаційно-методичних засад судово-медичних служб України та Молдови. *Судово-медична експертиза*. 2017. № 1. С. 13–16.
2. Кривда Г.Ф. Відвідування Центру судової медицини клініки медичного університету Лозанни (Швейцарія). *Судово-медична експертиза*. 2017. № 2. С. 110–111.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI: ред. від 18.10.2019. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
4. Озернюк Г. В. Регламентація судово-медичної експертизи в Україні та окремих країнах Європи. *Судова та слідча практика в Україні*. 2018. № 6. С. 11–15.
5. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : ред. від 17.10.2019. *Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України.* URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4038-12
6. Про узагальнення судової практики про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві: постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 р. № 8 : ред. від. 30.09.2011. *Офіц. веб-сайт Верхов.Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v000874 0-11.
7. Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз : постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 № 314 URL: http://surl.li/bqisc.
8. Саханєнко С. Є., Ровинська К. І. Проблеми організаційного забезпечення суду присяжних як елемент судового управління. *Теорія та практика державного управління.* 2018. Вип. 2. С. 178–186.
9. Саханєнко С. Є., Ровинська К. І. Судово-медична експертиза пов'язана з «лікарськими помилками» в Україні: організаційно-правовий аспект. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2022. Вип. 2 (28).

Kostenko Ye.Ya., Telendii A.A. STATE POLICY IN THE FIELD OF TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FORENSIC MEDICAL EXPERTS

The paper summarizes state policy in the field of training and professional development of forensic experts, considering current challenges, including the increased workload on the forensic system due to the war. Recommendations for improving state policy have been developed to ensure the independence, reliability, and professional competence of forensic experts. The current legal status of forensic experts is presented according to the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Forensic Examination". Existing mechanisms of certification and professional development have been summarized, emphasizing the need for reform and centralization of forensic institutions' management to improve the quality of examinations. Steps are proposed for implementing professional development programs for forensic experts, providing modern equipment, financial support, and strengthening international cooperation for knowledge exchange and professional standard enhancement. It has been proven that ensuring the independence of forensic experts is fundamental to the objectivity and accuracy of their conclusions in criminal proceedings. The analysis showed that interference by local authorities in the certification process of forensic experts could threaten the impartiality of their activities, thus centralization of forensic institutions' management at the state level has been proposed. It is concluded that modern challenges, particularly the war in Ukraine, require the urgent reform of the training and professional development system for forensic experts. It is essential to develop mandatory professional development programs that consider international standards and implement new technologies in forensic practice. The creation of a unified state network of forensic institutions with a central bureau is noted as a key step to improve coordination and increase the effectiveness of experts, particularly in conditions of increased workload.

Key words: *forensic examination, state policy, professional development, expert independence, reform, centralization, criminal proceedings, professional training, war crimes, international standards.*

УДК 340.6(477+100)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/26

Майстренко К.М.
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-8586-9271

Бобось О.Л.
Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: 0009-0004-1827-5640

ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: УКРАЇНА ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

У статті авторами здійснено порівняльний аналіз судово-медичної експертної діяльності України та зарубіжних країн. Метою роботи є виявлення ключових аспектів організації та функціонування судово-медичної експертизи у різних країнах для вдосконалення української системи. Досліджено питання незалежності експертів, нормативно-правові основи, стандарти якості та використання сучасних технологій. Автори підкреслюють важливість інтеграції успішних зарубіжних практик для підвищення ефективності української судово-медичної системи, що сприятиме об'єктивності та довірі до судових процесів. У процесі дослідження автори також аналізують структурні та організаційні особливості різних національних моделей судово-медичної експертизи, звертаючи увагу на їх нормативно-правові підстави. Особлива увага приділяється питанням забезпечення об'єктивності експертиз та незалежності судових експертів. Важливою частиною аналізу є порівняння національних систем із міжнародними стандартами та рекомендаціями, що регулюють діяльність судових експертів. Проблематика судово-медичної експертизи в Україні залишається актуальною через низку викликів, таких як недостатнє фінансування, обмежений доступ до сучасних технологій і відсутність єдиних стандартів якості. Стаття аналізує стан судово-медичної експертної діяльності в Україні та порівнює його з досвідом зарубіжних країн, включаючи Німеччину, Францію та Великобританію. Автори підкреслюють необхідність вивчення міжнародного досвіду для вдосконалення української системи, зокрема впровадження інституту приватної експертизи та стандартизації. Також досліджено правовий статус експертів та необхідність міжнародної співпраці. Автори роблять висновки щодо того, що імплементація найкращих міжнародних практик в українську систему судово-медичної експертизи дозволить значно покращити якість експертиз, підвищити довіру до судових процесів і сприяти модернізації правової системи загалом.

Ключові слова: *судово-медична експертиза, порівняльний аналіз, судова система, Україна, зарубіжний досвід, стандарти якості, незалежність експертів, міжнародні рекомендації, реформування, правосуддя.*

Постановка проблеми. Судово-медична експертна діяльність є невід'ємною частиною системи правосуддя, забезпечуючи науково обґрунтовані докази, що мають вирішальне значення для прийняття справедливих судових рішень. Однак в Україні ця галузь стикається з низкою викликів, включаючи недостатнє фінансування, обмежений доступ до сучасного обладнання, неврегульованість правових питань щодо незалежності експертів та відсутність єдиних стандартів якості. У контексті глобалізації та зростаючих інтеграційних процесів виникає необхідність вивчення та адаптації успішного досвіду зарубіжних країн, де судово-медична експертиза функціонує на високому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в Україні та за кордоном підкреслюють важливість реформування судово-медичної експертної діяльності з метою підвищення її ефективності та якості. Вітчизняні науковці акцентують увагу на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази, розвитку матеріально-технічної оснащеності та забезпечення незалежності експертів. Зарубіжні дослідження зосереджені на стандартизації, впровадженні сучасних технологій і методик, а також на дотриманні етичних принципів у роботі експертів. Однак, існує потреба в більш глибокому порівняльному аналізі, який би враховував не лише

організаційні, але й культурні та правові аспекти різних країн, щоб визначити найбільш ефективні моделі для впровадження в Україні.

Мета статті є проведення порівняльного аналізу судово-медичної експертної діяльності в Україні та зарубіжних країнах для виявлення ключових відмінностей, переваг і недоліків існуючих систем, а також визначення можливих шляхів адаптації успішних міжнародних практик до українських реалій з метою підвищення ефективності, якості та об'єктивності судово-медичних експертиз в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан судово-медичної експертної діяльності в Україні вимагає кардинальних змін, щоб забезпечити ефективне функціонування правосуддя. Ця галузь потребує не лише впровадження нових систем і механізмів, але й створення інституційної моделі, здатної відповідати сучасним викликам. Щоб досягти цього, необхідно звернути увагу на міжнародний досвід, який може стати цінним джерелом для вдосконалення національної практики. Інституційна модель судово-медичної експертної діяльності, що реалізується через різні центральні органи виконавчої влади, демонструє свою ефективність у багатьох країнах. Наприклад, Великій Британії, та інших європейських країнах така діяльність перебуває під контролем міністерств юстиції, тоді як у Німеччині, Франції та Італії – міністерств внутрішніх справ або спеціалізованих державних установ. Особливо цікавим є досвід країн, де існує інститут приватної експертизи, що забезпечує об'єктивність і неупередженість судово-медичних експертиз та дозволяє знизити навантаження на державний бюджет [6, с. 139].

Україна також має свою специфічну інституційну структуру судово-експертної діяльності, що включає різні центральні органи виконавчої влади, уповноважені державні органи, науково-дослідні інститути та приватних експертів. Втім, навіть при існуючих структурах, є можливість для вдосконалення – розширення ролі приватних експертів може не лише зменшити витрати держави, але й підвищити якість експертиз завдяки конкуренції.

Зарубіжний досвід у цій сфері надає досвід для вдосконалення української системи, зокрема щодо організації судово-експертних установ і підвищення якості доказової інформації. Порівняння з досвідом країн Європи, таких як Німеччина, Франція та Великобританія, демонструє різноманіття підходів до організації експертних підрозділів, включаючи як централізовані, так і децентралізовані моделі. Незважаючи на особливості кожної країни у формуванні та функціонуванні судово-експертних установ, спільною є тенденція до інтеграції зусиль у боротьбі з транснаціональною злочинністю та підвищення якості розслідувань через стандартизацію і координацію. Особливо важливо розглянути питання правового статусу судових експертів, що впливає на незалежність та об'єктивність експертних висновків. Вивчення закордонних практик показує, що організація діяльності експертів та їх підпорядкування певним відомствам суттєво впливає на прозорість і справедливість процесу [6, с. 139].

Важливим аспектом розвитку судово-медичної експертної діяльності в Україні є вивчення та використання зарубіжного досвіду, що підтверджується як зовнішньополітичним курсом країни на інтеграцію з ЄС, так і численними дослідженнями. Так завдання актуалізується через чинний Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII [8], який містить положення щодо міжнародного співробітництва в цій галузі. Зокрема, закон передбачає можливість залучення іноземних фахівців до складу експертних комісій та встановлення міжнародних наукових зв'язків з іноземними установами судових експертиз.

Крім того, слід звернути увагу на Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС від 03.11.2015 р. № 1343 [11], яке також підкреслює важливість міжнародного співробітництва. Експертна служба МВС має право встановлювати зв'язки з правоохоронними органами та установами судової експертизи інших держав, брати участь у міжнародних організаціях, а також обмінюватися досвідом з іноземними партнерами. Такі законодавчі та нормативні акти підтверджують важливість впровадження міжнародного досвіду у судово-медичну експертну діяльність України, що сприяє підвищенню її ефективності та відповідності сучасним вимогам. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України» від 16.11.1994 р. № 778 [9], Координаційна рада виконує аналіз міжнародного та національного досвіду в галузі судової експертизи. Вона також бере участь у організації круглих столів, семінарів, науково-практичних конференцій та сприяє обміну досвідом у цій сфері.

Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р [11], акцентує увагу на необхідності врахування міжнародного досвіду та найкращих практик провідних держав., що включає застосування інноваційних рішень та інструментів державного управління з метою забезпечення ефективності та керованості органів системи МВС.

У Стратегії розвитку Експертної служби МВС на період до 2020 року, затвердженій наказом МВС України від 15.03.2017 р. № 229 [10], особлива увага приділяється поглибленню співпраці з судово-експертними установами інших країн для впровадження в Україні світового досвіду та новітніх технологій. Недостатня інтеграція українських експертів у світову систему співпраці, особливо щодо спільних міжнародних досліджень, вважається одним з ключових викликів. Важливу роль у цьому процесі відіграє Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачає співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки на основі принципу поваги до прав людини. Угода також стимулює розвиток судового співробітництва у цивільних та кримінальних справах, що включає взаємну правову допомогу та екстрадицію. Загалом, використання міжнародного досвіду, зокрема європейського, є критично важливим для розвитку судово-медичної експертної діяльності в Україні, сприяючи її ефективності та відповідності сучасним міжнародним стандартам.

Отже, нормативно-правові акти, як національні, так і міжнародні, хоча й подані у загальних рисах, однозначно свідчать про активну участь України у міжнародному співробітництві в сфері судочинства, правоохоронної діяльності, юстиції та судово-експертної роботи. Одним із ключових напрямків такої співпраці є обмін досвідом, спільне вирішення актуальних питань у зазначених галузях і визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Дослідження науковців також підтверджують, що міжнародна співпраця та активне вивчення зарубіжного досвіду є необхідними передумовами для вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності в Україні. Так, Р. Тополя [12] зазначає, що питання запозичення позитивних аспектів законодавства інших країн щодо адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів завжди було актуальним, а сьогодні набуває особливої гостроти через постійне вдосконалення злочинцями методів підробки автомобільних номерів і документів. Однак, на думку Тополі, не варто просто копіювати законодавство інших країн, а необхідно враховувати національні особливості та менталітет українського народу.

Н. Клименко та О. Купрієвич [5, с. 135–140] підкреслюють, що договори та конвенції Ради Європи, ратифіковані Україною, передбачають міжнародне співробітництво судово-експертних установ. Вони акцентують увагу на необхідності використання наукового потенціалу європейських експертних об'єднань і наукових установ для підвищення конкурентоздатності ЄС та покращення розслідування злочинів завдяки спільним науковим дослідженням.

М. Гузела та В. Канцір [3, с. 129] зазначають, що ефективність експертно-криміналістичної діяльності залежить від її організації, відповідності сучасним потребам боротьби зі злочинністю та науково-технічним досягненням. Вони наголошують на важливості врахування зарубіжного досвіду для вдосконалення організації судово-експертної діяльності в Україні, особливо в процесі кримінального провадження. Науковці також зазначають, що в більшості європейських країн судово-експертні установи підпорядковуються державним правоохоронним органам, і хоча є проблеми у взаємодії між ними, такі установи забезпечують ефективну організацію судової експертизи.

На думку К. Дмитрієвої [4, с. 288], одним із ключових напрямів діяльності органів державної влади України на шляху до інтеграції в європейське та світове співтовариство є розробка пропозицій з питань міжнародно-правових відносин та приєднання України до міжнародних договорів і конвенцій, що включає підписання угод про правове співробітництво з відповідними органами інших держав та міжнародних організацій, а також активну взаємодію з ними в межах своїх повноважень. У цьому контексті, підвищення участі судово-експертних установ у міжнародному співробітництві набуває особливої актуальності, оскільки це сприяє розвитку теорії та практики криміналістики і судової експертизи. Ефективне впровадження інноваційних підходів у судово-експертну діяльність на міжнародному рівні вимагає не лише накопичення досвіду нормативно-правового регулювання, але й реалізації перспективних підходів до виникнення нових видів судових експертиз.

Г. Авдєєва [1, с. 634–637] зазначає, що інтеграція України до Європейського Союзу є однією

з основних засад зовнішньої політики держави, відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Важливим елементом цього процесу є гармонізація законодавства України з правовими нормами ЄС, зокрема у сфері судово-експертної діяльності. Дослідниця підкреслює, що вивчення і аналіз європейських норм права, які регламентують судово-експертну діяльність, мають важливе значення для законотворчої діяльності в Україні. Такі норми можуть слугувати орієнтирами для створення системи правового забезпечення судової експертизи в Україні.

І. Яценко [14, с. 96] акцентує увагу на тому, що в умовах гармонізації вітчизняного законодавства з правовими нормами ЄС, питання міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи набувають особливої актуальності, що зумовлено необхідністю захисту прав і свобод громадян, а також інтересів держави. Міжнародне співробітництво у цій сфері має стати пріоритетом на сучасному етапі державного будівництва.

Навчальний та практичний досвід зарубіжних країн у галузі судово-експертної діяльності, зокрема в ЄС, є надзвичайно важливим для України на шляху до європейської інтеграції. У європейських країнах існують дві основні організаційні форми судової експертизи: спеціальні (експертні) установи та окремі фахівці – судові експерти. Використання європейського досвіду, особливо щодо принципу незалежності експертів та змагальності процесу, може суттєво сприяти розвитку судово-експертної діяльності в Україні. Таким чином, вивчення зарубіжного досвіду судово-експертної діяльності, зокрема в країнах ЄС, є необхідним кроком на шляху до покращення правового регулювання і підвищення ефективності цієї сфери в Україні.

Порівняльний аналіз судово-медичної експертної діяльності в Україні та зарубіжних країнах виявляє значні відмінності у структурі, підходах та організації цієї сфери. У Франції, наприклад, судово-експертну діяльність виконують два окремі поліцейські формування – Національна жандармерія та Національна поліція, підпорядковані Міністерству оборони. Жандармерія відповідає за забезпечення громадського порядку поза містами, тоді як поліція контролює території з населенням понад 20 тисяч осіб. Жандармерія має власний унікальний експертно-криміналістичний інститут (IRCGN), що тісно співпрацює з правоохоронними органами. У Німеччині основну роль у сфері судово-експертної діяльності відіграє Федеральна поліція, яка підпорядкована Міністерству внутрішніх справ. Ця структура включає експертно-криміналістичні підрозділи, що займаються всіма видами судово-експертних досліджень. Крім того, у Німеччині активно функціонують приватні експертні установи, які конкурують із державними. У Великій Британії судово-експертна служба (Forensic Service) функціонує під Міністерством внутрішніх справ і надає експертні послуги для поліції, прокуратури та інших правоохоронних органів. Великобританія відмовилася від державної монополії на проведення експертиз, дозволяючи приватним лабораторіям виконувати певні експертні дослідження

Таким чином, порівняння систем судово-медичної експертизи в Україні та інших країнах показує різноманітність підходів, що може бути корисним для подальшого вдосконалення української системи.

Висновок. Нормативно-правові акти національного та міжнародного рівня свідчать про активну участь України та її державних органів, зокрема судово-експертних установ, у міжнародній співпраці в галузі судочинства, правоохоронної діяльності, юстиції та судової експертизи. Основними напрямками цієї співпраці є обмін досвідом, спільне вирішення проблемних питань та визначення перспектив подальшого розвитку в цих галузях. У більшості європейських країн судово-експертні установи функціонують в межах правоохоронних органів, переважно під керівництвом МВС, хоча в деяких випадках вони підпорядковані Міністерству юстиції або Міністерству оборони (як у Франції). Європейські країни, як правило, уникають багатовідомчого підпорядкування таких установ. У Литві, наприклад, існує схожа з українською система організаційного підпорядкування судово-експертних установ.

Для покращення взаємодії судово-експертних установ і правоохоронних органів в Україні, слід врахувати світовий досвід:

– зосередити всі судово-експертні установи під керівництвом двох відомств, міністерства внутрішніх справ або міністерства юстиції та міністерства охорони здоров'я, що покращить координацію і ефективність їх роботи. Для України доцільно перевести ці установи під управління міністерства юстиції;

– активно розвивати недержавну судово-експертну діяльність, що сприятиме конкуренції між державними та приватними установами, стимулюючи підвищення якості взаємодії між ними;

– створити єдиний координаційний центр для визначення пріоритетів взаємодії судово-експертних установ і правоохоронних органів та контролю за її якістю. В україні це може бути координаційна рада з проблем судової експертизи при міністерстві юстиції;

– використовувати досвід і можливості міжнародних організацій для покращення взаємодії в цій сфері.

Список літератури:

1. Авдєєва Г. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. *Правова доктрина основа формування правової системи держави* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 634–637. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7223/1/Avdeeva_634.pdf

2. Гузела М., Канцір В. Зазнач. твір. С. 129–135; Коротаєв В. М. Порівняльний аналіз адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичного дослідження в зарубіжних країнах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 115–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2018_1_24

3. Гузела М., Канцір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2018. № 906 (20). С. 129.

4. Дмитрієва К. С. Актуальні напрями розвитку міжнародного судово-експертного співробітництва. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 1. С. 288. URL: 10.32782/2524- 0374/2020-1/71

5. Клименко Н. І., Купрієвич О. А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130–134.

6. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2017. С. 134; Коротаєв В. М. Зазнач. твір.

7. Полянський А., Юодкайте-Гранскієнє Г. Зарубіжний досвід взаємодії судовоекспертних установ між собою та з правоохоронними органами й можливості його використання в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2021. Вип. 2 (24). С. 26–51. URL: 10.32353/khrife.2.2021.03.

8. Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України : Постанова КМУ від 16.11.1994 р. № 778 (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-%D0%BF#Text

9. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова КМУ від 02.07.2014 р. № 228 (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text

10. Про затвердження Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації: наказ МВС України від 15.03.2017 р. № 229. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MVS717

11. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: розпорядження КМУ від 15.11.2017 р. № 1023-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80

12. Тополя Р. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 183.

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифік. із заявою Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

14. Яценко І. І. Судова експертиза як об'єкт адміністративно-правового регулювання міжнародного співробітництва. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 96.

Maistrenko K.M., Bobos O.L. COMPARATIVE STUDY OF FORENSIC MEDICAL EXPERTISE: UKRAINE AND GLOBAL EXPERIENCE

In this article, the authors conduct a comparative analysis of forensic medical expertise in Ukraine and foreign countries. The aim is to identify key aspects of organizing and operating forensic medical services in different countries to improve the Ukrainian system. The study examines the independence of experts, legal frameworks, quality standards, and modern technologies. The authors emphasize the importance of integrating successful foreign practices to enhance the objectivity and trust in judicial processes. The article highlights international cooperation and the necessity of implementing private expertise and standardization in Ukraine. The conclusions suggest that adopting best global practices will significantly improve the quality of expertise and modernize the legal system overall. The authors further analyze the structural and organizational features of various national models of forensic medical expertise, paying close attention to their legal

foundations. A significant part of the analysis is devoted to ensuring the objectivity and independence of forensic experts. The article compares national systems with international standards and guidelines that regulate forensic activities. By examining the challenges faced by Ukraine's forensic medical expertise, such as inadequate funding, limited access to modern technologies, and a lack of unified quality standards, the authors stress the importance of international cooperation and the role of private expertise in improving the system. The conclusions indicate that implementing the best international practices in Ukraine's forensic medical system will significantly enhance the quality of expertise, increase trust in the judicial process, and contribute to the modernization of the country's legal system. Additionally, the article highlights the need for the development of legal frameworks that guarantee the independence of forensic experts and ensure adherence to high standards.

Key words: *forensic medical examination, comparative analysis, judicial system, Ukraine, foreign experience, quality standards, independence of experts, international recommendations, reformation, justice.*

УДК 341.018:(470):327
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/27

Яровой Т.С.
Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права
ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»
ORCID ID: 0000-0002-7266-3829

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ, ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена дослідженню особливостей, пов'язаних із застосуванням політичних та економічних санкцій як інструменту державної політики у сучасному світі. Санкції розглядаються як важливий механізм впливу на держави, що порушують міжнародне право або створюють загрози безпеці. У статті аналізується, як глобалізація впливає на ефективність санкцій, адже взаємозалежність країн зростає, що робить санкції потужним інструментом у системі міжнародних відносин.

Досліджено вплив санкцій на внутрішньополітичні процеси держав, зокрема на економічну та соціальну стабільність. Особливу увагу приділено Україні, яка перебуває у процесі демократичних перетворень, та тому, як санкції впливають на її внутрішні реформи, урядові стратегії та розвиток громадянського суспільства. Санкції, будучи політичним та економічним інструментом, можуть викликати зміни у політиці держави, сприяти розвиткові демократичних інституцій, але також здатні створювати економічні виклики та посилювати політичну напругу.

Окремої уваги заслуговує детальний аналіз негативних наслідків санкцій для країн, які зазнають міжнародного тиску. У статті підкреслено, що у деяких випадках санкції можуть мати зворотний ефект, сприяючи зміцненню авторитарних режимів. Держави, що опинилися під санкціями, можуть використовувати зовнішній тиск як виправдання для посилення внутрішнього контролю та репресій. Це може призвести до зростання соціальної напруги, економічної дестабілізації і навіть політичних криз.

Виявлено, що ефективність санкцій багато в чому залежить від того, наскільки точно вони застосовуються та наскільки широко підтримуються міжнародною спільнотою. Перспектива використання цільових санкції, які спрямовані на конкретні особи або галузі, стають дедалі популярнішими, оскільки дозволяють мінімізувати негативний вплив на загальне населення, зосереджуючи тиск на відповідальних за порушення міжнародних норм осіб.

Ключові слова: *публічне управління; державна політика, державне управління, міжнародні відносини, перспективи державної політики, державна служба, перспективи міжнародних відносин, санкції, нормативно-правове регулювання, перспективи застосування санкцій, політичні санкції, економічні санкції, обмеження торгівлі, війна, розвиток санкцій, ціннісні координати, система ціннісних координат, громадянське суспільство, формування громадянського суспільства.*

Обґрунтування актуальності теми дослідження. Актуальність дослідження перспектив застосування політичних та економічних санкцій, обумовлена кількома ключовими чинниками. Зміна глобального контексту міжнародних відносин робить санкції одним із головних інструментів впливу на країни, що порушують міжнародне право, здійснюють агресивні дії або не дотримуються загальноприйнятих норм демократії. Санкції дозволяють уникати військових конфліктів, застосовуючи економічний і політичний тиск, як альтернативний метод впливу. В умовах становлення громадянського суспільства, коли зростає роль громадських ініціатив, соціальних рухів і громадянської відповідальності, політичні та економічні санкції стають механізмом, через який держава може реалізовувати свої зовнішньополітичні цілі, зберігаючи при цьому підтримку громадськості.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки, впливаючи на державні рішення та міжнародну політику, що

підвищує значущість ефективного використання санкцій як інструменту державної політики. Стрімкий розвиток нових технологій, таких як цифрові фінансові системи та блокчейн, змінює характер глобальної економіки та торгівлі, що вимагає нових підходів до моніторингу та реалізації санкційних режимів. Це робить санкції більш динамічним і комплексним інструментом, здатним швидко адаптуватися до викликів сучасного світу. Враховуючи зростання глобалізації, посилення ролі міжнародних організацій і необхідність підтримання міжнародного правопорядку, тема дослідження є особливо важливою для країн, що прагнуть інтегруватися у світову спільноту, забезпечуючи при цьому стабільність та безпеку.

Метою дослідження є всебічне вивчення та аналіз перспектив застосування політичних та економічних санкцій у контексті нових викликів і можливостей, які виникають у зв'язку з глобалізацією, розвитком технологій та активною участю громадянського суспільства у формуванні державної політики.

Основний зміст дослідження. На переконання ряду дослідників, не лише сучасна ситуація, але й перспективи застосування політичних та економічних санкцій у майбутньому, значною мірою залежать від поступової еволюції міжнародного права, глобальних відносин і внутрішньої політики держав. Навіть у короткостроковій перспективі санкції продовжать відігравати важливу роль у міжнародних відносинах, будучи інструментом тиску на держави, що порушують міжнародні норми або здійснюють агресивну політику [1]. В умовах глобалізації, коли військові конфлікти або силові методи вирішення суперечок стають менш прийнятними через їхні гуманітарні, економічні й політичні наслідки, санкції постають як альтернатива, що дозволяє досягти певних цілей без використання військової сили.

У цифрову епоху санкції набувають більш динамічного характеру, зокрема через можливості, які надають сучасні інформаційні технології. З розвитком цифрових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн і криптовалюти, країни-ініціатори санкцій зможуть не лише оперативніше контролювати виконання санкційних режимів, але й ефективніше виявляти спроби їх обходу. Відстеження міжнародних фінансових потоків і торговельних операцій у режимі реального часу надає можливість створювати санкційні пакети, які швидко реагують на зміни поведінки суб'єктів, що перебувають під санкціями.

Економічні санкції можуть ставати більш таргетованими і сфокусованими на конкретних галузях або навіть на окремих особах, що сприяє зменшенню негативних наслідків для загальної економіки країни та її громадян [2]. Це особливо актуально в умовах, коли санкції не повинні завдавати шкоди звичайним громадянам, але мають впливати на еліти та окремі інституції, відповідальні за порушення міжнародного права або дестабілізацію ситуації у світі.

Політичні санкції також можуть мати значний вплив на громадянське суспільство, і цей вплив може бути як позитивним, так і негативним, залежно від контексту, в якому вони застосовуються, та їхньої ефективності. В умовах авторитарних режимів політичні санкції часто розглядаються як засіб тиску на уряди для впровадження демократичних реформ та поваги до прав людини. Вони можуть стимулювати внутрішню опозицію і громадянські ініціативи, сприяючи мобілізації громадян проти режиму [3]. Політичні санкції часто спрямовані на зменшення можливостей уряду репресувати громадянське суспільство, блокуючи його доступ до міжнародної підтримки, ресурсів та легітимності на міжнародній арені. У таких умовах громадянське суспільство може активніше вимагати політичних змін, що додатково збільшує тиск на уряд, ініціюючи проведення реформ.

Однак, політичні санкції можуть також мати зворотній ефект, особливо -якщо вони не мають широкої підтримки міжнародної спільноти, або якщо їх застосування тривалий час не приносить бажаних результатів. Авторитарні режими часто використовують санкції як інструмент внутрішньої пропаганди, намагаючись зобразити їх як зовнішню агресію, що порушує суверенітет держави [4]. У таких випадках санкції можуть консолідувати еліти навколо режиму і посилити репресії проти громадянського суспільства, оскільки уряд може виправдовувати свої дії потребою у захисті від іноземного впливу. Крім того, у деяких випадках санкції можуть негативно вплинути на економічне становище звичайних громадян, що посилює соціальну напругу і знижує підтримку демократичних рухів серед населення.

Іншим важливим аспектом є те, що санкції можуть стимулювати розвиток нових форм громадянської активності. В умовах санкційного тиску зростає значення міжнародної солідарності та підтримки громадянського суспільства з боку неурядових організацій, правозахисних ініціатив та міжнародних донорів. Така підтримка може

включати як фінансову допомогу, так і надання платформ для висловлення позицій на міжнародній арені. Успішне застосування санкцій можливе за умови, що вони обмежують доступ до ресурсів для репресивних інститутів уряду і водночас забезпечують підтримку тим секторам, що сприяють демократичним змінам.

З розвитком нових механізмів обходу санкцій країни, які стають об'єктами цих заходів, шукатимуть нові шляхи їх нейтралізації. Одним із таких напрямків є створення власних альтернативних фінансових систем або укладання двосторонніх домовленостей з іншими державами, щоб забезпечити стабільність свого економічного розвитку. У зв'язку з цим, майбутні санкційні політики вимагатимуть більш витончених і комплексних підходів, які враховуватимуть як економічні, так і політичні інструменти впливу. Наприклад – політичні та економічні санкції можуть бути доповнені інформаційними (або, як їх деколи називають – кіберсанкціями), які обмежують доступ до важливих технологій і інформаційних ресурсів.

Також важливо враховувати, що ефективність санкцій завжди буде залежати від рівня міжнародної співпраці. Односторонні санкції можуть бути менш дієвими, оскільки держави, проти яких їх запроваджують, можуть знайти нових партнерів для подолання обмежень. У такому випадку санкції навіть можуть завдати більшої шкоди їх ініціатору, ніж власне країні-цілі. Тому, глобальна координація між країнами та міжнародними організаціями може вважатися ключовим фактором у забезпеченні ефективності санкційних режимів.

Ще одним важливим напрямом розвитку сучасних міжнародних відносин, є регіоналізація санкційної політики, що відкриває нові перспективи для підвищення ефективності обмежувальних заходів у світі. Замість традиційних глобальних санкцій, які часто мають узагальнений характер і не враховують специфіку окремих регіонів, дедалі більше уваги приділяється створенню регіональних санкційних режимів [5]. Цей підхід базується на розумінні того, що країни, які мають спільні історичні, економічні та політичні зв'язки, можуть ефективніше застосовувати санкції, враховуючи місцеві особливості й загрози.

Наприклад, санкції, запроваджені Європейським Союзом, як правило, є точковими, спрямованими на конкретні проблеми в регіоні, зокрема – порушення прав людини або дестабілізацію сусідніх країн. Такі санкції можуть мати більш конкретний характер і бути тісніше пов'язаними з актуальними подіями, ніж глобальні санкції, що накладаються Організацією Об'єднаних Націй. Європейський Союз, маючи тісні економічні, політичні й соціальні зв'язки з сусідніми країнами, може швидше реагувати на кризові ситуації та адаптувати санкційні режими до потреб регіону [6]. Наприклад, санкції проти Росії після її агресії щодо України (починаючи з 2014 року), є яскравим прикладом ефективної регіональної санкційної політики, яка була підтримана широкою коаліцією країн і мала значний вплив на економіку Росії [7]. Окрім Європейського Союзу, важливу роль у регіоналізації санкційної політики можуть відігравати й інші регіональні організації, такі як Африканський Союз, Ліга арабських держав або Організація американських держав. У цих структурах накопичено глибоке розуміння регіональних проблем і специфіки кожної країни-члена, що дає змогу краще адаптувати санкції до місцевих умов. Наприклад, Африканський Союз може впроваджувати санкції щодо країн-членів, які порушують демократичні норми або права людини, таким чином сприяючи стабілізації регіону і запобігаючи конфліктам.

У контексті регіоналізації санкційної політики важливим аспектом є гнучкість підходів. Міжнародні коаліції, що об'єднуються для вирішення певних конфліктів або проблем, можуть розробляти спеціальні санкційні режими, адаптовані до конкретних умов регіону [8]. Це може бути особливо ефективним у випадках, коли конфлікти мають регіональний характер, і глобальні санкції не є достатньо ефективними через складність координації міжнародної спільноти або недостатню увагу до специфіки локальних проблем. Регіональні санкції, у цьому контексті, є більш спрямованими, швидше адаптуються до змін і враховують всі нюанси регіональної політики.

Крім того, регіоналізація санкційної політики дозволяє уникнути надмірної залежності від глобальних гравців, таких як США чи Китай, і створює можливості для країн регіону самостійно формувати свої рішення щодо санкцій. Це сприяє більшій незалежності регіональних організацій і дозволяє їм діяти в інтересах власної безпеки та стабільності, а не лише відповідати на зовнішній тиск. Також варто зазначити, що регіоналізація санкцій сприяє легітимності санкційних заходів, оскільки вони сприймаються як результат узгоджених дій країн регіону, а не як нав'язаний ззовні інструмент. Це підвищує довіру до таких санкцій як з боку міжнародної спільноти, так і з боку громадян тих країн, які підпадають під обмежувальні заходи.

Особливо багатообіцяючими у сучасних міжнародних відносинах є перспективи використання в економічному та політичному аспектах цільових санкцій (“smart sanctions”). Цей тип санкцій, спрямований на конкретні особи, компанії або галузі, що причетні до порушень міжнародного права, прав людини або інших глобальних норм, стає дедалі важливішим інструментом у боротьбі з недемократичними режимами та авторитарними урядами. На відміну від традиційних «загальних» санкцій, які часто мають побічний негативний ефект для всієї країни і можуть завдати шкоди цивільному населенню, цільові санкції мінімізують такий вплив. Вони зосереджуються на правлячих елітах, політиках і бізнесах, які прямо відповідальні за порушення, дозволяючи при цьому економіці країни функціонувати з мінімальними втратами для пересічних громадян.

В економічному аспекті цільові санкції можуть бути застосовані проти ключових галузей, таких як енергетика, фінансовий сектор, оборонна промисловість або високотехнологічні сектори, що мають критичне значення для економіки держави [9]. Це дозволяє завдати максимального удару по стратегічних ресурсах країни, яка порушує міжнародні норми, обмежуючи її можливості для подальшої агресії або антидемократичних дій. Наприклад, санкції, спрямовані на заборону доступу до технологій або обмеження торгівлі енергоносіями, можуть суттєво вплинути на економічну стабільність режиму, при цьому не створюючи значних проблем для цивільного населення.

Політичний аспект використання цільових санкцій є не менш важливим. Вони дозволяють міжнародній спільноті тиснути на авторитарні режими, уникаючи гуманітарних катастроф, які часто виникають в умовах широкомасштабних економічних санкцій. Зосереджуючись на конкретних особах і організаціях, такі санкції стимулюють уряди до змін без створення додаткових труднощів для громадянського суспільства. Умови, що супроводжують застосування санкцій, такі як заморожування активів, заборона на виїзд або відмова у доступі до міжнародних фінансових ринків, стають потужними важелями тиску на правлячі еліти.

У політичному контексті цільові санкції також відіграють важливу роль у процесі становлення громадянського суспільства. В умовах глобалізації та зростання впливу соціальних рухів і громадських організацій, уряди стають більш відповідальними за свої дії, оскільки міжнародна спільнота і власні громадяни вимагають дотримання міжнародних стандартів. Цільові санкції, націлені на корумпованих чиновників, політичні клани або олігархів, можуть сприяти прискоренню демократичних реформ і підвищенню відповідальності влади перед суспільством. Це особливо актуально в умовах, коли режим намагається уникнути міжнародної ізоляції та водночас зберегти свою владу.

Перспективи застосування політичних та економічних санкцій у контексті ролі громадянського суспільства є вельми значущими, оскільки громадянське суспільство дедалі більше впливає на формування й реалізацію санкційної політики. У сучасному глобалізованому світі, де моральні та етичні аспекти відіграють ключову роль у зовнішній політиці, тиск з боку міжнародних неурядових організацій та правозахисних інституцій стає вирішальним фактором для ухвалення санкційних рішень [10]. Ці організації часто виступають як спостерігачі та аналітики, що надають урядам і міжнародним організаціям актуальну інформацію про порушення прав людини, корупцію або злочини проти людяності. Таким чином, громадянське суспільство стає важливим джерелом даних, яке впливає на санкційну політику, допомагаючи приймати більш обґрунтовані рішення щодо необхідності санкцій проти конкретних режимів чи компаній.

Окрім інформування міжнародних інституцій, громадянське суспільство також виконує функцію морального компаса. Під впливом кампаній та ініціатив, організованих правозахисними групами, міжнародні організації та уряди змушені враховувати не лише політичні, а й етичні аспекти своєї санкційної політики. Це призводить до того, що санкції все частіше розглядаються не лише як інструмент тиску на порушників міжнародних норм, але й як спосіб підтримки демократичних цінностей, прав людини та глобальної справедливості. Наприклад, кампанії на підтримку санкцій проти авторитарних режимів, які порушують права людини, часто ініціюються громадськими активістами й підтримуються широкими соціальними групами.

Зростання активності неурядових організацій на міжнародному рівні може також призвести до розширення санкцій, спрямованих на боротьбу з порушеннями прав людини, корупцією та іншими злочинами проти людяності. В умовах підвищеної прозорості й доступу до інформації через цифрові технології, міжнародні неурядові організації можуть оперативно реагувати на кризові ситуації в різних країнах, привертаючи увагу світової

спільноти до порушень. Це значно підвищує тиск на уряди й міжнародні організації для оперативного реагування та запровадження санкційних заходів. Доступ до даних про фінансові транзакції, економічні зв'язки та політичні взаємодії, завдяки цифровим інструментам, дозволяє громадянському суспільству стати ефективним учасником процесу санкційної політики. Неурядові організації виступають не лише джерелом інформації, але й силою, яка впливає на моральні засади міжнародних рішень. Усе це вказує на те, що в майбутньому санкційна політика буде ще більше орієнтована на такі цінності, як права людини, що відповідає загальним тенденціям глобалізації та інтеграції громадянського суспільства у світові процеси.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Політичні та економічні санкції є потужним інструментом державної політики, особливо – в умовах глобалізації та розвитку громадянського суспільства. Їхнє застосування дозволяє країнам уникати військових конфліктів, використовуючи економічний та політичний тиск на порушників міжнародного права. Санкції стають ефективнішими завдяки розвитку новітніх технологій, що дозволяє швидше реагувати на зміни та контролювати їх виконання. Водночас, санкції можуть мати негативні наслідки, зокрема сприяти посиленню авторитарних тенденцій та дестабілізації внутрішньої ситуації в країні, на яку спрямовані. Ефективність санкцій багато в чому залежить від підтримки міжнародної спільноти та точності їхнього застосування.

Одним із перспективних напрямів наразі є розвиток «цільових санкцій», що фокусуються на конкретних особах, компаніях або секторах економіки, зменшуючи негативний вплив на населення. Також важливу роль у застосуванні санкцій відіграє громадянське суспільство, яке стає джерелом інформації та моральним орієнтиром для міжнародної спільноти. У майбутньому роль громадянського суспільства в санкційній політиці лише зростатиме, оскільки питання захисту прав людини та демократичних цінностей залишаються ключовими у глобалізованому світі.

Список літератури:

1. Ведькал В. А., Агамалієв Е. А. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10/2021. С. 575–577.

2. Чугаєв О. А. Сфери реалізації економічної сили О. А. Чугаєв Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 126. Ч. І (у двох частинах). Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2015. С.145–152.

3. Седляр Ю. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.

4. Матвійчук Н. В. Міжнародні санкції як інструмент зовнішньої політики. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2022. Вип. 33–34. С. 71–79

5. Седляр, Ю. О., 2017. Концептуально-методологічні засади дослідження міжнародних санкцій у зовнішньополітичному аналізі. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць.* № 59. С. 85–103.

6. European Council : official website. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/

7. Меньшеніна А. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики у світлі війни Росії проти України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 32. С. 56–63.

8. Different types of sanctions. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/different-types/

9. Мануїлова К.В. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 122. Ч. 2. С. 38–43

10. Чернявська Л. Н. Суб'єктність міжнародних неурядових організацій у світовій політиці : дис. … канд. політ. наук : 23.00.04. *Київський національний ун-т ім. тараса Шевченка.інститут міжнародних відносин*. Київ, 2007. 235 с.

Yarovoi T.S. PROSPECTS FOR THE USE OF POLITICAL AND ECONOMIC SANCTIONS AS AN INSTRUMENT OF STATE POLICY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY

The article is devoted to the study of a wide range of issues related to the use of political and economic sanctions as an instrument of state policy in the modern world. Sanctions are seen as an important mechanism of influence on states that violate international law or create security threats. The article analyzes how globalization affects the effectiveness of sanctions, as the interdependence of countries is growing, making sanctions a powerful tool in the system of international relations.

The author examines the impact of sanctions on the internal political processes of states, in particular on economic and social stability. Particular attention is paid to Ukraine, which is in the process of democratic

transformation, and how sanctions affect its internal reforms, government strategies, and the development of civil society. Sanctions, being a political and economic tool, can cause changes in state behavior, promote the development of democratic institutions, but they can also create economic challenges and increase political tensions.

Special attention should be paid to a detailed analysis of the negative effects of sanctions on countries subject to international pressure. The article emphasizes that in some cases, sanctions can have the opposite effect, contributing to the strengthening of authoritarian regimes. States under sanctions can use external pressure as an excuse to tighten internal control and repression. This can lead to increased social tension, economic destabilization, and even political crises.

It has been shown that the effectiveness of sanctions largely depends on how accurately they are applied and how widely they are supported by the international community. The prospect of using targeted sanctions aimed at specific individuals or industries is becoming increasingly popular, as they allow minimizing the negative impact on the general population by focusing pressure on those responsible for violating international norms.

Key words: *public administration; state policy, international relations, prospects of state policy, prospects of international relations, sanctions, prospects of applying sanctions, political sanctions, economic sanctions, trade restrictions, war, development of sanctions, value coordinates, system of value coordinates, civil society, formation of civil society.*

УДК 330.34:37.014.2
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/28

Шуцзюань Ч.
Інститут мов Центрально-східної Європи, Цзілінський університет іноземних мов
Журавель Ю.В.
Львівський державний коледж харчової та переробної промисловості Національного університету харчових технологій
Свінцов О.М.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Яхно Т.П.
Львівський торговельно-економічний університет

НОВІТНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

В умовах глобалізації та швидкоплинних технологічних змін, конкурентоспроможність освітніх установ виступає як стратегічний фактор розвитку національних освітніх систем. Забезпечення високої якості освіти, адаптація до міжнародних стандартів та інтеграція інноваційних практик виявляються вирішальними для приваблення студентів і забезпечення їх успішної кар'єри. У контексті значних соціоекономічних та політичних трансформацій, Україна зосереджує зусилля на впровадженні ефективних методів підвищення конкурентоспроможності своїх освітніх установ. Досліджено сучасні міжнародні практики, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності освітніх установ. Охарактеризовано придатність для українського освітнього контексту, з особливим акцентом на інноваційні методи управління, навчальні технології, та стратегії взаємодії з різними зацікавленими сторонами, що формують новий вимір у підвищенні якості освіти та її адаптації до сучасних викликів. На основі аналізу сучасних міжнародних практик, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності освітніх установ, визначено ключові напрямки їх ефективного впровадження в українській освітній сфері. Обґрунтовано важливість інтеграції інноваційних управлінських підходів та сучасних навчальних технологій для забезпечення високої якості освіти та адаптації до глобальних викликів. Доведено, що активне залучення до міжнародних освітніх стандартів та співпраця з іноземними університетами значно підсилює конкурентоспроможність національних закладів освіти. Запропоновано комплексні стратегії взаємодії з різними зацікавленими сторонами, що дозволяють впроваджувати інтернаціоналізацію освітнього процесу. Описано, як ці стратегії можуть бути адаптовані до українського контексту, враховуючи специфіку внутрішнього освітнього ринку та існуючі виклики.

Ключові слова: *освіта, заклади освіти, конкурентоспроможність, державне регулювання, міжнародна практика, зарубіжний досвід, освітній ринок, глобалізація.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобалізації та швидкоплинних технологічних змін, конкурентоспроможність освітніх установ виходить на передній план як стратегічний чинник розвитку національних освітніх систем. Забезпечення високої якості освіти, адаптація до міжнародних стандартів та інтеграція інноваційних практик є вирішальними для залучення студентів та забезпечення їх успішної кар'єри в майбутньому. Україна, переживаючи період значних соціально-економічних та політичних трансформацій, особливо зацікавлена у впровадженні ефективних методів підвищення конкурентоспроможності своїх освітніх установ. Тому сьогодні варто дослідити сучасні міжнародні практики, що спрямовані на підвищення конкурентоспроможності освітніх установ, та оцінити їхню придатність та потенціал для імплементації в українському освітньому контексті. Особливої уваги потребує дослідження інноваційних методів управління, навчальних технологій, а також стратегій взаємодії з різними зацікавленими сторонами, що разом формують новий вимір у підвищенні якості освіти та забезпеченні її відповідності до сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями питань розвитку та підвищення конкурентоспро-

можності сфери освіти займалися низка вітчизняних науковців, зокрема: М. Скиба [1], В. Приходько [2], О. Кравченко [3], І. Дроботенко [4], О. Гринькевич [5], І. Пасінович [6] Н. Попадинець [7–9], О. Лукашов [10], О. Чечель [11], В. Філіпова [12], С. Панчишин [13], В. Куценко [14], І. Мищишин [15], В. Кабанов [16], Л. Вознюк [17], Т. Майборода [18] та ін.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку освітніх установ та визначення основних новітніх методів підвищення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Зростаюча інтеграція України у світову економіку підсилює необхідність підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти, оскільки вона не тільки готує кадри для внутрішнього ринку, але й повинна відповідати вимогам глобального освітнього простору. У цьому контексті вивчення та впровадження міжнародного досвіду стає важливим елементом реформування української освітньої системи. Особливо актуальними є ті підходи, які демонструють позитивні результати у країнах з подібними викликами – такими, як

Рис. 1. Міжнародні підходи до підвищення конкурентоспроможності закладів освіти та шляхи їх впровадження в Україні

Власна розробка автора

нестача фінансування, демографічні проблеми та вимоги до модернізації навчальних процесів.

Міжнародна практика пропонує низку ефективних інструментів для підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів, включаючи впровадження інновацій у сфері управління, розвиток цифрових та дистанційних форм навчання, інтеграцію бізнес-партнерства у навчальні програми, а також інтернаціоналізацію освітнього процесу (рис. 1), котрі дозволяють не тільки підвищити ефективність функціонування освітніх інституцій, але й забезпечити більш тісну відповідність підготовки кадрів сучасним потребам ринку праці.

Для України питання впровадження цих практик є особливо важливим, оскільки національна система освіти стикається з низкою викликів, серед яких – необхідність адаптації до змін у ринкових умовах, пошук нових джерел фінансування, залучення іноземних студентів та розвиток співпраці з міжнародними освітніми і науковими центрами. Крім того, зростає потреба у розробці нових підходів до управління закладами освіти, які могли б більш ефективно реагувати на виклики, що постають перед ними у процесі глобалізації та інтеграції в міжнародну освітню спільноту.

В умовах посилення інтеграційних процесів та конкуренції на світовому ринку освітніх послуг, заклади освіти стикаються з необхідністю вдосконалення своїх підходів до навчання та управління. Інтернаціоналізація не лише розширює горизонти освітнього процесу, але й сприяє зміцненню міжнародного авторитету закладу, що особливо важливо в умовах глобалізації економіки та ринку праці.

Співпраця з іноземними університетами виступає фундаментальним інструментом, що дозволяє освітнім закладам формувати стійкі міжнародні зв'язки та інтегруватися в глобальний освітній простір. Створення спільних програм із зарубіжними партнерами не лише підвищує якість освітніх послуг, але й сприяє підвищенню академічної мобільності студентів та викладачів. Це дозволяє стимулювати розвиток інтеграційних процесів в освітній сфері, збільшуючи можливості для трансферу знань, технологій та інновацій. Обміни студентами та викладачами допомагають закладам освіти розвивати багатокультурне середовище, що сприяє підвищенню міжнародного іміджу закладу. Крім того, активна участь у спільних наукових дослідженнях дає можливість залучати додаткові фінансові та інтелектуальні ресурси, що позитивно впливає на загальну ефективність закладу.

Сучасний глобалізований світ вимагає фахівців, які не лише володіють іноземною мовою на базовому рівні, а й здатні ефективно комунікувати в професійних сферах. Це обумовлено зростаючими вимогами міжнародного ринку праці, де знання іноземних мов стало необхідною умовою для успішної кар'єри. В умовах стрімкого розвитку глобальних комунікацій та інтеграції в світову економіку, володіння іноземними мовами є важливим фактором, що забезпечує конкурентоспроможність як окремих фахівців, так і національних економік у цілому [1].

З огляду на ці вимоги, вкрай важливо активізувати процес вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах. Інтенсифікація мовної підготовки повинна передбачати впровадження інноваційних навчальних методик, що забезпечують інтерактивність навчального процесу. Зокрема, сучасні інформаційні технології можуть стати потужним інструментом для досягнення цієї мети. Використання мультимедійних засобів навчання не лише підвищує зацікавленість студентів, але й забезпечує можливість формування практичних навичок у реальних комунікативних ситуаціях.

Слід відмітити на необхідності впровадження англомовних програм, які є невід'ємним елементом процесу інтернаціоналізації освіти. Розширення кількості програм, що викладаються англійською мовою, значно підвищує доступність навчання для іноземних студентів, особливо з країн, де англійська є основною або другою мовою спілкування. Така стратегія дозволяє закладам освіти збільшувати кількість іноземних студентів, тим самим зміцнюючи свою конкурентоспроможність на світовому освітньому ринку. Окрім того, англомовні програми створюють передумови для активнішої участі в міжнародних освітніх грантах, наукових проєктах та дослідницьких ініціативах, оскільки вони підвищують прозорість і універсальність освітніх процесів.

Просування закладу на міжнародному ринку є стратегічно важливим кроком для забезпечення сталого розвитку та підвищення впізнаваності закладу на глобальному рівні. Участь у міжнародних освітніх виставках дозволяє освітнім інституціям демонструвати свої досягнення, залучати потенційних партнерів і студентів, а також налагоджувати нові професійні контакти. Розробка та впровадження ефективних маркетингових кампаній сприяє збільшенню обсягу освітніх послуг, що надаються іноземним студентам, і підвищує престижність закладу. Активне просування на міжнародному ринку також дозволяє

закладам брати участь у глобальних рейтингах, що є важливим індикатором конкурентоспроможності та якості освітніх послуг.

Таким чином, інтеграція інтернаціоналізаційних підходів до управління освітніми закладами відкриває нові можливості для розвитку, дозволяючи конкурувати на світовій арені та залучати додаткові інтелектуальні, фінансові та інноваційні ресурси.

Цифрова трансформація закладів освіти, як невід'ємна складова міжнародної практики, постає у вигляді ключового інструменту для підвищення їх конкурентоспроможності на глобальному освітньому ринку. У відповідь на зростаючі вимоги до якості освіти та адаптивності навчальних програм, міжнародні заклади активно впроваджують інноваційні підходи, які дозволяють ефективно використовувати можливості сучасних інформаційних технологій.

Одним із найзначніших аспектів цифрової трансформації є онлайн-навчання, що забезпечує розширення можливостей дистанційного навчання. Завдяки інтерактивним платформам з використанням різних технологій, заклади світи здатні реалізувати гнучкі освітні програми, що дозволяють студентам отримувати знання незалежно від їх географічного положення. Це сприяє не лише підвищенню доступності освітніх послуг, але й формуванню міжнародної спільноти здобувачів освіти, що стимулює культурний обмін та розширює горизонти навчального процесу.

Одним із важливих аспектів підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів є активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У рамках програми дій «Освіта–2030» підкреслюється значення ІКТ у зміцненні освітньої системи, поширенні знань, забезпеченні доступу до інформації, а також у підвищенні якості та ефективності навчального процесу [19]. Крім того, варто зазначити, що активне використання ІКТ у навчанні дозволяє створювати, отримувати доступ, зберігати, передавати та модифікувати інформацію, що в свою чергу сприяє економії часу і ресурсів, позитивно впливаючи на оптимізацію навчальної діяльності.

У рамках цифрової трансформації заклади освіти також інтегрують сучасні цифрові інструменти, такі як віртуальна реальність (VR) та штучний інтелект (AI), у навчальний процес. Віртуальна реальність дозволяє створювати симуляції реальних ситуацій, що допомагає студентам набути практичних навичок у безпечному середовищі. Це, в свою чергу, сприяє покращенню якості навчання, оскільки студенти мають можливість безпосередньо взаємодіяти з навчальними матеріалами. Впровадження штучного інтелекту у процес навчання відкриває нові перспективи для персоналізації навчальних траєкторій, дозволяючи адаптувати курси до індивідуальних потреб та темпів засвоєння інформації кожного студента. Це є важливим кроком у забезпеченні високої якості освіти та відповідності до міжнародних стандартів.

Справжньою метою впровадження штучного інтелекту в освітні системи є досягнення максимальної індивідуалізації навчання, що передбачає надання студентам персоналізованих навчальних шляхів з врахуванням сильних та слабких сторін, а також адаптацію дидактичного матеріалу до їхніх унікальних потреб [20]. При цьому важливо зберігати високі стандарти якості освіти та інтеграцію в цілісність освітніх систем.

В умовах сучасності відбуваються суттєві зміни в застосуванні штучного інтелекту (ШІ) у сфері вищої освіти, особливо в контексті освітньої та дослідницької діяльності [21–22]. Ці зміни можна охарактеризувати за кількома основними напрямами (рис. 2).

Основні напрямки цих змін включають автоматизовані методи оцінювання, які дозволяють ефективно визначати навчальний прогрес студентів і їх ставлення до навчального процесу. Крім того, ШІ здатний прогнозувати ризики, пов'язані з відсівом студентів, а також оцінювати їхні інноваційні здібності та допомагати в прийнятті кар'єрних рішень. Це все сприяє підвищенню загального рівня задоволеності від навчання.

Додатково, штучний інтелект надає підтримку студентам у навчанні через використання антропоморфних віртуальних агентів та цифрових програм, які здійснюють ефективне втручання в освітній процес. У рамках тьюторингу застосовуються індивідуальні стратегії, що враховують особливості та потреби кожного студента, що сприяє підвищенню ефективності навчання. Також важливим є управління навчанням, яке включає аналітику освітнього процесу, планування програм, розробку інструкцій та оптимальний розподіл студентів по групах.

Ці напрямки демонструють, як ШІ трансформує освітнє середовище, роблячи його більш адаптивним і персоналізованим.

Крім того, важливим елементом цифрової трансформації є цифрова грамотність, яка включає підвищення цифрових компетенцій викладачів та студентів. В умовах стрімкої технологізації

Рис. 2. Основні напрямки впливу ШІ у сфері вищої освіти

Систематизовано на основі [21–22]

навчального процесу, володіння цифровими навичками стає критично важливим. У міжнародній практиці заклади освіти організовують програми професійного розвитку для викладачів, які включають навчання новим технологіям, методикам викладання та використанню цифрових ресурсів. Таке підвищення цифрової грамотності сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, які здатні ефективно адаптуватися до вимог сучасного ринку праці.

Отже, використання онлайн-навчання, сучасних цифрових інструментів та акцент на цифровій грамотності забезпечують не лише підвищення якості освітніх послуг, але й формують новий контекст для глобальної інтеграції навчальних закладів, що відкриває нові можливості для їх сталого розвитку.

Одним з найефективніших підходів є впровадження інноваційних механізмів управління в закладах освіти, які дозволяють адаптувати систему освіти до сучасних економічних викликів, підвищити якість підготовки фахівців та забезпечити відповідність вимогам глобального ринку праці.

У міжнародній практиці дедалі більше поширюється практика залучення студентів до реальних проектів. Проектно-орієнтоване навчання дозволяє здобувачам освіти отримати практичний досвід, розвинути навички розв'язання проблем та співпраці у команді. Це не лише підвищує мотивацію студентів, але й сприяє формуванню у них підприємницького мислення та здатності адаптуватися до динамічних умов ринку.

Іншим вагомим інноваційним елементом є міждисциплінарний підхід. Міжнародна практика активно підтримує інтеграцію різних предметних областей з метою створення комплексного розуміння студентами проблематики сучасного світу. Такі підходи сприяють формуванню у студентів навичок критичного мислення, адаптивності та здатності працювати у багатопрофільних командах. Наприклад, у провідних західних університетах студенти часто поєднують знання з інженерії, економіки та соціальних наук для вирішення складних глобальних викликів, таких як зміна клімату, цифрова трансформація та інновації у виробництві.

Важливим є акцент на особистісний розвиток здобувачів освіти. Сучасна міжнародна практика в освіті ставить на передній план розвиток так званих «м'яких навичок» (soft skills), таких як лідерство, комунікативні здібності, емоційний інтелект та здатність до самоорганізації. З огляду на те, що успішність у професійній діяльності часто залежить не лише від технічних знань, але й від здатності працювати у мультикультурних середовищах, здатності ефективно управляти проектами та вирішувати конфліктні ситуації, світові заклади освіти роблять значний акцент на розвиток цих компетенцій. Студенти беруть участь у лідерських програмах, тренінгах з управління, громадських ініціативах, що сприяє їхньому всебічному розвитку як майбутніх лідерів.

Впровадження цих підходів в освітні системи дозволяє готувати фахівців, які відповідають сучасним глобальним вимогам ринку, що в свою чергу сприяє зміцненню позицій освітніх інституцій на міжнародній арені.

Фундаментальним підходом для підвищення конкурентоспроможності освітніх інституцій у світовій практиці виступає партнерство між вищими навчальними закладами, бізнесом та науково-дослідницькими центрами, що сприяє створенню інтегрованої моделі освіти, де навчальний процес тісно пов'язаний із реальними потребами ринку праці та економічними вимогами глобальної економіки.

Одним із ключових інструментів ефективної взаємодії між освітніми установами, бізнесом та науково-дослідницькими центрами є спільні програми навчання, які розробляються з урахуванням сучасних викликів та вимог глобалізованого ринку праці. У міжнародній практиці такі програми створюються на основі тісної співпраці із представниками провідних компаній, корпорацій та науково-дослідницьких установ, що забезпечує високий рівень їхньої актуальності та відповідності сучасним економічним тенденціям. Це дозволяє закладам освіти не лише впроваджувати інноваційні методики викладання, але й пропонувати освітні продукти, що забезпечують інтеграцію теоретичних знань із реальними практичними потребами ринку.

Створення таких програм передбачає глибокий аналіз поточних і майбутніх тенденцій на ринку праці, включаючи технологічні нововведення, зміни в попиті на певні професійні навички та компетенції, а також зростаючі вимоги до гнучкості й адаптивності спеціалістів. Це сприяє тому, що програми навчання адаптуються до постійних змін в економічному середовищі та забезпечують студентам можливість отримати навички, що є необхідними для успішного працевлаштування та кар'єрного зростання.

Участь бізнесу в розробці таких програм виступає вирішальним фактором для забезпечення їхньої релевантності. Компанії надають університетам і коледжам інформацію про специфічні потреби в працівниках, вказують на прогалини в існуючих освітніх програмах та пропонують нові курси, які відповідають сучасним індустріальним стандартам. Такий тісний зв'язок із бізнесом також дає можливість студентам працювати з новітніми технологіями та методами, що робить їх освіту не лише теоретичною, але й практичною. Це суттєво підвищує конкурентоспроможність випускників на глобальному ринку праці, де ключовою вимогою стає вміння швидко адаптуватися до змін та застосовувати нові знання на практиці.

Участь науково-дослідницьких центрів у процесі розробки спільних навчальних програм сприяє інтеграції наукових досягнень у навчальний процес. Це дозволяє студентам отримувати доступ до новітніх розробок і методів, активно брати участь у дослідницьких проектах та застосовувати отримані знання для вирішення реальних проблем економіки та бізнесу. Крім того, це сприяє формуванню у студентів критичного мислення, здатності аналізувати й прогнозувати ринкові тенденції, що підвищує їхню професійну цінність.

Такий підхід забезпечує не лише відповідність освітніх програм реальним потребам роботодавців, але й сприяє адаптації навчальних планів до технологічних змін і інноваційних процесів, які постійно відбуваються в економіці. Заклади освіти, що активно співпрацюють з бізнесом та науково-дослідницькими центрами, можуть швидко реагувати на зміни у технологіях, ринкових вимогах та індустріальних стандартах, тим самим підвищуючи рівень своєї гнучкості та конкурентоспроможності. У кінцевому підсумку це створює потужну синергію між освітою, наукою та бізнесом, що є ключовим фактором для успішного розвитку сучасних освітніх інституцій.

Практики та стажування є важливим механізмом, що сприяє інтеграції теоретичних знань, отриманих у процесі навчання, з реальними виробничими процесами та стає критично важливим у сучасному освітньому середовищі, оскільки безпосередня участь студентів у професійній діяльності дозволяє набути тих компетенцій, які неможливо здобути виключно в аудиторії. У міжнародній практиці, зокрема у розвинених країнах, стажування та практичні заняття формують базис для підвищення конкурентоспроможності фахівців на глобальному ринку праці. Вищі навчальні заклади активно співпрацюють з бізнесом, що дозволяє створити безперервний цикл навчання, адаптований до конкретних потреб роботодавців.

Підвищення конкурентоспроможності завдяки інтернаціоналізації освітніх програм через стажування має особливе значення в умовах глобалізації економіки. Студенти отримують можливість працювати у мультикультурних середовищах, освоюючи не тільки професійні знання, але й міжкультурну комунікацію, що є важливою складовою глобального бізнесу. Такий підхід сприяє розвитку гнучкості, здатності до адаптації та креативності – критично важливих навичок для успішної професійної діяльності у світі постійних змін.

Стажування як інструмент інтеграції студентів у реальні бізнес-процеси також забезпечує взаємодію з сучасними технологіями та інноваційними рішеннями. Завдяки можливості взаємодії

з провідними компаніями та індустріальними партнерами, студенти мають змогу не лише засвоїти найкращі практики управління ресурсами, але й застосовувати ці знання у реальних умовах. Це включає в себе управління проектами, прийняття рішень в умовах невизначеності, управління ризиками та адаптацію до постійних змін на ринку.

Практики та стажування допомагають розвивати навички критичного мислення, що є особливо важливим для вирішення комплексних задач, які виникають у сучасному світі. В умовах посилення економічної конкуренції та зростання попиту на висококваліфікованих спеціалістів, стажування стають тим інструментом, який дозволяє молодим фахівцям не лише набувати спеціалізованих навичок, але й готуватися до вирішення проблем різного ступеня складності у мінливому бізнес-середовищі.

Співпраця у сфері наукових досліджень, що мають практичну цінність, є одним із найважливіших елементів підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів, особливо в умовах глобалізації та швидких технологічних змін. У міжнародній практиці така співпраця виступає не лише як джерело інновацій, але й як механізм інтеграції академічної діяльності з потребами бізнес-середовища та державного сектору. Освітні заклади, які активно залучаються до науково-дослідницької діяльності, особливо в межах партнерств із провідними корпораціями та інноваційними компаніями, здатні пропонувати унікальні рішення для розвитку технологій, нових продуктів і сервісів, які мають високий потенціал для комерціалізації.

Такі інноваційні дослідження, орієнтовані на вирішення конкретних практичних завдань, дозволяють університетам і науково-дослідницьким центрам підвищити рівень своєї наукової та академічної діяльності. Співпраця з бізнесом сприяє тому, що результати досліджень знаходять безпосереднє застосування у виробничих і технологічних процесах, що підвищує їх практичну значимість. Цей процес не лише стимулює економічне зростання через інновації, але й формує основу для створення нових робочих місць та розвитку нових галузей економіки. Наприклад, успішне партнерство з високотехнологічними компаніями може привести до створення стартапів на базі університетських розробок або стимулювати залучення венчурного капіталу, що, своєю чергою, формує нові можливості для комерційної реалізації наукових досягнень.

Зростання конкурентоспроможності закладів освіти у багатьох країнах досягається через отримання міжнародних акредитацій та сертифікацій, які функціонують як стандартизовані критерії оцінки, такі як ISO 9001, EFQM 2020, INQAAHE та інші. Ці міжнародно визнані сертифікати не лише підтверджують відповідність навчальних програм високим міжнародним стандартам, але й служать важливим інструментом для підвищення прозорості та підзвітності в освітньому процесі. Вони вимагають від закладів впровадження систем управління якістю, що включає регулярний моніторинг та оцінку результатів навчання, що в свою чергу стимулює постійне вдосконалення освітніх послуг.

Отримання акредитацій є свідченням того, що навчальний заклад дотримується кращих практик у сфері освіти, забезпечуючи студентам якісні знання та навички, що відповідають вимогам сучасного ринку праці. Впровадження таких ініціатив в Україні може стати суттєвим фактором у створенні сприятливого іміджу українських закладів освіти на міжнародній арені. Це може сприяти підвищенню довіри з боку міжнародних партнерів та роботодавців, що, в свою чергу, покращить привабливість українських освітніх установ для іноземних студентів.

Залучення іноземних студентів до навчання в українських закладах сприятиме не лише збільшенню фінансових надходжень через плату за навчання, але й культурному обміну, що є важливим аспектом у глобалізованому світі. Це може призвести до збагачення навчального процесу та вдосконалення освітньої системи в цілому.

Більш того, отримання міжнародних акредитацій може бути каталізатором для зміни наукового підходу до підготовки кадрів, що включає активну участь бізнесу у формуванні навчальних програм. Таким чином, укріплення співпраці між академічними установами та приватним сектором на основі міжнародних стандартів може привести до збільшення кількості спільних досліджень, проектів та програм обміну, що лише підвищить якість підготовки спеціалістів у відповідних галузях.

Висновок. Тому, активне впровадження міжнародних акредитацій і сертифікацій в українських закладах освіти відкриває нові горизонти для підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг, що в свою чергу сприятиме інтеграції України в міжнародну освітню спільноту. На нашу думку вкрай важливим підходом у підвищенні конкурентоспроможності закладів освіт є постійна оцінка якості, яка передбачає запровадження комплексної системи внутрішньої та зовнішньої оцінки,

й забезпечує систематичний моніторинг і аналіз освітніх процесів з метою їх вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів. Отже, застосування міжнародного досвіду підвищення конкурентоспроможності закладів освіти є перспективним напрямом для України. Впровадження інноваційних механізмів управління, міжнародних акредитацій, інтернаціоналізації, новітніх педагогічних технологій та співпраці з бізнесом дозволить українським закладам освіти зайняти гідне місце на міжнародній арені, що у свою чергу сприятиме підвищенню якості освіти, підготовки фахівців та відповідності вимогам сучасного ринку праці.

Список література:

1. Скиба М.В. Підвищення конкурентоспроможності ВНЗ України як чинника зростання рівня якості надання освітніх послуг. *Економіка. Серія 18. Економіка і права*. Випуск 29. 2015. С. 16–22. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/29/4.pdf.

2. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід.* 2013. № 15. С. 6–8.

3. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2009. №. 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56

4. Дроботенко І. В. Основні механізми державного регулювання законотворчої діяльності. *Економіка та держава.* 2008. № 11. С. 97–99.

5. Hrynkevych O., Sorochak O., Panukhnyk O., Popadynets N., Bilyk R., Khymych I., Yazina V. Competitiveness of Higher Education System as a Sector of Economy: Conceptual Model of Analysis with Application to Ukraine. Intelligent Human Systems Integration 2020. Proceedings of the 3rd International Conference on Intelligent Human Systems Integration (IHSI 2020): Integrating People and Intelligent Systems, February 19–21, 2020, Modena, Italy. Springer Nature Switzerland AG 2020 T. Ahram et al. (Eds.): IHSI 2020, AISC 1131, 2020. Volume 1131. P. 439–445. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-39512-4_69

6. Пасінович І. І., Сич О. А. Модернізація механізмів державного регулювання економіки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2018. Вип. 1. С. 398–408.

7. Popadynets N. et al. Management Aspects in the Higher Education Quality Assurance System. In: Ahram T., Taiar R., Groff F. (eds) Human Interaction, Emerging Technologies and Future Applications IV. IHIET-AI 2021. *Advances in Intelligent Systems and Computing.* 2021. Vol 1378. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-74009-2_81

8. Попадинець Н. М., Журавель Ю. В., Панухник О. В. Система забезпечення якості освіти шляхом державного регулювання діяльності закладів вищої освіти. *Економічні горизонти.* 2019. № 3 (10). С. 43-53. DOI: https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(10).2019.212806

9. Попадинець Н. М., Журавель Ю. В., Панухник О. В. Особливості ліцензування в діяльності вищих навчальних закладів. *Економічні горизонти.* 2019. № 1 (8). С. 123–130. DOI: https://doi.org/10.31499/2616 5236.1(8).2019.212805

10. Лукашов О. Механізми державного регулювання стратегічного розвитку регіону. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2017. Вип. 2. С. 75–83.

11. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. *Демократичне врядування.* 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8

12. Філіпова В. Д. Модернізація державної політики в галузі освіти України наукові праці. *Серія «державне управління»*. 2013. Т. 208. Вип. 196. С. 40–44.

13. Panchyshyn S., Hrynkevych O., Marets O., Demchyshak N., Popadynets N. Simulation of tuition fees in competitiveness management of higher education institutions (case of Ukraine's universities). *The Bulletin the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.* 2020. Vol. 5. Number 387. P. 161–169.

14. Куценко В. І. Освіта – фундамент сталого економічного розвитку та соціальної гармонії: шляхи оновлення. *Економіка і управління.* 2013. № 3. С. 58–65.

15. Мищишин І. Актуальні проблеми теорії і практики освіти, навчання і виховання. *Вісник львівського університету. Серія педагогічна.* 2008. Вип. 23. С. 3–9.

16. Кабанов В. Організаційно-правові чинники функціонування закладів середньої освіти в умовах територіальної децентралізації в Україні. *Аспекти публічного управління.* 2021. № 9 (5). С. 5–11. URL: https://doi.org/10.15421/152143

17. Вознюк Л., Доброгорський О. Особливості освітнього менеджменту в умовах воєнного стану. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Публічне управління та адміністрування».* 2022. № 1 (2). URL: ttps://visnuk.dano.dp.ua/in-dex.php/pma/article/download/36/4

18. Майборода Т. М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки: дис. … канд. екон. наук : 08.00.03. Полтава, 2019. 259 с.

19. Рамки дій «Освіта – 2030». URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/ED_new/pdf/FF A-ENG-27Oct15.pdf

20. European Parliament. European Parliament resolution of 19 May 2021 on artificial intelligence in education, culture and the audiovisual sector (2020/2017(INI)). 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:52021IP0238

21. Crompton H., Burke D. Artificial Intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education.* 2023. № 20 (1). URL: https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8

22. Ouyang F., Zheng L., Jiao P. Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. *Education and Information Technologies.* 2022. № 27 (6). P. 7893–7925. URL: https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9

Shutsziuan Ch., Zhuravel Yu.V., Svintsov O.M., Yakhno T.P. NEW METHODS FOR ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS: INTERNATIONAL PRACTICES AND PROSPECTS FOR UKRAINE

In the context of globalization and rapid technological changes, the competitiveness of educational institutions emerges as a strategic factor in the development of national educational systems. Ensuring high-quality education, adapting to international standards, and integrating innovative practices are crucial for attracting students and securing their successful careers. Amid significant socio-economic and political transformations, Ukraine is focusing efforts on implementing effective methods to enhance the competitiveness of its educational institutions. Modern international practices that contribute to increasing the competitiveness of educational institutions have been studied. The suitability for the Ukrainian educational context is characterized, with a special emphasis on innovative management methods, educational technologies, and strategies for interacting with various stakeholders, forming a new dimension in improving the quality of education and its adaptation to contemporary challenges. Based on the analysis of modern international practices aimed at enhancing the competitiveness of educational institutions, key directions for their effective implementation in the Ukrainian educational sphere have been identified. The importance of integrating innovative management approaches and modern educational technologies to ensure high-quality education and adaptation to global challenges has been substantiated. It has been proven that active engagement with international educational standards and cooperation with foreign universities significantly strengthens the competitiveness of national educational institutions. Comprehensive strategies for interaction with various stakeholders have been proposed, enabling the internationalization of the educational process. It is described how these strategies can be adapted to the Ukrainian context, considering the specifics of the domestic educational market and existing challenges.

Key words: *education, educational institutions, competitiveness, state regulation, international practice, foreign experience, educational market, globalization.*

УДК 351.773:615.11:004](477)
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.3/29

Помаза-Пономаренко А. Л.
Національний університет цивільного захисту України,
ORCID ID: 0000-0001-5666-9350

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Установлено, що система охорони здоров'я в Україні перебуває в стані реформування, а її фармацевтична галузь – на етапі трансформації. Дані процеси зумовлені впливом зовнішніх і внутрішніх факторів (сучасним розвитком інноваційних технологій, суспільними викликами, наявними кризовими ситуаціями). З'ясовано, що стан функціонування системи охорони здоров'я та фармацевтичної галузі в Україні відзначаються загалом позитивною динамікою процесу цифрової трансформації та реалізацією євроінтеграційних прагнень.

Виявлено, що сьогодні цифровий медичний і фармацевтичний простір асоціюється передусім із платформою eHealth, яка об'єднує низку інформаційних підсистем, реєстрів і цифрових продуктів, найбільш відомим серед яких є Єдина електронна система охорони здоров'я. З'ясовано, що завдяки функціонуванню цієї системи українські пацієнти мають змогу безперешкодно отримати широкий спектр цифрових послуг (придбання рецептурних препаратів за призначенням лікаря, отримання ліків або тест-смужок для глюкометрів за електронними рецептами в межах програми реімбурсації).

Крім того, акцентується увага на синергії цифрових інновацій, зокрема, впровадженні штучного інтелекту, а також його негативному та позитивному впливі на розвиток системи охорони здоров'я та фармацевтичної галузі. Обґрунтовано особливості впливу соціально орієнтованих реформ на розвиток зазначеної галузі, які закладають основи для побудови більш ефективної, доступної й орієнтованої на потреби пацієнтів системи охорони здоров'я загалом і фармацевтичної галузі зокрема.

Визначено, що останніми роками вплив позасистемних факторів, кризових ситуацій і погіршення рівня добробуту наростає. Це зумовлює зростання попиту серед українців саме на придбання вітчизняних лікарських засобів, що дозволило обґрунтувати необхідність забезпечення розвитку фармацевтичної галузі Україні.

Ключові слова: *державне управління, державне регулювання, кризові ситуації, повномасштабна агресія, реформування, соціальна безпека, система охорони здоров'я, страхування, фармацевтична галузь, фармацевтична промисловість, лікарські засоби, реімбурсація, цифровізація.*

Постановка проблеми. Фармацевтична галузь є однією з ключових складових економічного розвитку держави та системи охорони здоров'я, що безпосередньо впливає на забезпечення населення ефективними, безпечними та якісними лікарськими засобами та медичними виробами. В умовах реформування медичної сфери в Україні особливого значення набуває ефективне державне регулювання фармацевтичного ринку, яке спрямоване на вдосконалення нормативно-правового забезпечення, підвищення прозорості процедур, забезпечення контролю якості та доступності препаратів. З початком повномасштабної агресії рф проти України фармацевтична галузь зазнала нових викликів: логістичних, регуляторних, безпекових, що потребує оперативного оновлення управлінських рішень, гармонізації з європейськими стандартами та формування сталого регуляторного середовища [6; 9]. Усе це визначає актуальність обраної проблематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні та методологічні аспекти формування й реалізації публічного управління системою охорони здоров'я та фармацевтичної галузі є предметом дослідження вчених Л. Антонової, Д. Гончаренко, В. Долота, Д. Карамишева, А. Колота, В. Крикавського, Е. Лібанової, О. Мельниченко, Р. Моісеєнко, Т. Наконечної, О. Набхан, О. Новікової, Н. Орлової, І. Парубчака, О. Руденко, О. Салі-хової, О. Сидорчук, В. Удовиченка та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану реалізації публічного управління у сфері фармацевтичної галузі в умовах реформування системи охорони здоров'я в Україні.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання у сфері функціонування фармацевтичної галузі охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення якості лікарських засобів, контроль за цінами, ліцензування діяльності аптек та виробників, імпорт й експорт препаратів. У класичному розумінні це інструмент реалізації політики держави у сфері охорони здоров'я [7]. Як відомо, державне регулювання співвідноситься з державним управлінням як часткове із загальним, адже регулювання представляє собою функціональний напрям реалізації управління, яке відзначається циклічністю. Власне кажучи, процес управління, підійшовши до етапу реалізації функції контролю, на цьому не завершується, а переходить на новий виток (рівень), що полягає у коригуванні цього процесу та продовженні із самого початку виконання функції планування та далі організації, регулювання тощо.

Методи державного регулювання у сфері функціонування фармацевтичної галузі відіграють надважливе значення, оскільки виступають його інструментарієм. Зважаючи на положення фундаментальної науки щодо класифікації методів державного управління, методи державного регулювання у сфері функціонування фармацевтичної галузі можна поділити на адміністративно-правові (ліцензування, сертифікація, стандартизація), економічні (цінова політика, державне замовлення, реімбурсація), ресурсні (інформаційні, кадрові, матеріально-фінансові та ін.). Особливої уваги заслуговує застосування вітчизняних програм реімбурсації таких, як «Доступні ліки», що демонструють ефективність регуляторних втручань в управлінський процес забезпечення доступності лікарських засобів [11].

Термін «реімбурсація» широко використовується у світі для позначення соціально-економічної системи (або моделі), спрямованої на забезпечення доступності лікарських засобів та фармацевтичної допомоги загалом. У рамках цієї системи суб'єктами виступають уповноважені органи, які здійснюють компенсаційні виплати з визначених джерел фінансування, а об'єктами – певні категорії захворювань і, безперечно, пацієнтів. На нашу думку, представлене визначення суб'єктної підсистеми потребує розширення, як і самі межі функціонування суб'єктів реімбурсації. До переліку зацікавлених сторін у даній сфері можна включити суб'єктів публічного управління, класифікованих за рівнями реалізації – вищий, центральний, регіональний і місцевий, що найбільше відповідає безпосереднім потребам населення.

У продовження відзначимо, що особливу увагу варто звернути на необхідність доповнення сфер функціонування суб'єктної підсистеми у фармацевтичній галузі та системі охорони здоров'я, зокрема через акцентування ролі цифровізації, важливої для реімбурсації. Упровадження цифрових технологій у межах реімбурсації сприятиме підвищенню прозорості її функціонування. Зараз, коли основні компоненти цифрової медицини сформовані і більш менш стабільні, варто зосередитися на забезпеченні їхнього подальшому розвитку, що підтверджується зростаючою кількістю нових сервісів, які постійно вдосконалюють якість і зручність медичних послуг. Таким чином, цифровізація медичної та фармацевтичної сфер дозволяє досягти низки важливих результатів:

– зменшення бюрократичного навантаження на медичний персонал завдяки роботі електронних сервісів;

– надання пацієнтам якісних і доступних медичних послуг, а також безперешкодного доступу до лікарських засобів і медичних виробів;

– забезпечення інструментів для формування дієвої політики в публічному управлінні медичною та фармацевтичною сферами через аналіз даних й оперативне прийняття ефективних управлінських рішень у цих сферах.

У сфері цифровізації діяльності медичних і фармацевтичних установ в Україні спостерігаються позитивні зрушення завдяки реформам, які започатковані Міністерством охорони здоров'я. Одним із його найважливіших досягнень стало впровадження та розвиток електронної системи охорони здоров'я eHealth, яка об'єднує низку інформаційних підсистем, реєстрів і цифрових продуктів. Ця Єдина електронна система охорони здоров'я функціонує як екосистема інформаційних взаємовідносин між учасниками медичної спільноти, орієнтуючись на економічно ефективне та безпечне використання інформаційно-комунікаційних технологій. Вона підтримує різні аспекти охорони здоров'я, зокрема медичні послуги, придбання рецептурних препаратів за призначенням лікаря, профілактичний моніторинг здоров'я, доступ до медичної літератури й освіти, а також сприяє науковим дослідженням.

У рамках стратегії розвитку електронної системи охорони здоров'я український уряд затвердив п'ятирічну концепцію, що передбачає

впровадження понад 120 цифрових проєктів. Їх основне завдання – забезпечити високу якість, безпечність і доступність медичних послуг і лікарських засобів. Сьогодні активно розвиваються ключові системи та реєстри, необхідні для ефективного функціонування галузі. Уже працюють 13 інформаційно-комунікаційних систем і 45 реєстрів. Одним із них, як зазначалось вище, є eHealth, що впроваджує широкий спектр цифрових послуг у медичній і фармацевтичній галузі, серед яких такі: електронні декларації, направлення та рецепти на ліки; оформлення рецептів на препарати в межах урядової програми реімбурсації «Доступні ліки» та антибіотики; видача медичних висновків про народження дитини та послуга єМалятко; оформлення висновків про тимчасову непрацездатність і електронних лікарняних; видача COVID-сертифікатів тощо.

Окрім цього, важливою складовою системи eHealth є забезпечення кібербезпеки. Це питання набирає стратегічної ваги як для медичних установ, так і для державних органів. Для гарантування кіберзахисту на вітчизняних теренах упроваджено наступні заходи: надання доступу до освітніх матеріалів для медичних працівників і адміністраторів щодо видів кіберзагроз та способів боротьби з ними; захист від вірусних і хакерських атак; попередження спроб підробки даних чи їх зловживання. Такий підхід спрямований на унеможливлення несанкціонованого видалення або викрадення інформації та протидію потенційній шкоді для роботи мед закладів і фармвиробників. Особливу увагу також приділено недопущенню зупинки процесу надання медичних послуг і лікарських засобів через порушення кібербезпеки.

Серед науковців [1; 3–4], особливо тих, хто має спеціалізовану медичну та фармацевтичну освіту, дедалі частіше піднімаються питання щодо обмежень використання технологій штучного інтелекту в медичній і фармацевтичній галузі. Наразі ці технології нездатні об'єктивно й системно оцінити стан пацієнта й автоматично призначити йому лікування та лікуючі засоби, зокрема, із урахуванням даних історії хворого. Штучний інтелект на цьому етапі розвитку виступає лише в ролі цифрової системи алгоритмів, що вдосконалюється шляхом запитів і відповідей. Повноцінну оцінку стану здоров'я людини, а також методів і засобів її лікування може надати лише лікар, який враховує безліч нюансів під час діагностики стану хворого.

Втім, ураховуючи стрімкий розвиток ШІ як самовдосконалюваної системи, можна передбачити, що в майбутньому ці технології стануть основою для створення так званого «електронного мозку» суспільного життя. Цей феномен може бути здатним надавати консультації та рекомендації для покращення здоров'я населення, а також призначати необхідні для цього лікарські засоби та медичні вироби. Наразі ж це залишається лише перспективним напрямком розвитку нашого майбутнього, пов'язаного з трансформацією ШІ в напрямку його регульованого впровадження у системи охорони здоров'я та фармацевтичної галузі. Щодо останньої галузі, то також перспективним є використання ШІ для створення та випробування нових ліків, особливо в умовах стрімкої появи нових штамів вірусів. Даний факт свідчить про актуальність розвитку ШІ у фармацевтичній галузі, але це має відбуватись із дотриманням етичних принципів. Власне кажучи, алгоритми ШІ розробляють також люди, і не поодинокими були випадки, коли автори цих алгоритмів порушували принципи недискримінації за статтю, віком, расою тощо. Крім того, важливим є унеможливлення витоку через використання ШІ персональних даних про пацієнтів чи осіб, які залучались до випробування лікарських засобів. Саме на ці аспекти має бути звернуто увагу під час удосконалення вітчизняних основ у сфері охорони здоров'я України, які були прийняті у 1992 році.

Згідно з даними досліджень [3–4] рівень стресу серед населення України істотно зріс через повномасштабну агресію рф. Найвищі показники за останні два роки було зафіксовано у квітні 2022 року, досягнувши позначки 87 %. У цей період більшість опитаних українців відчували напруження (51 %), гнів (41 %), страх (40 %) та втому (39 %). Підвищений рівень стресу реєструвався серед усіх вікових категорій. На додаток до цього, ядерний шантаж із боку рф, зокрема ситуація із захопленням Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій, спричинив паніку серед населення (українського, турецького та ін.). Люди масово почали скуповувати препарати з вмістом йоду. У відповідь на це вітчизняна фармацевтична компанія «Дарниця» оперативно зареєструвала та випустила на ринок новий лікарський засіб – Калію Йодид-125-Дарниця [4].

Слід зазначити, в умовах військового часу в Україні, коли фармацевтичний ринок перебуває у кризовому стані (рис. 1 і 2), спостерігається тенденція до посилення попиту на препарати вітчизняного виробництва.

Рис. 1. Динаміка частки ринку вітчизняних і зарубіжних фармвиробників у грошовому вигляді (2012–2022 рр.)

Джерело: складено на підставі [3; 4]

Отже, національний фармацевтичний ринок України останніми роками демонструє зростання у натуральному та грошовому вимірі. Станом на 2023 рік, частка вітчизняних виробників у структурі фармацевтичного ринку становила близько 60 %, тоді як решта – імпортна продукція [2]. Попит на вітчизняні лікарські засоби пояснюється суттєвим зниженням доходів українського населення та переорієнтацією споживачів на доступніші лікарські засоби, переважно українського виробництва. Унаслідок таких змін на ринку зростає необхідність у підтримці й розвитку фармацевтичної галузі України. Формування ефективного державного регулювання в цьому секторі стає критично важливим завданням, яке потребує уваги й активних публічно-управлінських заходів.

Пандемія COVID-19, а згодом і війна, призвели до суттєвих змін у логістиці, попиті та державній політиці щодо забезпечення лікарськими засобами. Відтак, були запроваджені спрощені процедури реєстрації та ввезення препаратів, що дало змогу оперативно реагувати на потреби населення [3; 10]. Водночас фармацевтичний ринок зіштовхується з такими проблемами, як фрагментарність регулювання, недостатній контроль якості у приватному сегменті, вплив недоброчесної конкуренції [8].

У цьому контексті набувають актуальності питання формування та реалізації державного регулювання фармацевтичної галузі в умовах реформування системи охорони здоров'я й євроінтеграції. Варто відзначити, що важливим етапом є імплементація європейських стандартів у національне законодавство. У 2022 році ухвалено нову редакцію Закону

Рис. 2. Динаміка частки ринку вітчизняних і зарубіжних фармвиробників у натуральному вигляді (2012–2022 рр.)

Джерело: складено на підставі [3; 4]

України «Про лікарські засоби», яка відображає положення Директиви 2001/83/ЄС та передбачає чіткі процедури контролю якості, єдину електронну систему реєстрації препаратів, прозорі механізми ліцензування [1]. Підписання ж «Фармацевтичного безвізу» з ЄС стало важливим кроком до інтеграції українського фармацевтичного ринку в європейський простір. Це дозволить у майбутньому вітчизняним виробникам експортувати свою продукцію без повторної сертифікації у країнах-членах ЄС [5]. Серед перспектив розвитку державного регулювання у сфері функціонування фармацевтичної галузі в умовах євроінтеграції можна виокремити такі:

– розширення програм реімбурсації;

– створення єдиного державного реєстру лікарських засобів;

– стимулювання локалізації вітчизняного виробництва;

– інституціоналізація електронного рецепта [4].

Отже, державне регулювання фармацевтичної галузі в Україні проходить етап трансформації в межах реформування системи охорони здоров'я. Різниця між цими поняттями (реформуванням і трансформацією) полягає не в розмірах зміни кількісно-якісних показників, а в державно-правовому визнанні та закріпленні вимоги щодо забезпечення таких змін. Саме реформування передбачає встановлення даної вимоги в межах правового поля. При цьому очевидно, що етап трансформації фармацевтичної галузі України спричинений як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами та кризовими ситуаціями. Щодо внутрішніх реформ, які впливають на фармацевтичну галузь, то насамперед йдеться про реформу системи охорони здоров'я, адже обидві сфери суспільної життєдіяльності взаємопов'язані та покликані забезпечувати реалізацію права людини на безпечне життя. Стосовно зовнішніх чинників, то можемо вказати як негативні, так і позитивні. Останні представлені можливістю реалізувати Україною євроінтеграційний курс, який вимагає поступової адаптації до міжнародних стандартів, що сприяє підвищенню якості та безпеки фармацевтичної продукції, а відтак трансформації фармацевтичної галузі. У той же час, для ефективного функціонування системи державного управління (регулювання) у фармацевтичній галузі необхідно забезпечити застосування комплексного підходу до формування та реалізації політики, її прозорість, науково обґрунтованість й орієнтацію на потреби пацієнта.

Висновки. На підставі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Сучасний розвиток інноваційних технологій, суспільні виклики та наявні кризові ситуації зумовлюють необхідність переосмислення й модернізації напрямів публічного управління системою охорони здоров'я та державного регулювання фармацевтичної галузі в Україні. Ці управлінські процеси повинні бути орієнтовані на забезпечення оперативності та комплексності надання медичної допомоги, безперешкодне придбання лікарських засобів і відшкодування витрат на їх придбання. Установлено, що система охорони здоров'я перебуває у стані реформування, а фармацевтична галузь – на етапі трансформації.

2. Аналіз наукових досліджень, нормативно-правової бази та управлінської практики у сфері охорони здоров'я та функціонування фармацевтичної галузі в Україні свідчить про загальну позитивну динаміку процесу цифровізації цієї сфери. Установлено, що сьогодні цифровий медичний і фармацевтичний простір асоціюється передусім із платформою eHealth (ЄСОЗ), яка об'єднує низку інформаційних підсистем, реєстрів і цифрових продуктів. З'ясовано, що завдяки функціонуванню цієї системи українські пацієнти вже протягом шести років мають доступ до широкого спектра цифрових послуг таких, як електронні рецепти, направлення, медичні висновки тощо. Дослідження показують, що впроваджені в межах ЄСОЗ сервіси створюють можливості для значного підвищення ефективності медичного обслуговування та розвитку фармацевтичного ринку. Серед ключових функцій у сфері фармгалузі виділяють придбання рецептурних препаратів за призначенням лікаря, а також отримання ліків або тест-смужок для глюкометрів за електронними рецептами в межах програми реімбурсації.

3. Виявлено, що термін реімбурсація визначають насамперед як соціально-економічну модель (систему), що спрямована на забезпечення доступності безкоштовних медичних послуг, лікарських засобів і фармацевтичної допомоги для населення. Реалізація такої системи здійснюється через координацію діяльності низки публічних інституцій залежно від рівня державного управління (регулювання). Акцентується увага на синергії цифрових інновацій (у т.ч. впровадженні ШІ) та соціально орієнтованих реформ, що закладає основи для побудови більш ефективної, доступної й орієнтованої на потреби пацієнтів системи охорони здоров'я загалом і фармацевтичної галузі зокрема. Підкреслено, що останніми роками вплив позасистемних факторів, кризових ситуацій і погіршення рівня добробуту зумовив зростання попиту серед українських громадян саме на вітчизняні лікарські засоби. Це зумовлює необхідність забезпечення розвиту фармацевтичної галузі Україні.

Список літератури:

1. Алешко Д., Співак Н. Процес становлення фармацевтичного сектору в дії. Аналіз впровадження урядової програми «Доступні ліки» та її вплив на фармацевтичний сектор. *Юридична газета online.* 2017. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmacevtika/proces-stanovlennya-farmacevtichnogo-sektoru-v-diyi.html.
2. Державне регулювання діяльності фармацевтичних підприємств. URL: https://economica.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/derzhreguljuvannja_robocha_programa.pdf.
3. Дзюба Т. Аналіз регуляторної бази та нормативно-правового середовища фармацевтичної галузі**.** *Публічне управління та місцеве самоврядування.* 2023. № 1. URL: https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/277.
4. Дзюба Т.В. Удосконалення публічноуправлінського механізму функціонування фармацевтичної галузі в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. Вип. 1. С. 184–192.
5. Дутчак І.Б. Державне регулювання цін на фармацевтичному ринку. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2015. Вип. 25 URL: https://nv.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1142/1100.
6. Закон України «Про лікарські засоби». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text.
7. Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 роки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0769282-10.
8. Оновлений закон «Про лікарські засоби» імплементує найкращі європейські практики регулювання фармацевтичної галузі. *Міністерство охорони здоров'я України.* URL: https://moz.gov.ua/uk/onovlenij-zakon-pro-likarski-zasobi-implementue-najkraschi-evropejski-praktiki-reguljuvannja-farmacevtichnoi-galuzi-%E2%80%93-viktor-ljashko.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 609 «Про затвердження переліку органів ліцензування, що здійснюють ліцензування у сфері фармацевтичної діяльності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-п#Text.
10. Реформа регуляторної системи у сфері лікарських засобів відкриває Україні шлях до фармацевтичного безвізу з ЄС. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL: https://moz.gov.ua/uk/reforma-regulyatornoyi-sistemi-u-sferi-likarskih-zasobiv-vidkrivaye-ukrayini-shlyah-do-farmacevtichnogo-bezvizu-z-yes.
11. Тетерич Н.В. Державне регулювання фармацевтичної діяльності: ліцензування. URL: https://economica.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/lecture_2_state_regulation_of_pharmaceutical_activity_licensing_2018.pdf.
12. Фармринок на шляху до відновлення – UDT 1/09/2022. *Щотижневик аптека.* № 16/1716/17 (1337/1338), July 11, 2022. URL: https://www.apteka.ua/article/640253.

Pomaza-Ponomarenko A.L. **STATUS OF IMPLEMENTATION OF STATE REGULATION IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF REFORM OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN UKRAINE**

It was found that the healthcare system in Ukraine is in a state of reform, and its pharmaceutical industry is in the transformation stage. These processes are due to the influence of external and internal factors (modern development of innovative technologies, social challenges, existing crisis situations). It was found that the state of functioning of the healthcare system and the pharmaceutical industry in Ukraine is marked by generally positive dynamics of the digital transformation process and the implementation of European integration aspirations.

It was found that today the digital medical and pharmaceutical space is associated primarily with the eHealth platform, which combines a number of information subsystems, registries and digital products, the most famous of which is the Unified Electronic Healthcare System. It was found that thanks to the functioning of this system, Ukrainian patients have the opportunity to freely receive a wide range of digital services (purchase of prescription drugs according to a doctor's prescription, receipt of medicines or test strips for glucometers according to electronic prescriptions within the framework of the reimbursement program).

In addition, attention is focused on the synergy of digital innovations, in particular, the introduction of artificial intelligence, as well as its negative and positive impact on the development of the healthcare system and the pharmaceutical industry. The specifics of the impact of socially oriented reforms on the development of the specified industry are substantiated, which lay the foundations for building a more effective, accessible and patient-oriented healthcare system in general and the pharmaceutical industry in particular.

It is determined that in recent years the impact of extra-system factors, crisis situations and deterioration in the level of well-being has been increasing. This leads to an increase in demand among Ukrainians for the purchase of domestic medicines, which made it possible to substantiate the need to ensure the development of the pharmaceutical industry in Ukraine.

Key words: *public administration, state regulation, crisis situations, full-scale aggression, reform, social security, healthcare system, insurance, pharmaceutical industry, pharmaceutical industry, medicines, reimbursement, digitalization.*

Відомості про авторів

Ажажа М.А. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління та адміністрування Інженерного навчально-наукового інституту імені Ю.М. Потебні Запорізького національного університету

Барінов Д.В. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Бікулов Д.Т. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Запорізького національного університету

Бобось О.Л. – кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Брич Л.В. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

Вальчук М.С. – здобувач вищої освіти за програмою доктора філософії зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

Єфанов О.В. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Журавель Ю. В. – кандидат економічних наук, докторант Національного університету «Львівська політехніка», викладач Львівського державного коледжу харчової та переробної промисловості Національного університету харчових технологій

Заїка О.В. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи Запорізького національного університету

Кирієнко О.О. – аспірант кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Кобиліна Ю.М. – директор центру підвищення кваліфікації Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Костенко Є.Я. – доктор медичних наук, професор, декан стоматологічного факультету, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кохалик Х.М. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри регіонального та місцевого розвитку Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Коцан В.В. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Майстренко К.М. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Максак В.І. – здобувач ступеня доктора філософії, Національного університету «Чернігівська політехніка»

Маринюк В.Л. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Маркіна М.І. – експертка за напрямом експертизи містобудівної документації, аспірантка кафедри регіоналістики і туризму Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Мосейчук С.В. – аспірант кафедри державної політики та врядування. Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Омельченко Д.О. – аспірант Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Панченко О.А. – доктор медичних наук, доктор наук з державного управління, професор, академік АН ВШ України, Заслужений лікар України, головний науковий співробітник, генеральний директор Державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»; президент громадської організації «Всеукраїнська професійна психіатрична ліга»

Пінтоха М.М. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка».

Помаза-Пономаренко А. Л. – доктор наук з державного управління, старший дослідник, начальник наукового відділу з проблем державної безпеки навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України

Руденко О.М. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету «Чернігівська політехніка»

Свінцов О. М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри математики та економіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Салівон В.П. – кандидат медичних наук, магістр з державного управління, т.в.о. медичного директора Державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»

Сердюк І.А. – кандидат наук з державного управління, т.в.о. заступника генерального директора з інноваційної, наукової та освітньої діяльності Державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»

Серебрій А.Ю – аспірант кафедри державознавства, права та європейської інтеграції Інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка»

Серьогіна Н.О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу аспірантури та докторантури, Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика

Сірий Ю.М. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ

Телендій А.А. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Тюріна Д.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Національного університету цивільного захисту України

Фурдик В.Д. – полковник, доцент кафедри фізкультурно-спортивної реабілітації Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України

Цюк Н.В. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Черніховський Р.І. – аспірант кафедри державної політики та врядування Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка»

Штанцель С.Е. – кандидат технічних наук, докторант кафедри публічного адміністрування ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Шуцзюань Ч. – доктор, професор, директор Інституту мов Центрально-східної Європи, Цзілінський університет іноземних мов

Яровой Т.С. – доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри національної безпеки, менеджменту та публічного адміністрування, Чернігівський інститут інформації, бізнесу і права ЗВО «Міжнародний Науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

Яхно Т. П. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних економічних відносин факультету міжнародних економічних відносин Львівського торговельно-економічного університету

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 35 (74) № 3 2024

Коректура • *Я. Вишнякова*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33
Електронна пошта: editor@pubadm.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 12,49. Ум.-друк. арк. 13,95. Зам. № 0724/538
Підписано до друку 28.06.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.